

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సెప్టెంబరు 1955

వెల ఒక రూపాయి

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుపసాద్

సెప్టెంబరు 1955

సంపుటము 32 :

: సంచిక 9

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

సెప్టెంబరు 1955

నిరుక్తము	శ్రీ తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు	1
ఉత్తమాయిల్లాలు	లారెన్స్ ఆస్ గుడ్	2
మెలట్టూరు భాగవతమేళ		
నాటకములు	శ్రీ యన్వీ జోగారావు ..	15
విషాదాంతం	నాగభూషణ్ ..	21
ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు	శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ..	33
చరిత్రగతులు	శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి	45
అరిస్టాటిల్ రాజకీయాలు	శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు ..	53
పులివేట	శ్రీ యాముజాల శంకరం ..	58
నన్నయ శకుంత		
లోపాఖ్యానము	డి. ఆర్. కె. సంగమేశ్వరరావు ..	68
నల్లంచుల తెల్లచీర	కావ్య	81
కలగూరగంప		89
గ్రంథ విమర్శనము		97

త్రివర్ణ చిత్రము : సిద్ధనాగార్జునుడు—చిత్రకారుడు: శ్రీ కస్తూరి భాస్కరరావు.

అమృతాంజనము

అన్ని నొప్పులకు దివ్యమృతము

60 సంవత్సరముల సేవచే పేరొందినది

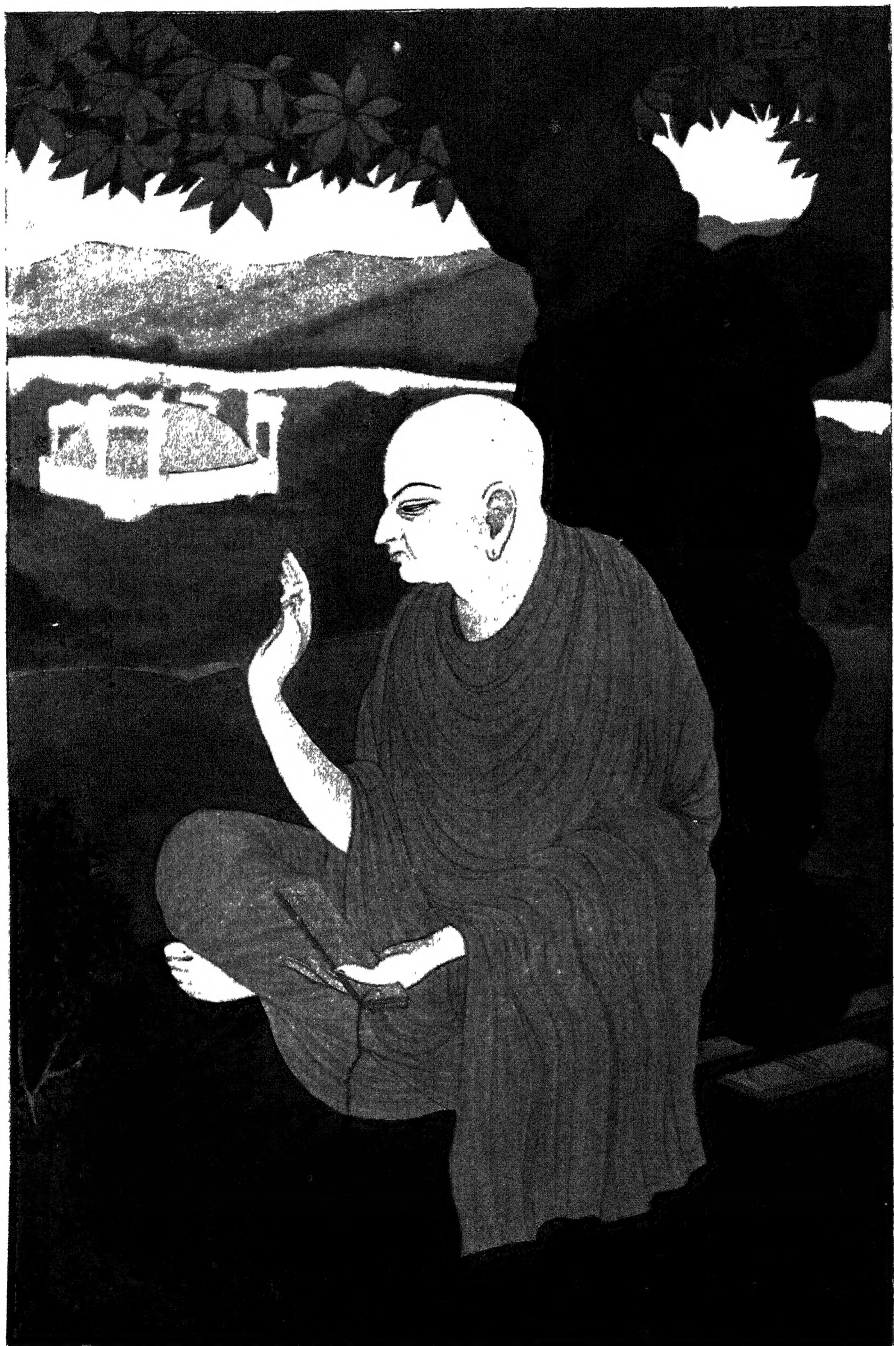
అమృతాంజన్ లిమిటెడ్

మద్రాసు

బొంబాయి

కలకత్తా

సిద్ధనాగార్జునుడు
చిత్రకారుడు : శ్రీ కమ్మరి భాస్కరరావు

నిరుక్తము

శ్రీ తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు

నాయెద మూలమట్టమున నైజపు తీయని పాలమూట లే
వో యివమూరి నన్నొక మహోదధిగా పొనరించెడిన్ శరీ
రాయితమైన రూపము రసాకృతిగా చెలువొంది నాకు నౌ
రా! యొడలంతయున్ హృదయమై హృదయంబు రసానుభూతియై

నాకేదో యొక పూర్వజన్మమునయం దై కర్మబంధములే
వో కల్పించెన? దేహబంధితగుణాంభోవాహ రూపము ల
ట్లే కాకుండిన దేహ మేమిటి? మరిట్లే సర్వవాళ్ళీల శో
భాకల్పాకృతిగా హృదంతర మపాంప్రణాముగా నుండెడిన్.

నా యెదలోని తియనిదనములు నన్నును ముగ్ధజేయుచు
న్నాయి రసప్రపంచ పరిణాహ మహాః పరిమాణముల్ మనః
స్థాయికి నిత్యనూత్న పరిధామములై రసరాజభాని రే
ఖాయతి రమ్యరమ్యపరిఖా పరిణామ విశిష్టమార్గముల్.

అధిగత మీ మనోగమనమందలి యందపు తెల్లచారికల్
ప్రళిత గిరాంప్రమాణ పరివర్తనముల్ కనితా ప్రసన్నతా
ప్రభుకము లాత్మవైభవ నవీననాథ రహస్య ధర్మముల్
మధుర మహానుభూతి గత మార్గనహోదరముల్ జయించెడిన్.

మెత్తని పాలవెన్నెలల మీగడకట్టిన వీ రసధ్వనుల్
గుత్తులు పూచి సౌరభము క్రొన్ననలైనవి భావకల్పనల్
చిత్తమునన్ ప్రచార దశ చెందిన యట్టి నిరుక్తకారణం
బాత్త జయప్రసిద్ధ మధురాధికసాధనహేతు నయ్యెడిన్.

ఉత్తమాయిల్లాలు

లారెన్స్ ఆన్ గుడ్

క్రిస్టియన్ అంటే క్రిస్టియన్ రూత్ సంగతి చెప్పి
 (తరవాత మరొకరిని చెప్పాలి; రూత్తో పరి
 చయంగల ప్రతి ఒక్కరూ అనేమాటే ఇది.
 అమెతో అనేక పుటుంగాలకు పరిచయంవుంది.
 భార్య భర్తలు ఇలా కాస్త వెన్ను తిరిగి వాళ్ళల్లో
 నుంచి బయటికి వచ్చేయగానే మిగతా వాళ్ళు ఇదే
 సంగతి చెప్పకుంటారు. ఇంకా రూత్ కు సన్ని
 హితులూ ఆత్మీయులూ అయినవాళ్ళు “క్రిస్టియన్
 అంటే క్రిస్టియనే కాదు ఆత్మ బలిదానం చేస్తున్న
 మహావ్యక్తి” అంటారు, ఆత్మంతగారద పురస్కరంగా
 కాని ఆ అభినందన వాక్యంలో ఎక్కడో తేటగా
 కించిత్తు చిరాకు కూడా స్పందించుతూ వుంటుంది.
 భర్త చార్లెస్ అధికారంలో రూత్ అనుభవించు
 కున్నట్లాంటి హింస, ఆత్మ బలిదానం చేసిన యే క్రిస్టి
 యన్ మహావీరుడూ, దైవప్రోహిదైన యే కిరాతి
 దక్రవర్తి అధికారంలోనూ ఎన్నడూ అనుభవించ
 లేదు. అతను పెట్టనిహింస అంటూ లేదు. ఏ
 తూజాని కా తూజం బ్రతుకు బజారుగా పెట్టేస్తూ
 వుంటాడు. ఇంటికి ఏ పెద్దమనిషి దైనా భోజనానికి
 పిలవటం భయం; తప్పవారి అడ్డమైన పిచ్చివాడూ
 వారి ఆ పెద్దమనిషి ముందే అల్లరిబాజా చేసేస్తాడు.
 ఏ చిన్ని పార్టీకి స్నేహితులను ఆహ్వానించుదామన్నా
 వాళ్ళముందు ఆ యీ పంయినాళ్ళ భార్యల్ని
 సురించీ కూతుళ్ళను సురించీ యిష్టమొచ్చిన అసభ్య
 ప్రస్తావనలతో చేసి సిగ్గొచ్చి బుగ్గలను చుక్కలూ
 చేసేస్తాడు. ఇలా నినిహాకివెంటవెడితే బిగ్గరగా మాట్లా
 డేమో, హోటా ఎగిరిపోయేట్లు సురుకొట్టేయడమో ఏదో
 ఒకటి చేసేస్తాడు. ఈ అవమానాల హింసలతో ఆ
 మహాత్మి ‘హీ’ ‘ఆ’ అనకుండా కిమినా న్నిగా భరిం
 చుతూ వుంటుంది. భరించటమే కాదు—భర్త చేసే
 అవమానానికి అవిడ ప్రతిక్రియ అనురాగాన్ని అంద
 జేయటం, కూరత్యానికి ప్రతిక్రియ దయ, బూరు
 కూతలకు ప్రతిక్రియ తీమ—ఈవిధంగా ఆత్మ కిరాత

కరమైన దాడుల నన్నిటిని ఎదుర్కుంటోంది. ఒక
 చెంపమీద కొడితే తిరిగి రెండో చెంప అందించుతూ
 —క్రిస్టియన్ సౌశీల్యన్ని సర్వాత్మనా నిర్వహించు
 కొస్తోంది—ఆ మహాయెల్లా.

పెళ్ళి చేసుకుని కాపురాలు చేస్తున్న రూత్
 స్నేహితురాండ్రంతా వధూగృహాల్లో ఏకాంతంగా
 కూర్చుని ఈవిడ సౌజన్య సౌశీల్య స్నే మననం చేస్తూ
 వుంటారు. రూత్ ప్రపంచ నిజానికి మహాగృహమై
 నదే అయినా దాని అట్టడుగున భయంకరమైన వివేక
 కూనగ్లత కూడా వున్నట్లు వారి వారి అంతరాత్మలకు
 తోస్తూ వుండేది. కాని చిరకాలంవరకూ ఈ
 విషయం ఏ ఒక్కరూ మరొకరితో పన్ను కదిపి
 బహిరంగంగా అన్నది లేదు. నిలవుటద్దాలముందు
 నిల్చుని అనుకునేవాళ్ళు: ఈ చెంపమీద కొడితే ఆ
 చెంపమాపటం యోగ్యమైనమాటే అయినా ఒక్కొక్క
 పప్పుడు దెబ్బకుదెబ్బ తీయవలసిన అవసరం వుంటుంది;
 అగ్నిని అగ్నితోనే ఎదుర్కోవాలి; ఇలా అను
 కుంటూ, చేతులొప్పును దువ్వెనతో కేళిపాగాన్ని
 ‘సగ్’న ఆవేశంగా దిగగువ్వేసేవారు. ఏది ఏమైనా,
 అవిడ అంటే వాళ్ళంతా చాలా ఇదిగా వుండేవాళ్ళు.
 ఒకనాడు ఇలాకే ఎల్లినమార్స్, ‘మాతారూ! రూత్
 ఎల్లాంటి ఉత్తమా యిల్లాలో ఎన్ని దెబ్బలు తిన్నా
 నరే యీ చెంపకొడితే ఆ చెంపమాపటం తప్ప మరొకటి
 లేదు’ అని భర్తతో అనేసరికి అతగాడు ‘నిజానికి
 దెబ్బదెబ్బకీ ఒక చెంప అందించుతున్నదంటే, రూత్ కు
 ‘హైడ్రా’కున్నట్టు సహనాధికంగా తిలలు వుండి
 వుండాలి అన్నాడు. ఆ అవినయవాక్యానికి ఆసతి
 కలిపించినదై నామమాదంతో తాపు తన్నలేదుగాని
 చేతిలో వున్న దువ్వెనతో అతగాడి ముక్కుమీద
 గట్టిగా ఒకటి వడ్డించింది. అలా తాడితునుకొవటమే
 గాక తవ్యాకొదాత్ వారితరాత్రికే అలవాడై
 అటువంటివి ఆకుల మేళావటకూడా.

నిరంతరం ఇటూ అటూ ఊగిపోతున్నట్లు
 రూత్ స్నేహితులచేత ఊహించబడుతున్న ఆయిగ్గులు

జానికి చాలా అందమైనది. వాటి లలితాన్ని స్మరణకు తెచ్చుకున్నప్పుడు వారికి మరింత బాధ కలిగింది. అలాంటి బుగ్గలన్న రూత్, ఒక్క చార్లెస్ ను పట్టుకునే వేగాలినిన పనేముంది? తను కోరుకున్న యే మొగాణిబడితే ఆ మొగాణి ఇచ్చే ఆకర్షించి పెళ్ళిచేసేసుకోవచ్చు. [మొగాళ్ళంతా, పెళ్ళియిం మొగాళ్ళతోలికి పోదనుకోండి; రూత్ అలాంటి గుర్తుగల మనిషి కాదుగా! — అంతగా వస్తే భగ్నమౌదయంలో భగ్నమైపోతుందిగాని పరయివాళ్ళ భర్తల్ని కాకనే ఏకం కాదు.] ఈవిధంగా, వసివాసని అమె సాంఘిక వన్నెచేడని భర్తృవరతంబ్రబుద్ధి, అబ్రహంబి చార్లెస్ కిరాత కృత్యాలూ యివ్వన్నీ తిలుచుకుంటే అవిష అనుయాయులంబరి చిరాకెత్తిపోతోంది. చిరాకు రూత్ మీదకాదు రూత్ కోసం.

ఇలావుండగా సెప్టెంబర్ మాసంలో ఒకనాటి మధ్యాహ్నం సమయం, విశ్వక్తి రీతియైన ఆ బుగ్గలు ఆమె పాణిపంజాల్లో నిక్షిప్తమై వుండగా, వంట గదిలో బుమిద సువాసనలు చెదలబడుతున్న వికృష్ట ఇరుకైపులా తన మోచేగు లానించి రూత్ విశ్రాంతితుసుకుంటోంది. మధ్యాహ్నం వరకూ నిర్వర్తించవలసిన గృహకృత్యాల నన్నిటినీ నెరవేర్చుకుని తిరిగి వంటకు ఉపక్రమించేటాగా కాసేపు అలా ఒంటరిగా కూర్చుని విశ్రాంతి తీసుకోవటం, అవి డికురోజూ అలవాటు. మరో గంటకు చార్లెస్ ఆఫీసు నుంచి యింటికి తిరిగి వస్తాడు. ఆతను తిరిగి వచ్చే లోగా ఈ కాసేపూ అలాంటి కష్టముందుకొస్తుంది, గత 24 గంటలలోనూ అనుభవించిన కష్టాలవల్ల కలిగి వ్యధాభారాన్నంతా ఉపశమింప చెసుకోవటానికి ప్రయత్నించుతూ వుంటుంది. అలా కొంచెంసేపు కూర్చుని కష్ట కష్టానికి లేచే సమయానికి అవి డికుతత్వాభినివేశం కలిగిపోతుంది, ఏనాటికొనాడూ, ఇంతవరకూ సమర్థించుకొచ్చిన సమస్యలన్నీ, ముందు రాబోయే పరిణామాల నన్నిటినీ గూడా సమర్థించగల దనబానికి ఒకరకమైన యోగ్యతాపత్రాలు!

ఈనాడు రూత్ యోజించుతున్న సమస్యలూర్వపు సమస్యలన్నిటికంటే అత్యంత క్లిష్టతరమైనది. అందుచేత రూత్ హృదయం, నిట్టనిలువుగావున్న పర్యతాన్ని అధిరోహించటానికి ప్రయత్నించుతున్న మోటారు

కారుబారు టాప్ కేగిలో అంబోళన చెందుతోంది. రూత్ వివాహమై మూడు సంవత్సరాలైంది. ఇంకో వారం రోజులకు వివాహవార్షికోత్సవం జరుపుకో వాలి. క్రితం రాత్రి ఆ విషయం చార్లెస్ కు జ్ఞాపకం చేసి ఆ నాడు జరగవలసిన వేడుకల విషయం యేమి లని అడిగింది. అంతా విని చార్లెస్ చాలా అసభ్యకరమైన సమాధానం చెప్పాడు. దాంతో రూత్ ఆ విషయం వదిలేసింది. కాని ఆ నాడు లాంఛనం గానైనా యేదో వొకటి జరగాలి. తన పుట్టంటివాళ్ళ గౌరవ సూక్ష్మంలు నిలకబానికై అలాంటి నటన యేదైనా కొంత జంక్రూపోతే వాళ్ళకు తల కొట్టేసిపట్టుగా వుంటుంది. అదిలో రూత్ చార్లెస్ ల వివాహంపట్ల వాళ్ళంతా ఎంతటి ఉజ్వలమైన ఆమోదాన్ని ప్రకటించానో, యిప్పు డీవాంసభ్యాన్ని అంతి కంట గిండుకొంటున్నాడు. అందుచేత వంటుంబ గౌరవ దృష్ట్యా లాంఛనం గానైనా ఏదో తిండు జరపకపోతే నాళ్ళ మరీ యిదొతరు. నాళ్ళనల్లా కిందపడిగూడదు. చార్లెస్ ను వాళ్ళు గర్హించుతూ వుంటుంటే అదే మంత ప్రభావ విషయం కాదు. వాళ్ళ గౌరవ మర్యాదలు పోతున్నాయనేగా నాళ్ళ విచారం. ఈస్థితిలో అసలు తన వివాహంపై మే విశ్చిన్నమయిపోయిందని బహిరంగంగా ప్రకటించి వాళ్ళికి మరింత తలవంపులు కేగూడదు. నిజానికి వివాహ వార్షికోత్సవం జరక్కపోతే దాన్ని అలాంటి బహిరంగ ప్రకటనగానే తీసుకుని వాళ్ళంతా వేదన పడవచ్చు. వీళ్ళసంగతే కాదు. రూత్ స్నేహితులందరూ ఏమిటో? ఆ నాటికి మెదలకుండా పూరుకుని, ముగ్గుడు ఉదయమే తెలిఫోన్లో పిలిచి, ఆ ప్రమేయ మేది నూటిగా ఎత్తివందానే, ఏదో సానుభూతి దూపుతున్నట్టూ, ఓవారుస్తున్నట్టూ మళ్ళాడుతారు. రెండు కారణాలుగా ఇలాంటి సానుభూతి అవాంఛనీయమైనది. వాళ్ళు అలా సానుభూతి మాపటమంటే, అది ఒక విధంగా చార్లెస్ ను గర్హించబడేటమే. నిజానికి అతని చెప్పు చాటున అలాంటిది ప్రచారం జరిగడం చాలా అన్యాయమైన విషయం. రెండవది తనమీద బాధపడని దానికి పరులు సానుభూతి మాపటం రూత్ కు చాలా అసహ్యం.

ఇవన్నీ ఇలావుండగా చార్లెస్ సంగతి కూడా ఆలోచించవలసి వుంది. పైకి ఎంతకోపంగా కనిపించుతున్నా చార్లెస్ కు కూడా హృదయముంది. తన పర్యటన తాను లోలోపల పశ్చాత్తాపతప్తుడై బాధపడు

తూనే ఉంటాడు. వివాహవార్షికోత్సవ ప్రసక్తి రాకుండా అంతా విస్మరించి వేయబడినట్లు ఆ దినం గవచిపోతే అతనికి లోలోపల మరింత గుర్ర బయలు దేరవచ్చు; మరింత రేచిక్క పుట్టవచ్చు. రూత్ కు చార్లెస్ మనస్సు అర్థం కానిది కాదు.

ఘమఘమలాడుతున్న టీవాసన నాసాపుటాల నుంచి పైకి ప్రాకి మొదలుకు కొంచెం హాయిని కలిగించింది. రెండు గుక్కలు చవిచూచే సరికి నరసరానికి కోరిక చైతన్యం కలిగింది. టీ త్రాగి సిగరెట్టు ముట్టించే సరికి రూత్ కి ఈ సమస్యను పరిష్కరించటానికి ఒక బోవ కనుసించింది. వార్షికోత్సవ ప్రసక్తి తేకుండా, మామూలుగా అప్పుడప్పుడు జరుపుకునే పద్ధతిని చిన్న పార్టీ ఏర్పాటు చేస్తుంది. స్నేహితు లందరినీ పిలుస్తుంది; 'ప్రత్యేక విశేషమేమిట' అని చెబుతుంది; 'చార్లెస్ కు ఆటోపయం చే చిరాకు'; వాళ్లంతా సహృదయంగలవారు గనుక విషయం గ్రహించి అలా సద్దుకుంటున్నారు. ఇది నిజానికి తెలివైన మార్గమే.

వాళ్లందరికీ సహృదయతను ఆపాదించటంలో కూడా రూత్ ఉదారత కనుపించుతూనే వుంది. రూత్ అతిబాల్యదశలోనే ఒక నివయం గమనించింది. ఇతరులలో సద్గుణాలన్నట్టు మనం ముందు ఊహించటం, మనం అలా అనుకుంటున్నట్టు నెమ్మదిగా వాళ్లకి అర్థమయ్యేలాగుచేయటం — అలా చేస్తే చచ్చి నట్టు వాళ్లు ఆస్థానంలో నడుచుకుంటారు. పార్టీకి జరుగవలసినయేర్పాట్లన్నీ గబగబా ప్రణాళిక తయారు చేసుకుంటూ రూత్ దీక్షపూరితంగా చేసివేసింది.

'నువ్వు ఉత్తమురాలి' అని యెవరైనా ఆవిడతో ముఖాముఖిని అంటే 'కాదు' అంటుంది, చిన్న చిరునవ్వు నవ్వి, ముఖమెదుట పొగడటంలో కొంచెం చిక్కపడ్డట్టుగా కనుపించుతూ కూడా, మరి స్వాభిమానంగా కనుపించుతుందని వాళ్లతో పైకి అనుగుణాని, అల్లాంటి సమయాల్లో రూత్ హృదయంలో ఒకరకమైన భావపరంపర మెదులుతుంది. 'నేను ఉత్తమురాలి నైతే — ఇంకలో నన్ను అభినందించవలసిందేమిట? ఈ ఉత్తమస్వభావమే నేనిది నాలో సహజంగానే వుండి వుండవచ్చు. దాని ప్రోద్బలమే నన్ను అలా నడచుకుపోతోంది. జీవితంలో ఇలాంటి స్వభావం తనంత దా సంక్రమించటం అది నిజంగా అదృష్టం.' ఇలాంటి దృక్పథం

యేర్పడ్డం ఆవిడలోవున్న విషయసంపత్తికి సత్య దృష్టికి తార్కాణ మనటంలో ఎలాంటి సందేహమూ ఉండవచ్చులేదు. వివాహమైన మొదటి సంవత్సరం లోనే రూత్ ఈ దృక్పథాన్ని పెంపొందించుకుంది. ఆరోజుల్లో చార్లెస్ ఆగ్రహవృత్తి ఆనాటికానాడు మితిమీరి పెరుగుతూవుండటం, నూటి బోటి కుళ్లు మాటలతో తుపానుతరవాత తుపానుగా తనమీది దండయాత్రలు చేస్తూవుండటం జరుగుతున్నప్పుడు ఇవంతా తన ఎలా భరించుకున్నా? అని తనకు తనకే ఆశ్చర్యంగా వుండేది. ఇంతకీ తనకక్కడిదా అని అన్వేషణకు ఉపక్రమించింది. అప్పుడు మహాదధి వలే లోతు తెలియరాని ఈ సత్యసంపన్నత తనలో వున్నట్లు గ్రహించుకుంది. నిజంగా ఇది అదృష్టం. ఆవిడలో యీ దృక్పథ మేర్పడేసరికి వెంటనే చార్లెస్ విషయంలో కూడా తానొక నిర్ణయానికి రాగలిగింది. తనలోవున్నలాంటి సత్యసంపన్నత చార్లెస్ లో లేకపోవటం నిజానికి అది అతని దురదృష్టం. అదృష్టవంతురాలైన తను, ఎంతటి త్యాగమైనా చేసి, దురదృష్టవంతుడైన చార్లెస్ ను ఉద్ధరించటం తన పరమధర్మం. గర్భవనే కాదు, అలా ప్రవర్తించటంలో తనకు ఆత్యాగంరం వుంది. ఈ పద్ధతిని క్రిస్టియన్ మత సిద్ధాంతాలు ఉత్తమధర్మంగా అంగీకరించుతాయో లేదో ఆవిడకు తెలియదుగాని — మొత్తానికి ఈ నిర్ణయానికి వచ్చేసింది. ఈ సమస్యపరిష్కారాన్ని గురించి తాను చెబుకున్న యీ నిర్ణయం అతి సామాన్యమైనదైతే కావచ్చు. 'నేను మాత్రం సామాన్య స్త్రీని కానా? నాలోవున్న గొప్పతనమేమిటి? అని తనకు తాను నచ్చచెప్పుకుంది.

నిజానికి ఇది సామాన్యమైన నిర్ణయం కాదు. ఒక పద్ధతి విచిత్రమైన నిర్ణయం. తన నైవాసిక జీవితంలో తగిన ఏకాంతత లభించని పరిస్థితులు కారణంగా తొలుంట్ల చార్లెస్ లో చిరాకు ఉద్భవించింది. ఆ విషయాన్ని రూత్ గ్రహించడంకపోయిందింటే, అలాంటి పరిస్థితులతో తాను అతి తేలికగా స్వధుపోగలగటమే కారణం. రెండవ అవివేక మేనింటే: అతని నూటి బోటి మాటలకు తన మాటకు మాట సమాధానమైనా చెప్పకుండా ముగిసే హృదయాన్నే అందించటానికి ప్రయత్నించటంతో, ఎప్పటికప్పుడు అతనిలోవున్న లోపాలు ప్రేరేపి

ఉ త్రమాయిల్లాలు

మాపినట్టు అతనికి అర్థమవుతున్నయ్యే. తనలోని బలహీనతలను కష్టిపుచ్చుకోవటానికి, రూత్ లోనుంచుకొని అలాంటి లోపాలను పరిశీలించి చెప్పుటానికి అతను కచ్చగా వాడివివాద వాడిచెయ్యటం ప్రారంభించాడు. అతని మనస్థితిని రూత్ అర్థంచేసుకోలేకపోయింది కారణ మేమిటంటే: అతని ప్రేమను గాలకు అవధులున్నాయని గ్రహించలేకపోయింది—తన ప్రేమాను గాలకు అవధులు లేవు గనుక. మానవజీవితం అతను తిట్టుమోతుధోరిని సాగించినట్లొద్దీ తను నానాటికి మరింత నిర్లక్ష్యతని ప్రదర్శించటంతో అతను వెనుకబడిపోయాడు. తనను తను దక్కదీర్చుకునే ఆస్కారం లేకపోయింది. దాంతో ఆనాటికానాడు మరీ పేరేగి పోయాడు.

తన సుంచితనాన్ని తలచుకొని రూత్ ఆత్మభీతిని వేరం పొంగుతోందంటే అది తనలోపున్న స్వభావ జన్యమైన సుంచితనాన్ని సుంచించి కాదు. సాధనచేసి తను సాధించుకున్న అవధులు మంచితనం సంగతి. అది ఒక మహత్కార్యాన్ని సాధించుకున్న అర్హతైతిలాంటిది. నిజానికి చార్లెస్ పట్ల తన అవలంబించుతున్న అదంచల సాత్వికపంథా నిజానికి ఒక గొప్ప విషయాన్ని సాధించటమే. తను సుండేలమీద చెయ్యి వేసుకుని చెప్పగలడు. చార్లెస్ పట్ల తనలో ద్వేషభావం ఉదయించకుండా తన సునస్సులు తను అదుపులో వుంచుకోగలిగింది.

వివాహోపర్యంతం పరిస్థితులన్నీ సుధురంగా వున్నప్పుడు ఎంతగా అతనిని ప్రేమించేవాడో ఇప్పుడూ అదే అవధిని ప్రేమించగలుగుతోంది. తను ఇలాంటి దృక్పథాన్ని అవలంబించటంవల్ల చార్లెస్ సుఖశాంతులనుభవస్తున్నట్లు చిహ్నాలేమీ కనపించకపోయినా, అతను, లోలోపల, ఏకాంతంగా వున్నప్పుడైనా కొంత ఆత్మత్వప్రీతి పొందుతూ వుండవచ్చును. ఏదయ్యేమైనా తను ఇంతకంటే యేమి చేయగలడు? తను చేయగలిగిందంతా చేస్తూనేవుంది. ఇలా సదాసుదామూతూ, మరీ ఈ వ్యధాభావాన్ని ధిరిచలేనప్పుడు విశ్రాంతికోసం అలా ఏ స్నేహితుల ఇళ్ళకో పోయి కాసేపు కూర్చుని విశ్రాంతి పొందటం మరీ వుంటుంది.

మరునాడం జరుగవలసి పాడికి స్థానం తా సమగ్రంగా ఆలోచించుకున్నదై, వంట చేయటానికి ఉప

క్రమించింది. ఒక గంట పోయాక వర్షం తలుపు తోసుకుని చార్లెస్ లోపలికి వచ్చాడు. అప్పటికే 'వోనెక్'లో వున్న మాంసం ఉడుకుబట్టి తుకతుకలాడుతోంది. పొయ్యిమీద వున్న కూరముక్కలు కూడా ఉడుకుబట్టినయ్యాయి. అప్పట్వశాస్త్రా రొట్టె కూడా తగ్గారైపోయింది. 'కాక్ టేయిల్' (పానీయ సమ్మిశ్రణం) తయారు చెయ్యటానికి రకరకాల పానీయాల సేవాలనూ తెచ్చి బల్లమీద వున్న ప్రేలో పెనుతోంది—కాక్ టేయిల్ కలిపే బాన్యత అవివయోష్యదూ చార్లెస్ కి వసులూతూ వుంటుంది—ఇంతలో చార్లెస్ లోపలికి వచ్చాడు. కాలినన్న బూట్లు విడదబాగా మూలకు తగ్గేవాడు. వచ్చి కుర్చీలో చేరబడి ఒక యెల్లగొడ్డు మూలకు మూలిగాడు. కాస్త అవించి వన్ను విడుచుకుని రూత్ వంటయంలోనుంచి బయటికి వచ్చింది.

'ఉ త్రమాయిల్లాలు గారూ! బూడిద పత్రముల చేతనూ, సుందరముల చేతనూ పరివేష్టించలే సుఖం బుంకిరే' అని తన బాంబడిపున్న బూజుపట్టి పాత తోలుకుర్చీలోనుంచి ఆత్మావించాడు భర్త భార్యను.

రూత్, చేతిలోపున్న ప్రేను బల్లమీద పెట్టేసి, అనుసయంగా దగ్గరికి వచ్చి 'సుఖంగా లేకేం డార్లింగ్' అంటూ అతనిమీదికి వంగి నుదురు ముద్దు చెట్టుకుండ్; 'నాకు చిరాకు పడాల్సిందేమిది?—నీవో!'

అతనికి ఎదురుగా వున్న ఒక కుర్చీలో వచ్చి కూర్చుండి నవనాగరికతకు చిహ్నమైన, అతిఅందమైన కుర్చీ, చార్లెస్ కూర్చున్న తోలుకుర్చీ మినహాయించి, ఆ హోల్లోపున్న మిగతా సామానులన్నీ అదే భూందాలో వున్నయ్యే.

సహధానం చెప్పటానికి పూర్వమే జేబరుమూలు పైకితీసి రూత్ ను దెట్టుకున్న ప్రదేశాన్ని బాగ్రతగా తుడుచుకున్నాడు.

'హే—నాకు మాత్రం చిరాకుపడటానికి కారణం లేకపోలేదు—అక్కడ అఫీసులో, ఆ వ్యవహారాల్లో, నాళ్ళలో ఏ వొక్కడికీ లా పొయింటు విషయం ఓ అంటే ధం తెలిదు—నా కయంటుదావా లన్నీ దగ్గ పటలమారున్నాయంటే ఇందులో ఆశ్చర్యపడవలసిన దేమీ లేదు. పోనీ చెబితే వినిపించుకుంటారా అంటే

అగీలేను—అలాటి మర్రిచెనవల ఎ మురికిగుంటలోనో పకి చావటం నుంచిది—

‘అవును చార్లెస్—మీ ఉఫీసులోవున్న వాళ్లం దరిలోకి నీవే తెలివగులాడి వని నా అభిప్రాయం.’

‘హేహూ—నీ అభిప్రాయం.’ చిన్న గాఘర్లు రావం చేశాడు.

‘ఏరిటి అన్నావ్ డియర్?’—

‘ఏమన్నేను—’

ఒకక్షణం మానం—తరవాత:

‘కాక్ టెయిల్ సంగ్ లేవ్ టి డియర్—‘మార్టిన్’ నీన్’ తయారుచేసుకుందా— ‘మెకో హేటన్స్’ తయారుచేసుకుందా—?’

‘ఆరిథిగవానుడా! ఆ సర్ప్రైజ్ మేడో నువ్వే చేసి యేడవ గ్రాడూ?’—

అమ్మగారు ఇక్కడ సేతాకోక చిలకలా గారంగ రంగుల దుస్తులు తిగిలిండుకుని నెలుగుతూవుండటానికి ప్రాద్దస్తనానం అఫీసులో వచ్చి అడ్డమైనవాళ్ళ అపభ్రంశాలు సద్దాకొని సదముదమై వచ్చిచెడి చాయంగల విన్నపాలై ఇంటికి జేరతాను—ఆ జేరినవాణ్ణి ఇక్కడ భార్యారత్నం తీరిక గా కులాసాగా కర్చిలో కూర్చుని ‘మార్టిన్ సా, మెకో హేటన్స్? అంటూ యక్షప్రశ్న’ ఆమాటలలోవున్న అసభ్యధ్వనిని రూత్ పట్టించుకోలేదు.

‘అదిగాను చార్లెస్—గీకు ఏది ఇష్టమైతే అదే నాకు బాగుంటుంది’—

‘గీకు ఏది ఇష్టమైతే...’ చార్లెస్ గొణిగాడు.

ఇది తన ఇష్ట మేనింగ్లొ చెప్పమని అడగడమో లేదో రూత్ కు అర్థం కాలేదు. కొంచెం ముఖం అటు తిప్పి మానంగా పూరుకుంది.

‘ఈ మాత్రం స్వతంత్రించి ఏదో ఒక రకంగా కలిపి అక్కడ పారెయ్యక పోయినందుకు, నీ చెవులు విండి నీచేత ఆ పని చేయించవలసిందే. కాని వచ్చిన షాడో కిటింగం లేదు అది అద్వాన్సుంచేసి అక్కడ తిరులెడితే దాన్ని ఇక మనం ఏ గొడ్డోనో పారబాయ్యాలి; ఏనిక శిలవిస్తారు అవునా?’

సమధానానికి ఆగమండా నే స్వయంగా కలుపు కోవడానికి నీసాలు ముందుకు లాక్కున్నాడు.

రూత్ నెవక్క తిరిగి అతని వంక చూచింది. ఆ మాపులో కొంత కళవళిమూ, బాలికాడా జలిబిలిగా కనుపించుతున్నయ్య. ఈ మధ్య అతను ఆ మాత్రం సన్నిహితంగా వచ్చి తనను గూర్చి ఒక అభిప్రాయం మంటా నెలువరించింది కూడా లేదు. ఇదే ఇంచు మించు తొలిసారి.

మంచి ఘాటైన ‘మార్టిన్’ కలిపి కుర్చీలోనుంచి ముందుకు వంగి ఒక గ్లాసు రూత్ కు అందించాడు. ముందుకు వంగి గ్లాస్ అందుకుని మల్లా నెవక్క తిరిగి కూర్చోవటంలో గ్లాసులోనుంచి కొంచెంచింది గౌను మీద పడ్డది.

చిన్నగా చిరునవ్వునర్చి ‘మొరటు మొద్దుని ఎప్పడూ ఇంతే’ అని గ్లాసు అక్కడ పెట్టి జేబు రుమాలు తీసింది.

చార్లెస్ ముఖం కళకళలాడింది.

చార్లెస్ వంక మాస్తా ఆ పానీయాన్ని కాస్త కాస్తే నెమ్మదిగా తాగుతోంది. చార్లెస్ గ్లాసుమీద గ్లాసు ఎక్కించుతున్నాడు. రెండో గ్లాస్ చేత్తో బిటుకుని కుర్చీచేతిమీద తాళమేస్తూ సన్నగా సంగీతానికి ఉపక్రమించాడు. అతని కొనగోళ్ళు, ఎండిపోయిన ఆ పాత చర్మంమీద హార్మోనియం మెల్లులా సలుకుతున్నయ్య. ఆ ధ్వని వినేసరికి రూత్ మనసు తొణకిసలాడిపోయింది. మనసులో వున్న మాటను ఆపుకోలేక, మాట్లాడేసింది.

‘డాల్లింగ్ చార్లెస్!...! అన్నది—వచ్చే వారం జరుగవలసిన కాక్ టెయిల్ పార్టీ ఆవిష్క కళ్ళముందు ఫీలింగా కనుపించుతోంది. ‘వచ్చేవారం...’

చార్లెస్ గ్లాస్ క్రింద పెట్టికాడు. మారు కళ్ళు చేసుకుని భార్య ముఖంలోకి అదేలా చూచాడు. ఆవిష్క మాటలు వింటానికి అలా సావధానమైంది చూడు సంవత్సరాల ఈమధ్య ఎన్నడూ లేదు. ‘నువ్వేదైనా ఒక చిన్న పార్టీ... సెడివిషయ మేమే లేకుండా..... ఏదో కొద్దిమంది నేమీ హితుల్ని మన దగ్గర బంధువుల్ని పిల్చుకుని... ఎలా వుంటుంది చార్లెస్.’

చార్లెస్ అతి నెమ్మదిగా గ్లాసు ప్రైలో వుంచేశాడు. మోకాటికి ముంజేతులు మెలికవేసి నెమ్మదిగా ఉపక్రమించాడు. అతని గొంతులో మామూలు కచ్చు మోతలేదు. రూత్ అతని కళ్ళల్లోకి చూసింది. మిలమిలా మెరుస్తున్నయ్య. ఆ సంగతి

ఉత్తరమాయలు

రూత్ గ్రామంలో పలకే కొరడా చదువు మాట విని మాట విని రేశాడు

అవును, విషయ మేమీ లేకుండా నువ్వు యేర్పాటు చెయ్యబోయే పార్టీలో ఒక గంభీరమైన విషయం వుంటుంది. ఆ విషయ మెలాటి దంటే : చార్లెస్ మృగంగా మారిపోయాడనే సంగతి మన కందరకూ తెలుసు; కాని రూత్ ఉన్నది చూశారూ! ఉత్తరమాయలు; మనమంతా వెళ్ళి ఆవిడయ్యేల సహృదయంతో ప్రవర్తించి అప్రదభరతులపై నట్లు నటించాలి. చార్లెస్ తప్పదాగి అసభ్యంగా ప్రవర్తించినా మనం పట్టించుకోగూడదు. వివాహ వ్యాకోశివ ప్రసక్తి అసలే తేగూడదు. ఈ మాట ఎత్తితే ఆ తల్లి రూత్ హృదయం గాయపడుతుంది. ఆ వెనక చార్లెస్ గాకు ఆవిడ వివాహ జీవితాన్నంతా స్వంప పటలం చేశాడుగా — అలాటి ప్రసక్తి తేగూడదు ...'

'చార్లెస్ డార్లింగ్—'

'డార్లింగ్ గిరింగ్ ఈ వెనకభాషవాడొద్దు— నువ్వు ఉత్తరమాయలవి అవునా—దయామయి— మధురమయి— టిట్టదుర్మార్గాన్నయినా సీమించాలి ఉదారవంశురాలు. చార్లెస్ ఎలాంటిబూతులు తిట్టినా సరే—తిరిగి పన్నెత్తి అతన్ని దూషించకు—ఒక చిరునవ్వు నవ్వుతుంది, ఒక శిరఃకంపనంతో సరిపెట్టు కుంటుంది—ఈ చెంపమీద కొడితే అటు తిరిగి ఆ చెంప అంచించుతుంది. క్రిస్టియన్ అంటే రూత్ సంగతే చెప్పాలి—తన అంతరాత్మను ఎప్పుటికప్పుడ తర్కం తప్పనితీరుగా అట్టి పెట్టుకుంటుంది — ఇక చార్లెస్ గాకున్నాడే, వాడు—వాడి అత్యుమరికి మురికి గుంటగా మారిపోతోంది. ఇది మనందరికీ తెలుసుగా. ఆ వెనకనుకూడా ఆ సరకాన్నుంచి స్వగ్రానికి ఉద్ధరించటానికి ప్రయత్నించుతోంది — సరే ఇక ఇప్పుడు నే చెబుతున్నా విను— అలా ఉద్ధరించ బడటం చార్లెస్ కు ససేమి యివ్వలేదు. ఉత్తరమాయలు గారికి యీ విషయం బుర్ర కెక్కులోందా? చార్లెస్ దైవోపహతుడైన ధైర్యుడు. రూత్ గారి ఉద్ధరణ కార్యక్రమంతో విసుకెత్తిపోయిన విశాచపు వెనక తెలుస్తోందా? మ్యాన్ మ్యాన్ మని పిల్లల అరుదు కంటూ వాడి ముద్దా— శిశాబలా ...'

'డార్లింగ్ ...'

'గెట్ ఆ విచ్చిమా లేనయ్యెద్దన్నాను' చార్లెస్ చివాల్సు కుర్చీలోనుంచి లేచి అమాంతం చెయ్యి పైకెత్తాడు.

'మయ్యెద్దన్నానా లేదా'

'చార్లెస్ ... డార్లింగ్ ...'

అతనిచెయ్యి సర్వ క్రిందికి వచ్చేసింది.

'పువ్వుకో యిది—నీ ముంకమోపి క్రిస్టియన్ బుగ్గమీద— గెండ్లో బుగ్గ తిప్పదలస్తే తిప్ప—మరోటి పువ్వుకుండు గాని'

అతని ఎడమచెయ్యి గారిలోకి ఎత్తి సిద్ధంగా నేవుంది. ఆ వేళంతో పెద్దపులిలా గొప్పకూ రూత్ ముఖమిదికి నిల్చునున్నాడు.

రూత్ కళ్ళలో నీళ్లు తిరిగాయి. చార్లెస్ అంత వరదాకా చెయ్యి చేసుకున్నది తేను. రూత్ కళ్ళలో విస్తృతమాతున్నది దుఃఖం తప్ప క్రోధకలెట ఏ కోశానా కనుసించటం లేదు.

నెమ్మదిగా తల చక్కకు తిప్పుకుని, కుర్చీలో జారిగిలబడి కూర్చుని, కుమిలి కుమిలి యేడించింది.

చార్లెస్ చెయ్యి క్రిందికి దించుకున్నాడు. రూత్ కళ్ళలోవున్న భావం అతనికి అర్థమైపోయింది. వెనక్కు తిరిగి వెళ్ళి తన కుర్చీలో కూర్చున్నాడు.

ఒకటి గెండు తుణ్ణో ఏడవటం మానేసింది. కళ్లు కుదుచుకుంది. కంటయింట్లో నుంచి మాంసం తగలడి పోతున్నట్లు మామవాసన కొట్టింది.

'అయ్యోయ్యో' అంటూ చివాల్సు కుర్చీలోంచి దూకి వంట యింట్లోకి పరుగెత్తింది. పరుగెత్తుతూ పరుగెత్తుతూ ఒక్కసారి వెనక్కు తిరిగి కుర్చీలో కూర్చున్న అతనివంక చూస్తూ బోవలికి పోయింది. బోవెలో వున్న మాంసం పై పక్క కొంచెం ఎక్కువ కాలింది గాని మరేమంత చెడలేదు. బోవెల పక్క చక్కగా ఉడికింది కూడా. బంగాళా గుంపలు మాత్రం మాడిపోయాయి. పాయ్యలొడ మళ్ళీ యిన్ని నీళ్లు పడేసి చిక్కుడు కాయ లిన్ని వాష్లో పోసింది. బల్ల సతేసి భోజనానికి యేర్పాటు చేసింది. ఈలోగా చిక్కుడు కాయల కూరకూడా తయారయింది. వచ్చి బల్ల దగ్గర కూర్చుంది. చార్లెస్, తల రెండుఅరచేతుల్లోనూ బెట్టుకుని విచారగ్రస్తుడై కూర్చున్నాడో లేదో తెలుసుకోవటానికి తపాతిపాలాడుతూ వంటయింట్లో బల్ల

దగ్గరనుంచే పరకాయించి మాసింది. కుర్చీకిందనుంచి చామకుని వున్న అతని కాళ్ళ మాత్రమే కనుపించుతున్నాయే గాని డ్యూబ్లాగం కనుపించటం లేదు. చార్లెస్ నిమిషంలో మళ్ళీ దిందుకుపోతాడని రూత్ కు తెలుసు.

కబ్బం చెయ్యకుండా మునిగిపోయాడు నడుస్తూ వంటయింట్లోనుంచి హాల్లోకి వచ్చింది... నెమ్మదిగా వచ్చి అతనిముందు నిల్చింది. చార్లెస్ కు ఆవిడ పాపాలు కనుపించుతూనే వుండవచ్చు. కానీ అతను తల వైకత్తలేదు. తలవంచుకుని అరచేతివంక చూసుకుంటూ దిగులుగా కూర్చున్నాడు.

‘చార్లెస్—భోజనానికి లేస్తావా?’

చార్లెస్ నెమ్మదిగా తల వైకత్తాడు. భార్య ముఖంలోకి చూశాడు, అతనిముఖంలో నెత్తురుమక్కలేదు; కంపియిన ఆవిడ ఎడమబుగ్గమీద, అతని అయిదుచేళ్ళముద్రలూ కత్తికోతొడ్ల యింకా ఎర్రగా కనుపించుతూనే వున్నాయి. వాటివంకే చూస్తున్నాడు.

ఎంతో ప్రయత్నించి రూత్ ఒక చిరునవ్వు తెప్పించుకుంది.

‘భోజనానికి లేస్తావా చార్లెస్...’ మళ్ళీ అడిగింది.

ముఖం రెండు అరచేతుల్లోనూ కమ్మేసుకుని చార్లెస్ కుమిలికుమిలి ఏడుస్తున్నాడు.

రూత్ వెంటనే అతనిముందుకుపోయి మోకాళ్ళ మీద కూర్చుంది. నెమ్మదిగా అతనిచేతులు రెండూ పట్టుకుని విడదీయటానికి ప్రయత్నించింది. విసురుగా ఆవిడ చేతులు విడిచింది నేరగా.

‘వద్దవద్ద... నన్ను ముట్టుకోవద్దు— నేను భరించలేను—వద్ద—’ గుబులుగా ఏడిచాడు.

ఆవేదనను భరించలేక ఆసరాకోసం పట్టుకున్నట్టు రూత్ చేతిని గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ఆ చేతిమీద రూత్ తన మెత్తిటి అరచెయ్యివేసి మృదువుగా దువ్వుతూ:

‘మరిం ఇరవారేడు చార్లెస్. అంతా సరిగానే వుంటుంది... డార్లింగ్ ఇక ఇలాంటిది మరెప్పుడూ జరగదు... అంతా సరిగానే వుంటుంది.’

‘ఎందుకు చెబుతావ్... నా బ్రతుకుండా ఇలానే జరిగింది... ఇలానే జరుగుతుంది!’

‘లేదు చార్లెస్ ఇకముందు అలా జరగదు... నేను నిన్ను చాలా వేదించుతున్నాను. నా కిప్పుడు తెలుస్తోంది. నిజంగా నీకు అపచారం చేశాను.’

‘... ఇందులో నీ తప్పుమంది... నువ్వెప్పుడూ బాగ్మతిగానే వున్నావు— నేనే కిరాతుణ్ణి; ఇదంతా నేనే చేస్తున్నాను... నేనే వెధవనీ.’

‘పోనీ యిద్దరిలోనూ తప్పులున్నా యనుకుందాం— సద్దకుందాం’

‘నువ్వు తప్పు చెయ్యడమా— కాదుకాదు ఇదంతా నా రాక్షస స్వభావమే.’

‘సరే చార్లెస్ అలా వేదనపడి మనసు పాడు చేసుకోకు!’

‘నేనే— నేనే— కిరాతుణ్ణి—’

‘పోనీ డార్లింగ్—’

‘గాక్షుణ్ణి...’

‘చార్లెస్...’

‘నువ్వు దీవతవు రూత్...’

‘పోనీ చార్లెస్ అలా అనుకుంటే నీకు మనశ్శాంతిగా వుంటుందంటే అలానే అనుకో... ముందు భోజనానికిలే చార్లెస్!’

‘అలానే రూత్! ఒక్కక్షణం ఆగు!’

నెమ్మది నెమ్మదిగా అతని దుఃఖం సమసిపోయింది. నెమ్మదిగా రూత్ చేతిని వదిలేశాడు.

* * * *

మరుసటి వారం జరిగిన పార్టీ ఏ అతిథులూ ఊహించనంత మహాజ్వలంగా జరిగింది. రూత్ కు ఆత్మదృక్ గ్రంథం చిక్కింది. మొదట అనుకున్నదాని కంటే ఇంకా అనేకమందిని పిలుచుకుంది. తెలిఫోన్ లో పిలిచి ఆహ్వానిస్తున్నప్పుడు రూత్ గొంతులో గ్వనించుకున్న సంతోషానికి వాళ్ళు సూమాలు పాత వ్యాఖ్యానాన్నే చెప్పకున్నారు. ‘సామాన్యంల మనిషి— నైవాహికజీవితం అలా గ్వంసపట్టుకున్నా ఎలా కమ్మకుని సంతోషాన్ని నటించున్నాడు!’—

రూత్, ‘ఏవాహ వాక్కికోత్సవ’ మని కూడా నోలియజేసింది. అది విని వాళ్ళ మరంతా అభినందించారు. వాళ్ళు అభినందించింది ఆ దాంపత్యాన్ని అంత

ఉత్తమాయిల్లాలు

వరకూ లాక్సు రావటంలో రూత్ ప్రదర్శించిన పట్టు చలన గాని, ఆ దింపకు లనుభవించిన సుఖజీవితం ఇంకా మహా త్రరంగా కొనసాగబోతోందనే దృష్టితో కాదు. సుఖజీవిత మనేది అసలూకటి ప్రారంభమై వీడినైనా, ముంగుకూడా కొనసాగటానికి. వాళ్ళ గొంతుల్లో ధ్వనించుకున్న సానునయాన్ని రూత్ పసిగట్టింది—‘మీరు ఆశ్చర్యపకితులు కాబోతున్నారని సంతోషంగా చెప్పేయ్యాలనే ఉద్దేశం కూడా ఆవిజులో కలిగింది. కాని బలవంతం తయ్యాయందు కుంది. నిజంగా వాళ్ళంతా ఆశ్చర్యపకితులైన మాట నిజమే. సంతోషించాడు కూడా—కనీసం మొదట్లో.

పార్టీకి యేర్పాట్లు చేస్తున్న హడావిడిలో ఆ వారం పొడుగు రూత్ కు ఎవరింటికి వెళ్లే తీరికే తక్కువోయింది. ఆవిడ ఎక్కడా కనువించకపోవటం చూసి, స్నేహితులూ బంధువులూ కూడా ఏదో గంభీరగోళం ఒరుగుతూవుంటుందని ఊహించారు. అందుకనే వాళ్ళు కూడా ఎవళ్ళూ వాళ్ళింటికి రాతేను. నిజానికి ఒకటి రెండు చిన్ని చిన్ని సంఘర్షణలు రాకనూపోలేను. ఒకనాడు సాయంత్రం రూత్ అతని దుస్తులనుగుంచి ఒక మాటన్నది: ‘ఇంకా కొంచెం మంచి దుస్తులు వేసుకుంటే, ఆఫీసులో మిమ్మల్ని ఇంకా గౌరవంగా చూస్తారనుకుంటాను’—

ఆ మాటలు విని చార్లెస్ మామూలు పాత ధోరణిలో ‘సర్’మన్నాడు. కాని వెంటనే తమయించుకుని నాలిక కొరకున్నాడు. రూత్ ముత్యమణి కూడా కొందా.

‘నాకు తెలియదూ—ఇంతలా నువ్వు నామంచి కోసమేగా చెబుతున్నావు’ అన్నాడు. ఆ సాయంత్రమే కూర్చుని బూట్లకు శ్రద్ధగా పాలిష్ వేసుకున్నాడు. ఒక మామజతల నూట్లు వీరి చాకలిపావుకు పంపించాడు. సుధ్యాహ్నంపూట టీముందు కూర్చున్నప్పుడు రూత్ కు మునుపటిలాంటి పరివేదన లేదుగాని మరొక రకం వ్యవసం పట్టుకుంది. భర్త కంటబడే మధురక్షణం ఇంకొక గంట పోలేగాని లభ్యం కాదు గదా అని తహతహ లాడేది. వంటయంలో బల్బునగిర కూర్చుని అతను ఇంటికి తిరిగి వచ్చే దృశ్యాన్ని ఊహించుకుంటూ వుంటే ఆవిడ హృదయం ఆనందంతో నిండిపోయేది. నెమ్మదిగా లోపలికి వస్తాడు విధి తలుపు చప్పుడు కాకుండా అతను నెమ్మదిగా

నాగరికంగా మూసివేస్తాడు—లోపలికి వచ్చి రావటమే హోలోసుంచే—‘వీడైనా సహాయం చెయ్యమన్నావా’ అని ఆస్వాదంగా పిలుస్తాడు. అతనిరాక కోసం ఎదురుచూస్తున్న ఆకేతుడూవల్తూ ఒక్కసారి కట్టు తెంచుకుంటుంది—‘హోలోకి వెళ్లి తనివితీరా అతిన్ని కొగలించుకుంటుంది—‘కాక్ టేయిల్ కలిపి పెట్టు డార్లింగ్—‘ఫోజనపదార్థాలు బల్బునగిర సగ్గుతాను కొంచెం సాయపడు’ అని ఆకుచకుంది. ఇంకా సమర్థించుకోవలసిన చిన్న చిన్న సమస్యలుండేవను కొండి. పాటి నన్నిటిని పూర్వంకం చెప్పేదాగా జాగ్రత్తిగా ఆలోచించి ముచ్చటగా ఇట్లు దిక్కుకుంటోంది. ప్రతిపనీ తనే సమర్థించుకు పోతున్నా ఎప్పటికప్పుడు చార్లెస్ సలహా అడగడం మాత్రం మరిచిపోయేదికాదు. ఎట్టి సమర్థనలూ లేకుండా ఆవిడ ప్రణాళికల నన్నిటిని ఆమోదించేస్తూ వుండేవాడు, భర్త.

చార్లెస్ పాత పడకకుర్చీ విషయంలో మాత్రం ఒకనాడు కొంచెం ఘర్షణజరిగింది. రూత్ వికారంగా వున్న ఆ కుర్చీ వంక బాగగా ఒకమాపు చూచింది. వెంటనే ‘వెగనపాతకుర్చీ. ఇక ఆ కుర్చీనీ అవతల పారేస్తాం’ అని ప్రతిపాదన చేసేకాడు చార్లెస్. రూత్ అలాపనికిరాదని: ‘ఈ వున్నవాటిలో కొన్ని హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకోవటానికి వీలైన కుర్చీ అదొక్కటే—పైగా నీకు అంగులో పడుకునే అలవాటు కూడా’అని నాదించింది. ‘కాదు తీ నయ్యాల్సిందే నని పట్టుబట్టాను చార్లెస్. ‘సరే’నని లొంగిపోయింది రూత్—చిరువ్వు నవ్వుతూ.

పార్టీరోజున, రూత్ ఎప్పుడూ లేనంత సాగసుగా కనుపించింది—కనీసం చార్లెస్ మనసుకు అలా తోచింది. ఈమాట భార్యతో అన్నాడు. ‘నాసంగతి కే మొచ్చే నువ్వు యివ్వాలి’ ఎంత గొప్పగా వున్నావు?’ అని ఆనందంగా సమాధానం చెప్పింది.

నిజానికి, మతత నలగని ఆ నూటు వేసుకుని, ఆ క్రొత్త నేకటై కట్టుకుని, నిగనిగలాడుతున్న ఆ బూట్ లొడుక్కుంటే, ఆదర్శ భర్తగా, రూత్ హృదయంలో వున్న చిత్రానికి ప్రతిమూర్తిగా వున్నాడు చార్లెస్. పార్టీకి వేళ సమాపించింది. చార్లెస్ తలుపు తీసి అతిథులను అతిమర్యాదగా లోపలికి ఆహ్వానించాడు. తమర్ని ఆహ్వానించటానికి చార్లెస్ స్వయంగా గుమ్మంలో నిల్చునుండటం చూచి వాళ్ళంతా ‘మేకో’

లిన్నారు. గూత్ సమృద్ధిగల వుండటం, చార్లెస్ అతి మెరుకుగా తనకేమీ పట్టనట్టు తన గదిలో కాళ్ళూపుకుంటూ సవక వర్షిలో కూర్చుండటం ఇది మామూలు. అతను తమను ఆశ్వాసింపటానికి వాడుకున్న ప్రేమభావంతో మరింత ఆశ్చర్యదోహతులౌతున్నారు. ఆశ్చర్యమగుమానసులై భర్తల ముఖాల్లోకి భార్యలూ, భార్యల ముఖాల్లోకి భర్తలూ చక్క చక్క చూసుకుంటున్నారు. ప్రశ్నార్థకాల పరంపరలుగా. వాళ్ల కళ్ళవశాంతా గ్రహించుకున్న గూత్ చార్లెస్ ల ముఖాల్లో క్రొత్త వెలుగులూ క్రొత్తరకం చిరునవ్వులూ పొటమరించినయ్యే. ఇది ఆ అతిథులు కూడా గమనించి మరింత విభ్రాంతులమౌతారు. ఎన్నడూ ఊహించలేని ఇట్టి మార్పులు ఒక్కసారి అభిమతి కాలంలో వారందరూ అమోఘమై నోరు మెదపి మాటాడలేకపోయారు. ఒక్కొక్క జత దింపకులే లోపలికి అడుగుబెట్టడం, 'హేకో' తినటం, లోపలవున్న వాళ్ళ ముఖాలవంక వినిపించే త్రమస్సుట్టు సంజెహాస్పదంగా చూడటం, అందరూ మానం వహించటం, ఒక్కక్షణం హేలు హేలంతా నిశ్శబ్దత న్యాపించటం మళ్ళా అంతా లేరుకుని, ఏమీ జరగనట్టు పెద్దపెట్టున గజవిడిగా లోకాభిరామానుగం నూటాడటం—ఇలా సాగిపోతోంది.

గూత్ చార్లెస్ లు అందనావేసుకున్నదానికంటే ఆనాడు వాళ్ళంతా మరింత విపరీతంగా తాగేశారు. అదనంగా మరికొన్ని జీన్ సీసాలూ, విస్కీ సీసాలూ తీసుకురావటానికి పార్టీ జరుగుతుండగా చార్లెస్ రెండుసార్లు బయటికి వెళ్ళవలసి వచ్చింది. అతను బయటికి వెళ్ళనప్పుడల్లా గూత్ ను పీకెమిడికి వచ్చిరట్టనిపించింది. అక్కడున్న ఆహవాళ్యంతా సిగ్గుకొలుపిస్తేనే తనవంక అదోలాదూని భావ గర్భితంగా తలలు పంకించటం, ప్రశ్నార్థకాల్లా చూపులు వినరటం మొదలుపెట్టారు—వీటి నన్నిటిని లెక్కచేయకుండా ఉపేక్షించి మానంవహించి ఊరుకోవటానికి తన సహనశక్తివంతా ఉపయోగించవలసి వచ్చి సహనమాతోంది. నిజానికి ఉపేక్షించి ఊరుకునేంతా గూత్ కులేదు. ఏ అభిప్రాయం కారణంగా వాళ్లు అలా ప్రవర్తించుకున్నాగో ఆ అభిప్రాయం నుంచి, వాళ్ళునుకున్న మరొక లోకాభిరామానుగంలోకి మళ్ళించాలి తప్ప మరొకత్యంతరంలేదు.

గూత్ అలా సమృద్ధిగలగు—అతి చాకచక్యంగా సమృద్ధి ముగిస్తోందికూడా. మొట్టిపడ్డ ఊరు సానున ఎలాగో తట్టవండి—మళ్ళా అశేతంసులో గెండున గాడి. మూడవసారి మరింత హీనంగా ఒక్క ముడి చిలిపిచూపులు చూశాడు. ఈవాడికి తట్టదో లేకపోయింది—వెలుకారంగా ఒక్క సకిలింపు సకిలించి మందలించింది. అంతటితో ఆగలేదు గూత్ హృదయంలో ఒక మహానేరం బయలుదేరింది. ఎల్లీస్ మార్సీని లోపలికి తీసుకుపోయి అత్యంత వేరంతో తన సాధించిన విజయాన్ని గురించి చెప్పేసింది—కంగారుపడతూనే, ఆ ఉత్సాహంతో గూత్ కంఠం కళ్ళవళ్ళ పడిపోయింది. ఆ కళ్ళవళ్ళతోనే, తిరిగి ముగిసిన కూర్చున్న దగ్గరికి వచ్చింది. వాళ్లుకూడా అనోచిచిత్రంగా కనుపించారు పూర్వం, తోటి స్త్రీలు అందరికంటే తన్ను ఎంతో గౌరవించుకున్నట్టు వాళ్ళ సంభాషణలలో వ్యక్తమవుతూ వుండేది. ఇప్పుడు దానిసానే ఒక కొత్తరకం మితభాషణ కనుపించుతోంది. తను అక్కడికి వచ్చినప్పటికీ వాళ్లు కట్టికొని తమలో తాము మాట్లాడుకోవటం మాని వేయటంకూడా చాలా అసహ్యకరంగా తోచింది.

తుదిసారిగా మరికొన్ని సీసాలు దంకను బెట్టుకుని చార్లెస్ లోపలికిరావటంతో, బ్రతుకుజీవుడా ఆని ఇనోసాకుమానుకుని, కంగారుగా ఆతనితోపాటు లోపలికి వచ్చేసింది.

‘డాన్స్!—అంతా సరిగ్గా జరిగిపోతున్నట్టేనా?’

చార్లెస్ జీన్ సీసా మూత ఊడ బెరుకుతున్నాడు:

‘ఇప్పుడుకూడా సరిగా జరక్కపోలే ఇక అది మన విధివ్రాలు అనుకోవాలి అంటే—నీకంటే చాకచక్యంగా ఇంతెవరు సమర్థించగలరు?—అతను తల ఎత్తికుండానే సమధానం చెప్పాడు.

‘వేనా?—నా వల్ల నేయ్యేది—నువ్వు గాదూ విల్లందరితో అలా చక్కగా మాట్లాడే సమర్థిం చుకోస్తోంది.

‘సరే ఒప్పుకున్నాను—రాణిగారి కంసన్నల ఆజ్ఞల ప్రకారం వర్తించుకున్నానునకోండి—అదీ సంతతి తెలిసిందా?’

ఉ తమాయిల్లాలు

జీకాబాటిలు మాతలిసి చేత్తో పుచ్చుకున్నాడు: 'యేమాత్రం తయారు చెయ్యమన్నావు? రెండు దఫా లకు సరిపోయేట తయారు చెయ్యనా? మాకుదఫా లకు చెయ్యనా?'

‘ఏమో ఎలా చెయ్యతాం — మాకు దఫాలకే చేసుకుని వుంచుకుంటే బాగుంటుండేమా.

‘సరే — యజమానురాలి ఆజ్ఞ’ —

అతను కలపటం మొదలు పెట్టాడు, రూత్ ఒక్క తుణుం ఆక్కడ నిల్చుని మళ్ళీ హాల్లోకి వచ్చేసింది.

అతిథులంతా ఆనాడు మరింత తాగివేయటమే గాక — చార్లెస్ దింపతులనుకున్నదానికంటే మరింత నేపు ఆక్కడే కూర్చునిపోయారు — ఆ కూర్చోటం విందు ఉజ్వలంగావున్న కారణంచేతనైనా కావచ్చు లేక తాను ఊహించుకున్న సంఘటన ఏదో ఇంకా జరగలేదేమో అని దానికోసం ఆనందంగా ఎదురు చూస్తూ వుండటంవల్లనైనా కావచ్చు.

మధ్యమధ్య ఆపనులున్నయి యాపనులున్నయి బయట నీరే బాగుంటుం దంటున్నా — మళ్ళీ గొంతులు తగ్గించి యేదో సుసంపూర్ణమంటు న్నారు — మళ్ళీ గొంతులు పెద్దవి చేసి ఇంకా అడ్డమైన చెత్తా మాట్లాడుతున్నాడు. మరి చివర చివరకు వాళ్ళు గూట్టాడేంత అర్థంపర్థం లేని పిచ్చి వాగుడుగింది తయారైంది. వాళ్ళు చార్లెస్తో మాట్లాడే మాటలు తగ్గితగ్గిపోతున్నాయో అతని చెవుల పక్క పక్క గంటి మాపులు అలా బహుళమాతు న్నయి. ఒక వేళ వాళ్ళంతా ఏమీ పైకి అయ్యోకుం డానే ఒకే నిర్దుయూనికి వచ్చి, చార్లెస్ను రెచ్చ గొట్టి, మునుపటిలా బూతుకూతల ధోరణికి దిగజారి పోతాడో లేదో మాదామని ప్రయత్నించినా, ఆకా ణంగాన్ని పొంజీటట్టే వున్నాడు. ఎందుచేతనంటే రూత్ తన తుణుం అతన్ని అంటిపెట్టుకునే తిరుగు తోసి, చార్లెస్ నిరవధికానందంతో రూత్వంక మానే మాపులలో ఆ ప్రేమలత అతనికున్న అవ్యాజ మైన అనురాగమంతా ద్యోతమానమౌతోంది. ఆ మాపులను వాళ్ళు ఇక ఎన్నటికి మరిచిపోలేరు.

ఇక గత్యంతరం లేక, భార్యలు భర్తలకీ, భర్తలు భార్యలకూ సంజ్ఞలు చేసుకున్నారు, ఏదో యింద్ర జాలంలా వాళ్ళందరికీ ఒక్కమృత్యుగా, ఇంటి కొడన్న

పిల్లజల్లా సంగతి ఇతర సిస్టర్ కార్యక్రమాల సంగతి సిరిమా ప్రోగ్రాముల సంగతి, వాళ్ళ వాళ్ళ యిల్లకు రానున్న అతిథుల సంగతి — యివన్నీ హఠాత్తుగా జ్ఞాపకానికొచ్చాయి. పెటపెటా అంతా లేచారు. తొట్టువా తన కాళ్ళు తాను తొక్కు కుంటూ, తెచ్చుకోలు నవ్వులతో అభినందన పరం పరలు తెలుపుతున్న చివరి అతిథిని జయిటికి సాగ నంపి రూత్ చార్లెస్లు తిలుపులు మానుకున్నారు. ఆకాభంగనూచకమైన ఆ అభినందన వాక్యాలు రోడ్డుమీది చీకటిలో లయించిపోయినై.

‘ఆరి ప్రియిల్లు బంగారంగానూ! అన్నది రూత్.

‘ఇష్ట — అనే ఏహ్యభావాన్ని వ్యక్తంచేస్తూ ఉపిరి విడిచాడు చార్లెస్.

‘డాన్! లోపలికి పోయి తింటూని కేమైనా యింత ఉడకేస్తా గాని, ఈలోగా, నీకు అలసటగా లేకపోతే — కాస్త ఈ భరణంతా సర్వేస్తావా? అన్నది.

‘లేవిగారి సెలవు.....’ అంటూ లేచాడు.

భోజనం తయారుకొవటానికి గంట పైచిలుకు పట్టింది. నీజంగా అలాంటి సమయంలో మామూలు కంటే మరింత తొందరగా వండి వెళ్ళాల్సివస్తవని. కాని రూత్ మనస్సు అదోలా వుంది. మరికొన్ని సీసాలు లేవటానికి చార్లెస్ విందులో నుంచి బయటికి వెళ్ళిపోయినప్పుడు హఠాత్తుగా తన మనసులో కలిగిన ఆవేశం ఇంకా మెదడును పట్టుకుని వదిలబం లేదు. చాలా అలసిపోయినప్పటికీ వుంది — ‘ఓ సరే! రాణీ గారి అజ్ఞ’ అన్న చార్లెస్ మాటలు ఎడనెడా మనసులో గర్వరేఖలులా మెసులుతున్నాయి. ‘వెరితనం! అలసి పోయి వున్నప్పుడు మనసు యింత విచిత్రంగా తయారవుతుందీ?’ అనుకుంది. అంత తెలివిగా ఆలోచించి కూడా, ఆ ఆవేశాన్ని సర్దుకోలేక బాగపడుతోంది. కొత్తి కోటు కొత్తగా తగిలించుకున్నప్పుడు, అలవా టయే వరకూవుండే విచిత్రమైన ఎబ్బెట్టుతనం. హాల్లో నుంచి తనలో తను ఏదో మాట్లాడుకుంటున్న చార్లెస్ గొంతు ఎడనెడా వినిపించుతోంది. తనలో తను చిరు నవ్వు నవ్వుకుంది.

తీరా వంట పూర్తి అయిందని చెప్పటానికి హాల్లోకి వచ్చేసరికి, ఎక్కడసీసాలక్కడ, ఎక్కడి

పక్కా లక్కడ చెల్లాచెదురుగా ఇంకా అలానే పడి వున్నాను.

‘చార్లెస్!... ఇంతసేపూ ఏం చేస్తున్నట్టు?’

‘మరింకా ప్రతి పుచ్చుకుంటున్నానునుకుంటున్నా వేంటి!... లేదులే’

‘సరే భోజనానికిలే!’— చిన్న చిరునవ్వు విసిరింది.

భోజనంపగ్గర కాసేపు యిద్దరూ ఏమీ మాట్లాడ లేదు. చివరికి చార్లెస్ ఫోర్సు బల్లమీద వుండేస్తూ!

‘మహాబాగా జరిగింది’ అన్నాడు.

‘అవును—అద్భుతంగా సమర్థించావు’—ఒక చిరునవ్వు నవ్వింది.

‘నిజానికి ఒక మహాకార్యాన్ని సాధించటమే’—

‘అవును...’

‘నేను చెబుతున్న నేటింటే...’ అతనిగొంతు కొంచెం పదునెక్కింది. వాళ్ళంతా ఒకళ్ళలో ఒకళ్ళు చెప్పకుంటుంటే ఇప్పుడే విన్నాను ‘రూత్ అన్నట్టిమైన మనిషి—ఎప్పటికప్పుడు ఆ చార్లెస్ నున్నపోతును అలా జయించుకొస్తూనే వుంటుంది. ఈమధ్య జరిగిన విందు లర్నిట్ల ఇంతిబాగా జరిగింది మనోటి లేదు. ఈ సంవత్సరంలోనే జరగలేదు ఈ శతాబ్దానికి అద్భుతమిషయం.

‘చార్లెస్ డారింగ్!’—

‘చార్లెస్ డారింగ్!’ వికారంగా మూలినే కాదు.

రూత్ చేతిలోవున్న ఫోర్సు క్రిందబెట్టేసింది. అలసట, ఆకాభంగం, అంతిమరకూ అనుభవించుకొన చచ్చిన మనోవ్యూహ రూత్ మనోనిబ్బరాన్ని ఫిన్నా ఫిన్నం చేసివేసివై. జీవితంలో ఎన్నడూలేనిది కోపం వచ్చే స్థితికి వచ్చేసింది.

‘చార్లెస్! ఇక్కడికి మాకు సంవత్సరాలుగా ఎహిస్తున్నాను—తిట్టావు, తిమ్మివు, ఏహ్యంగా చూశావు—నా గండెల్ని వాలికలు వాలికలుగా చీరేశావు; పశువును హింసించినట్లు హింసించావు, నీచాతినిదింగా చూశావు—ఇంతా ఎహిస్తూ, సర్దుకు రావటానికి నా శత్రువంతా ధరిపోశాను’—వలవలా

కళ్ళనెంట్ల నీళ్లు వచ్చేసివై: ‘ఆ కష్టాలన్నీ తీరాయనీ నాకు మంచిరీజు లొచ్చాయనీ ఒక్కక్షణం ఇప్పుడే...’ బోరున ఏడ్చేసింది.

చార్లెస్కం గారుగా కుర్చీలోనుంచి లేచాడు— తడబడుతున్న కాళ్లు నిలవకోకుంట్టు బల్ల అవతలపక్కకు తిరిగివచ్చి, భార్యకుర్చీముందు మోకాళ్ళ మీద నొరిగిపోయి రెండుచేతులా ఆవిడ నడుగు చుట్టూ పసిబిడ్డలా పెంచేసుకున్నాడు.

‘రూత్!—రూత్!—ఇక ఎప్పుడూ అలా ప్రవర్తించను—ఇకన్నడూ.....క్షమించు—నన్ను క్షమించు రూత్!...’

‘వ్యాధానం చెయ్యి!’ కళ్ళనీళ్లు తుడుచుకుంటూ అడిగింది. తన ఒళ్ళోవున్న అతని తలను పసిబిడ్డ తలను నిమిరినట్లు నిమిరింది.

* * * *

మర్నాడు రూత్ స్నేహితురాలైన మధ్య శైలి ఫోన్ సంభాషణలు అనంతంగా సాగిపోతున్నయ్య. ‘ఏలాగైనా సాధించనీ, నిజానికి రూత్ ఒక యింద్రజాలమే చేసివేసింది—ఈకథ ఇలా ఎంతకాలం నడుస్తుంది అన్నదే ఊహించరాని విషయం. ఏదీమైనా, తాత్కాలికంగానే అయినా ఆ యింద్రజాలం నిజంలానే కనుపించుతున్నది’—ఇది ఆ యిల్లాళ్ళ ఆధిక సంఖ్యాకాళిప్రాయం. ఈ అభిప్రాయాన్ని వ్యతిరేకించినవారు కూడా లేకపోలేదు. ఇదింతా వట్టిభ్రమ. చార్లెస్ అసభ్య ప్రవర్తనలో ఇది మరింత క్రూరమైన ఘట్టం. ముందు ముందు రూత్ మీద మరింత తీవ్రంగా చెబ్బ తియ్యటానికి యిరవ్వాడీ నటనంతా చేస్తున్నాడు’ అన్నా రొక రిద్దరు.

వాళ్లు ఎప్పుడూ అలా అనుభాస్నే ఆశంకించుతూ వుండే రకమేనని జనవాక్యం వుండటంవల్ల ఆ యిద్దరి మాటలను ఎవ్వరూ ఖాతర్ చేయకుండా అతిమర్యాదగా ఉపేక్షించి వదిలేశారు. మగవాళ్ళలో మట్టుకు కొంత పరివర్తన కలిగింది—భార్యలు వివకుండానే ననుకోండి—‘పాపం చార్లెస్ మంచి వాడు....మనం అలా ప్రవర్తించవలసింది కాదు’ అనుకున్నారు.

రోజులు గడిచినకొద్దీ, ఆ యిల్లాళ్ళంతా, రూత్ గొప్పతనాన్ని గాని, రూత్ సాధించిన యింద్ర

జాలాన్ని గాని అభినందించటం క్రమంగా తగ్గించి వేవారు మరో నెల గడిచేసరికి, రూత్ ఏ పార్టీలో నుంచైనా ముందుగా బయటికి వెళ్ళిపోయిందంటే, అవిష్కలుగురించిన అభినందన పరంకరలకు మరుగా ఇవ్వకు నిర్విబుత వ్యాపించటం మొదలైంది. పక్ష గడులలోని అద్దాలముందు మాత్రం అవిష్కలు గురించిన మనం లావైంది: 'ఆ వె:వ చార్లెస్ గాకు ఇవ్వకు దాని సలహా లేంది బూట్ తాళ్ళు కూడా ముడేసుకో లేవు. అది మానుకుని అది తగల నిర్మలలో తోంది. మొగాన ముసత తేర్చుకుంటానికి సిద్ధంగావున్నా తన సౌందర్యం మానుకు తా నే మిడిసిగతుతోంది' అను కుంటూ ముసతలపడని తను సౌందర్యాన్ని తాము అద్దంలో మానుకుని ముసకుంటున్నారా. 'ఎంత బక్కలూకే! ఎంత నంగనాచితనం పోయి ఇన్నాల్ల ముసవ్లా నందర్నీ మోసగించిందీ! ఈ చెంపను కొడితే ఆ చెంప జావేదట! భవనా!'

భార్య భర్తలమధ్య మతభేదా లుండటం గుంచిదిగాదని అనుకోనివ్వండి, అమాయకత్వాన్ని నటించి తమ సాంసారిక జీవనపు బంతులలో మరో చిన్న విజయాన్ని చేపట్టవచ్చుననే ఉద్దేశంతో కానివ్వండి—జాతిపక్షవలసింది చార్లెస్ ను గురించి కాని రూత్ ను గురించి కాదు నే విషయానికే తమతమ భర్తలముందు ఆ యిల్లాళ్ళంతా ఒప్పేసుకున్నారా. ఆ విషయమై మతభేదం లేకుండాపోయినా, ఇతిరత్రా వినో కారణాలను పురస్కరించుకుని ఎల్లీస్ మార్స్ భర్తలమీద అతిగి బిర్రడిగిసి కూర్చో నే కూర్చుంది.

మరొక మాడు మానాల అనంతరం, మాడే షెడర్ యింట్లో జరిగిన కాకే టెయిల్ పార్టీలో ఈ ప్రసక్తి మళ్ళా వచ్చింది. ప్రార్డు ప్రంకటానికి ఇంకా ఒక గంట వేళవున్నా, చార్లెస్ దింపతులు పెందరాళ్లే లేచి యింటికి వెళ్ళిపోయారు. దాంతో కల్లోలం బయలుదేరింది.

'ఈ మధ్యను వాళ్లు అతి పెందరాళ్లే గూటికి తేరుతున్నారు—ఎవరో అనేకారు. నిజానికి ముందు ఆమాట అన్నది యెవ్వరో యెవరికీ జ్ఞప్తిలేదుగాని అనంతరం యెవరికి వారు తామే అన్నామని ఆ కీర్తిని అంజించుకోవటానికి ప్రయత్నించారు.'

అదో అర్థయుక్తంగా ఒకరి ముఖాల్లోకి ఒకరు చూచుకున్నారు.

'పెందరాళ్లే లేవటం పెందరాళ్లే బజ్జీటం చార్లెస్ కు ఆగ్నేయశ్రవణమరణాలు ప్రసాదించు తుంది' అన్నది వాన్ మార్ సే.

లూసిలీ కిచికబలాడింది. బార్బి లెగ్ వీల కిచికబల్ కోరిత ఉత్సాహంపొంది, వారవచేసినవండ్రై, సోఫాలో తన ప్రక్కనున్న తోడుకు కొంచెం త్రోవపాశం పెట్టాడు—ఆ ప్రక్కనున్నది లూసిలీ తోడు—నవ్వు కిచికబలు తోడికి సలాడుతున్న గొంతుతో ఆవిడ చెవిలో రహస్యంగా చెప్పాడు:

'కొంచెం ఇటు తిరిగి ఆ బుగ్గకూడా చూడ నివ్వు శియో!'

లూసిలీ—శోభావిన్యాసంతో నేననుకోండి— చివాల్లు మోయట్లు త్రొప్పి తరుణారణ ప్రభలతో తళితళిలలాడుతున్న కన్నుగవతో ఆతనివంక తీక్షణ రూక్షణములు పరపించి.

ఆ సమయంలో సాగిపోతున్న దూషణ ప్రభంజనంలో ఈ సతీతిలకం మొక్క క్రోంపు కంటియోరు పును గమనించినవా రెవరూ లేకపోయారు.

'అలాంటి సిగ్గుచాళిన వ్యవహారం నేను మరే కక్కడా చూడలేదు'—అన్నది మేరీయన్ మిల్లిగన్.

'అడబారికే అవమానకరం'—మా బెల్ గామ్స్ గాపుకేకే తెట్టింది.

'పాపం! అమాయకుడు చార్లెస్' అన్నాడు హెన్రీ మిల్లిగన్—తనకు తెలిసిన కుంటివాడైన ఒక గోల్డ్ ఫై దుర్బిణి జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ.

'ఆ బాడెఖావ్ ను అసలు బజార్లోకి యాడ వాలి'—హేరీయట్ వాన్ టైన్.

'డోల్లో నుంచి తరిమయ్యారలినన రకం'—అనా బెల్ బిగ్ బీ.

'తనో పత్తిత్తనంది'—కారోలీన్ అండర్ హిల్.

'అన్నులమిన్నర మన రూతూ!

దాని

కున్నది నెంటూ బుజుమేకా'— మాడే షెడర్ పాట కట్టాడు.

ఈ ప్రభంజనం కొంచెం తగ్గిన తరువాత: 'మేలగడు సే నెదరె ముద్దరాల్సిన నే శోరణిలో లేచి, 'ఏది యేమైనా మనం ముందుగా తొందరపడి రాళ్లు

రువ్వలం బాగుండను' అని చిన్ని ఉపన్యాసంచేసింది, ఎల్లన్ మార్సీ.

కాని ఈ రువ్వకోపలం, ఒకనాడు రూత్ తన మీద తానే రువ్వకుంది. ఫోన్ లో ఎల్లన్ మార్సీని పిలిచి— 'నేను నీతో ఒక సంగతి మాట్లాడాలి మీ యింటికి రానా?' అని అడిగింది. 'చార్లెస్ సంగతి ఒకటి అడగాలే!'—

ఎల్లన్ మార్సీచూడయం ఎగిరి గంతు వేసింది— అయినీ!—నాకు ఇంతకాలం అలా ఎలా వున్నా దెన్నీ ఆశ్చర్యం, అనుకుంది.

'ఏమీ లేననుకో—చార్లెస్ ఈమధ్య మరీ పసి పిల్లలులా ప్రతివానికి నామీద ఆధారపడుతున్నాడు—నాకు బెంగగావుంది—ఇన్నీదైనా ఒకరకం మానసిక వ్యాధి కాదు గదా?'—

ఎల్లన్ మార్సీ ఉత్సాహమంతా ఒక్కసారి కుప్పన కూలిపోయింది. నవనాడులా జీవున దిండుకు పోయాయి.

రూత్ కు మల్లా హింసాకాండ మొదలైందని వివటానికి ఉద్విగ్నాభిరుతున్న చూడయన్నీ, రూత్ సాధించిన విజయం అలా చిరుంతనమై నిలచిపోవో తున్నదన్న విషయం బోధపడేసరికి హతాశ యేర్పడి పోయింది.

'సరి! పక్క ఆమర్చుకున్నావు—ఇంకేం పోయిగా పడుకో!' అని చిరగా ఫోన్ మూసేసింది.

ఇకేవిటి ఇలా మాట్లాడిందని ఆశ్చర్యపడుతూ రూత్ ఇంకా ఫోన్ పట్టుకు ఎగురుమాస్తానే వుంది. ఒక ఊజానికి మార్సీ ఫోన్ దించేసిందని తెలుసు కుని తాను కూడా పెట్టేసి కుర్చీలోనుంచి లేచి వంట యింట్లోకి వెళ్ళింది.

టీ వాసన ఘుమాయించుతూ నేవుంది; కాని రూత్ మనస్సు కేమీ పోయి కలుగక మనస్సులో ఏదో దిగులుగావుంది. జీవితం ఎన్నడూ కనుపించ నంత నిరుత్సాహకరంగా కనుపించుతోంది. ఉన్నట్టుండి ఒక అభిప్రాయం తోచింది. చార్లెస్ పట్ల తన

మంచిగా ప్రవర్తించుతున్నాననే ఆత్మాభినివేశమే తన కింతవరకూ జీవితక్రిగా ఉపకరించింది. ఇప్పుడు ఆ అవకాశం ఎక్కడో జారిపోయింది. ఈ ఊహ తోచగానే నెనువెంటనే మరొక ఉత్సాహజనకమైన ఊహ మెరుపులా మృదయంలో మెరిసింది. పోనీ యిప్పుడు మాత్రం ఏమి మునిగిపోయింది. తన నిర్ణయాలు తను చేసుకోలేక చార్లెస్ ప్రతి చిన్న విషయానికీ తనమీద ఆధారపడుతున్నాడు—అలా అతనికి సహాయపడి తిరిగి ఆ ఆత్మాభినివేశాన్ని ఎందుకు పొందకూడదు?—ఆవిడ రక్తవాళాలలోకి తిరిగి ఒక నూతనోత్సాహం ప్రవహించింది.

మరొక గంటకు—వోవనలో మాంసం మగు తోంది. హాయిమీద కూర ఉడుకుబట్టింది. రొట్టె కూడా తయారయిపోయింది. తలుపు తెరుచుకుని చార్లెస్ లోపలికొచ్చాడు. హాల్లో బూట్లు విడిచి ఉత్సాహంగా వంట యింట్లోకి వస్తున్నాడు.

'నేను మరేమంత ఆలస్యంగా రాలేదనుకుంటాను' అంటూ సరాసరి లోపలికి వచ్చి చెక్కిరి ముద్దు బెట్టుకున్నాడు.

'లేదు డార్లింగ్!—పెందరాళే వచ్చావు—కాస్త ఆ కాక్ టెయిల్ కలిపి పెడతావు!—

'రాణీగారి ఆజ్ఞ!'—చిరునవ్వు నవ్వాడు. హత పడకకుర్చీకి బగులు కొత్తిగా కొన్న కుర్చీలో చార్లెస్ కూర్చున్నాడు. అతని కెదురుగా మరొక చక్కని కుర్చీలో కూర్చుని ప్రేలో సీసాలు సర్దుతోంది.

'నువ్వు లేకపోతే నేను ఏమైపోయేవాణ్ణో డార్లింగ్! అన్నాడు.

'నువ్వు లేకపోతే నేను మాత్రం!—రూత్ ఆలోచించకుండానే అనేసింది. తను అలా ఎందుకు మాట్లాడింది తనకే అర్థం కాక ఆశ్చర్యపోయింది.

'సరే! ఈ రాత్రికి నువ్వోపని చార్లెస్!'

'రాణీగారి ఇచ్చి!—ధర్మ సమాధానం పలికాను.

* 'లండన్ మాగజైన్' సాజన్యంతో

మెలటూరు భాగవతమేళ నాటకములు

శ్రీ య స్వీ జో గ రా వు

ఆంగ్లం నాట్యకళాప్రతిష్ఠ కథిస్తానము మాచి
పూడి. ఆరవలకు మెలటూరు గిట్టింది. ఉభయమూ
ఆ కళా సంప్రదాయములు చాలకాలమునుండి శాస్త్రీ
యముగను అనూచానముగను బ్రాహ్మణ భాగవతాల
మేళములవలన అభివృద్ధిచెందుచు వచ్చినవి కాని ఈ
నాడు మన కూచిపూడిలో కొలదినుండి పెద్దలయొద్ద
సంప్రదాయజ్ఞానము మాత్రమే మిగిలియున్నది ప్రద
ర్శనప్రతిష్ఠ లడుగంటినవి. మెలటూరులో నేటికి
నే తెలుగు సింహజయంతినా డినగా వైకాఖ సర్వనకు
ర్షణినాడు ప్రదర్శనములు సంప్రదాయబద్ధముగా పెద్ద
పెద్దలచేత జరుగుచున్నవి.

విజయనగర సామ్రాజ్య మున్నెవరో నున్న
ప్పడే రాయసమాడ్చి ధేయలగు నామక రాజులయాజ
మాన్యము నక్షీణదేశమున ఆంధ్రప్రభుత్వ సెలకొన్నది.
తల్లికోటయందు మైన తిరునాథ సంతకంబు రాయనామా
జ్యము నాశ్రయించియుండిన ఆంధ్రకవులు పండితులు
నితర కళాజీవులును కుటుంబములకు కుటుంబములుగా
రాజాశ్రయ ముపేక్షించి దక్షిణాంధ్ర సంస్థానములకు
వలసలుడిసినది. బ్రాహ్మణపండితులు రాజులను
మెప్పించి అగ్రహారములను బొందిరి. అట్లు వెలసి
నదే మెలటూరు. అది తంజావూరికి సుమారు నామకరూర
ములో నున్నది. తంజావూరి ఆంగ్లనామక రాజు
అద్యుతపన్నాయకుని రాజ్యకాలమున (క్రీ శ 1561-
1614) అది యతని పేర బ్రాహ్మణాగ్రహారముగా
నొరవబడినది.

అద్యుతపన్నాయకుని తిరునాథ తంజావూరి
ప్రభువులు, రసీనులు, గీతినాపితీశ్రియులు నిరు ర్ఘు
నాథ విజయరాఘవనాయకుల కాలమునను, అటు
పిమ్మట మహారాష్ట్రప్రభువుల కాలమునను, ఆ తంజా
వూరిలోనే కాక మధుర, మైసూరు, పునకోట మొద
లగు సంస్థానములలోను అసలనాడు దక్షిణదేశములో
సెలబాచినను యక్షగానముల రూపమున కోటలో
పేటలో ఆంధ్రసరస్వతి ప్రతిష్ఠ నృత్యము చేయు
చుండినది. కాని యక్షగానముల రచన మాత్రమే

బ్రాహ్మణకవులు చేయుచుండిరి ప్రదర్శన ప్రతిష్ఠలు
రాజాస్థానములనుండి రచ్చనావల్పవకతు బోగమువారు
మొదలగు జాతులవారి పరమై యుండినవి. ఆ దినము
లలో నవటి యగ్రహారములందు స్థిరపడిన ఆంధ్ర
బ్రాహ్మణపండితులు కొందరు, భరత విద్యాధురం
ధులు, అందులో కూచిపూడిపాఠశాలనుండి లేచి
వచ్చినవారును కొందరుండిన నుండవచ్చును. వారు
అవటి యరవనోరులను కూడగట్టుకొని శిష్టతా పరి
పుష్టముగను సంప్రదాయబద్ధముగను నాట్యకళ నుద్ధ
రించుటకు వ్రాసుకొనినట్లు తోచును. తత్ప్రయత్న
ఫలితమే మెలటూరు భాగవతమేళ నాటకములు —
ఆనగా భర్తలైనవారు కొందరు కూడి ప్రదర్శించు
నాటకము అని యర్థము. కూచిపూడివాని వలె నిది
నృత్యరూపకములు (Dance-dramas)

మెలటూరికి మెలటూరు రనియు వ్యవహార
మున్నది. దాని అసలుస్వరూపము అరవములోనియే
మిళితూరై యుండిననియు, తెలుగులో నయితే మేల
పుటూరై, మెట్టూరై యుండవచ్చు ననియు ఆచార్య
శ్రీ గంటిజోగిసోమయాజీగారును, ఆచార్య శ్రీ
విన్నా అప్పారావుగారును సెలవిచ్చియున్నారు.
చక్కగా కుదిరియున్నది వారివక్కణ అయితే మేల
టూరిలోని ఇటీవలి ప్రదర్శన ప్రతిష్ఠలు మాత్రమే
తమిళసోదరులవి కాని వారు ప్రదర్శించు నాటకముల
గ్రంథములును, తత్సంబంధములైన కళా సంప్రదాయ
ములును మనవారిని. ఇది మన ఆంగ్ల లెంతో అబ్బురి
పడవలసిన సంగతి. అరవదేశపు లోగిట యీనాటికిని
ఆంధ్రసరస్వతి గణైకబ్ది వారి ఆదరాభిమానములు మార
గొనుచున్నదనిన మన మెంత అబ్బురపడవలెను మరి !

మెలటూరు వెంకటరామశాస్త్రి :

భామకలాపాదుల విషయమున కూచిపూడివారికి
కులపతి సిద్ధాంతమొగి. భాగవతమేళ నాటకముల
విషయమున మెలటూరు వారికి వేంకటరామశాస్త్రి
యట్టివాడు. ఈయన కాలనాటి తెలుగుబ్రాహ్మణుడు.
ఇంటి పేరు తెలియదు. మెలటూరు వెంకటరామ

శాస్త్రి యని వ్యవహరించుచే పరిపాటియైనది. ఈయన శ్రీవత్సనగోత్రుడు, గోపాలకృష్ణార్యుని పుత్రుడు, లక్ష్మణార్యుని శిష్యుడు, దేవీ సృసింహాపాసనములు గలిగిన మహాభక్తుడు, నాట్యసంగీతసాహిత్యవిద్యావిశారదుడు నని యాతని గ్రంథములవలనను, స్థలజ్ఞులగు పెద్దలవలన, తంజావూరు మండలము కుంభకోణము తాలూకా సావనాళి సమీపమున నున్న అన్ని కుశీ గ్రామము నందలి ఆయన బంధువర్గమువారి వలనను కొంత కొంత విషయము తెలియవచ్చినది. మరియు నితడు తనవార్షికమున త్యాగరాజునకు సమకాలికుడైనట్లు శ్రీ పి.సాంబమూర్తిదాక్షర శ్రీవి. రాఘవనీ మొదలగు తమిళ శేషపు పండితు లు నేకు లనుచున్నారు. త్యాగరాజు కాలము 1 క్రీ. శ. 1759—1847 అనగా వెంకటరామశాస్త్రి పను నెనిమిదవ శతాబ్ది సమీపభాగమునను చివరను గూడ నుండియుండునట్లునని యూహింపవలెను. 2 త్యాగరాజు నివాసమున తిరువారూరు మెట్టూరికి సమీపమున నున్నది. అతడు వేంకటరామశాస్త్రి నాటకములను జాల మెచ్చుకొనినాడట. తాను నిందుమించట్టి రచన లాక మూడు చేసినాడు. త్యాగరాజ వేంకటరామశాస్త్రిల కృతులకంటె ముందే మెట్టూరిలో నేయొక తెలుగు దృశ్యప్రబంధము వెలిపినది. అది క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమున వాడును తొలక ఆయన గోదావరి మండలమందలి కూచించి అగ్రహార వాస్తవ్యుడును పిదప దక్షిణశేషమునకు జరిగినవాడును శ్రీకృష్ణానంతరంగిణీ రచనావిశ్రుతుడు నగు శ్రీ నారాయణ తీర్థులు రచించి పారిజాతపహరణము. వైయపురి రచనములు నుద్దహరూపక ప్రయోజనములు. అందు కొన్ని నాటకములనియు వ్యవహరింపబడినవి. వేంకటరామశాస్త్రి కృతులన్నియు నాటకములని యతని చేతనే వక్కాణింపబడినవి. వానికి దశరూపక ప్రభేదమున నాటకము లక్షణము పట్లదు అట నాటకశబ్దము రూపక సామాన్యవాచి. నాటి తంజావూరు యక్షగానములు న ధైవ్యవహరింపబడినవి. తీర్థప్రభృతులకృతులు రచనాప్రక్రియనుబట్టి యక్షగాన ప్రాయములైనవే. అట్టి విశిష్టము, రాజాశ్రయము నక్షేపింపని వారును ఆ రచనలను చేసినరగా ఆనాడు దక్షిణశేషమున యక్షగాన మెంతప్రజాదరపాత్రమై ప్రచుర ప్రచారము నందినదో తేట తెల్ల మగుచున్నది.

వెంకటరామశాస్త్రి కృతులు :

నారాయణతీర్థ త్యాగరాజుల పేరు ప్రతిష్ఠలాంప్రదేశమునకు వ్యాపించినవి. అందులకు కారణము వారి యితర కృతులుకొని యాద్యుత్పరచనలు గావు. వేంకట రామశాస్త్రి కీర్తి తమిళ శేషమువాటి రాతను. కొని యచట నతని దృశ్యప్రబంధములకు గల ప్రదర్శన ప్రతిష్ఠలు వారి కృతులకు లేవు. అతని నాటక కృతులుగా చెప్పబడునవి పండ్లెండు :

1 ప్రహ్లాద చరిత్ర, 2. రుక్మాంగదచరిత్ర, 3. మార్కండేయచరిత్ర, 4. ఉషాపరిణయము, 5. హరిశ్చంద్ర, 6. సీతాకల్యాణము, 7 రుక్మిణీ కల్యాణము, 8 కంసవధ, 9. శివరాత్రి నాటకము, 10. సత్యంగరాజు నాటకము, 11. అసత్యంగరాజు నాటకము, 12. జగల్లి నాటకము. ఇవి యన్నియు తెలుగు భాషలో రచించబడినవే నట. 5 ఇందు చివరి యారింటిలో నన్నియు నితని కృతులగునో కాదో, వాని ప్రతు లనలు దొరకుచున్నవో లేదో సరిగా తెలియదు. అవి అంతగా ప్రదర్శనల కిక్కి రాజింపని

1. చూ. వింజమూరి నరసింహాచార్యులవారి శ్రీ త్యాగరాజచరిత్ర, ఆంధ్ర గ్రంథమాల ప్రచురణ, నుదరాసు, 1934.

2. 'సంగీత సంప్రదాయ ప్రదర్శిని'ని బట్టి ఇతని కాల మింకను వెనుకకు బోవును. అందు శ్రీ సుబ్బరామ దీక్షితారగా రితడు తంజావూరి మహారాష్ట్ర ప్రభువులు శరభాజి, శివాజీల కాలమున నుండినట్లు చెప్పినారు. ఆ రాజుల రాజ్యకాలములు వరుసగా క్రీ. శ. 1800—1822; 1822—25. దీనినిబట్టి నెం. రా. శాస్త్రి 19 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమునను నుండినట్లు చెప్పవలెను.

3. చూ. History of Classical Sanskrit Literature by Dr.M. Krishnamacharya.

4. మెట్టూరు బాలసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారికి నొక ప్రతి గలదట. తంజావూరు సరస్వతీ మహాలలో నొక ప్రతి గలదు. కేటలాగు నెం. 544.

5. మొదటి యారును తెలుగువే యని చూచి తెలిసికొంటిని.

మెలట్యారు భాగవతమేళ నాటకములు

నట్లును తోపడు. ఈ గ్రంథము లన్నియు ననుచిత్రములు. కొన్నిటిప్రతులు గ్రంథలిపిలో విడివిడిగా డాక్టరు శ్రీ సి. రాఘవన్ గారి వంటి వాఙ్మయ పరిశోధకులయొద్దను, శ్రీ ఆర్. కల్యాణరామయ్యర్ బి. ఏ. (మదరాసు) గారి యొద్దను దొరుకుచున్నవి.

తంజావూరు మండలము మెలట్యారు శూలమంగళాద్రిగ్రామముల చుట్టుపల్లను గొన్నిటి ప్రతులు దొరుకవచ్చును. రుక్మాంగదము సీతాకల్యాణముల ఆసమగ్రప్రతులు మాత్రము తం. స. మి. నకు చేరినవి. (కేటలాగు నం. 582, 678). తం. స. మ. లో నున్న 'నానావిధ నాటకములు' అను రెండు కలగూరగంప తెలుగు గ్రంథములందు (కే. నం|| 802 & 808) పై పట్టికలోని మొదటి యూరింటి పేర్లును గల గ్రంథ భాగములు చెదురుగా నున్నవి. అందుకొన్ని వేం. రా. శాస్త్రి గ్రంథ భాగములే. ఇవికొక తం|| స|| మి|| లో 'నాటక పాత్రలు' అను నింకొక గ్రంథము (కే. నం. 799) గలదు. అందు 'రామాపంకితు నాటకాలు' అని పదమూడు నాటకముల పట్టిక యొకటి తెలుగున గలదు. ఆ రామాపంకితుడీ వేంకట రామశాస్త్రి యగునో కాదో కాని యా పట్టికలో వేం. రా. శాస్త్రి నాటకముల పేర్లు మాత్ర మైనవి (రుక్మాంగదము, ఉమా రుక్మిణీ సీతాకల్యాణములు, శివరాత్రి నాటకము) గన్పట్టుచున్నవి. ఆయా నాటకముల సమగ్రప్రతులు సంపాదించి (ఆ యరచణేశ్వరు గ్రంథ లిపి ప్రతులు తప్పలు తడవల, అందు తెలుగు శిబ్దముల స్వరూపములే మారిపోయినవి. ప్రక్షిప్తముల నేకమున్నవి). మన లిపిలోనికి మార్పించి ఉన్నంత మట్లునకు తం. స. మ. తెలుగు లిపి ప్రతులతో సంప్రదించి పరిష్కరించి, ప్రచురించుట మంచిది.

వేంకటరామశాస్త్రి నాటకములలో సెక్కువగా ప్రదర్శించుల కెక్కి రాణించినవి ప్రహ్లాద రుక్మాంగద మార్కండేయచరిత్రములు, ఉమాకల్యాణము. ఇటీవల హరికృష్ణుడ్ర అంగు ప్రదర్శించ విషయమున ప్రహ్లాదయు, రచనా విషయమున ఉమా పరిణామమును 7 గొప్పవని చెప్పవచ్చు. ఇక్కడ ప్రతి గ్రంథమును విడిగా విమర్శించుట కవకాశముచాలదు. అన్నియు ప్రసిద్ధతీవృత్తిములు. అన్నిట రచనా ప్రక్రియయు నిం చుమించొక్క మాదిరిగ నేయుండును. స్థలముగా తిన్నగూరపము నిట నిరూపింతును—

రచనా ప్రక్రియ :

ప్రతి గ్రంథారంభమునను గ్రంథనామనిశ్లేశమును కంఠమొకటి, పిన్నుట కథాసంగ్రహము కవి స్వవిషయము నుటంకించు ద్విపదయు నుండును. కథారంభమునకు ముగిస గణపతిస్తుతి మాత్రమే కాక పాత్రప్రవేశ సంహృత్తు గూడ నుండును. ప్రాయికముగ ప్రతిపాత్ర ప్రవేశమునకును నూచనగా నొక సంధివచనము, పాత్రవర్ణన ద్విపద, ప్రావేశికగ్రువయు నుండును. యక్షగాన సాహస్యముగా అంకవిభాగ మవసరము లేకుండు కథాసంవిధానము తరచు సంధి వచనముల ద్వారా నూచింపబడును. సంధివచనాలే కాక పాత్రల సంభాషణ వచనాలు, స్వగతాల కూడ అక్కడక్కడ నున్నవి. కాని తరచు సంభాషణలు దగువులు దీర్ఘద్విపదలలోనే జరుగును. గ్రంథాంతములో ముగిసయు ఫలశ్రుతియు నుండు ననుచుట, ఆది యొక పెద్ద విశేషముగాదు; గ్రంథమున ద్విపద భాగము, దగువులు సెక్కువ. పద్యాలు ప్రసిద్ధ వృత్తాలు, జాత్యుపజాతులు, తిద్దపద్యాలు అనగా కంఠార్థాదులు, కొలది సంస్కృత శ్లోకములు, చూర్ణికయు ప్రయుక్తిములైనవి. దగువులు ప్రసిద్ధరాగ తాళములలోనే గలవు. రాగాలు ఆహిరి, ముఖారి, ఉసేని బిలహరి, మోహన, పున్నాగవరాలి, పంకువరాలి, కల్యాణి, దేవగాంధారి, మధ్యమావతి, సురటి మొ||; తాళాలు ఆది, చాపు, రూపకము మొ|| అదితాళము వాడకము తరచు, సంగీతశాస్త్ర దృష్టితో జూచినచో వేం. రా. శాస్త్రి కృతులలో గొప్ప చిశిష్టత గోచరించును. అపురూపములగు రక్తిరాగము లేర్పింటికొ డక్కని లక్ష్యములు రచించినాడు నెం. రా. శాస్త్రి. ముఖ్యముగా ఆహిరియో ముఖారియో ఎత్తుకోనెనా ఆ యొక్కరాగమునే విధింప సంఛారములలో వివిధ రసోత్పత్తివలనమోగిండు గలడు. అనొక గొప్ప నేర్పు. ఉపేనీ (హుసేనీ) స్వరజతి యొకటి యితని ప్రతిభను తార్కాణముగా పేర్కొందురు పెద్దలు. 8 వేంకటరామశాస్త్రి కృతు లన్నిట రచన

6 & 7 తా రెండింటికీ మాత్రము నేను కూవ మంగళముగ్రంథ లిపి ప్రతులు సంపాదించి తెలుగు లిపి ప్రతులు తయారు చేయించుకొన గలిగితిని.

8. See 'The Useni Swarajati' By Dr. V. Raghavan in the journal of the Music Academy, Vol.XVII-Parts I-IV; P P.149-159

రూపకోచిత్తమైన సరళశైలిలో నాగిపోవును. ఆయన అవసరమైన పాండిత్య ప్రాణల్యము మాపించలేను నాటి గాడుక నుడిగారపుసాంపు లక్కడక్కడ చిలుకరించి నాడు. ఆయన నాటక సామాజికలలో అధిక సంఖ్యాకులరవలు గది.

ప్రదర్శన ప్రక్రియ — సంప్రదాయము :

ఈనాడు మెలట్టూరు భాగవతిమేళ నాటకము లన్న వెంకట రామశాస్త్రి నాటకములే యన్నిమాట. వాని రచనాప్రక్రియ చాలవరకు యక్షగాది సామాన్యమైనదే యైనను ప్రదర్శన ప్రక్రియ యట్టిది గాదు. అది మిక్కిలి కట్టుదిట్టములు గలది. అవి ప్రవేశ పెట్టినవాడు వెంకటరామశాస్త్రియే. ప్రదర్శన సంప్రదాయములో నాట్రము మన కూచిపూడివారి కనుకరణము కొంత యున్నట్లు తోచును. వెంకట రామశాస్త్రి ఖార్వలుగాని యా కూచిపూడి ప్రాంతములకు చెందియుండిన వారేమో మరి! మెలట్టూరు భాగవతి మేళనాటకములు వైశాఖవాస వసంతోత్సవ కాలమున వరుసగా దైదారరాత్రులు నడుచు నొక నాటి చిరామునుగో జరుగును వెం. రా. శాస్త్రి నృసింహాపాసగు డగుటచే గాబోలు అవి సరిగ నృసింహజయంతినాడు ప్రహ్లాద నాటకముతో ప్రారంభింపబడును. (కూచిపూడి వారికిని ప్రహ్లాద నాటక మున్న పట్టు).

మెలట్టూరు పురాధిష్ఠాన దైవతము వరదరాజు పిరుమాళ్లు. వసంతోత్సవసందర్భమున స్వామివారి ఆలయ బహిఃప్రాంగణమున పెద్ద పందిరి వేయుదురు. అంగులో చుట్టప్రక్కల గ్రామములనుండి నాటకములు చూచుటకు వచ్చిన వారికి భూరి సంతర్పణ జరుగును. బ్రాహ్మణ సమారాసన బొంగుగా జరుగును. ఆ పందిరిలోనే నాటకరంగము స్వామి కున్నట్లుగా తీర్చెదరు. నాటక మున్న నాటి సాయంకాలమున స్వామివారి ఉత్సవ విగ్రహమును బహుపుష్పమాలా లంకృత మొనర్చి మేళతాళములతో ఉపనివత్సాక్ర పవనముతో నూరేగించెదరు. ఆ మాలికల నే రాత్రి నాటకము నందిలి ముఖ్యపాత్రధారులు గరించెదరు. వారి వేషధారణలో వర్ణవైశిష్ట్యము (Colour values) పాటించబడును. రాజవేషములు తింజావూరి రాజుల కనుకరణగా నుండును. వారు రాక్షస వేష

ములకు, విషయక నృసింహ బ్రహ్మాది వేషములకును కరాళము (Masks) లుపయోగింతురు. నృసింహ కరాళమునకు నిత్య పూజా పురస్కారము జరుగును. (కూచిపూడి వారును కరాళము లుపయోగింతురు). వారి ముఖ్యమైన సంగీత జంత్రిపుహంగ మృదంగము, తిత్తి, ముఖవీణ. నూత్రిధారుడు తాళముచిప్పలు పట్టుకొనును.

నాటకము రాత్రి సుమారు పదిగంటల కారంభింతురు. 'నట్టువాంగం' (హంగు) జరిపే భాగవతు లిద్దరు, ముగ్గురు పాటగాండ్రు, జంత్రిగాండ్రు, గాంధికుడు, (Prompter) లేక ప్రసంగి అసగా సంధివచనములు చదివెడివాడు, - వీరు హంగుదారులు. సర్వసిద్ధమై జంత్రిగాండ్రు సరే యసగానే భాగవతులు పుండరికధ్యావస్థాకములు పఠించెదరు. ఆ వెంటనే తైత్తి మనుకొనుచు కోణగిరంగమునకు వచ్చును. గంభయులో నెప్పబంకపోయినను వారిరాక యొక ఆచారము. నూత్రిధారిచే పృచ్ఛితుడై వసంతోత్సవ క్రమము జరిపించుటకై సభవారి నెచ్చరింప వచ్చితినినును. వాలకము హాస్యగాని వలె నున్నను అతడొక మహాభక్తునికెంద లెక్క. అటుపిమ్మట భాగవతులు 'తోడై మంగళము' అంగుకొంగురు. తోడై మంగళ మనగా మన తాళ్ళపాక చిన్నన్న రచించిన కీర్తన పంచకము. 9 ప్రతి కీర్తనకు ముందు జతి తరు నాతి శిబ్బము, కాస్తుభము (మాత ప్రధానమైన శిబ్బజతి వంటిది) పఠింపబడును. ఇక్కడి కిడంతయు 'మేళం కట్టుడో' అనగా ప్రార్థనరంగ నిర్వహణ.

తిగుసరి గాంధికుడు వచ్చి 'ఆది ద్విపది' అనగా కథాసంగ్రహ కవి విషయక ద్విపద నొక రాగమాలి

9. దక్షిణాదిశమున యీ నాటికిని హరికథలు, భజనలు, బొమ్మలాటలు మొ|| ప్రారంభించినపుడు తిత్తి తన మొక పరిపాటి. ఆ పాటల పల్లవులు : 1. నాట, జంపె|| 'జయహరికీరమణ—జయనిభీషణ శిరణ'; 2. ఆరభి—మిత్రచాపు|| 'శిరణశిరణ మురేంద్ర సన్నుత' శిరణ శ్రీ సతిశల్లభ'; 3. మధ్యమావతి—ఆది|| 'మొర మర నగసర—ముకుంద మాధవ' గరుడగమన సంకజ నాభా'; 4. సావేరి—సూపకు|| 'దీవేగణా రాధిత—దివ్యాంబుజపాద శ్రీ వేంకటగిరి నాయక—శ్రీశ హెచ్చరిక'; 5. మంతకురాళి—ఆది|| 'మాగ; భవతు లే మంగళము మధుమరమర లే మంగళము'.

మెలటూరు భాగవతమేక నాటకములు

కలో పఠించి, యొకచదనకున వివాహకసాత్రి ప్రవేశ నూచనచేసి యొకజతి చెప్పెను. భాగవతులు ప్రావేశికి భ్రువను పఠించును. తదనుగుణముగా నృత్యము చేయుచు గణపతి వేషము వేసికొని యొక వృత్తివాడు వచ్చును. రంగముపై కొంతసేపు మాన్యుడి, 'పండా రకుడుక్కళులు' (పూజారులు) రాగా వారిచే పూజ లందికొని, మరల నృత్యము చేయుచు నిష్క్రమించును. అంతట జతి యుక్తముగా నొక వదననుపఠించి కటికమువాని ప్రవేశము చూచించును ప్రసంగి. భాగవతుల దిరువున కనుగుణముగ నృత్యముచేయుచు కటికమువాడు ప్రవేశించును. కటికమువాడనగా రాజుగారి రాకగురించి సభవారి నెద్దిరింపవచ్చుచోపు దారు. మార్కండేయ చరిత్రలో మాత్రము రాజు పాత్రకు ప్రసక్తి లేదనికాబోలు వీనివాలకము కనిపించదు. అందులో కురవంజి (ఎఱుకత) పాత్ర విశేషము కటికము భాగవతులచేత పుచ్చింపబడి తా నెవడో యెందుకువచ్చినట్లో చెప్పి పరిహేవును. ఆతిరువాతి కథాపాత్రలు యథాసంప్రదాయ క్రమముగా నూచన వర్ణనలైనచింట నే భ్రువానుగుణ నృత్యముతో ప్రవేశించి వెంటనే నాటకప్రవర్తనలో పాల్గొనును. నాయికపాత్ర ప్రవేశవిషయములో గాత్ర మొక విశేషముండును. ప్రావేశిక భ్రువంతో ప్రవేశించిన నాయికా పాత్రధారి తన సర్వకళాప్రావీణ్యము ప్రదర్శించవలెనుండు. అందుల కొక 'అల్లారిప్ప' (సద్ధి నృత్యము), 'మెయ్' (తారస్థాయి వడ్డెపరము, ఆదిత్యములో తాళజతి ప్రధానమైన సంగీత ప్రక్రియ), తిల్లాన, శౌక్తివర్ణము అభినయించి తీర్మానము చేయవలెను. నాటకమున సామాన్యముగా ప్రతి పాత్రకును అభినయసద్ధితి కరతలామలకముగావలె. అందును కూచిపూడి భానువేదగానివలె నిందు నాయిక పాత్రధారి కెంతో అభ్యాస ముండవలెను. ఈ నాటకములలో స్త్రీ పాత్రలు పురుషులచేతనే నిర్వహింపబడును. 10

ప్రసంగిగ్రంథములోని సంధివచనములకే కాదు వర్ణనాత్మకములైన ద్విపదలు గూడ చదువవలెను. సంవాదాత్మకములైన ద్విపదలు, సద్విములు మాత్రమే పాత్రధారులచే పఠింపబడును. ఇవి నృత్యప్రధానములైన నాటకములు కావున పాత్రధారి ప్రతిదరువునకును నృత్య ముపచరించవలెను. అట్టిచో ఆ దరువులకూడ

వారే పఠించుట కగుకష్టమైనవని. అందుచే నాటకములోని పాట లన్నియు పాత్రధారులని కూడ మాత్రధారుడే ఎత్తుకొని తన హంసదారులకు ముందు ముక్కలందిచ్చి తాను చివర తీర్మానము చేయును. వారి వంతలకనుగుణముగా అభినయముమాత్రమే పాత్రధారులు చేయునది. ఈ పద్ధతి మాత్రమిని కథకలి షక్తి. కథకలి కేవలము అంగికాభినయప్రధానమైనది. అందు నాచికము పూర్తిగా సరిహరింపబడును. 11 ప్రసంగి పాత్రల నెప్పుడును పల్కరించును. నూత్రధారుడే ప్రతిపాత్రను ప్రవేశింపగ నే ఆ పాత్రనుతరుడంతయు గొంత, అనగా నీ నెవరవు, ఎందులకు వచ్చినట్లో చెప్పుమని పృచ్ఛించును. అప్పుడప్పుడతడు కథను వ్యాఖ్యానించుటయు గూడ సుండును.

ఈ నాటకములలో విధాను లప్రవృత్త్యములన్న భిరతసంప్రదాయములు పాటించబడును. హిరణ్యకశిపుడు నరసింహునితో (నృసింహపాత్రధారి ఆ దినమంతయు నుపవాసముచేయును. ఇది కూచిపూడి ఆచారమే) ముదించి అతను తన్ను పట్టవచ్చు సరికి తెరలోనికి పారిపోవును అక్కడితో ఆ నాటకము ఖాయనై. నాటకము పూర్తియగు సరికి తెల్లనాడును. భాగవతులు ధూపాలరాగములో కీర్తన ఎత్తుకొని 'గర్భగుడి'లోని స్వామికి ప్రవక్షణ దీపారాధనము లొనర్చి పురవిధులలోనికి నొక మేళముగాబోయి యింటింటికడ యథోచితముగా గౌరవింపబడుదురు. (కూచిపూడి భాగవతులు నిల్లే చేయుదురు)

వై లక్షణములను బట్టి చూచినచో నెంకలరాసు శాస్త్రీ నృత్యరూపకము లెంత లగువు విగువులు గలిగినవో తెలియగలదు కూచిపూడి వానివలె నివియు కేవలము బ్రాహ్మణమేళముల వారి చేతనే ప్రదర్శింపబడునవి. కాని కూచిపూడి బ్రాహ్మణమేళముల వాదూరారు దిరుగుదురు. మెలటూరు వాదూరునివలె ప్రతి

10. తం. స. మ. లోని 'నాటకపాత్రలు' పట్టికలలోగూడ స్త్రీపాత్రలు పురుషులే పఠించినట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. కూచిపూడివాదూరులే చేయుదురు.

11. Vide ; Triveni Vol 7. No: 4 for an essay on 'Dance traditions of south India' By Mr. K. V. Ramachandran.

ర్పించరు. వెంకటరామశాస్త్రి నాటకములను మెల
టూరు చుట్టుపట్ల నున్న శూలమంగళము, ఊత్తు
క్కాగు, శాలిమ మంగళము, నల్లూరు, లేవప్పేరు
మార్ నల్లూరు మొదలగు గ్రామములలోని బ్రాహ్మణ
మేళములవారు గూడ ప్రదర్శించుటకు పూనుకొనిరి.
వారును మెలటూరివారి వలె వారి గ్రామములలో నే
విష్ణు సన్నిధానములోనే ప్రదర్శనలు జరుపుదురు.
అందుచే నవి మతప్రచారాజనాత్మకము నైన వని కొంద
రంగురు.

ఆయా మేళముల గురించి తెలియదగిన విశేష
ములు : మెలటూరివారి తరువాత చెప్పకొన దగినది
శూలమంగళమువారు. వారు వెం. రా. శాస్త్రి నాటక
ములనేకాక కొఱవంజిని గూడ యాడుదురు. అది
యెక్కువగా ప్రజాదరము చూరగొన్నదట. వారు
తమ ప్రదర్శనములలో గొన్ని హాస్యపాత్రలను సాం
ప్రదాయకముగా రూపొందించినారు. అవి కొఱవన్,
కొఱతి (ఎఱుకక, ఎఱుకతె,) కరకం (గ్రామదేవత
ఘటమువరించువాడు), కుమారుడుప్పంకి (తమనపక్షి),
కప్పల్, గంజిన్ అనే మౌళిక వేషపు హాస్యగాంధ్రు.
వీరు నాటక కళతో సంబంధము లేకుండానే ప్రేక్ష
కులను రంజింపజేయుటకు రంగముపైకి వత్తురు. వీరి
ప్రసంగములు చూత్రము అరవములోనే జరుగును.
ఊత్తుక్కానులో నెం. గా. శాస్త్రి నాటకములకు
ముందు రాధాకృష్ణ విలాసము, పారవ్యతి పరిణయము, 12
భామకలాపము, గొల్ల కలాపము అనునవి ఆడు
చుండెడివారట. కలాప మనగ నే కూచిపూడి జ్ఞప్తికి
వచ్చును. అది నృత్యప్రధానమై ఉపరూపక సదృశ
మైనది. 13 వెం. రా. శాస్త్రి వానిని జూచిన జూచి
యొండవచ్చును. తిగుపజ్జమైన నాటక ప్రదర్శన
ఫక్తికకకు అవి కొంత యువోన్నతములైయుండిన నుండ
వచ్చును. ఈ గ్రంథములును తెలుగు వే. కుట్టనూరులో
చూత్రము తిమిళ రుక్మాంగనము వీడురాత్రులు ప్రద
ర్శించెడివారట. నల్లూరు భాగవతుల నాట్యవిద్యకు
ప్రమాణ గ్రంథములు అభినయ దర్శనము, భావప్రకాశ
నము, రసమంజరి అని తెలియవచ్చినది.

ఇటు నృత్యరూపకముల యుత్పత్తిగురించి కొంత
వ్రాయట అప్రయత్నముగాదు. భారతీయ నాట్యకళా
సంప్రదాయ సర్వస్వమునకును భరణుని నాట్య
శాస్త్రమే మూడట. భారతీయ తరువాతతరువాత శేవదాసీ

జనమునకును కైవసమైవారివలననిపుల పచారముగాంచి
నను వారి కన లాశాస్త్రము దిదిని చెప్పవలసిన గురు
స్థానములు బ్రాహ్మణసంస్కృతి యైరి. ఆపండితులలో
శేవలము విద్యాగ్యాసంగసంతుష్టులుగాక శాస్త్ర
ప్రయోజనాభినిష్ఠులైనవారు కొందరు మేళ
ములుగా నేర్పకే తామును గొన్ని ప్రదర్శనములు
చేయుట కారంభించి యుందురు. అట్టి బ్రాహ్మణ
మేళము ప్రసక్తి క్రీ. శ. 9 వ శతాబ్దినాటి కాశ్మీరీవి
దామోదరగుప్తుని కుట్టనీమతమున గలదట. కుట్టనీ
మతమున 800 వ శ్లోకమున గల యొక రూపక విశేష
ప్రసక్తినిబట్టి చూచినచో దక్షిణదేశపు రూపక పద్ధతులకు
జాల సన్నిహితముగా నున్నదని రాఘవన్ గారనియు
న్నారు. 14 ఆయన దక్షిణదేశపు భాగవత మేళనాటక
సంప్రదాయ మతి ప్రాచీనమైనదియు, అది తెంజా
వూరి చోళ రాజులనాడు జేవాయితనన్ నాటకశాలలో
బ్రాహ్మణమేళాలచే ఆడబడు 'అరియకూత్తు' అను
దానికి సంబంధించిన దనియు నవియున్నారు. అరియ
కూత్తు ప్రసక్తిగల రెండు చోళశాసనముల నెత్తి చూసి
యున్నారు. 15 అది శిలపైదిగారమున పది రికములగు
కూత్తు (నృత్యము, నాట్యప్రదర్శనము లేక నాటకము)
లలో నొకటిగా నుదాహరింపవలసినది. కాని 'అరియ
కూత్తు' సప్రాంకితయని పై శాసనములలో రెండవది
తెలుపుచున్నది. మెలటూరు భాగవత మేళనాటకము
లలో అంకవిభాగము గానరాదు. అట్టిచో రెండిటికిని
సాదృశ్యము నూహించుట సమంజసముగా దోషదు.
అసలు నృత్యప్రధానములైన రూపకములనగా ఉప
రూపకములు. భరతినాట్యశాస్త్రమున వాని
యుబునులేదు. బహుశయాపక లక్షణము విపుల
ముగా నిచ్చినవారిలో ప్రధానము భావప్రకాశనకర్త

12. ఇది సుదురుపాటి వెంకన కవి దని గుర్తించి
తిని. దీని ఊత్తుక్కాడు గ్రంథలిప్తి ప్రతి శ్రీ రాఘవన్
గారి కడగలదు. ఒక తెలుగు లిపి ప్రతి ఆంధ్ర సాహిత్య
పరిషత్తులో నున్నది. (నెం. 166)

13. For details vide., 'The Kalapam',
an article by the present writer in Triveni,
Silver Jubilee Number, 1955.

14. See his essay on Yakshagana —
Triveni Vol. 7, No. 2.

15. Tanjore Inscriptions: 154 of 1895
& 120 of 1925.

మెలట్టూరు భాగవత మేళ నాటకములు

యగు శారదాశనయును. (క్రీ. శ. 1175—1250) అతడు దక్షిణదేశీయు డగుటయు 16, అతని భావ ప్రకాశనము నట్లూరు భాగవతులకు ప్రమాణ గ్రంథమగుటయు గననింపదగినవి.

సన్మానతీదరణచారణచక్రవర్తి యగు జయదేవుడు తన గీత గోవిందము నభినయ పద్ధతి కుక్షేపించె ననియును మన సిక్ష్ణేంద్రయోగి భామకలాపమునకును, నారాయణ తీర్థుల శ్రీ కృష్ణలీలాతిరంగిణికిని దాని 'బాణీ' యే మూదిల యనియు పెద్దలందురు. సిక్ష్ణేంద్రయోగికి ముందే ప్రసిద్ధులైన కూచిపూడి వారి ప్రదర్శన లెంతవరకు నృత్యప్రధానములై యుండెనో తెలియుదు గాని సిక్ష్ణేంద్రయోగి భామకలాపము మాత్రము భావాశ్రయమైన నృత్యకళ ప్రధానముగా వెలసినది. (అది ఆత్మశ్రయ ఘక్కుకము, నాయకా నాయక సభిషాత్ర ప్రధానము నగుట గీతగోవిందు సామ్యము). శ్రీ కృష్ణ లీలాతిరంగిణి వస్తుప్రధానమైన రచనయైనను తాళజతి బహుళములైన ఆ తరంగములపై పదులవలె హృదయంగ మాభినయోద్దీపకములుగా నున్నవి. వెంకటరామశాస్త్రి అరియకూర్పు, భావప్రకాశన, గీతగోవింద, భామకలాప, కృష్ణలీలాతిరంగిణుల నన్నిటిని జూచి యుండవచ్చును గాని వానిలో నతని నృత్యనాటకములకు ప్రత్యక్ష సంబంధ మేమియు గనరాదు. అని యతని నూతన నృత్యరూపక శీల్పసంకల్పమునకు దోహదకారులై యుండవచ్చును. ప్రత్యక్ష సంబంధము కూచిపూడి వారి కలాపముగాక తదతిరములగు ప్రహ్వవాది నాటకములతోడను, తింజావూరు నాయక మహారాష్ట్ర ప్రభువుల ప్రాపకమున వెలసిన యక్షగానములతోడను. (ఇవి ఆంధ్రదేశపు నామాన్య యక్షగానములవలె కృద్ధి నృత్య నాట్యములతో సరిపుష్పవచ్చునను మచ్చుచిక్కాక నృత్య కళా ప్రియంభోవుతులగు ఆ ప్రభువుల అభినివేశము కారణముగా నృత్యసమృద్ధియై వెలసినవి), ఇంకను మలయాళదేశపు కథకళి (తమిళదేశమునకు దగ్గరిచే మలయాళము. అదికాక కథకళి కళా ప్రవర్తకులలో ప్రథముడు గాకపోయినకు ప్రథముడగు త్రియ మ్మణితింపి షం. రా. శాస్త్రికి సమకాలికుడే. ఆ దినములలోనే కథకళి, కళాసాహిత్య ప్రతిష్ఠ, పరాకాష్ఠ నందినది) తోడను కొంతకుంత యున్నట్లూహింప

వచ్చును. కాని వె. రా. శాస్త్రి కృతులకు వాని ప్రత్యేకత వానికున్నది.

ఈ నాడేలేటల నీ భాగవత మేళనాటకములు జరుగుచున్న దొక్క మెలట్టూరులో మాత్రమే. కాని యామేళముల వారును అక్కడే కనిపెట్టుకొని యుండిన రాజవాంతుల రోజులు పోయినవి. ఇప్పుడు పొట్ట పోషణము జరుగుటలేదని వేటి చదువులు చదువుకొని పెద్ది పెద్ది యువోగ్యులై దేశము నలుమూలల జెడరి యున్నారు. కాని యొక విశేషము. ఈ భా. మే. నాటకములలో కొన్ని కొన్ని పాత్రధారణములు ప్రత్యేకము కొన్ని కొన్ని కుటుంబముల వారికి మామూలుగా పరిగణింపబడుచున్నవి. అందుచేతనే కాబోలు వారందరు నా వసంతోత్సవముల (అప్పుడే వేసవి నెలవులు) నాటికి స్వగ్రామములలో కలసి యా నాటకములను నిర్వహించుచున్నారు. అనగా వారి దెంతటి మహత్త్వమైన యభినివేశమో తెలియుచున్నది. ఇంచుమించు వారందరును అరవలే, అయినా మహాపురుషులైన మన తీర్థులు, వెంకటరామశాస్త్రి, త్యాగయ్యలు వారి కిటువేల్పులవంటినారు. మన వారిని తగిరట్లు గౌరవించుకొనుటలో మనమే వెనుక బడియున్నాము. ఇదివరకు తీర్థులు త్యాగయ్యలను కొంత కొంత ఎరుగుదుము కాని గట్టిగా వెంకటరామ శాస్త్రి పేరు వినలేదు మనము. అతడు స్వయముగా గజైకటి నాడో లేదో గాని నాటక గ్రంథకర్తయై తిత్రవర్ణన ప్రక్రియా సంప్రదాయ సంభాతయు తా నేయై అరవసోదరులను కూడ గట్టుకొని, వారి మన్ననలకును సాక్షుడైన చుహునుభావుడు. (ఆయన గురించియు, ఆయన నాటకములగురించియు శ్రీ రాఘవన్ ప్రభువులు కొలది మంది తమిళదేశపు పండితులు మాత్రము కొడికొడిగా ఆంగ్ల తమిళ పత్రకలలో వ్యాసములు వెలయించి యుండిరి. అరవలు భాషా విషయములో మనకు పితృదేవతల వంటివారే యైనను సంగీత విషయమున మన భాషకున్న మాధుర్యము వారి భాషకులేదని కాబోలు వారి రాష్ట్రములలో వెలసిన మన సంగీత సాహిత్యాదుల నాదించి ప్రచారము

16. చూ. భావప్రకాశనము—బరోడా ప్రతి, 1930—ఉద్బోధితము.

నను జెచ్చి సహృదయతను ప్రకటించిరి. అందుల కౌం
గ్రులకు వారవశ్య ముభినందనీయులు).

మెలటూరులో నైనను భాగవత మేళ నాటక ప్రద
ర్శనము లెల్లకాలము సాగగలవని చెప్పలేదు. అంతటి
యుక్తప్రతిభ కళాసృష్టి నన్యరాష్ట్రముల వారికిని అది
సజీవముగా నుండుగ నే ఎరుకపరచుట మంచిది. ఆ భాగ
వతులు తమయూరి పాలిమేరదాటి ప్రదర్శించరు.

గమనిక : నాకీ వ్యాసరచనలో ఆకరములు
పేర్కొనబడని అనేక ముఖ్య సందర్భములందు మిక్కిలి
తోడ్పడినట్టి విరి :

1. శూలమంగళము భాగవతోత్తములు శ్రీ ఎం.
స్వామినాథ భాగవతార్, బి. ఏ. (మదరాసు), శ్రీ
ఆర్. కల్యాణరామయ్యర్, బి. ఏ. (మదరాసు)
గారలు దయచేసిన విలువల విపులమైన భోగ్యం,
గ్రంథములు.

2. డాక్టర్ శ్రీ వి. రాఘవన్, ఎం. ఏ,
డి. లిట్ గారి భాగవత మేళనాటకములను గూర్చిన
ఆంగ్ల వ్యాసము (Journal of the Indian Society

వారికి ధనార్థనాశలేగు. ఎంత కుతూహల మున్నను
దూరప్రదేశముల నున్న వారందరికి నక్కడికి పోయి
చూచుట కవకాశము లుండును. అంతేకాదు మన తరు
వాతి తరాలవారికిని ఆ కళాస్వరూపము నందజేయుట
అవశ్యము వాంఛనీయును. అందుల కొక్క పేమాగ్గము
గలగు. ప్రభుత్వము నాలైన పూనుకొని వెంటనే
'డాక్యుమెంటరీ' చిత్రములు నిర్మించుట.

of Oriental Art—Sri Coomaraswamy
Comemoration Volume)

3. 'The Music of the Nrtiya Natakas
of south India' By Srimati K. Gomati.
(Thesis submitted for M. Litt of the
Madras University—ఇది అమృదితము. మద
రాసు విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథభాండాగారమున దీనికి
'టైపు' ప్రతిగలను. శ్రీమతి గోమతిగారు కూడ యీ
విషయము సరించి శ్రీ స్వామినాథ భాగవతార్కక
సమరూప చేసినవారే)

కీరందరికిని నా కృతజ్ఞతాపురస్కరమైన అభి
వాదములు.

విషాదాంతం

నాగభూషణ్

పాత్రలు

ప్రసాదరావు

రామమోహన్

సూర్యం

చంద్రం

రంగయ్య

గోపాలం

విజయ

కుసుమ

మొదటి రంగం

తెరలో : సోదర సోదరీమణులారా ! సమాజంలోని కుళ్ళును వెలికితీసి, వినూత్న పంథాలో సజీవ సమాజాన్ని స్థాపించి, సవజీవనానికి నాంది ప్రస్తావన చెయ్యాలంటే మనిషికి మనిషికి మధ్యనున్న ఈ తెరను లాగినయ్యింది.

[తెర త్వరగా తొలిగిపోతుంది. అది ప్రసాద రావుగారి మేజాలో ముందుపోటు. వాకిట్లోకి, ఒనుక తోటలోకి, ఇంటి లోపలి భాగానికి పోవడానికి మూడు విడివిడివాకిళ్ళు వున్నాయి. సవనాగరిక ప్రపంచంలో సాధారణంగా ధనవంతుల ఇళ్ళల్లా కనిపించే ఏ వస్తువూ ఆ గదిలో వుండకుండా పోలేదు. తెర ఎత్తిగానే మనకు కనిపించే ఇద్దరూ, ఏదో గంభీరంగా ఆలోచిస్తూ, ఎంతకూ ఒక నిర్ణయానికి రాలేకపోవడంవల్ల విషాద వదనాలతో కనిపిస్తారు. ఒకసారి ఒకరికేసి ఒకరు, మరొకసారి ప్రేక్షకులవంక చూస్తారు. చివరకు ఒకడు ఏదో నిశ్చయ పరుచుకున్నట్లుగా తలపంకించి, లేచి, ముందుకు వచ్చి, ప్రేక్షకులకు నమస్కరిస్తాడు.]

సూర్యం : సోదర సోదరీమణులారా ! నమస్కారం. నా పేరు సూర్యం. ప్రసాదరావుగారి

రెండో అబ్బాయిని. ప్రస్తుతం కాలేజీలో బి. ఏ. చదువుచున్నాను.

ఇవా మనాడు—

[రెండో అతన్ని చూపిస్తాడు.]

చంద్రం : నమస్తే! నా పేరు చంద్రం. నేనూ, సూర్యం ఒక్కే క్లాసు చదువుతున్నాం. ప్రపంచానికి పై సూర్యుడంటే లెటాగో, మా కాలేజీకి మేమూ అంతే—అయితే పైవాళ్ళు ఒకరు వున్నప్పుడు మరొకరు వుండరు. కానీ మేం యిద్దరంతేకుండా ఎప్పుడూ వుండం—

సూర్యం : మానాడు చెప్పినవన్నీ నిజమే. అయినా, ఈ నాటకంలో మేం ఏవాత్రలను ధరిస్తున్నామో, మాకే తెలియదు. నిజానికి ఈ నాటకానికి ప్రయోక్త మానాన్న. నాయకుడు మా అన్నయ్య... నాయక ఎవరో ఇంకా నిర్ణయం కాలేదనుకోండి—(ఒక్క త్సాదం ఆగి) అన్నట్లు, చెప్పడంమరచాను—మానాటిక 'విషాదాంతం'... (చంద్రంకేసి తిరిగి) ఎలావుందిరా?

చం : ఏడిసినట్లుంది.

నూ : (బిక్కరిచ్చి) ఏం?

చం : ఏం ఏమిటి? 'ఇది విషాదాంతనాటకం' అని ముందే చెబితే అడియన్సులో ఒక్కడు వుంటాడావోలులో? ... అయినా, వీరం

దరూ ప్రజ్ఞాగురంధరులూ, అశేషశేముషీ
విభరంకలవారు—వాళ్ళకు ఆమూత్రం తెలి
యదా, ఇది సుఖాంతమూ, విషాదాంతమో?

సూ : అయితే ఏంచెప్పానుంటావ్?

చం : ఉబోద్ధాతింలేకుండానే నాటకం మొదలు
పెడితే ఎంతలావుంటుంది?...ఓ! అరుగో,
మీ నాన్న గారు వస్తున్నారా, ప్రేక్షకులకు
పరిచయం చెయ్యి.

[ప్రసాదరావు గారు వస్తాడు. మనిషికి నలభై
అయిదు సంవత్సరాలవరకు వుంటుయ్. సిల్కు
లాబీస్, మల్లగోవరి, ఆగు నాతన నవనాగరిక
వేషం]

సూ : సోదరిసోదరులారా! మీరు మా నాన్నగారు.
ఈ నాటకానికి ప్రయోక్త. అకళంక శత
ధర్మలు; నిస్వార్థ ప్రజాసేవకులు కొవసం
వర్ష సే వారికి అంత గౌరవం. గౌరవం
ద్యారాధనం; సందర్భావ సలకుబడి—

ప్రసా : ఏమిటా యివంతా?

సూ : ప్రయోక్తగారిని ప్రేక్షకులకు పరిచయం
చేస్తున్నాం నాన్నా.

ప్రసా : ఏడిసిపట్టుంది. ఈ నాటకాలతో నీకు పిచ్చి
ఎక్కేటట్లుగా వుంది.

చం : అదిమాత్రం ఆసంభవమండీ!

ప్రసా

చం : మనిషికి రెండుసార్లు గైలా పిచ్చెక్కుతుంది
చెప్పండి.

సూ : అంతే, నన్ను ఇదివరకే చివాటి చేశా
వేరా?

చం : ఒక్కసారి 'నాటకాల పిచ్చి' ఎక్కిం
తర్వాత, ఇక 'నాటకాలతో పిచ్చి' ఎలా
ఎక్కుతుంది?

సూ : భేష్! ఆలస్యంగా సమర్పించినా అగ్గు
తింగా సమర్పించావురా!

ప్రసా : ఎంత మిడిసిపడుతున్నావురా? మాకాలంబా
యిట్లాగా? పెద్దవాళ్ళ ఎదట ఇలా తెగబడి
మాట్లాడేవాళ్ళమా? ఆ రోజుల్లో పిల్లలకు
ఎంత వినయం, ఎంత విధేయత?

సూ : అవునవును. ఎంత భయం? ఎంత భక్తి?

ప్రసా : నువ్వు చెక్కిరించినంత మాత్రాన వాళ్ళ
గొప్పతనం ఎక్కడికీపోదు...సరే కానీ,
అన్నయ్య రాత్రి వచ్చాడట, క్రిందికి
వచ్చాడా?

సూ : వాడికింకా తెల్లవారినో లేదో!—నేను
వెళ్ళి మేలుకొలుపులు పాకి వస్తాను.

ప్రసా : రక్షిస్తావ్—వెళ్ళు—

సూ : మళ్ళీ వస్తానుగా!—ఓ, రా చందమామా!
[వెళ్ళిపోతాడు.]

[రోజులు ఎంత గూర్చాయ్! మా రోజుల్లో,
అనుకుంటూ సోఫాలో కూర్చుంటాడు. ఓ
క్షణం తిర్మాతి కాఫీ తీసుకొని విజయ
వస్తుంది. వయసు పందొమ్మిది, ఇరవై
సంవత్సరాలు. అమ్మమొదల ఆమెకు వినయం
మరీ శోభనిచ్చింది.]

ప్రసా : (కాఫీ తీసుకుంటూ) ఏరమ్మా! మీ చిన
బాబుగారు లేచాడా?

విజయ : ఇంకా లేవలేదు. చాలా ప్రాణబోయి
పడుకున్నట్లున్నారు.

ప్రసా : నేను ప్రశ్ని చేయకుండానే ఏదో ఓ సమా
ధానం చెప్ప...అయినా, వాడు చెప్పన్న
వేం బావుండవలెను మొన్న అయిదు
వందల తీసుకున్న వారంగోజుల్లో వట్టి
చెతుల్తో తిరిగివచ్చాడు. ఇన్నేట్ల వచ్చి
తిర్మాతి నయినా కొస్త యింటిపొడ ధ్యాస
వుంచుకోవాలే ఎలా?

విజయ : మిరొక్కసారి చెప్పిపొడండి.

ప్రసా : అరే నేనూ అనుకుంటున్నాను. వాడు
లేచినతిర్వాత ఒకసారి నాదగ్గరకు రమ్మను.
—(విజయ పళ్ళబోతుంది) అన్నట్లు, మీ
నాన్నగారు ఈ పూటనేక దూరం వస్తా
రన్నావ్?

విజయ : అవును.

ప్రసా : మీ అన్నయ్య—?

విజయ : అన్నయ్యకూడా వస్తాననే పాత్రలు
చెప్పాడు.

విషాదం తం

ప్రసా : నే నేనాళ్లకు కలుగుచేతాను విజయా! మీ అన్నయ్య నీ తన పెళ్ళిచేసుకోనన్నాడట! — నాకేమి బాగాలేదు.

విజయ : (అవునన్నట్లుగా తలతిప్పుతుంది.)

ప్రసా : (నానివల్ల ప్రోత్సహితుడై) చూడమ్మా! ముంగు నూట ఇవ్వడమెందుకు? తరువాత నాళ్ళు అటువంటివాళ్లని, ఇటువంటివాళ్లని గంకలు పెట్టడం దేనికి?

విజయ : క్రిందటిసారి వచ్చినప్పుడు నేనూ ఆమాటే చెప్పాను.

ప్రసా : అయినా, తెలిసినవాళ్ళు..... మీ అంత బాగా శరణుకో — అంతసూత్రాని వదిలి వెస్తామా? .... ఇవాళ నేను ఖచ్చితంగా చెప్పడమవుతున్నాను... ఇటువంటి మాట తప్పేమనిషి మీనాన్నతరువాత నా ఆస్తికి అజమయిషీ చేస్తున్నాడంటే నా కంఠ ప్రతిష్ఠ?

విజయ : నిజం.

ప్రసా : కొంచెం సువ్రుకాడా చెప్పమ్మా... ఆ నీతి వచ్చి నిన్న ఎలా విచ్చిపోయిందో చూశావుగా! ... అయినా ఈ ఆడవాళ్లంతా అంటేచే! మగవాడు ఆశపడ్డప్పుడు అంతా మునిగిపోయినట్టు దగ్గరకే రారు తీరా మగవాడు విడుదలవుట్టి చిరమించుకన్న తర్వాత కాని తెలిసిరారు.

[విజయ మాట్లాడడు]

అయినా మా కాలంలో ఇట్లాగా? తిల్లి దండ్రులు ఏ పిల్లను చూపించి పెళ్ళిచేసుకోమంటే, ఆ పిల్ల మెల్లో మంగళసూత్రం కట్టేశాళ్ళం... ఇవాళ్ళ—? ... ఏమంది? చెట్టు చెడే కాలానికి కుక్క మూతిపించెలు.

[సూర్యం, చంద్రం వస్తారు.]

నూ : ఎవరి సంతి నాన్నా? ఈ కాలంలో పిల్లలేనా? అవును... మరి అదుపూ, ఆజ్ఞలేకుండా పోతున్నారు — అన్నయ్య చూడు! ఇంతవరకు లేవలేదు... వాడికి మగవాళ్ల మేలుకోలుపులు సనికిరాలేదు... అయినా... సరే! ఆక్కడ జరిగిందంతా చెప్పరా దండం.

చం : ఏమంది?

నూ : ఏమీ లేకపోలే సువ్రు చెప్పేకేమిటి?... వ్రువ్వకే చెప్ప —

చం : అదే!... గదిలోకి వెళ్ళాం. నిద్రా దేవత రామాన్ని తన ఒళ్ళో పెట్టుకొని ఆస్థాయంగా లాలిస్తోంది. మెల్లగా తట్టి లేపాం.. ఉహు! బిగ్గరగా మాట్లాడాం! ఆ శవతవలంస! కొట్టాం, తిట్టాం! అట్టే! అగన్నీ చెబిలేముంగు శంఖా లయనయే.

నూ : ఇహ తెలుపు ఏదోవోయ్.

విజయ : (సవ్రుతూ) ఏది ముంగు చెయ్యమంటావ్?

చం : అంటే—?

విజయ : తెలుపుడనా? ఏదనడనా? ఏది ముంగు చెక్కాల్సి అని?

చం : గెండు చెయ్యమండా నే చెప్పించుకుంటానుగా! మహా మహా ప్రిన్సిపాలుగారి క్లాసు ఎగొట్టి ఆ లెండన్ను వేయించుకుంటూ వుండగా లేనిది ఇహ తెక్కా? — ఇన్ని చేసినా రామం లేవలేదు. చివరకు సంగీతం మొలకపెట్టాం ఇంకేం? బమ్మన లేచి కూర్చున్నాడు. లేచినాడు వూరుకున్నాడా? లేచి—

ప్రసా : చెప్ప చందం. సవ్రువ్వ దేనికి?

చం : అదే!... లేచి, 'చాకలివాళ్ళు విచ్చారేమో చూడరా,' అన్నాడు.

నూ : "చాకలివాళ్ళు ఇప్పుడెందుకుస్తాగ్రా?" అన్నాను నేను.

చం : 'అట్టే, ఏమీలేదు. స్నేహితులకోసం వచ్చిన గాడిదను తోలుకుపోవడానికి' — అన్నాడు రామం.

నూ : ఈ కాలం పిల్లలు చూశానా నాన్నా! .. ఇంతకూ నాటకం సంతి ఏం చేశావ్ నాన్నా?

ప్రసా : నీకెప్పుడో చెప్పాను కదం, సూర్య చంద్రులు అడ్డమైనా ఈ నాటకం ఆగను.

చం : ఎవరు? మేమే!

ప్రసా : కాగు.. (పైకి చూపుతూ) వాళ్ళు.

చం : రక్షించారు...అంటే...నిబలాత్మం డిప్యూ
డెన్టీ వచ్చినను రానీ మాదిరిగానంటారు.
(తన ఉపమానానికి తన మురిసిపోయి)
ఎట్లా వుంటారా కంపారిజన్?

నూ : (తేల్చేస్తూ) ఘరవాల్సేను.

చం : ఇంత గొప్పగా పోల్చినందుకు అమాంతం
అభినందించక ఘరవాల్సేని నానుస్తావేం?

నూ : నేను 'ఘరవాల్సే' అంటే మీ తెలుగు
లెక్కందు? గారి 80% మార్కులతో సమానం;
తెలుసా?

చం : (హుషారుగా) థాంక్స్.

నూ : (దండంవైపు చూపుతూ) మా శా వా
నాన్నా, ఈకాలంపిల్లలు!

ప్రసా : సంతోషించాం కానీ, నోరుమయ్యుకోయ్.

నూ : (నోరుమూసుకుంటూ) పెద్దవాళ్ళి చూడటం
వివేకం—

చం : (నూర్కాని అనుకరిస్తూ) బుద్ధిమంతుల
లక్షణం.

ప్రసా : (నవ్వుకుంటూ) మీ నాన్న రాగానే కబురు
చెయ్యవూ! పైన వుంటాను (రిజయ
తలవూపుతుంది. ఆయన వెడతారు. విజయ
కూడా ఆయన తాగిన కాఫీగ్లాసు తీసుకొని
పెరిటివైపుకు వెళుతుంది.)

చం : రామం ఎంత బెట్టాడుతన్నాడురా!

నూ : ఆ! మనంతట మనం కోరాం కదరా!
'వనితి తిలంత తా వలచివచ్చినమల్కనగారె
యేరికిన్' అన్నట్లుగా పిలవా పెట్టాకుండా
విడిదగ్గరకు కీర్తి కాంత వస్తుంటే విడు వట్టి
ప్రవరుడయి కూర్చున్నాడు.

చం : అయినా నిన్నటిదాకా మన నాటకంలో
వేస్తాననీ, ఇంతలో ప్లేటు ఫిరాయించా
డేరా?

నూ : ఏముంది? మొన్న టూల్ లో ఏవో పుగు
లొలిచి వుంటుంది. మళ్ళీ పరిచయం
నాటకం తీసుకువెడతాడట! — ఇప్పుడు
నాయడానికి కూర్చున్నాడు.....నేను
చెప్పాను, మనం నాటకాలాడుతున్నది
కీర్తికోసంకాదు, కళకోసం; మన ఆదర్శాలు

అందరిమీనూ వుంచడంకోసంరా — అని.
అవన్నీ వదిలి, తమ కళ్ళనీళ్ళే కాకుండా,
ప్రపంచానికూడా సంవత్సరానికి ఒక్క
సారి మాత్రం మనుకుంటున్న ఈ పరి
చయనో నాకి కంపూర చెప్పి?

చం : సరే! ఇంతకూ రామం మన నాటకంలో
నయ్యడానికి వప్పకుండానే?

నూ : నీకాఫీ మం అక్కర్లేను. వాకిచేత వేయించే
భారంనాది.

చం : అచ్చా! అయితే త్వరగా రిహార్సలు
మొదలుపెట్టాలి. ఇంకా ఆలస్యం చేస్తే మన
ప్లానంతా డిజాస్ట్రోఫీ అవుతుంది.

నూ : అరే! ఇంతవాళ్ళం ఇక్కడ వున్నాం,
అంతపని జరగనిస్తానా?

చం : ఏడో...అయితే నాటకాన్ని ప్రేక్షకులకు
పరిచయంచెయ్య.

నూ : ఆఫ్ మిట్రా! ఇంకాక నాటకాన్ని ప్రేక్ష
కులకు పరిచయంచేద్దాంరా అంటే నాళ్ళి కా
మాత్రం తెలియదా అన్నావ్. ఇప్పుడు—

చం : అదికాదురా! నాటకం సుఖాంతమో, విషా
దాంతమో చెప్పకుండా కానీ—పేగు వది
లెయ్య. 'వా టిజ్ ఇన్ ఎ నేమ్' అన్నాడు
.....ఎవరు?

నూ : ఎవరో తెలిస్తే కాలేజీలోనే వుండేవాడి
విగా! ... సరే! (రామం సవరించుకొని)
సోదరిసోదరులారా! నాటకం కేవలం
సరిదాకోసమో, ప్రచారంకోసమోకాక,
సాంఘిక న్యాయాన్ని నిరూపించే సన్ని
సత్యాలను కొనసాగించే నా అభిలాష. జీవిత
సత్యాలన్ని నిరూపించడానికి నాటకం
మూలాధారం. అనేకమందికి తెలియని
రిహస్యమైన గొప్పతనం నాటకంలో
మరొకటి వుంది. ఆధ్యుడయి మార్గాన
సాంఘిక విప్లవానికి మానవతాతి ప్రరోగ
మించి, చరిత్రను పునరుజ్జీవంపచేయగల శక్తి
నాటకానికి మాత్రమే వుంది.

చం : ఈ నాటకాన్ని ప్రేక్షకులకు పరిచయం
చెయ్యరా అంటే, నాటకాల్ని గురించి

విషాదాంతం

- ఉపోద్ఘాతం మొదలు పెట్టాడేరా? ఉపోద్ఘాతమే బంగాళాఖాతం అయింది. ఇక ఆపు.
- నూ : నవ్వు పోయి దాన్లో పడితే గాని, దీనికి అంతం వుండదు. నేను చెప్పిందింతా ప్రతిభూత సత్యం. మనలో చాలామంది కళ్ళు వుండినా చూడలేని దాన్ని నేను చెప్పాను. సంఘమీది నాటక ప్రభావం ఎంత? దానికి సమాధానమే ఈ నాటకం. ఈ భావాలే నన్నీ నాటకం గ్రాయడానికి పురికొల్పినయ్యే. ప్రదర్శించడానికి ఉత్తేజ పరిచినయ్యే. అటుంటి అప్పుడు నవ్వున్నట్లుగా నా యీ ఉపోద్ఘాతమే లేకపోతే, నా నాటకం లేదు. నా నాటకం లేకపోతే నేను లేను.
- చం : ఇవాళ ప్రాధునే లేచి ఎవరి మొహం చూశానో కానీ, నీ వుపన్యాసాలు వినలేక చస్తున్నారా!
- నూ : ఆ చూసిన వాళ్ళవరో, నాళ్ళిద్దగురు చెల్లి అనంతం అభిసందించి రారా. లేకపోతే ఈ ఆవకాశం అందినీకి అనుకున్నప్పుడేగా గొరుకుతుండా?
- చం : ఇంతకు నాటకాన్ని సరించి ఏమీ చెప్పవన్నమాట!
- నూ : పానకంలో పుడకలా అద్భుతమైనది నువ్వే, మళ్ళీ చెప్పడం లేదని చెప్పిపాడవడం నువ్వేనా?
- చం : ఐతే మనం నోరు తెరవం. నవ్వు చెప్పకుండా—
- నూ : ప్రపంచాన్ని ఒక ప్రపంచంలోనుంచి తిప్పించావురా!—
- చం : నిత్యజీవితంలో నిరంతర వ్యవస్థతో నిండి, అకలితీరం కనుపించని అమాయకుడి విషాదాంత గాథ ఇది.....చెడు పుస్తకే నీ విషాదాంతం కానక్కరలేదు...ఇది మంచికీ మంచికీ జరిగిన సంఘర్షణ...బలం కలిగింది నిలుస్తుంది. రెండోది సత్యం.
- చం : అబబ్బ! ప్రేమకులకు నీ నాటకం గోప్పగా వుంటుంది. సరా? ఇనా కథ ఏమిటో చెప్పు—
- నూ : చెప్పబోతున్నదే అది!—భూత భవిష్యత్తులూ నాల్గో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఎక్కడో ఒకచోట, ఎవరో ఒక మనిషి.
- చం : ఈ!
- నూ : కాకిమజిలీ కథల్లో చూదిరిగా నవ్వు 'ఈ' కొట్టకపోతే కథ సాగదా ఏరా?
- చం : కొదురా!... లేకపోతే నిద్రన స్తుడేమో నని! (నూర్త్యనికి కోపం రావడం చూచి) సార్లీ బదర్...కంటిన్యూ—
- నూ : ఆయనబం గారు పిమ్మక. ఆయనకు ఒక్కడే కొడుకు— అందమైనవాడు, చదువుకున్నవాడు, బుద్ధిమంతుడు—
- చం : నాన్నెన్ను... నాస్తవిత లోపించిందిరా బదర్—
- నూ : ఏం?
- చం : ఒకమనిషి చదువుకున్న వాడైవుండి, బుద్ధి మంతుడు కొవడం కేవలం అసహజం... సింప్లీ ఇంపాజిబుల్...
- నూ : నీబోటివాళ్ళు వుండేసేతం యిలా తయారైంది!... ఆనూత్రం ఊహించలేవురా? ఊహలేనివాళ్ళను ఉరితీయ్యమన్నాడు మెర్లాక్ హామ్స్.
- చం : వాడు చూవాడేలే .... సరదాకి చెప్పివుంటాడు....ఆ, తరువాత?
- నూ : అతను తెలివిగలవాడు కూడాను—
- చం : ఏం? కొంపతీసి ఎవరినయినా ప్రేమించాడా యేమిటి?
- నూ : అమోఘం...అన్యుతం. నీ అత్యద్భుతమైన ఈ పరిశోధనకు నీకు నోబుల్ బహుమానం యిచ్చినా తక్కువే—నీజం గా అంతే జరిగింది. ఆ అమ్మాయి ఓ అమ్మాయిని ప్రేమిస్తున్నాడు.
- చం : సహజమే కదా!
- నూ : మనకు సహజం కొవచ్చు, వాళ్ళవాళ్ళకది కొండెరిగి నెత్తిప పడ్డట్లయింది. వాళ్ళిద్దరి మధ్యా ఎంతో దూరం వుంది. ఆ అమ్మాయి అతిసామాన్య. ఆమె విధిలో వుంది. అతను ప్రేమలెస్సుమీద వున్నాడు.

ఆమెతో అతను తన ఆరాధ్యదేవతను చూసుకున్నాడు. ఆ ఆమ్మాయికి కూడా కళ్లుకిందికి రాలేదు. కాళ్లు ముంగురు పోలేదు. ఆమె పైకి పోవడానికి పొయ్యలు పేసి వున్నాయ్. అతను క్రిందికి రావడానికి తెరలు మూసి వున్నాయ్.

ఆమె నిరాశతో చూసింది. అతను మేలు కొన్నాడు. నాళ్ళ కళ్ళు కదిలినయ్. వాళ్ళ ముసుగు కలిసిందియ్. వాళ్ళ కాళ్లు కదిలినయ్.

చం : అంటే, కథానాయకుడు మేడమిడినుంచి క్రిందికి దిగివచ్చాడంటూ. అంతేనా?

నూ : అక్షరాలా!

[అంటూ వుండగా మేడ దిగి రావడమోహన్ వస్తాడు. మనిషి అందగాడే! వయసు ఇరవై మూడు, ఇరవైనాలుగు వుంటయ్. మనిషి వుల్లసంగా కనుపించినా, లోపల తీగని వ్యవధి బాధపడుతున్నవాడిలా వుంటాడు.]

చం : ఓహో! ఏం కథా సంవిధానంరా! సాక్షాత్తూ కథానాయకుడే వ్రాయించి క్రిందికి దిగి వచ్చాడు కదా!

నూ : మరేమనుకున్నావ్! 'రవి గాంచనిచో కవి గాంచు నే కదా!' అన్నాడు. మనం రవి, కవి రెండూ కాబట్టి మనం సర్వజ్ఞుల సంపన్నులం—

చం : కథానాయకుడు వచ్చాడు, బాగానేవుంది. మరి కథానాయక—?

నూ : అరే! అంత త్వరపడతావేం? కథానాయకుడు క్రిందకువచ్చి తలుపు తీస్తేకదా, ఆమె లోపలకు వచ్చేది? అందువల్ల కొంతసేపు తాళును కృష్ణా!

చం : నేను కృష్ణుణ్ణి కాదురా, చంద్రుణ్ణి.

నూ : పోనీ తొంకొంపమైనా కొంచెంసేపు ఆగు.

చం : నేను కథానాయకుణ్ణి కాదు కదరా!

నూ : ఏదో వినాయకుడివి ... అంధుడేకేంలా? 'ఏట్' వేస్తే అర్థం చేసుకునే రసజ్ఞుడు మమ్మకైనా ఒక్కడు లేడుకదా! ఎవరి కైనా డిస్టో వికేపం యిదిరా అని చెప్పినా, "ఓన్! ఇంతే! నా కిదివరకే తెలుసు న"నే

వాడే కానీ, సరిగ్గా ఆనందించేవాడొక్కడు లేడే!

చం : బుద్ధీ! నా మాటనివి పత్రికలో ఒక ప్రకటన వేయించు. "సునిశితమైన హాస్యాన్ని ఆస్వాదించగలవారికి ఒక అమూల్యమైన అవకాశం..."

నూ : ఇంకా కొంచెంసేపు అట్లానే వాగుతూ వుండు. ఘాటైన హాస్యమే రుచి చూస్తావు.

చం : పనిలేని మంగలి మాదిరిగా ఏదో ఒకటి చేసి, నీచేత మాటలు పడడమెందుకు? ఇహను మాట్లాడను—(రామం వైపు చూసి) మనం ఇన్ని మాటలు మాట్లాడినా కథానాయకుడు గారు యిక్కడ వుండికూడా మాట్లాడేం?

నూ : మానత్రత మేమే?

చం : మొహమెట్లా మేమో?

నూ : మనం మాట్లాడలేదని కోపమేమో?

చం : కావచ్చు.

నూ : కథానాయకులకు నాటక నిర్వాహకుల వ్యూహదుపూర్వకాహ్వానంతో కూడిన కృతజ్ఞతాభివందనాలు. తమ రెండుచేతినో మానం వహించినట్లున్నారు?

చం : ఈ సేవకులపై కరుణ వహించి, మా తపస్సులను మన్నించి, నోరుతెరువ ప్రయత్నింపరా?

రామం : తమరు ముందు నోరు మూసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తారా?

నూ : మరి నాటకం?

రామం : మీరు ఒక పావుగంట ఈ రంగంమీదనుంచి నిష్క్రమిస్తే, నా పని పూర్తి అవుతుంది. అప్పుడు నేనూ మీతో కలుస్తాను. ఒక నాటకం ఏమిటి? ఎన్నైనా వేద్దాం.

చం : ఇదివరకే కథానాయకులు ఏకాంతంగా కోపగ్రహంబోనో, ఎక్కడో ఒకచోట వుండేవాళ్లు. ఇప్పుడు మగవాళ్ళే ఎందుకు వుంటున్నారో?

నూ : తీరిగ్గా మేడమీద కూర్చుని భగవంతుణ్ణి అడుగుదువుకాని పద—(బుద్ధీ! నీ సీను

విషాదాంతం

పూర్తికొగానే కేకవెయ్య. లేకపోతే అనవ
సరంగా రసభంగం అవుతుంది.

[వెళ్ళిపోతారు]

[రామమోహన చాలానేపట్టుంచి ఎవరి
కోసమో నిరీక్షిస్తున్నట్లు కనబడతాడు.
చేసిన ప్రయత్నాలు విఫలం కావటంవల్ల
నిట్టూర్పు విడుస్తూ, సోఫాలో కూలబడి
కళ్ళు మూసుకుంటాడు. ఇంతలో విజయ
కాఫీ కప్పుతో సహా వస్తుంది. ఏదో ఆలో
చిస్తున్న రామం ఆమె రాకను గుర్తించడు.
కాఫీ బల్లమీద పెడుతుంటే చప్పడవు
తుంది.]

రామం ఓ! విడ్డీ!

విజయ ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నారు?

రామం నిన్ను గురించే!

విజయ ఏమని?

రామం నీకేం శిక్ష విధించాలా అని.

విజయ ఎంగుకో?

రామం ఇంకా ఎదురుప్రశ్నలు కూడానా? రాత్రి
నగా వస్తానీ. ఇక నేను చస్తున్నానో,
బ్రతుకుతున్నానో ఆలోచించే అవసరం
కానీ, అనకాశంకాని నీకు లేదన్నమాట.—

విజయ నుండు కాఫీ తాగండి. తరువాత విధా
రింతుకుగాని కేరసుల్ని—

రామం నువ్వు సమాధానం చెప్పండి నేను తాగను.

విజయ చెబితే అసలు తాగరు.

రామం అంతే చేదు ఏమిటో?

విజయ చెబుతానుగా.... తాగండి.

రామం సభవారు హామీ యిచ్చినమీదట తీర్మానం
పునఃసంహరించుకున్నాం. (కాఫీ తాగుతూ
వుంటాడు)

విజయ : మీ నాన్న గారూ మిమ్మల్ని గురించే ఆలో
చిస్తున్నారు.

రామం : (కాఫీ తీసుకుంటూనే) ఏమనో?

విజయ : మీరు బాగుంపడేందుకు మార్గం ఏమిటా అని?

రామం నిన్ను అడిగారా?

విజయ : ఒక్క అడగడమేనా? సలహాకూడా నెల
వివ్రిస్తున్నారు.

రామం : మరి నువ్వు చెప్పటా?

విజయ : ఏమని?

రామం : పెళ్ళిచేస్తే తీరిపోతుందని—

విజయ : ఆ మాత్రం సలహా మీరు చెప్పినతర్వాతకదా,
నాకు తెలిసింది.

రామం : పోనీలే! చెప్పినతర్వాత నైనా తెలిసింది.

విజయ : తెలుగులో చెబుతున్నా తెలియకపోవడానికి
చెబుడేం చేసుగా!

రామం : అబ్బుయ్య! ఎంతమాట? నిన్ను బతుకు సాహ
సించిన ఆ దురాత్ముడెవ్వగు?

విజయ : తమరే!

రామం : నేనా? బేలా! నీవు నన్నప్పాము చేసు
కొంటిని.

విజయ : ఈ నాటకాల్లే ఇంతవరకు తెచ్చినయ్య.

రామం : ఎంతవరకు?

విజయ : (మెడను నూచిస్తూ) ఇంతవరకు. (క్షణం
ఆగి) ఇట్లా మీరు ఇట్లు పట్టుకుండా నాటకా
లంటు తిరిగిడిం మీ నాన్న గారికిమీ
బాగాలేదు—

రామం : మానాన్న గారికి ఇంకా బాగులేని సంగతులు
చెప్పనా? నేను ఇట్లా డబ్బు ఖర్చు
పెట్టడం—

విజయ : ఇన్నీ తెలిసేన్నమాట!

రామం : మామవిడ్డీ! ఇవన్నీ నాన్నగారికి దురం
తాల, నెడుబుద్ధులు, కానీ నాదృష్టా
వాటికి చాలా విలువవుంది. నిజానికి నాన్న
గారు ఎన్నడూ నాటకం చూడడం నాకు
తెలియదు. అట్లా చూడకుండానే ఆయన
నాటకాలంటేనూ, నటకులంటేనూ
ఎందుకూ పనికిపాలినవాళ్ళన్న అభిప్రాయా
నికి వచ్చి అనవసరమైన కోపం తెచ్చుకోవ
డంలో ఏమైనా అర్థం వుందా?

విజయ : సరే! నాటకాలు వేస్తున్నారు, బాగానే
వుంది. కానీ, ఇట్లా డబ్బుఖర్చు పెట్టడం—

రామం : అక్కడే మన అభిప్రాయాలకు పొంతన క్లద
రడంలేదు. నాన్నగారికి డబ్బు సంపా
దించడంలో వున్న ఆసందం తెలుసు. నాకు
డబ్బు ఖర్చు పెట్టడంలో ఆసందం తెలుసు.

మనిషి ఆర్థికతం మొదలు పెట్టాక చిల్లికానీ ఖర్చు పెట్టలేడు. అయినా డబ్బు వుండి కూడా ఖర్చు పెట్టనివాడు దేశానికి చేసే ద్రోహం, రాజకీయనాయకులు కూడా చెయ్యలేరన్నాడు ఓ మహాత్ముడు.

విజయ : గొప్ప వేదాంతమే! ఇవన్నీ మీనాన్న గారి ముందు చెప్పండి.

రామం : ఏం? కొడతారా? కోసుకుంటారా? మంచిగా, మనకెందుకులే అని పూరుకుంటే వాడు అసమర్థుడు. కాదు కావాలి అనుకుంటే ఖయాలి .... కాని, గౌరవంకోసం చూస్తున్నాను కాని, నేను కూడా అంత విరికివాణ్ణి కాదని తెలుసుకో — ఇద్వారక కాకపోతే, రెప్పనా ఆసంగతి ఋజువు చేస్తాను.

విజయ : ఇప్పుడు మాత్రం నాకు తెలియదని చెప్పినా? నలుగురూ ఏమనుకుంటారు? పరిస్థితుల్ని ధైర్యంగా ఎదుర్కొనే శక్తి లేక దానికి ఏదో పేరుపెట్టుకొని సంతృప్తి పడతారన్న మీమీద వున్న అపోహను మీరు తొలగించాలనే నే ననేది.

రామం : సరే! అదాకా యెందుకు? ఇవ్వాలి, రేపా మన సంగతి నాన్నగారికి ఎలానూ చెప్పబోతున్నానుకదా! అప్పుడుమాను —

విజయ : (కంగారుగా) అంత తొందరేం చెప్పండి?

రామం : తొందరా? ఇప్పటికే అలస్యమయిందని నేను బాధపడుకుంటే — మాడు విద్వీ! ఈ సంగతి ఎప్పుడో ఒకప్పుడు తెలియవలసినే కదా! అది ఎంత త్వరగా తేల్చుకుంటే అంతిమంబిది. నిన్ను చూడకుండా ఒక్క ఊణంకూడా గడపగలగడం అసంభవం. అందుకే నెలరోజుల్లో వస్తానని చెప్పిన వాణ్ణి, వారం రోజులకల్లా తిరిగివచ్చాను.

విజయ : కాని పెదబాబుగారి కీ విషయం మీరు స్వయంగా చెబితే బావుంటుందా?

రామం : మనం సందేహాలకు సమాధానాలు నెతుక్కుంటూ కూర్చుంటే పని జరగదు విద్వీ... రంగంలోకి దూకుదాం. ఆ తరువాత అటు నుంచి నరుక్కురమ్మన్నాడు.

విజయ : నిజమే ననుకోండి. కాని త్వరపడి మనం ఏం చేసినా మనకే ముప్పుకదా అని.

రామం : అంత ప్రమాదం జరగడానికి అవకాశాలు ఏం వున్నయ్యే? చిన్నప్పటినుంచీ చూలో, మా మగ్గున పెరిగావ్.. చదువు, సంస్థారం అన్నీ వున్నయ్యే.

విజయ : అన్నీ వుండగా సరా? మీ నాన్నగారికి సర్వవద్దా?

రామం : పెళ్ళి చేసుకునేది నేనన్న సంగతి జ్ఞాపకం వుంచుకో —

విజయ : కాని, మీరు మీ నాన్నగారి యిష్టానికి వ్యతిరేకంగా చేసుకుంటారా?

రామం : ఆయన నా యిష్టాన్ని వ్యతిరేకిస్తే, నేనూ అంతే చేయవలసి వస్తుంది, మరి, అంత ఆపద రాదనుకుంటాను.

విజయ : ఒకవేళ వస్తే? —

రామం : రానీ విద్వీ! దీనికో నే నెందుకు వెనక్కి పోవాలి? నాన్నగారిమీద నాకున్న గౌరవంకూడా నా ఆశయాన్ని నెరవేర్చలేకపోతే, గత్యంతరం ఒక్కటే వుంది.

విజయ : నామాటనివి అటువంటి ఆలోచనలు మాత్రం మానండి. దానివల్ల ఎవ్వరికీ శుభం కలుగక పోగా, అనవసరమైన అపనాదులూ, అసర్థకమైన బాధలూ అనుభవించవలసి వస్తుంది.

రామం : విద్వీ! నువ్వు చెప్పే సలహా మరీ బావుంది... ఇటువంటి సమయంలో నాకు సహాయం గా ఉండడంపోయి —

విజయ : అబ్బే! నా ప్రణీతం అదికాదు. అనవసరమైన బాధలు కొనితెచ్చుకోవడం మాత్రం దేమోనని —

[ఇంతలో సూర్యుడు బంగారు వస్తారు.]

సూ : మీ నీను పూర్తికానికే ప్రవేశించినందుకు ఊహించండి... కాని ప్రయోక్తగారి ఆజ్ఞ ప్రకారం వెంటనే కథావాయకుడు వారిని కలుసుకోవలసి వుండడంతో యిలా మీ సంభోషణకు అంతరాయం, రసభంగం కౌమించవలసి వచ్చింది.

రామం : నీ నాటకాల భాష ఆసి, మనుష్యుల భాష మాట్లాడరా? నాన్నగారు ఎక్కడ?

నూ : అంతిపురంలో! — ఆమాత్రం తెలుసుకోలేవా? పైగా ఏమన్నా అంటే నాకు నాటక రంగంలో పడేలే పరిచయం వుండంటావు! విజయ పరిచయం ఎందుకురా? పరిశోధనలు కావాలి గాని — (రామం వెళ్ళబోతాడు)

చం : నీ నీను కాగానే మన నాటకం మొదలు పెడగామన్నావు...జ్ఞాపకం వుందా!

రామం : ఈసీను పూర్తికాని స్త్రీదా!

నూ : తుమించమని ప్రార్థించిన తర్వాత ఇంకా తిప్పల్ని ఎన్నడం సభ్యులకలవాడు చెయ్యి వలసిన పనేనట్రా? విజయ

రామం : మన సభ్యులే చెప్పవోవాలి!

నూ : పోనీలేరా బ్రదర్! చంద్రుడంతటివాడికి మచ్చ తప్పలేదు.

రామం : అందుకే నిన్ను నువ్వు మరకేసి తొడుక్కో —

చం : నువ్వుగరించిన కొయ్యితుపాకీ పారెయ్.

నూ : అరే చంద్రం! నువ్వుకూడా నామీదకే వస్తున్నావ్. భావ్యంగావుందా?

చం : లేదా?

నూ : ఏమీలేదు.

చం : అయితే విరమించుకున్నాం.

నూ : అన్నయ్యా! నాన్న పిలుస్తున్నాడూరా.

రామం : ఇంకేం? మీరంగం కానివ్వండి. (విసురుగా వెళ్లిపోతాడు)

నూ : (వెళ్లిపోబోతున్న విజయతో) విజయా! బ్రహ్మాండమయి ఐశియా! ఇంతవరకు ఎవ్వరికీ తెల్లలేదు, ఇకముందు తెల్లదు... నువ్వే ఈ నాటకంలో కథానాయికవు ఎందుకు కాకూడదు?...ఏం, చంద్రం?

చం : అవును. ఎందుకు కాకూడదు?

విజయ : నేనా?

నూ : ఏం, నువ్వే! దేనికి నీభయం?

విజయ : నే నింతవరకు నలుగురితోనూ మాట్లాడి ఎదుగను.

నూ : ఏ నటనూ, నటికూడా వాళ్ళు మొదటిసారి స్త్రీకే ఎక్కడూనే గొప్పవాళ్ళు కాలేదు.

అలాగే ఈ శుభసమయంలో నాందీగీతం పాడుకొనే నీ నటన ప్రపంచచరిత్రలో నీకోక విశిష్టస్థానాన్ని సంపాదించి పెట్టగలదేమో ఎవరు చెప్పగలరు?

ఎవ్వరూ చెప్పలేని మాటలుతే నిజమేకాని నాకు మాత్రం ఇష్టంలేదు సూర్యం. కానీ అంటే మరేదైనా సహాయం చేసిపెడతాను.

సరే! ఏం చెప్తా? నీలాటి నటి నటనను చూచి ఆనందించే భాగ్యం ప్రేక్షకులకు, పరిచయంచేసే భాగ్యం నాకూ, నీప్రక్కన నటించే భాగ్యం నూ అన్నయ్యకు లేకపోయిందా! —

అంత మాట లెందుకులే! ఏనా అనాయకురాలి — (నవ్వుతూ వెళ్ళిపోతుంది)

ఇంతేరా మనదేశంలో ఆడవాళ్ళు. నేనికి ముందుకు రాక. అన్నింటినీ విసుర్చిస్తారు. ఇదే ఏ —

ఆడవాళ్ళ మీద నీ వుపన్యాసం అంతటితో ఆసి, నాటకాన్ని కంటివూర చెయ్.

ఆ!...ఎక్కడ వున్నాం?

ఇకేమన్నా పురాణ శ్రవణమా?

కాదులే! ఎంతవరకు నడిచింది అని —

కథానాయకుడు, కథానాయిక కలుసుకున్నారు. ఇద్దరూ సానుభూతి వాక్యాలు చెప్పకున్నారు. ఒకరికోసం ఒకరు ఎంత త్యాగమైనా చేస్తామని బాసచేసుకున్నారు.

ఆ!...అదే రంగంలో అమ్మాయిని వెతుక్కుంటూ ఆ అమ్మాయి తండ్రి వస్తాడు... తండ్రికి ఎటువంటి వేషం బావుంటుందిరా? అసలూ వేషం ఎవరు వేస్తారు?

ఎవరు వేస్తేనేరా? కావలసింది పాత్రభాషణకు కావలసిన దుస్తులు...ఉదాహరణకు నువ్వే వేస్తావనుకో —

నన్ను వెయ్యమంటే, నేను టిప్పిడునూటు వేసుకువస్తాను.

నీకున్న ఒక్క టిప్పిడునూటును ప్రేక్షకులు చూడకపోనని నీ దిగులు. నీవంటివాడు నాటకం ఏం వేస్తాడూరా? మన ఎమెయిర్

సంఘాలు ముఖ్యంగా ప్రాముఖ్యం ఇవ్వవలసిందే పాత్రబోవజుకుదా! ఆ పాత్రచేత ద్వ్యకు నూటు వేయిస్తావా? ఆ అమృతానికి ఈ అమృతానికి మధ్య అంతర్భులవార వుందని ఇప్పుడేకరూ చెప్పకున్నాం. అటువంటి అమృతం తండ్రికి టీవీకునూటు వేయించి నేజిమీదకు రప్పించేనాకా ఎంత వెళ్ళవై వుండాలి!

సం : పెద్దపెద్ద వుండాలి.

నూ : అలా మర్యాదగా ఒప్పకో, బావుంటుంది.

సం : నీదిగ్గర మర్యాద నేర్చుకోవడానికి బూర్జువాన్ చెప్పించుకుంటానుకాని, ఇంతకూ ఆపాత్ర అలావుండాలి చెప్పి?

నూ : మనిషి పల్లెటూరివాడు. కాని వాళ్ళ మనస్తత్వానికి సంపూర్ణంగా విరోధి. జీవితంలో పాధన, సంత్పత్తి రెండూ వున్నవాడు. (సోఫాలో కూలబడి, కళ్ళిమూసుకొని) ఇక వేవం!—నువ్వు చెప్పినదానికి పూర్తిగా వ్యతిరేకం—మోకాటివరకు నీరుకావి భోవతి, ఓ బనీను, తిలపాగా, కాళ్ళకు కిర్రుచెప్పలు, చేతులో కర్ర—విశాలమైన వతుం, పరిశ్రమతో ధృఢపడ్డ శరీరం, ఒకటై తెల్లటిమీసం, వెనుకటి బాధలను జ్ఞాపకం చేసే విహదనూనక మైనవత్వ—(కళ్ళి తెరిచి) ఎలావుందిరా?

[ఈ వర్ణన మొదలు పెనుకూపుండగానే రంగయ్య వస్తాడు. పల్లెలోవున్న ప్రసాది రావుగారి ఆస్తి అజయిషీ అంతా అతనిదే—వయసు యాభై]

రంగయ్య : ఏం నూర్వంబాబూ! నన్ను చూసేనా ఏమిటి, వెక్కిరిస్తున్నావో?

సం : లేదు రంగయ్య! ఇది మా నాటకంలో ఓపాత్ర. నూర్వం! మన నాటకంలో ఆపాత్ర రంగయ్యచేతనేవేయస్తే నాప్రవీకతకు మన చాలాదిగ్గలో వుంటాంకదూ?

నూ : దీనికైనా అతిపనికిరాదురా! నాటకం సాంఘికమైన సత్యాన్ని నిరూపించవలసిందే! కాని వున్నదాన్ని వున్నట్లు చూపించడం శోభస్మరంపాత్రంకాదు. నాటకం

కావ్య గౌరవాన్ని అందుకోవాలంటే, సంఘాన్ని, సత్యాన్ని సమమైన మోతాదులోపాత్రమే స్వీకరించాలి. అద్దాన్ని ముఖానికి మరీదిగ్గర వుంచుకొని చూసినదానికన్న నియమితమైనమారంనుంచీ చూస్తేనే సరియైన ప్రతిబింబం కనిపిస్తుంది.

సం : రంగయ్య! మంచిసీళ్ళ కావాలా?

రంగ : ఏం?

సం : చూపాడీనాటకకు కొంచెం సామ్యుసిల్లీ నట్లుగా వుంటేనూ.

నూ : అంతేబ్రదర్! నిజం చెబితే మూర్ఖపోతారు. అబద్ధం చెబితే ఆనందిస్తారు... ఆంగ్లల తత్వమే అంత.

రంగ : వాన్నగారు వున్నారా, బాబూ?

నూ : డైన వున్నారా రంగయ్య. పిలవకుంటావా?

రంగ : ఎందుకు బాబూ? నేనే వెడతాను.

[ఇంతలో ప్రసాదిరావుగారు వస్తారు.]

సం : ఆడబోయిన తీర్థ మెగుడైన యట్లు—

ప్రసా : ఏం రంగయ్య?

రంగ : ననుక్కూరం బాబూ!

ప్రసా : కూగో!

నూ : చూకు మేడమీన చిన్న సిజిన్ వుంది—వస్తాం.

ప్రసా : ఉద్ధరిస్తావ్.

నూ : తప్పకుండాను. రా, రా బ్రదర్! (పల్కిపోతారు.)

ప్రసా : కూగో రంగయ్య! గోపాలం వచ్చాడా?

రంగ : వస్తున్నాడు బాబూ!

ప్రసా : వాడి విషయం మాట్లాడుదామనేయ్యో! నిన్ను పిలిపించింది. వాడు సీతను పెళ్ళి చేసుకోసంబున్నాడట!

రంగ : అవును బాబూ! ముందునుంచీ అనుకుంటున్నానే! ఇప్పుడు వీ డిట్టా బిగిసి కూర్చున్నాడు.

విషాదాంతం

ప్రసా : మరి? ముందు చేసుకుంటానవడం ఎందుకు? తరువాత మాట తప్పి దాన్ని బాధపెట్టి, తను బాధపడడం మెండుకు? (గోపాలం వస్తాడు.) గా, గోపాలం! నీ విషయమే మాట్లాడుకున్నాం.

గోపా : ఏమిటి బాబూ అది?

ప్రసా : నువ్వు నీరకు పెళ్లిచేసుకుంటానని మాట యిచ్చావు కనుక?

గోపా : ఒకప్పుడు.

ప్రసా : ఎప్పుడయితే నేం? ఇచ్చావు-మరి ఇప్పుడు చేసుకోవటం నన్నా?

గోపా : అవును.

ప్రసా : ఏం? నిన్నటికాకా పనికి వచ్చింది ఇన్సూరీ పనికి రాలేదా?

గోపా : నిజంగా అంతే బాబూ!

ప్రసా : ఇదిగో గోపాలం! నువ్వు మా పిల్లలతోటి వాడివి. నేను చెప్పినమాట విను. కొంచెం మీకన్న వాళ్లు తక్కువ స్థితిలో వున్నారనుకో, ఆ కారణంతో ఆ అమ్మాయికి మాట యిచ్చి తప్పటం—

గోపా : ఇందులో ఆ అమ్మాయి స్థితి సంతతి ఏముంది పెదబాబూ?

ప్రసా : మరి నువ్వు అడ్డుచెప్పడానికి కారణం?

గోపా : అవన్నీ ఇప్పుడెందుకు బాబూ? ఈ పెళ్లి జరగదు.

ప్రసా : ఏం? నువ్వు ఒప్పుకుంటే ఎందుకు జరగదు?

గోపా : అదే! నేను ఒప్పుకోవడమే జరగదు.

రంగ : మేము అడిగేది అదే! 'ఎందుకు' అని?

గోపా : మనులలో కలుసుకోలేక, కలతలలో విడిపోయిన మనసులు మళ్ళీ కలుసుకోవడం మాటలు కాదు బాబూ!

ప్రసా : నిజమే! కానీ ఒక్కమాట చెబుతాను విను. ఆ అమ్మాయి నీ కయ్యపైనే కలిగించి దనుకో, నీకు మనసు వుంది. ఆమెను మన్నించు. నీకు మనసు లేదనుకోవడానికి నువ్వు మనిషిని కాకుండాపోలేదుగా!

గోపా : కానీ సర్వస్వాన్ని తనకే అర్పించుకున్న మనిషిని అన్నివిధాలా నిర్లక్ష్యం చేసినప్పుడు మనిషి మనిషిగా వుండడం కష్టం. నన్ను అనవసరంగా బాధ పెట్టకండి బాబూ!

ప్రసా : ఇదేమీ బావుండలేదు గోపాలం. నువ్వు అడుగునా ముందుకు కదలకుండా, నువ్వు కావాలనే వస్తావు కన్నుంటే ఎలా వసుంది?

గోపా : నాకు కదలడానికి తేలికే లేక నేకదా బాబూ; నాకొకప్పుడు అసలు అక్కరలేదంటున్నది.

ప్రసా : నీమాట నీకు తప్పక కాస్త ఆలోచించిందే మోయ్! అబద్ధనారి చెబుతున్నాడు... అమ్మాయిని పెళ్లిచేసుకుంటే నే నువ్వు మీ నాన్న తరువాతి నా ధర్మముల అజమాయిషీ చేయ్యగలవు... లేదా—అలాగే చించుకో.

గోపా : నేను చెబుతుంటే పనులను నాచేత చేయించాలని మీకెందు కీబట్టుదల చెప్పండి. ఈ విషయంలో ఎవరు ఎన్నీ చెప్పినా నా సమాధానం ఒక్కటే—

రంగ : గోపాలం!—(వారిస్తూ)

గోపా : అవును నాన్నా! నేనూ మనిషి నే! నానూ చీనూ, శిశునూ వున్నాయ్ ..... మానాభిమానాలు, నీతి నియమాలు మామూలుమనిషిని ఎలా మార్చగలవో, నన్ను అంతే!—క్షమించండి పెదబాబూ! ఈ విషయంలో మాత్రం నన్ను బలవంతం పెట్టకండి.

ప్రసా : సరే! ఇంకేం చేస్తాం?...నిన్నా వుకదయ్యా కొడుకుచెప్పిన మాటలు! ఇప్పుడు నేను మాత్రం ఏం చెయ్యగలను? గోపాలం ఒక్కడే నా మాటమీద నిలబడగల మనిషి!—నేనూ అంతే!

రంగ : బాబూ!

ప్రసా : అవునయ్యా! జరగవలసిందేవో జరుగుతుంది. అంతే!—

[ప్రసాదరావు గారు వెళ్ళిపోవోతాడు. ఇంతిలో నూర్యం, చంద్రం లోపలినుంచి త్వరగా వస్తారు.]

నూ : చూడునాన్నా! అన్నయ్య నాటకమే వద్దంటున్నాడు!

[ప్రసా : ఏం నాటకాలురా? ఇహనేం పనిలేదా యేం?

చం : పనంటే యేమిటి? మనం కల్పించుకున్న గే కదా! మాకు ఇదే పని.

[ప్రసా : చదువూ, చట్టుబండ్లూ ఏం అక్కర్లా?

నూ : ఇది మాత్రం చగువుకాదా నాన్నా? కొన్ని వేలమంది ఆడియన్సును కదలకుండా అట్లాగే నోరుతెరిపించి వుంచగలగడం, అనవసరంగా నవ్వించగలగడం, అవసరమైతే ఏడిపించడం—ఇవన్నీ యేమిటి? మా లెక్క చరుగారు వంశమందికి పాతం చెబుతుంటే సగంమంది నిద్రపోయేవాళ్లు; మిగిలినసగం నిద్రపోతున్న వాళ్ళ గురకవల్ల పాతం విన

బడికపోవడంవల్ల వింటున్నట్లు మాత్రమే నటించేవారు... ఇప్పుడు చెప్పా, ఏది చదువో?

[ప్రసా : చచ్చిపోతున్నాం కదిరా, నీ వుపన్యాసాలతో—

నూ : ఉపన్యాసాలు వినలేక తలకాయ నొప్పి వచ్చి బా;లు పడేవాళ్ళను చూశాంగాని, చచ్చిపోయినవాళ్ళను చూడలేదు..... ఇంతకూ నాటకం చూట ఏం చేశావునాన్నా?

[ప్రసా : ఎట్లాగో ఏడవండి... నాకేమీ తెలియను.

[అని ఛాయాన వెళ్ళిపోతాడు. రంగయ్య, గోపాలంకూడా దొడ్లొకటి పెడతారు. మూర్యం, చంద్రం ఇద్దరూ ఒకరివంక ఒకరు చూసుకొని, ఏడుపు మొహంపెట్టి, 'ఎట్లాగో ఏడవడం' మొదలు పెడతారు.] — తెర

[స శే షం]

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

భరతునికన్న పూర్వము నాట్యశాస్త్రప్రవక్తలు కొందరు గలరని విశవచ్చుచున్నది. పాణినామకాదు "పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షునటనూత్రయోః"

(4. 8. 110) అని నూత్రించుదు శిలాలిచెప్పిన నట నూత్రములను ప్రస్తుతించినాడు. తర్వాతినూత్రమున "కర్మం చకృశాస్త్వ దివిః" (4. 8. 111) అని కన్పించుటచే కృశాస్త్వము సహితము నటనూత్రములను చెప్పియున్నాడని యెంచవలెను. దిర్భకములు, ధర్మశాస్త్రములు తొలుదొల్ల నూత్రములుగా చెప్పబడినట్లు నాట్యశాస్త్రముగూడ మొదట నూత్రరూపమున ప్రవచింపబడిన దనవలెను. "ఛందోగౌక్తికయాజ్ఞిక బహ్వృద్దినబాక్షాయః" అను పాణిని నూత్రము (4. 8. 129) ద్వారా నాట్యశబ్ద ముత్పన్నమగుటచే రసభావాభిసూతృక మగు నాట్యమునే నూత్రములలో చెప్పినారని యెంచవలెను. కాని శిలాలి, కృశాస్త్వము తర్వాతివా రెవరును ప్రస్తుతించినట్లు కన్పించదు. పాణినిచే నుదాహరింపబడగిన ఈ శాస్త్రకర్త లేల విస్తృతమైన సాహిత్యమునకు తెలియదు. శిలాలికేబ్దము కైలాషకేబ్దములో నిలచిపోయినది. కృశాశ్వకేబ్దమున కీయవర్ణగూడఁబడినదే. తత్సన్నిహితములగు కుశలవ, కుశలవకేబ్దములే కన్పించుచున్నవి. శిలాలికృశాస్త్వములగాక నాట్యశాస్త్రకర్త లితరుల సేకులు గలరని సాహిత్యసంప్రదాయము చెప్పదున్నది. అర్వాచీనులగు ఆలంకారికులు, సౌందర్యమీమాంసకులు అనేకవిషయములపై ఇతరుల అభిప్రాయముల నుదహరించుట గలదు:

"తస్మా న్నాట్యరసా అష్టా
విధి పద్మభువోమతమ్.
ఉత్పత్తిస్తు రసానాం యా
పురా వాసుకీనోదితా
నారవిస్కోద్యతే సైహ
ప్రకారాంతర కల్పితా."

(పే. 47)

అని శారదాతనయు డనినాడు. పద్మభువు డనగా బ్రహ్మ. బ్రహ్మ ఎనిమిదిరసములనే ప్రస్తు

తించినాడట. ఇది బ్రహ్మకృతముగు నాట్యశాస్త్రము లోనిభావమై యుండవచ్చును. వాసుకి తర్వాత గలడు.

"ఇతి వాసుకీనా పుష్కో
భావేభ్యో రససంభవః
తస్మా ద్రసాస్తు భావేభ్యో
నిష్పద్యంతే యథార్థతః."

(37)

అని శారదాతనయుడే చెప్పవచ్చునట్టి భావములనుండి రసములు నిష్పన్నములగుచున్నవని రసోత్పత్తిని ప్రవచించినవాడు వాసుకీయట! నారదుడు వేరొకమాధ్యమ నవలంబించినాడని తన్మతేపరముగు రసనిర్వచనము నాపై గావించినాడు.

బ్రహ్మ, వాసుకీ, నారదుడు అను నాట్యశాస్త్ర ప్రవక్తలు గలరని ఇంతవరకు చెప్పగల్గుచున్నాము. పీఠగాక ఇతరులుగూడా కలరని శారదాతనయుడు తన భావప్రకాశిలో చెప్పట గలదు.

"ఏవ ముత్పత్తికాంక్షు
కర్తవ్యః కావ్యవేదిభిః
అస్యాంకం మేకం భరతో
ద్వాంతంకా విధి కోహలః
వ్యాసాంజనేయగురవః
ప్రాహు రజ్జుత్రయం యవా
విష్కంభకోఽత్ర సంకీర్తః
తేత్ర ప్రవేశకః
ముఖనిర్వహణే సంధి
ఇతి కోహలభాషితిమ్."

అని అష్టమాధికారమున శారదాతనయుడు ఉత్పత్తికాంక్షమున అంకనియమునుగూర్చిన మతభేదములను, సంధివిషయమున కోహలమతమును చెప్పినాడు. వ్యాసుని మతము, అంజనేయుని మతము లభిందుటచే వీరిద్దరును నాట్యశాస్త్రమును చెప్పినవారే యని ఎంచవలసివచ్చుచున్నది. రసముల ప్రాధాన్యప్రాధాన్యములను వ్యాసమతానుసారము చెప్పదలచి:

“వ్యాసప్రక్షేప మార్గేణ
కథయామి యథార్థతః”

(పే 55)

అని శారదాతనయుడు చెప్పినాడు. నందికేశ్వరుడు
బ్రహ్మకు నాట్యమును నేర్పినాడని వ్యాసవచనము
గలదట. కాగా బ్రహ్మ, వాసుకి, నారదుడు,
వ్యాసుడు, ఆంజనేయుడు, నందికేశ్వరుడు అను
ఆగ్రురు నాట్యప్రవక్తలు గలరని తెలియబడుచున్నది.
వీరిందరు సదాశివుని నాట్యమును భావించి, తత్సన్వి
యాప స్వభావములను మర్త్యలోకమునకు గొనివచ్చి
రసి సంప్రదాయము.

సదాశివుడు నాట్యము. నటరాజ శబ్దమున
దక్షిణదేశమున ప్రసిద్ధిచెందినాడు. శివనాట్యమున
పాణిన్యాచార్యుని మాహేశ్వరనూత్రము లుత్పన్నము
లైనవి ఇట్టి సదాశివుడు నాట్యశాస్త్ర కర్తలలో
మొట్టమొదటివాడు.

“ప్రాక్షః సదాశివే నాస్య స్వరూపాక్రియనిర్దయః
‘రసః స ఏవ న్యాద్యత్వా
ద్రుశికైర్గ్రీవ వర్తనాత్
నానుకాంక్షస్య వృత్తిత్వా
త్కావ్య స్యాకత్పరత్వతిః
ద్రుష్టః ప్రమోద భీషేర్ద్య
రాగ శ్వేష ప్రసంగతః
తాకకస్య స్వరమణి
సంయుక్తస్త్రిన దిర్భావత్
రత్యాది కేవ స్థాయ్యాఖ్యః
తత్త్రిదాలంబనాశ్రయః
స్వవిభావాది సంస్పృష్ట
యా క్షణైవ రసోభవత్.”

(పే 152)

అని శారదాతనయుడు చెప్పినాడు. కావ్యము రసాత్మక
మని, రసమాన్వాద్యత్వ లక్షణలక్షితమని, రసము రసి
కుడను సామాజిక నిష్ఠమని సదాశివుడు ప్రపంచించి
నాడు. ఈ సదాశివుడు లాస్యతాంఛన సమృద్ధితమున
నాట్యమును వివరించినాడు. శివుడు తాండవమున,
పార్వతి లాస్యమును నిర్వచించెనని సంప్రదాయము.
ప్రాచీన నాట్యశాస్త్ర కర్తలను వివరించుచు

“ఓతస్సోపి సదాశివస్య శివయో
ర్గౌర్యామతం వాసుకే
ర్వాడ్వేవ్యా అపి నారదస్య చ మునేః
మంభోద్భవవ్యాసయోః

శిష్యాణాం భరతస్య యానిచ మతా
న్యద్యాప్యతా న్యంజనా
మనో ర వ్యథ నాట్యజేద మఖిలం
సమ్యక్త మధ్యాపయత్.”

(పే. 2)

అని శారదాతనయుడు పలికినాడు. సదాశివుడు
శివుడు, గౌరి, వాసుకి, సరస్వతి, నారదుడు, మంభో
ద్భవుడు, వ్యాసుడు, భరతుడు, భరత శిష్యులు,
ఆంజనేయుడు అనునారు నాట్యశాస్త్ర ప్రవక్తలని
వీరి గ్రంథముల నవలోకించి తాను భావప్రకాశమును
రచించుచుంటిని ఇచట పలుకుచున్నాడు. వీరింద
రలో మొట్టమొదట కన్పించు సదాశివుడు సంగీతప్రవ
క్తలలో నొకడని శార్దూలజేవుడనుచున్నాడు.

“సదాశివః శివా బ్రహ్మ
భరతః కశ్యపో మునిః
మలేంగో యాస్మికో దుర్గా
శక్తిః శార్దూల కోహతా
విశాఖిణో దంతిలక్ష్మి
కంబూల శ్వేతర స్థా
వాయు ర్విశ్వావనూ రంభా
ర్జున నారద తుంబురాః
ఆర్జునేయో మాతృగుప్తో
రావణో నందికేశ్వరః
సావిత్రీ ధురో బింసరాజః
తేత్తీరాజ శ్చ రాహులః
దుద్రటో నాన్యధాపాలాః
భోజధూవల్లభ స్థా
పరమర్షీద సోమేశో
జగన్తేక మహీపతిః
వ్యాఖ్యాతారో భారతీయో
లొల్ల టోన్మట శంకుకాః
భట్టాభినవనప్రశ్న
శ్రీమ త్కీర్తిహరోపరః”

(1. 15)

ఇచట ఇంకను విశేషనామములు కన్పించు
చున్నవి. పైగా

“కథితా యోగనూలాయాం
సంహితాయాం వివస్వతే
శివేన తాంఛవం లాస్యం
నాట్యం నృత్తిం నర్తకమ్

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

సర్వమేత దిశేషేణ

సంహితాయాం ప్రదర్శితమ్" (పే. 45)

అని శారదా తనయుడనుచు శివుని చే వివస్వంతునకు లాస్యతాంజవ సహితమున నాట్యము, నృత్యము, సర్తనము అనునవి చెప్పబడినవని, ఏతద్విషయమును యోగమాలా సంహితలో గానననునని యనినాడు.

సదాశివ భరత ముఁటి యుండెడినని నిర్ణయించితిమి, బ్రహ్మ భరతమురూపి గలదంటిమి. ఈనాట్యమును మానవుల కందజేసిరవాడు సందికేశ్వరుడు. సందికేశ్వరుడైట్లు అందిజేసి నాడను విషయమును గుఱువులు పలు తెరుచు నివరించి నాడు.

“దివ్యం చరిత్రమైశం మే

కథ మధ్యక్షతా మిగూర్త

ఇతి చింతాపకే తస్మి

స్మిధీగా స్మందికేశ్వరః

స నాట్యవేద మధ్యాప్య

సప్రయోగం చతుర్ముఖమ్

ఉవాచ వాక్యం బ్రహ్మణ

సంది తచ్చింతితార్థవత్" (పే. 56)

అని శారదాతనయుడు తెప్పకథ. మహేశ్వరుడు బ్రహ్మరిష్టపురుషు, ప్రేక్షవీ సర్వసుంగలాయను శక్తులను సృష్టించెను. అప్పుడు బ్రహ్మ బోకములను సృష్టించి మహేశ్వరుని పురావృత్తమును సృరించెను. ఈ వృత్తాంతమును, తన పరిస్థితులను చింతించుచుండగా సందికేశ్వరుడు కన్పడి బ్రహ్మకు ప్రయోగపూర్వకముగా నాట్యవేదమును జెప్పినాడట.

“విజ్ఞాయ శంభు స్తేషేనం

సందికేశ్వర మధ్యభాత్

మత్సకాశా దధీతం శ్యం

నాట్యవేద మశేషతః

అధ్యాప యోసం బ్రహ్మణం

సప్రయోగం సరి సరమ్.

స తేభే త్యుబ్జన్యాయ

మధ్యాపయ దిశేషతః

అధ్యా ప్యానోద దేతస్య

వేదవైదివ ప్రయోగతః

బగతాం పాలనాయాస

విశ్రాంతిసుఖ మాప్నునీ

ఇత్థం సనందినాజ్ఞప్తః

సమాగమ్య స్వయంసిరమ్

నాట్యవేదప్రయోక్తారం

భారతీసహిలోఽస్మరత్

స్మృతమాత్రే మునీఃకన్పి

చ్చిప్తైః పంచభి రన్వితః

పురోఽవత్యే భారత్యా

సహిత స్యాబ్జజన్యః

తా న్నబ్రవీ న్నాట్యవేదం

భర తేతి పితామహః,

తేఽఙ్గత్య నాట్యవేదం త

త్ప్రయోగాంశ్చ పృథగ్విధాత్

పురావృత్తాని శేషానాం

ప్రబంధే మాపదిశ్యతే.

రసై ర్భావై రభినయైః

ప్రయోగైశ్చ పృథగ్విధైః

నాట్యవేరోద్భితైః సమ్య

త్వద్వయోని ముఖాతుషక.

తుష్టస్తే ఘోర వంగప్రాదా

దధీపం పద్మనిధరః

నాట్యవేద మిమం యస్మా

ద్భర కేతి మయేరితమ్.

తిస్మాద్భరతనామానో

భరిచ్యుతః సః త్రయే

నాట్యవేరోఽసి భవతాం

నామ్న ఖ్యాతిం గమిష్యతి.

ఇత్యాదిశ్య తతో బ్రహ్మ

తై రేవ భరతైః సహ

విరోధయతి లోకానాం

రక్షావ్యసంజం శ్రమమ్"

(పే. 2856)

అని భావప్రకాశలో చివరభాగమున విపులముగా నీవృత్తాంతమును వివరించి నాడు. ప్రజాపాలన భేసునబడి విశ్రాంతిని అనుభవించజాలని మనువు, వివస్వంతునితో మొరబెట్టుకొనెను. వివస్వంతుడు బ్రహ్మరథికు బోయెను. బ్రహ్మ మహారిష్టువు నిర్ధించెను. కాని శివునివద్దకు పొమ్మని మహారిష్టువు బ్రహ్మ నాజ్ఞాపించెను. తన భేసమును మహేశ్వరునకు బ్రహ్మ విన్నవించుకొనెను. అప్పుడు మహేశ్వరుడు సందికేశ్వరుని బిలచి “నీవు నావద్ద నీశ్వరుడుగా నేర్చు

కొనిన నాట్యశాస్త్రమును ప్రయోగసహితముగా బ్రహ్మకు నేర్పును" అని ఆదేశించినాడు. అపై నందికేశ్వరుడు నాట్యవేదమును సమగ్రముగా బ్రహ్మకు నేర్పి "దీనితో పాలనాయాసవిశ్రాంతియులు మును పొందును" అని పల్కినాడు. నందికేశ్వరునిచే నిట్లు ఆజ్ఞాపింపబడినవాడై స్వప్నమున కేతించి, భారతీసహితమై బ్రహ్మ నాట్యవేదప్రయోక్తను స్మరించెను. స్మరించినచేతతనకు ఇరుగురుశిష్యులతో గూడిన ఒకానొకముని భారతీసహితమున బ్రహ్మ యెదుట నిలబడెను. "నాట్యవేదమును మీరు భరింపుడు" అని పీఠలను బ్రహ్మ ఆదేశించగా పీఠ నాట్యవేదమును ప్రయోగసహితముగా చక్కగా నేర్చుకొనిరి. రసభావాభివ్యుత్పత్తి, వివిధప్రయోగములతో బ్రహ్మను సంతోషపరచగా, ఓం భరతును అన్వర్థనామమును బ్రహ్మ ప్రసాదించెను.

నాట్యశాస్త్రమున నాల్గవ అధ్యాయమున కరణాంగహారములు మహేశ్వరప్రోక్తములని, వీటిని భరతునకు నేర్పినవాడు తండు వనబడు నందికేశ్వరుడని గలదు. తండు ప్రోక్తమునటచే కరణాంగహార సమ్యక్రితమగు మహేశ్వరుని నాట్యము తాండవమనబడినది. ఏది యెట్లున్నను నందికేశ్వరుడుగూడ నాట్యశాస్త్రమును చెప్పినాడని యెంచక తప్పదు. మనకు ప్రస్తుతము లభింప అభినయదర్శనము ప్రాచీన నందికేశ్వర వింశతి గ్రంథములోని యొకభాగ మనవలెను. తాండవభాగము భరతనాట్యశాస్త్రములోని నాల్గవ అధ్యాయమున గలదు. శేషించిన భాగములు మనకు సమగ్రముగా లభించుటలేదు.

నందికేశ్వరుడు భరతునికన్న ప్రాచీనుడు. సంగీతము, నృత్యము, అభినయము అనునవి నందికేశ్వరునిచే చక్కగా విస్తృతముగా వివరింపబడినట్లు కన్పట్టును. కేవలము నాట్యమునకు మాత్ర ముపకరించు విషయములనే నందికేశ్వరునినుండి భరతుడు గ్రహించి యుండవచ్చును. నందికేశ్వరుని అభినయము పూర్తిగా అలౌకికమని చెప్పవీలున్నది. భరతుని అభినయము లోకస్థితి. కోపాలు, మతంగులు భరతుని అనుసరించి నారు. "శేష ముత్తర తంత్రేణ కోపాలకథయివ్యతిః" అని చివరి అధ్యాయమున కన్పించుటచే భరతశాస్త్ర పూరణమును గావించినవాడు కోపాలుడని తెలియుచున్నది.

తొమ్మిదవ అధ్యాయమున వర్తనలను కొన్నిటిని భరతుడు ప్రస్తావించినాడు. ఇంగు చాలకము లనబడునవి అతి ప్రధానములు. వీటిని ప్రపంచించినవాడు కోపాలుడని

"నృత్యే ప్రాధాన్య మేతేషాం
కోహనో ముని రబ్రవీత్
నృత్యం నశోభ క్తే క్వాపి
చాలక్తే సు వినా కృతమ్."

అను మేమధూప వాక్యమువలన తెలియుచున్నది. ప్రయోజనవశము ననుసరించి అన్యస్థానములను మోజించవలె నని ఇరువదియైదవ అధ్యాయమున భరతుడు చెప్పటచే మతంగుడు మగువముల నావిష్కరించి యున్నాడు. నాట్యమున సహితము దేశీసానము లత్యవసరము లగుటచే

"అంగభాషే నాచ్యేఽపి
దేశీస్థానాని యోజయేత్
యతో 'లోకానుసారేణ
నాట్య'మి త్యభిధీయతే
జ్ఞేయా కేశ్యపి తాస్త్రియ
విహితాశయ వేదిభిః
యతోక్తౌచాల మతంగాద్యై
ర్గతౌ త దప్రయోజితౌ."

అని మేమధూపు డనినాడు. దేశీస్థానముల లక్షణ ప్రయోగములను మతంగ, కోపాలులు ప్రపంచించి యున్నారు. ఇట్లు "అన్యాని", "అథాపిది", "ఇ" మొదలగు పదములను భరతునిలో గ్రహించి, తర్వాతి నాట్యశాస్త్రజ్ఞులు శేషించిన ప్రక్రియలకు గతులను కల్పించిరి. "అనుకం చా వహితం ద అశ్యక్రాంత మథాపిద" అను పంక్తిలో "అథాపిది" అని కన్పించుటచే గతాగత, వలిత, మోటిత, వినివర్తిత, ప్రోన్నతి ములుగూడ గ్రహించబడినవి. ఎనిమిదవ అధ్యాయమున

"ఏభ్యోఽన్యై బహవో భేదా
లోకాభివ్యుత్పత్తయః
తేచ లోకస్వభావేన
ప్రయోక్తవ్యాః ప్రయోక్తృభిః"

అని చెప్పటచే సుము, నైరాజితము, ఉన్నతిము, తిన్ద్రబ్దుతోన్నతిము, స్కంధాసతిము, ఆర్పాతికము, పార్వాభిముఖము, ఉద్ధుతము, సకంపవర్తివాహితము,

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

సకంపభుతము, పార్వాత్వకంపితము అను పదకొండు గూడ తర్వాతివారిచే చెప్పబడినవి.

భరతునిచే చెప్పబడిన నాట్యశాస్త్రము మనకు ప్రస్తుతము దాదాపు సమగ్రముగా లభించుచున్నది. ఈ గ్రంథమునే భరతుడు చెప్పినాడని యుగలమా? అభినవగుప్తుడు “పట్టింశకం భరతమాత్రమిదం”

అని నాట్యశాస్త్రమును ప్రస్తుతించి యున్నాడు. “కః నామాని నూత్రకృ గుక్తాని యథా” అని భరత భావ్యమున నాన్యకేను డనినాడు. పట్టుహస్తీరూప మున నాట్యశాస్త్రము గలదను ప్రతీతియున్నది. “నూత్రణం సకలాంకానాం జ్ఞేయ మంకముఖం బుద్ధైః ఇతి పట్టుహస్తీకారః” అని దశరూప వ్యాఖ్యానావ సరమున బహురూపమిచ్చుననినాడు. భరతముని ప్రణీతమైన నాట్యశాస్త్రము ఆరువేలనూత్రములతో నింకి యుండెడివిని భావము. కాని “సమాప్యతే హి నాట్యజ్ఞై రంకౌవతర ఇవ్యతే” ఇతి ద్వాదశే సహస్రీ కారః” అని బహురూపమిచ్చుని వాక్యమొకటిగలదు. ఇట్లే

“నాట్యవేదాచ్చ ధంతాః
సార ముద్భవత్యి సర్వతః
సంగ్రహం సుప్రయోగార్థం
మనునా వ్రాత్తితావ్యధుః.
ఏకం ద్వాదశే సాహస్రైః
శ్లోకై ర్దశః తదిర్భుతః
పడ్భిః శ్లోకసహస్రై శ్లో
నాట్యవేదస్య సంగ్రహః”

అని శారదాతనయుడు గూడ వచించినాడు. పూర్వ మీశాస్త్రము సన్నెండువేల శ్లోకములతో నుండెడి దని, తిర్వాతి ఆరువేల శ్లోకములలోనికి సంక్షిప్తము గావించబడినదిని భావము. ఇంతకుపూర్వ మొకనాట్య వేద ముండెడి దని యాచూల్యకథంత్రము చెప్ప వున్నది—

“గాంధర్వవేదః పట్టింశ
త్సహస్ర గ్రంథసంమితః
యత్ర సప్రస్థగోత్పత్తి
కథనం పరికీర్త్యతే
వీణాతంత్రం కలాతంత్రం
రాగతంత్ర మనుత్తమమ్

మిత్రతంత్రం తాలతంత్రం
గీతికాతంత్ర మేవ
లాసికోల్లాసికాతంత్రం
మేలతంత్రం మహాత్తరమ్
బాతిగ్రహలయస్థానం
మార్గాంగప్రక్రియాక్రియా
కాలజ్ఞానం వాద్యవర్ణి
త్రిభిన్నాద్యాయ ఏవ చ
తురంగరతిపారంగ
సింహాదీలా విజృంభణమ్
అంగహరప్రతిష్ఠా
ధ్యానుః సంక్షోభణక్రియా
ఏవమాదీని గాంధర్వ
వేదే సంతి సహస్రశః”

ఇత్యాది యాచూల్యకథంత్రవాక్యముల ననుసరించి ముప్పదియారువేల శ్లోకములతో నొక గాంధర్వ వేద ముండెడిదిని చెప్పవలెను ముప్పదియారు వేలు, పన్నెండువేలు, ఆరువేలు అను మాడు రూపములతో నాట్యశాస్త్రము వచ్చినదని సంప్ర దాయవేత్త లనినారు. సహాశ్రయము, బ్రహ్మ, భర తుడు అను మువ్వురు నాట్యశాస్త్రకర్తలు గలరని, ఈ మతత్రయ సారమును వివేచించి బ్రహ్మమతప్రతి పాదపార్థము భరతునిచే ఈ గ్రంథము నిర్మింపబడిన దని అభినవగుప్తు డనినాడు. అభిజ్ఞాన శాకుంతల వ్యాఖ్యలో సక్కడక్కడ ఆదిభరతమునుండి రాఘవ భట్టు కొన్ని శ్లోకముల నిచ్చియున్నాడు. శివ పార్వ తుల సంవాదరూపముననున్న ఆదిభరతము సహాశ్రయ భర తము కావచ్చును.

ఆదిభరతము

అభిజ్ఞాన శాకుంతల వ్యాఖ్యాతయగు రాఘవ భట్టు భరతుని నాట్యశాస్త్రమునుండియు గాక, ఆది భరతిమునుండి గూడ ఆయా ప్రణేతములలో కొన్ని పంక్తుల నుదహరించియున్నాడు.

“అత్ర నాందీలక్షణ మాది భరతే—

“అశీర్న మస్క్రియారూపః శ్లోకః కావ్యాత్
నూచకః నాందీతి కథ్యతే ఇతి.” (చే. 5)

అని యొకచోట గలదు. ఈ నాందీలక్షణము మన భరతనాట్యశాస్త్రమున గూడ గలదు. కాని ఇంత

క్లప్తముగా, ఇంతి నూత్రప్రాయముగా మన నాట్య శాస్త్రములలో లేదు.

“అతపవాదిభరతే—

‘త్ర్యంసంవా చతురసంవా
చిత్రంశుద్ధ మథాపివా
ప్రయుజ్య రంగాన్నిష్కామే
తూన్త్రధారః సహానుః
స్థాపకః ప్రవిశేత్తత్ర
నూత్రధార సుజాకృతిః—ఇతి.” (పే. 6)

అని పూర్వరంగవిధానమున నాలుగు విధముల పూర్వ రంగములను ప్రస్తుతించిన వాక్యమును రాఘవభట్టు ఇచ్చియున్నాడు. ఇంకొక చోట

“తత్ర సభ్యస్వరూప మాదిభరతే—

‘సభ్యాస్తు విబుధైరేయా
యే దివ్యజ్ఞాన్వితాజనాః
మధ్యస్థాః సావధానాశ్చ
వాగ్మినో న్యాయవేదినః
క్రుతితాక్రుతితాభిజ్ఞా
వినయా నమ్రకంఠరాః
అగర్వా రస భావజ్ఞా
స్తార్య త్రితయ కోవిదాః
అసద్వాద నిశేధార
శృకురా మత్సరచ్చిదః
అమంద రసనిద్యుంద
హృదయా భూషణోజ్జ్వలాః
సువేషా భోగినో నానా
భాషా వీరవిశారదాః
స్వస్వోచితస్థానసుస్థా
స్తప్తశంసాపరాయణాః—ఇతి.” (పే. 9)

అని సభ్యస్వరూప విూయబడినది. దివ్యజ్ఞాన్వితులు, మధ్యస్థులు, సావధానులు, వక్త్రులు, న్యాయవేత్తలు, క్రుతితాక్రుతితాభిజ్ఞులు, వినయనిధేయతలు గలవారు, గర్వరహితులు, రసభావజ్ఞులు, సత్యవాక్కులు, మాత్సర్యాది రహితులు, చతురులు, రసికులు, నానా భాషాభిజ్ఞులు అగువారు సభికులని తాత్పర్యము.

“తదుక్త మాదిభరతే—

‘వక్ష్యేభంగాది సంభిన్నం
నాట్యగాన మతఃపరమ్

మధ్యమోత్తమ పాత్రాణాం
నాటకే సిద్ధిదాయకమ్’

ఇత్యాది నా ద్వాదశభంగాః ప దుపభంగా ద్వివ త్వరితే ల్లయభేదా శ్చోక్తాః. తత్ర ద్విపదీనామ ప్రథమో లయభేదః. తల్లక్షణం తత్రైక—

‘విలంబితలయా యత్ర
గురవో ద్విపదీ తు సా
శృంగారే కరుణే హాస్యే
యోజ్యా చోత్తమ మధ్యమైః
అవస్థాంతర మాసాద్య
గాతవాన్ సాధమై రభి— ఇతి.” (పే. 12)

అని ఇంకొకచో గలను. ద్వాదశ భంగములు, ఆరు ఉపభంగములు, నలుబదిరెండు లయభేదములు అని భరతమున వివరించబడినది. ద్విపదీ యనునవి లయభేదము లలో మొదటిది. దీని లక్షణముగూడ ఇదిట చెప్పబడి నది.

“అరంభ బీజయో ర్లక్షణే అనిభరతే—

‘బౌత్సక్యవ్యత్ర బంధస్సు
యో బీజస్య నిబధ్యతే
మహతః ఫలయోగస్య
స ఖ ల్పారంభ ఇవ్యతే— ఇతి” (పే. 15)

అని అరంభ బీజముల లక్షణము లాదిభరతమున జెప్ప బడినవి. ఈ నిర్వచనములు నేటి భరతుని లక్షణములకు భిన్నములు గావు.

“ఉక్తం చాదిభరతే—

‘ధీరోద్ధతే ధీరలలితే
ధీరోదాత్తే తద్దైవచ
ధీరప్రకాంతే చ తిథా
పాత్యం యోజ్యం చ సంస్కృతమ్.’ ఇతి”

(పే. 16)

అని ఉత్తమనామకపకు పాత్యనిధిని ఆదిభరతమే విధించిన దని గలను. చమోద్వీగనాయకులు సంస్కృతమునే వ్యవహరించవలె నని ఇచట గల భావము.

“తల్లక్షణ మాదిభరతే—

‘కావ్య స్యార్థ సముత్పత్తి
రుపక్షేప ఇతి స్మృతః— ఇతి.” (పే. 28)

అను నపుడు ఉపక్షేప మను సంస్కరంగము ఆదిభరతమున నిర్వచించబడిన దని తెలియచుచున్నది.

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

“తల్లక్షణ మాదిభరతే—

‘సహస్రై వార్తాసంపత్తి
ర్నాయక స్సోపకారితా
సతాకాస్థానకం సంధా
ప్రభమే తస్మత్కథా’ ఇతి”

(పే. 40)

అని పతాకాస్థానక మాది భరతమున నిర్వచించబడినది.

“అది భరతే స—

‘అంక ఇతి యాధిశ్ఠ్యో భావైశ్చ రచైశ్చ రోహయ

త్యర్థాక్

నానావిధానయ్యో యస్మాత్తస్మాద్భవే దంకః
యత్రాద్యస్య సహస్త్రిర్యత చబీజస్య భవతి సంహారః
కించి దవలగ్న బిందుః సోఽంక ఇతి సదా వగంతవ్యః
యే నాయకా నిగదితా వ్రేషాం

ప్రత్యక్ష చరితసంయుక్తః | నానావస్థాంతరైః
కార్య స్త్వంకో యథార్థరసః’ ఇతి” (పే. 54)

అని ఆదిభరతమున అంకలక్షణము నిర్వచించబడినది

“బిందుప్రయత్న చ్చోక్షణే యథాదిభరతే—

‘ప్రయోజనానాం విచ్ఛేదే
య దివిచ్ఛేదికారణమ్
యావత్ తస్మాత్తిం బంధస్య
స బిందు రితి సంజ్ఞితః’ ఇతి”

(పే. 69)

అని బిందుప్రయత్నములక్షణములు చెప్పబడినవి.

“మదిరాదృష్టి లక్షణ మాదిభరతే—

‘ఆఘూర్తమాన మగ్రా యా
మహా చాఘ్నితతారకా
దృష్టి ర్వికనీతాపాక్షా
మదిరా తరుణే మనే’ ఇతి”

(పే. 105)

అని దృష్టిభేదములలోని దిగు మదిరాదృష్టి వివరించబడినది.

“తల్లక్షణ మాదిభరతే—

‘ఉపపత్తికృతో యోఽర్థ
ఉపన్యాసస్త సస్మృతః’ ఇతి”

(పే. 108)

అని ఉపన్యాస మను అంగము వచించబడినది.

“తత్రాది భరతే—

‘కవిభిః కావ్యకుశలైః
రసభావ మపేక్ష్య తు
సర్వాంగాని కదాచిత్తు

ద్వి (తి హినాని వా పునః

ప్ర్యుక్త) మే జాపి కార్యాభి ఇతి” (పే. 114)

అని సురియ్యుచోని వాదాపు నేటి భరతశాస్త్రము లోని సంక్షేపే గలవు.

“తల్లక్షణ మాది భరతే—

‘ఉత్పన్నై స్తస్య విజస్య
ప్రాక్తిర్యస్తాస్తీ కేవ చ
పున త్వావేషణం యత్ర
సగర్భః పరిక్షి ర్రితః’ ఇతి”

(పే. 115)

అని గర్భసంధిలక్షణము గలగు.

“నియతా ప్రిలక్షణ మాదిభరతే—

‘నియతాం తు ఫలప్రాప్తిం
యనా భావేన సత్యతి
నియతాం తు ఫలప్రాప్తిం
సగుణః పరిదక్షతే’ ఇతి”

(పే. 168)

అని నియతాప్తి నిర్వచించబడినది. ఇట్లు కేవలము రూపకవిషయమేగాక ఆభినయవిషయము సహితము ఆదిభరతమున గలదనుటకు మైస మునిరాదృష్టిలక్షణము నిచ్చితిని. ఇక:

“ఏత దుక్త మాదిభరతే చిత్రాభిషయాధ్యాయే—

‘శిరోగుతం పతాకశ్చ

వక్షాశ్చ విస్మయే భవేత్—ఇతి” (పే. 248)

అని విస్మయాభినయమున ఉగోనిహితహాస్యము బంధవలె నని చిత్రాభినయాధ్యాయమున ఆదిభరతములో గలగు.

“అది భరతే నాపి—

‘నిర్వహణే కర్తవ్యో నిత్యం హి

రసోఽన్యుతః కవిభిః’ ఇతి” (పే. 248)

ఇది సామాన్యముగా భరతునిచేయని అందరకు తెలిసిన విషయమే.

“తల్లక్షణ మాదిభరతే—

‘దేవ ద్విజ సప్రపాదీనాం
ప్రతస్తిః స్యాత్ప్రీతంసనమ్’ ఇతి” (పే. 264)

అని ప్రతంసన మను అంగము వివరించబడినది.

“తదుక్త మాదిభరతే—

‘సర్వవాఙ్మనీశాక్యేషు
తాపస శ్రోత్రయేషు చ
ద్విజాయే వైవ లింగస్థాః
సంస్మృతం తేషు యోజయేత్’ ఇతి” (పే. 21)

అనుచో పాత్యునిది కన్పించుచున్నది. ఈ యుదాహరణ లన్నియు రాఘవభట్టుచే నుదహరింప బడినవే. ఇతర గ్రంథములలో పెక్కు వీ రీతిగా లభించగలవు. ఆదిభరతములో నేటి భరతనాట్య శాస్త్రములలోని విషయము లన్నియు ఇంకను విపులముగా, విశేషముగా జర్పించబడినవి. అనగా నేను మనకు లభించు నాట్యశాస్త్రము ఆదిభరతముయొక్క సంక్షిప్తరూప మని చెప్ప వలెనున్నది.

సదాశివ భరతము, ఆదిభరతము అనునవే గాక వృద్ధ భరతమని యొకటి ఉన్నట్లు మనకు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ వృద్ధభరతమే ఆదిభరతమై యుండవచ్చునని చెప్పవలెనున్నది. ఈ ఆదిభరతమే సదాశివభరతము కానోపును.

“ఏవం హి నాట్యవేదేఽస్మిన్

భరతే నోద్యతే రసః

తథా భరతవృద్ధేన

కథితం గద్య మీదృశమ్—

‘యథా నానాప్రకారై ర్యవ్యంజనాషఃః పాక విశేషైశ్చ | సంస్కృతాని వ్యంజనాని మధురాది రసానా మన్యతమే నాత్మనా పరిణమంతి తద్వోక్త్యాణాం మనోభిస్తాదృశాత్కృతయా స్వాద్యంతే | తథా నానాప్రకారై ర్యిభావాదిభావై రభినయై, సహ యథార్థ మభివర్ణితాః స్థాయినో భావాః సామాజికానాం మనసి రసాత్మనా పరిణమంతే నేషాం తాదాత్మిక మనోవృత్తి భేదభిన్నా స్తత్తద్రూపేణ తై రస్యంతే ఇతి.”

అని శారదా తనయుడు వృద్ధభరతమునుండి ఉదహరించిన గద్యభాగము దాదాపు ఇదేరూపముతో ఈ నాట్యశాస్త్రమున ఆరవ అధ్యాయమున కన్పించుచున్నది.

ఈ నాట్యశాస్త్రములో కావ్యములకు, రూపకములకు, అభినయములకు లక్షణములు ప్రపంచించబడుటచే నివి పెద్ద గ్రంథములైనవి. తర్వాతి సాహితీసమాక్షులకు దృశ్య శ్రవ్య విభాగమును పూర్తిగా నవలంబించి అభినయవిషయములకు ప్రాధాన్యము నొసగలేదు. ఆచార్యుడండి గూడా:

“దృశ్యాని నాటకాదీని

తేషా మన్యత్ర విస్తరః”

(1. 88)

“యస్తు సంస్యంగ వృత్త్యంగ

లక్షణా ద్యాగసూతరే”

(2. 887)

అని పల్కుచు రూపకవిధానమును శాస్త్రాంతరముగా భావించినాడు. ఆ తర్వాత వచ్చిన విమర్శకులు రూపకలక్షణములనుగూడ గ్రహించి అభినయ ప్రకరణములను పరిత్యజించినారు. నృత్య, గీత, వాదిత్రములతో సంబంధముకలిగి ప్రానికయుగమునుండి నాట్యము ప్రవృత్తమగుటచే నివి యన్నియు నొకే శాస్త్రమున నిర్వచించబడుట సహజము. ఇట్టి లక్షణ గ్రంథములు రామాయణములోని ఉత్తరకాండకం పై పూర్వమే జన్మించిన వని ఈ క్రింది స్లోకములద్వారా తెలియవచ్చుచున్నది.

“స్వరాణాం లక్షణజ్ఞాం శ్చ

ఉత్పాకాన్ ద్విజనత్రయాన్

లక్షణజ్ఞాం శ్చ గంధర్వా

న్నైగమాం శ్చ విశేషతః

పాదాక్షర సమాసజ్ఞాన్

ఛందః సుపరినిష్ఠితాన్

కలామాత్రా విభాగజ్ఞాన్

జ్యోతిషే చ పరంగతాన్

క్రియాకల్పరిత తైస్తవ

తథా కావ్యవిజ్ఞాన్

భాషజ్ఞా నింగితజ్ఞాం శ్చ

నైగమాం శ్చాప్యశేషతః

హేతుపచార కుశలాన్

వన నే చాపి హైతుకాన్

ఛందోవిషయ పురాణజ్ఞాన్

వైదికాన్ ద్విజనత్రయాన్

చిత్రజ్ఞాన్ నృత్యనాట్యజ్ఞాన్

గీత నృత్య విశారదాన్

శాస్త్రజ్ఞాన్ స్థితినిపుణాన్

వేదాంతార్థ ప్రబోధకాన్

ఏతాన్ సర్వాన్ సమానీయ

గాతారే సమవేషయత్”

(94. 5-10)

ఇవట ‘స్వరాణాం లక్షణజ్ఞాన్’, ‘లక్షణజ్ఞాం శ్చ గంధర్వాన్’, ‘కలామాత్రా విభాగజ్ఞాన్’ అని చెప్పటలో గీతాతోద్యములు వచ్చుచున్నవి. క్రియాకల్పశబ్దము కావ్యాలంకారములను దెలుపునది. ‘ఛందః సుపరినిష్ఠితాన్’ అనుటచే ఛందఃశాస్త్రము వచ్చు

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

చున్నది. 'చిత్రస్థానా' అనుటచే చిత్రలేఖనము నెరిగినవారు ప్రస్తుతింపబడినారు. నృత్యనాట్రములనగా నాట్యసూత్రములు. ఈ నాట్యసూత్రములు నేటి నాట్యశాస్త్రమునకు మూలరూపము. సదాశివ భరతమూర్తి భరతముకన్న వెన్నెసచో నీ సదాశివభరతము నూత్రములలో చెప్పబడిన దని యెంచవలెను.

అంగికాభినయూది ప్రస్తావములయందు ఈ నాట్యశాస్త్రమున 'అస్యే', 'కేచిత్', 'అపరే' ఇత్యాది పదములతో భరతుడు పక్షాంతరముల నుపన్యసిండుట గలను. రసభావగీతాది నిరూపణావసరమున అనువంశ్యశ్లోకముల నుపహరించియున్నాడు. "అనువంశభవో శిష్యావార్య పరంపరాను వర్తమానా" అని అభినవనృత్యము న్యాఖ్యానించినాడు. అనగా ప్రాచీన లక్షణములచే రిరచితములై, గురుశిష్య పరంపర ద్వారా వచ్చుచు ప్రసిద్ధిములైన శ్లోకములు అనువంశ్య శ్లోకములని భావము. ఈశ్లోకము లన్నియు ఆదిభరతము లోనివి కావచ్చును. లేనిచో ఇంకను ప్రాచీనముగ నాట్యశాస్త్రములోనిది యుండువచ్చును. నాట్యజీవిత భూతమైన రసము యెట్లు నివృత్తమగునను విషయమున భరతుడే మత్యభిప్రాయము చెప్పినాడు.

"అత్రాహ—'కిం రసేభ్యో భావానా మభినిర్వృత్తిః, ఉ తాహో భావేభ్యో రసానామ్' ఇతి. ఉ వ్యతే—కేహంఽని నృతం పరస్పరసంబంధా దేహ మభినివృత్తి రితి."

ఈ మత్యభిప్రాయ మారత అధ్యాయములోగిది. ఈ అంశములను వివేచించినచో భరతుని పూర్వమున్న లక్షణ గ్రంథములను సమగ్రముగా అవలోకించి భరతుడు సంక్షిప్తరూపమున ఈ శాస్త్రమును చెప్పినాడన నీలగుచున్నది.

నాట్యసూత్రములు ప్రప్రథమమున మండెడివని యనుట కుపపత్తుల నిచ్చితిని. నాట్యశాస్త్రము సూత్ర రూపమున మొదలు గలను, భరతసూత్రమని ఈ గ్రంథమునకు లోకమున ప్రసిద్ధి గలను.

"సంగ్రహం కారికాం చైవ నిరుక్తం చైవ తత్త్వతిః."

అని మునున ప్రశ్నలలో ఆరవ అధ్యాయమున గలను. అప్పుడు భరతుడు

"సంగ్రహం కారికాం చైవ నిరుక్తం చైవ యథాక్రమమ్."

అని మున్నుచు:

"కిం త్వల్ప సూత్రగ్రంథాన్
మనుమాన ప్రసాదకమ్
నాట్య శాస్త్రస్య ప్రవక్ష్యామి
రసభావాది సంగ్రహమ్
విస్తరే చోపదిష్టానా
మథానాం సూత్రభాష్యయోః
నిబంధో యః సమాప్తః
సంగ్రహం తం విను ర్హృదాః"

అని సమాధాన మొసగి, నాట్యసంగ్రహమును తెలిపి సంగ్రహ, కారికా, నిరుక్తుల లక్షణములను మొదలు వివరించినాడు.

శాస్త్రముగా విస్తృతముగా చెప్పటకు అశక్తి మగుటచే గ్రంథములోని అర్థమును బుద్ధిగ్రాహ్యముగ నట్లుగా సూత్రరూపమున భరతుడు చెప్పినవాడు. రసభావాదికమును ప్రధానముగా గ్రహించి తమ ప్రముఖార్థకముగ నాట్యలక్షణమును సంక్షేపముగా చెప్పినవానిని యనినాడు. లక్షణపరీక్ష గావించు సూత్రగ్రంథములో లక్ష్యభాగము సంపదితముగా, స్వల్పముగా, నానుకూత్రముగా ఉద్దేశింపబడి యుండును. భాష్యమున పరీక్షితవ్యభాగము విస్తృతముగా నుపదిష్టమగును. ఈ లక్ష్య పరీక్షితవ్యభాగమును నిబంధాత్మకముగా సంక్షేపించి చెప్పటయే సంగ్రహ మనిపించుకొనును. కొద్దిపరములలో సూత్రప్రాయముగా, సంక్షేపించి చెప్పబడు అర్థముగలవానిని కారిక యందురు. సూత్రార్థమునకు సంక్షిప్తార్థ వివరణము గావించునది కారిక. బహుతరలక్ష్యసంగ్రహముగా స్వల్పశబ్దములతో, అర్థము చెప్పబడి, జ్ఞాపకముందుకొనుటకు నీలగునట్లు చేయునది, తదన్తర్గతకారక ముగ శ్లోకముగూడ బోధచారికముగా కారిక యనబడుచున్నది.

ఉద్దిష్టనిషయమునకు భర్త్యంతరవ్యవచ్ఛేదకముగ లక్షణమును చెప్పవలెను. ఈ లక్షణమును మొదలు చెప్పి, తర్వాత ఆకృతావేష్టాద్దరప్రపంచముద్వారా, తద్వివరణసూత్రరూపముతో, సుఖగ్రాహ్యముగ శ్లోకమున ప్రతిపాదించును. ఈశ్లోకమున కారిక యందురు. సంక్షేపముగా లక్షణముమై అనేక వ్యక్తిభేదభిన్నముగ ఉన్నగును లక్షణాత్మకముగా సూచించుచు, అక్షేప ప్రతిసమాధానలక్షణముగా వస్తుస్థాపన గావించు

నుట పరిశ్రమాపనిరుక్తమనిపించుకొనును. క్రియా విశేషజాభిధానము ద్వారా ఆత్మేప ప్రతిసమాధాన కారణము లక్షణము స్థాపించబడగలను. లక్షణవాక్యమున అర్థ ప్రతిపాదకము లగు శబ్దములు నానాప్రకారములుగా నుండును. ఇట్టి శబ్దముల నాశ్రయించుకొని ఆత్మేపప్రతిసమాధానము లభిస్తును. నామ పదములనంది ఆత్మేప ప్రతిసమాధానములను గ్రహించుటకు అభిధానశోభములను, ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగ నిగమనములను స్వీకరించవలెను. క్రియాపదములనంది గ్రహించుటకు ధాత్వ్యములను, కారకములను తెలిసికొనవలెను. ఈశబ్దపరీక్ష నిరుక్తమున ముఖ్యమైనది. శబ్దపరీక్షలో ఆత్మేప ప్రతిసమాధానములుండును. 'ఈ శబ్ద మీ యర్థము నెఱుఁగి బోధించగలుగుచున్నాని? అనునది ఆత్మేపము. 'ఈ ప్రక్రియ ననుసరించి' అని చెప్పట ప్రతి సమాధానము. అర్థపరీక్షలో నానాప్రకారములైన ప్రమాణములద్వారా ఆత్మేప ప్రతిసమాధానములను స్థాపించవలెను. ధాత్వ్యపదముచేత, నామ పుష్పత్తిచేత, సంగ్రహముగా నూచించబడి స్థాపితమైన అర్థమును నిరుక్తమని యందుగు. సంక్షేపరూపమున చెప్పబడిన విషయమును కారికానిరుక్తములతో విస్తరించి భరతుడు ముఖ్యముగా ఆరవఅధ్యాయము నినట చెప్పియున్నాడు. కారికాసంపదుచేత మగు విషయమును పరిశ్రాపర్యంతము చెప్పియున్నాడు.

ఈ విషయమువలన మాత్రగ్రంథమొకటి, కారికలతోనున్న గ్రంథము వేరొకటి, నిరుక్తముతో కూడియున్న గ్రంథము మరియొకటి, ఈ మూడింటితోను కలసియున్న దింకొకటి గలవని తేలుచున్నది. రసనూత్రినువంటి నూత్రితములతోనున్న నాట్యశాస్త్రము నెట్లమొదటిది. "అత్రానువంశ్యే భవతః" అని చెప్పి భరతుడు కొన్ని కారికల నుపహరించినాడు. ఈ కారికలు వృద్ధభరతము లేక ఆదిభరతములోనివి గావచ్చును. మనకు ప్రస్తుతము లభించు భరతనాట్యశాస్త్రము వైమాణింటియొక్క సంక్షేపరూపమని యెంచవలెను. కావుననే నాట్యశాస్త్రములోని శ్లోకములను విశేషపాఠభేదములతో కొందరు పఠించియున్నారు. తద్వారా కొన్ని చోట్ల విషయభేదము గూడ వచ్చినది.

కావ్యమాలాముద్రిత గ్రంథాంతమున "సంది భరత సంగీతపుస్తకమ్" అని గలదు. చెన్నపురి రాజ

కీయ పుస్తకాలయములోని యొక వాతప్రతిజుండు అంగికాభినయనిరూపణాంతమున "సందిభరతోక్త సంకరమాస్తాధ్యాయః" అని గలదు. ఆచార అధ్యాయమున:

"రసా భావా న్యభినయాః

ధర్మీ వృత్తిప్రవృత్తియః

సిద్ధిః స్వస్థా తోద్యం

గానం రంగభృ సంగ్రహాః"

అని యొక సంగ్రహశ్లోకము గలదు. కోహలుని ప్రకారము ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన ఏకాదశాంగమును నాట్యమున గలవని ఉద్భటు డీ శ్లోకమును వ్యాఖ్యానించెను. వాసనాలేఖవశమున నటనకు రస భావయోగముతో తత్త్వజేతముండుటచేతను, లయాద్విగుసరణముగా సంగము లుండుటచేతను, ప్రయోజనభేదముచే సంతర్పూతము లగు సంగములు పునః ద్విరితిము లగుటచేతను, ఇదిట క్రమ మవివక్షిత మగుటచేతను భరతుని మతమున ఏకాదశాంగములు లేవని, పంచాంగములే యని లొట్లటుడు వ్యాఖ్యానించెను. కావున భరతాభినయగీతాతోద్యము లనునవే నాట్యములోని పంచాంగము లని అభినవగుప్తుడని నాడు.

ఈ నిదర్శనలద్వారా ఆచూక్తలయుండు ఈ నాట్యశాస్త్రమున సందికేశ్వరుని వాక్యములు, కోహలుని వాక్యములు గూడ గలవని యనవలెను. వైన చెప్పబడిన ఏకాదశాంగములను వివరించు శ్లోకము సమృతము గాకపోయినను నాట్యశాస్త్రమున కన్నించుట విశేషము. ఇది కోహలుని శ్లోకమై యుండవలెను. ప్రస్తుతము లభించు నాట్యశాస్త్రము కంటే కోహలుడు ప్రాచీనుడు. కోహలుని మతమని అభినవగుప్తు డేనేక విషయములయందు దివహరించియున్నాడు. కోహలుడు నాట్యలక్షణములను ప్రపంచించు విశిష్ట గ్రంథమును వ్రాసినాడని తెలియవచ్చుచున్నది.

"ఫల ప్రధానే విచ్ఛిన్నే

దీప స్యావాంతరైః ఫలైః

త స్యావిచ్ఛేదశో హేతుః

విందు రి త్యాహ కోహలః"

అనుచో శారవాలనయుడు కోహల మతానుసారమున బీజమును నీర్వచించినాడు. ఈ లక్షణము దాదాపు

ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములు

నేటి భరతనాట్యశాస్త్ర నిర్వచనమునకు సన్నిహితము గాగలదు.

“సద్భావో దృశ్యతే తస్యా
మాలతీ మాగవాదిభ్య
తస్యై తృతాకా స్యా స్నే
వికల్పం ప్రాహ కోహలః”

(మే 210)

అని కోహల మతానుసారము పతాకాస్థానమున
కారదాతనయుడు నిర్వచించెను.

నాట్యశాస్త్రమున భరతపుత్రులతో నొకడుగా
కోహలుడు కన్పించుచున్నాడు. చివరి అధ్యాయమున

“శేషః సుప్రసంగః”

కోహలః కథయిష్యతి”

అని గలదు. ఈ సంక్షిప్త నాట్యశాస్త్రమునకుముందు,
ఆదిభరతము వచ్చినతర్వాత కోహలుడు నాట్య
శాస్త్రము నొకదానిని రచించినాడనవలెను. అట్టిదో
కోహలాది భరతపుత్రులు రచించిన లక్షణ గ్రంథముల
లోని భాగములు గూడ నేటి నాట్యశాస్త్రములోనికి
తీసికొనిరాబడిన వని చెప్పవలెను.

నాట్యశాస్త్రము సూత్రములుగా మొదట గల
దని చెప్పితిని. ఇవి ఆరువేల సూత్రములు.

“పట్నహస్రికృత పుష్కలం—ఏభ్యశ్చసామాన్య
గుణయోగేన రసా నిష్పద్యంతే ఇతి.” (4.2)

అని అవలోకనము చేసితిమి. ఈ ఆరువేల స్లోకములూ?
లేక సూత్రములూ? యను ప్రశ్నకు సమాధానమునొసరు
టకు తగినంత ఉపపత్తులు నా కింతవఱకు లభించలేదు.

“అసి తు యథావసరం మహాకావ్యాత్మనా పట్న
హస్రి రూపేణ ప్రధానతయా ప్రశ్నోపపదక నిరూ
పణపరేణ తాన్త్రీణ తత్త్వం నిర్ణయతే.”

(అ. భా 1.8)

అని అభివరపుత్రుడు గూడ ఆరువేల గ్రంథమునే
ప్రస్తావించినాడు.

ఆరవ అధ్యాయమున సూత్రభాష్యైత్యుక భాగ
ముతోబాటు, అనువంశ్య శ్లోకములు గలవు. సూత్ర
భాగ మతిప్రాచీనమైనది. తిర్వత వచ్చినవి అను
వంశ్య శ్లోకములు. చివర వచ్చినవి భాష్యైత్యుక
భాగము. గద్యభాగము మరల గీతాలోద్యవిధానమున
కన్పించుచున్నది. ఇట్టి గద్యభాగమునకు సూత్రవివ
రణరూపము లేదు. భాష్యైత్యుక గద్యభాగ మొదట

కన్పించినను, దానిని కారికాభాగముకంటె అర్వా
చీనమే యని యెంచవలెను.

కానీ చిరకాలమునుండి నాట్యశాస్త్రము భరత
విరచిత మను ప్రసిద్ధియొకటి దేశమున గలదు. మహాకవి
కాలిదాసు సహితము భరతుని నాట్యశాస్త్రమునే
చిత్రమోర్వసీయమున ప్రస్తుతించినాడు. నాటకాంత
శ్లోకము నేటికిని భరతవాక్యమున పిలువబడుచున్నది.

“ఏవం పితామహస్మదృశేన

సర్వదా నాట్యవేదశరీర

గూఢకనిగ్నాశ్చేకవివా

భావ్య మితి ప్రదర్శ్యతి తత్ర విభవ

యంతో విధేయనటజన శ్చ

రాజా ప్రయోజయతా,

భరతమునిపద్య శ్చ సంపన్న

పరివారః సర్వ విత్పియోక్తా...” (కే. 1. 16)

అని అభివర భారతీ కారుడనినాడు. నాట్య
శాస్త్రమును భరతుడు కాదేశించినవాడు బ్రహ్మ.
భరతుడీ శాస్త్రమును సునుటకు చెప్పినాడు. భరత
శిష్యులు, భరతమతానుసాయులు, నటులుగూడ
భరతుని పిలువబడుచున్నారు. అనగా భరతశిష్య
మునకు నాట్యముతో అవినాభావసంబంధము
కన్పించుచున్నది. ఇట్టిదో నాట్యశాస్త్రమున కేక
కర్తృకత్వము సిద్ధించుచుండగా, భిన్నకర్తృకత్వము
నేల అంగీకరింపవలె నని కొందరు ప్రశ్నింపవచ్చును.
కారికలను, కారికలపై గద్యరూపమున వివరణమును
ఒకే ఒక రచయిత వ్రాయుటగూడ గలదు. నృస్యా
లోక, కావ్యప్రకాశాది గ్రంథము లిట్టివే యని ఉప
పత్తినిగూడ నే పుచ్చుకులు జూపవచ్చును.

ఐనను నెనుక నాచే జూపబడిన కారణములు,
నాట్యశాస్త్రములకు సంబంధించినవిషయములు ఈ
ప్రశ్నకు సమాధానము నొసగగలవు. ప్రాచీనకాల
మున సదాశివ, బ్రహ్మ, భరతకృతము లగు మూడు
నాట్యశాస్త్రములైనను ఉన్నవని అంగీకరించక
తప్పదు. అభివరపుత్రుడు:

“ఏకస్య గ్రంథ స్యానేక వక్త్రవచనసందర్భ
మయత్వే ప్రమాణాభివాత్, స్వరస వ్యవహారేణ
పూర్వపక్షోత్తరపక్షాదీనాం ప్రతి స్మృతి వ్యాకరణ
తిర్మాదితాన్త్రీ ష్యేకవిరచితే వ్యపి దర్శనాత్.
ఏతేన సదాశివ బ్రహ్మ భరత మత్రత్రయవివేచన

బ్రహ్మమతసారిత ప్రతిపాదనాయ మతత్రయీసార
సారవిశేషం తద్గ్రంథం ప్రపంచేణ విహిత మిదం
శాస్త్రం, నకు మునివచిత మితి యవాహు ర్నాస్తిక
దుర్యోపాధాయా ప్రత్యుక్త్యంతం, సర్వా నప
హ్నవనీయా బ ధిభిర్జ్ఞానోక ప్రసిద్ధిభిర్భాష్య.”

(ఆ. భా. 1. 8.)

అని పలికినాడు. అనేక కర్తృకత్వమును నిచట
అంగీకరింప నక్కరలేదు. సదాశివ, బ్రహ్మ, భరత
విరచితగ్రంథములను, అనగా నీమతత్రయమును విశే
షించి, బ్రహ్మ మతసారమును ప్రతిపాదించు నెంచి
భరతుడీగ్రంథమును రచించెనని యొక వాదము గలదు.
ఈ వాదమునుగూడ అభినవు డొప్పుకొనినట్లు లేదు.
కాని అనువంశ్యశబ్దమును నిర్వచించుచు “అనువంశ్య
భవోనిష్యాచార్య పరంపరా మతతమానా” అనినాడు.
మైగా “అత్రిక్లోకాః”, “అత్ర సూత్రానువిధే ఆర్యే
భవతః” అను ప్రయోగములు, నాటి నెంత కారికలుగూడ
స్పష్టముగా నీ నాట్యశాస్త్రరచి గానట్లు కన్పించు
చున్నవి. కారికలలో గన్పించు విషయమే విస్తృత
ముగా గద్యవివరణలో కన్పించుటచే నీ గద్యభాగము

కారికా కర్తృచే రచింపబడలేదనవలెను. గద్యవివరణ
సూత్రమునకు భాష్యము వంటిది ఇది శిష్యపరం
పరణో గురుముఖ్యతః వచ్చుచున్నది యగుటచేతను,
ఇందిలి విషయము సంక్షిప్తరూపమున కారికలలో
కన్పించుటచేతను, ఈ గద్యభాగము కారికలకంటె
ప్రాచీన మనవలెను.

ఈ నాట్యశాస్త్రముక సహితమంటిది. ఇతః
పూర్వమున్న నాట్యశాస్త్రములను విశేషించి, వాటి
కొక సమగ్రరూపమును, సంక్షిప్తరూపమును సమర్పిం
చిన నాట్యజ్ఞానకుశేలు డొకడు భరతుడు గావచ్చును.
ఈ భరతశబ్దమునకు నటసాహస్యమని అర్థము గలదని
చెప్పితిని. తారదాతనయుడు చెప్పిన పుష్పత్పత్తిర్థ
ములో సహిత మనేక భరతులు గలరని యనవలసి
వచ్చుచున్నది. వ్యాఖ్యాతృ పాఠములు భేదించుటకు
ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములే ప్రధాన కారణము. అవి
లభించనంతవరకు ఏది ప్రాచీన సంప్రదాయసిద్ధమైన
అర్థమో చెప్పలేము. ప్రాచీన నాట్యశాస్త్రములలోని
పాఠములు ఉద్భటాదులు గ్రహించినారా? లేక ఈ
నాట్యశాస్త్రమున గ్రహింపబడినవా? యను విషయ
మునుగూడ నిశ్చయింపలేము.

చ రి త గ తు లు

శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి

పా త్ర లు

శ్రీరంగరాయలు : — పదభ్రష్టుడైన విజయనగరాధిపుడు

రామానాయడు : — రాజభృత్యుడు; ధీరుడు

మాకరాజు : — మండలాధిపతి; చుధ్య వయస్కుడు

జగ్గరాజు : — సెంటుథోము పరిపాలకుడు

యాచమనాయడు : — జీర్ణసామ్రాజ్యవై భవ పరిరక్షకుడు

రాయశీలూరు రాజధానిగా పూర్వవైభవశ్రీలను పునరుద్ధరింప జేయజూసి విజయనగర నాయకవంశ ప్రముఖులు విశ్వప్రయత్నాలుచేస్తున్న రోజు లవి. సామ్రాజ్యజ్యోతి కొడి గట్టుతున్న ఆకాలంలో ఒక రోజున జరిగిన కిరాత కృత్యమే యీ నాటికకు మూలం.

* * సూర్యోదయమై ఒక ఘటిక కాలం గడిచినా, రాజధాని నగర బహిర్భాగమందున్న రాతికోటలోని ఆ మారుమూల గదిలో ఇంకా చీకటి వెలుగుతో ఘర్షణ పడు తూనే వుంది. గదికి మధ్యనున్న కలకు శిలాతల్పంపై చిఱునవ్వుల దొంతరలలో శయనిస్తున్న ఓ చిన్నారిపాప వదనంపై కిటికీగుండా పడుతున్న ఒక సన్నని సూర్య కిరణం—ప్రక్కనే మనోవ్యధతో కుమిలిపోతున్న ఒక యువకుని వద నంపైనున్న దట్టమైన ఒక విషాద రేఖ. ఆ గదిలోని వెలుగునీడలను వ్యక్తంచేస్తున్నాయి. గదిలోనున్న సామగ్రి అంతంతమాత్రం, మూలల

రెండు మట్టికుండలు — గోడల అంచుల కొన్ని పాతబట్టలు - గది కుపరిశ్రమమున స్పర్శియ వీరవేంకట చతిరాయలు రేఖాచిత్రం - అచటి దీనత్వాన్ని వ్యక్తంచేస్తున్నాయి రంగస్థలికి మధ్యనున్న పాకకు చేతివాటు దూరంలో ఓ రాజ భృత్యుని దృక్పథాలు వీరివైపు పరి శీలనగా చూస్తున్నాయి.

రామానాయడు : (ప్రభువుకు దగ్గరగా వచ్చి) ఎందుకు ప్రభూ! మీకంత నింశి...మీరా... వయో వృద్ధులు కారు. మీ భుజస్కంధాల్లో బలమా... ఇంకా మీణింద నేలేదు. అభిమా నులా వేసకు వేలున్నారు—

శ్రీరంగరాయలు : (అర్థోక్తిలోనే అందుకుంటూ) నిజమే! వయోవృద్ధుణ్ణి కాను. కాని యౌవనంలోని ఉత్తేజం నాలో ఉరకలు కేయబల్లెడుగా! ఇక భుజస్కంధాల్లో

బలమా? ఇత నెలనాళ్లనుంచి దాని తక్కి
క్షీణించింది నా ఏక భుక్తంవల్ల.

రాము : ఇత మాడు గోజులుగా అదీ వర్తించి కటిక
లంఘనాలతో కాలం బుచ్చుతున్నారను
కుంటాను.

శ్రీరంగ : (తడబడుతూ) లేచి...అయినా నాకే మన
స్థం నిరాహారక్షీణ సాగించటానికి?

రాము : ఎందుకు ప్రభూ ఈ నటన? నిన్నరాత్రి
నేను చూచాను మీరు ఆహారాన్ని వర్తిం
చుటం. (క్షీణమూరుకొని) మాటా మంత్రీ
లేని మనుషులూ, దుమాదాక్షిణ్యాల్లేని కిశి
కులే వుంటారనుకున్నారా ఈ ప్రపం
చంలో?

శ్రీరంగ : (ఆశ్చర్యంగా) కనీసం చావడానికేనా
అనుజ్ఞనీయనీ బంగారజువద్దనేనా నీ పరీవర్య?

రాము : చయిచేసి మహారాజులవిషయాలు మఱచి
పోయి చుమాలుచునున్నా ముట్టాడుకో
లేమా మనం!

శ్రీరంగ : శత్రుమధ్యంలో అమృతబిందువులని, ఆత
పడి నోరు జారాను. అంతకన్న అస్యధా
భావించకయ్యా!

రాము : చుర మనసులు మంచివైతే అమృతబిందువులు
కొల్లలుగా లభిస్తాయి ప్రభూ ఈప్రపం
చంలో!

శ్రీరంగ : మంచి యీ ప్రపంచంలో మఱుగైందినీ,
దాని కిక్కడ స్థానంలేదనీ ఇంకా తెలుసుకో
లేదానువు?

రాము : మంచి ఏలా మరుగొతుందిప్రభూ! అల
నాటి రామరాజ్యంలోనూ మంచి విరాజి
ల్లింది. ఈనాటి మా ప్రభుపాలనలోనూ
మంచి వన్నె కెక్కుతున్నది.

శ్రీరంగ : మీ మహారాజుపాలనలోనా?

రాము : అవును.

శ్రీరంగ : పండింటివంశాన్ని బంజలపాడేసి, రాజవంశ
చరిత్రకే కళంక ముపాదించిన మీ మహా
రాజు—మంచిరాజు. శాంతి సౌభాగ్య
లతో, కవి గాయక పండితులతో దేశదేశాల
వాసికెక్కిన విజయనగర సామ్రాజ్య మూల

స్తంభాన్ని సమూలంగా పెరికిన మీ మహా
రాజు—మంచిరాజు. కదూ?

రాము : నిష్ఠామకర్మద్వారా యోగమార్గం సాధించ
దలిచిన మీ కేందులకీ ఆవేశం?

శ్రీరంగ : ఆవేశం కాదు నాయనా! అన్యాయాన్ని
కార్యకార్యవృద్ధితో పరిశీలించడం.

రాము : జీవితమందలి ఈతివాసలకు గోనిన మీకీ పరి
శీలనకూడా అవసరమేగా!

శ్రీరంగ : నిజం చెప్పావు నాయనా! అయినా చిత్ర
నాంచల్యాన్ని — మనోప్రాయావాన్ని
అరికబెడం ఎవరికో యోగ్యుడైన మహనీయు
లకేగాని, నాబోటి.....

రాము : రాజ్యమందలి ఆకాంక్షతో సతమతమయ్యే
వారికి తగదంటారు! అవునా?

శ్రీరంగ : పారబడ్డావు రామారాయా! రాజ్యమందలి
ఆకాంక్షా కాదు. విహికమందలి ఆవేశా
కాదు. అరిష్టవ్యర్థాలనిపిస్తే అధికారం లేని
నాబోటివారికి స్వాధీనపడదనిమాత్రమే చెప్ప
బోయాను.

రాము : అరిష్టవ్యర్థాలనిపిస్తే అధికారం లేనివారు
అభిమానులనుకూడా కూడగట్టుకోకపోవడం
అక్రమంకదూ!

శ్రీరంగ : కాదు. ఒకదానిపై అధికారం లేనివారు
మరొకదానిపైమాత్రం వీరవిహారం చేయడ
మెందుకూ అని.

రాము : మీరు వీరలు కాబట్టి.

శ్రీరంగ : నా వీరత్వం ఎన్నడో సజించిందినాయనా!
ఆ మహనీయులు వీరచేకటపటిరాయలవారు
బ్రతికున్నరోజుల్లో యువరాజుపదవి సధి
ష్ఠించిన నేనూ ఓవీరమూర్తికే! కానీ....

రాము : ఓడలు బండ్లయినాయి. కొంతకాలం
తర్వాత....

శ్రీరంగ : బండ్లలో రోతాయన్న ధైర్యాన్ని, ఆశా
భావాన్ని నాలో పురికొల్పి నాసహనాన్ని
రూపుచుపదలిచావా? నీది వృధాప్రయాస
నాయనా?

రాము : ఆశాభావాలూ, వాగ్దానాలూ, ఆశ్రతులకు
కల్పించి వారిని అధఃపాతాలానికి పంపిం
చడం మీబోటి మహారాజుల లక్షణంకాని

చ రి త్ర గ తు లు

నాబోటి సామాన్యజీవనమునకి కలలోనైనా
 తలంచరాని ఘోరాపరాధాలు బాటు అవి!
 శ్రీరంగ : ఏమిటి రామరామా?
 రామ : అవును ప్రభూ! వీలిన శ్రీరంగరాయసార్వ
 భౌము లేనాడీ రాజ్యపాలనను స్వీకరిం
 చాలో; అనాడే చేతం సుఖిత్తుమై పాడి
 పంటలతో ఫలవంతమై వర్షితులవని
 ఆశించాం. కాని జరిగిందేమిటి? ఆలసత్వ
 వమ్మలయ్యాయి. ప్రజలందరు విఫలమనో
 రథులైనారు. భగ్నహృదయులై బాధతో
 పరిభ్రమిస్తున్నారు.

శ్రీరంగ : ఏమిటి రామరామా? గతజలనేతుబంధన
 మెందుకయ్యి!

రామ : గతాన్ని తలచుకుంటూనే భయపడుతున్నాను
 మీరు. ఈ భయోద్యోగాలతో—ఓటమిని
 పొంది, దాని నంగీకరించడానికి సిగ్గుచెరిగి,
 భవిష్యత్తునుకూడా దుఃఖభాజనం చేస్తారా?

శ్రీరంగ : మనం చేయునది ఏమందయ్యి! కీలు
 బొమ్మ లీ మనుష్యమాత్రులు. చిగ్గధారి ఆ
 సర్వేశ్వరుడు కాదుటయ్యా ఈ జగన్నాటక
 నూత్రధారి!

రామ : ఆలాఅని పురుషప్రయత్న మనవసరమేనా?
 యుక్తాయుక్త విదత్తుణతో కావించిన
 ప్రయత్నం వమ్మకావలసిందేనా?

శ్రీరంగ : (ఆశ్చర్యంగా) ప్రయత్నమా? వమ్మ
 గావడమా?

రామ : అవును. మీకోసం, మీ పుత్రుల సుఖం
 కోసం, మీ వంశప్రతిష్ఠకోసం కొందరు తమ
 ప్రాణాలనైనా బలియిడానికిపాపానించారు.
 తత్ఫలితం? ఓభీరువైనరాజుకోసం, ధీమ
 దైన ఒక యువకుడు ప్రాణార్పణ గానింప
 వలసివచ్చింది.

శ్రీరంగ : నిజం!! ఆ మహనీయుడెవరో!

రామ : చెప్పి మరింత ముమ్మలను దుఃఖపెట్టడమవు
 తుందేమో!

శ్రీరంగ : నా జీవితమే దుఃఖభూయిష్టం. ఈ బాధా
 లహరిలో.

రామ : జరిగినది గ్రహించకుండా మాట జారకండి
 మహారాజా! తదుపరి వంతెనెంచవలసివస్తుంది.

శ్రీరంగ : భయపెట్టి బాధపెట్టడలచావా?

రామ : (ఎకనక్కంగా) నేనా? మిమ్మల్నూ?
 నాల్గవ కారాగారవాసం మీపై అధి
 కారం చెలాయింపలేకపోయింది. రెండు
 మాసాలక్రిందట నికృష్టచరణజేదనకులోనైన
 మహారాణి మీ కన్నీటిధారకు కారణం
 కాలేకపోయింది. ఈ వీడ భృత్యుని చిన్ని
 నూటలు మీకు బాధగల్గిస్తున్నాయా? ఆశ్చ
 ర్యంగానే వుంది!

శ్రీరంగ : చానలేక బ్రతుకుతున్న నా మీదెందుకు
 నాయనా నీకీ నిర్దయ! నలుగురిలో నవ్వుల
 పాటైనవంశప్రతిష్ఠ.—హింసకు, బాధకుగురి
 ఆయిన కుటుంబం—ఆనందానికి, సుఖానికి
 నోరుకొని జీరితం—నీటితోనే సతమత
 మవుతున్న నన్ను, నీయూ నూటేపోటిమాట
 లతోకూడా ఎందుకు నాయనా గాయపరు
 స్తావు?

రామ : విరాకానిస్పృహలతో సీరించేకన్న నిశ్చల
 మైన మనోధైర్యంతో కారణం గ్రహించడం
 ఉత్తమం కాదా మహారాజా!

శ్రీరంగ : ప్రత్యేకకారణమేమీ లేదే? సుఖాన్ని
 వర్జిస్తే సర్వమూ చిక్కిబడుతుందని ఆశిం
 చాను. అలాగే ఈ కారాగారవాసంలో
 ఏమీకానికి పాటుపడకుండా, అమస్మి
 కంలో దారీతెన్నుకోసం గాలించాను.
 కానీ పిరిని నే నహించినా, నాకుకుంటం
 భరించలేకపోయింది. అంతే!

రామ : అంతేనా?

శ్రీరంగ : ఉన్న దున్నట్లుగా వివరించాను. నిజం!

రామ : ఎంత పారిపడ్డారు మహారాజా! కన్నకడుపు
 ఆకలిమంటలతో కలటకలాడితే దానిని బాధ
 నోర్చుకోలేని తత్వమన్నారా?

శ్రీరంగ : ఆకలిమంటలతోనా!

రామ : మహారాజు కట్టుకుట్టు కఱువయి, అలసట
 చెంది అవమానంపాలయితే ఆధ్యాత్మిక
 తత్వ మాత్యగ? కింకా అలవడలేద
 న్నాం?

శ్రీరంగ : కట్టుకుట్టు కరువైనామా!

రామ : హంసమాలికాతల్పాన్ని శయనిస్తూ, భోగ భాగ్యాలకలవడి రాజమూరులకామ శిలా తల్పాలపై శయనిస్తూ, పక్షుల ఆంక్ష నిర్వంధాలలో జీవభృతి సాగిస్తుంటే అమానుకుని వారి కష్టాలను లక్ష్యపెట్టలేదా?

శ్రీరంగ : (గుఃఖాన్మణమకుంటూ) చేతులు కాలిన పిదప ఆకులు పట్టుకుని ఏంప్రయోజనం నాయనా? ఇంతకూ మాకోసం ప్రాణార్పణ గావించిన ఆ మహనీయుని నామధేయం చెప్పనేలేదు!

రామ : చెప్పమంటారా?
శ్రీరంగ : అవశ్యం!
రామ : గూఢమనాయకు!!
శ్రీరంగ : ఆ!!

రామ : ఏమహనీయుని నిలువెల్ల పౌరుష సరాక్రమ రాజభక్తి సంపుటికరణమని ప్రశంసించాలో, ఏ మహనీయుడు వేంకటగిరి పురాధీశ్వరుడై, విజయనగర సాధన పరిరక్షకుడుగా వాసి కెక్కాడో, ఏ మహనీయుడు విశ్వేష్ట పుత్రుని మృత్యుముఖంనుండి తప్పించాడో ఆ మహనీయుడే ఆరివీరులచేతుల్లో...

శ్రీరంగ : చాలు—రామనాయకాచల! మానేవో! నే ఆ మహావీరుడు మృత్యురక్షిరడైనాడా!

రామ : కనీసం ఆ మహనీయుని రాజభక్తికి ప్రతిఫలంగానైనా తన కడసారికోర్కె వీరు సారా?

శ్రీరంగ : నేనా? పక్షుల దయాదాక్షిణ్యాలపై బ్రతుకు తున్న నేనా?

రామ : బ్రతికున్న రోజుల్లోనూ అతనికి మీనుండి కస్తాలే సంప్రాప్తమయినాయి. మరణాంతానకూడా మీనుండి అతనికి నిస్సహాయత్వమే లభిస్తోంది.

శ్రీరంగ : ఏంచేయమంటావు నాయనా! పరాధినా గిత్తో కుదిరిపోతున్నా అన్యాయమైదులలోలేని అసహాయుణ్ణి నేను. ఈస్థితిలో సానుభూతి చూపించగలనుగాని సహాయసంపత్తు లేలా అందజేయనయ్యా?

రామ : యాదవునాయని ఆత్మకాంతికి సానుభూతి వాక్యాలు కాదు మహారాజా—

అవసరాలు! ఆ వేదనతో కర్తవ్యతావిమర్శనా జ్ఞానాన్ని కోల్పోకుండి... ముక్కోటి తెలుగుబిడ్డల ఏకైక ఆశయం జీర్ణవిజయనగర సామ్రాజ్యపరిరక్షణ.

శ్రీరంగ : అందుకు నే జేయవలసింది?
రామ : త్రికరణసద్ధిగా సామ్రాజ్యభారాన్ని వహిస్తామని ప్రమాణం చేయండి ప్రభూ!

శ్రీరంగ : ఇక నీ మీ అభీష్టం?
రామ : అవును మహారాజా!

శ్రీరంగ : భవిష్యత్తుపై ఆశలతో జీవిస్తున్న మీకు, 'సంహారాజా భవిష్యతి' తత్వంలో వున్న నేను నాయకత్వం వహించవలసి రావడం ఆ లీలామానుష విగ్రహాల వింతదర్శనో ఒకటి కాబోలు!

[మాకంజా ప్రవేశం]

మాకంజా : రాజ్యాధికారాన్ని త్యజసామం గా త్యజించిన సార్వభౌములు, వైకుంఠనాసాధికారంకోసం విశ్వప్రయత్నాలు చేస్తున్న ఓంది.

రామ : భోగి కానికీ త్యాగి కావడం కష్టమని గ్రహించిన మహారాజులనా రీమధ్య మనసు మార్చుకున్నాడు మండలాధిపతీ!

మాక : ఏకవచన ప్రయోగమంతే మంచిదికావేమో రామనాయకా?

రామ : మానవునికి, మానవునికి మధ్య, అధికారాని కంత్యులున్నాయి కానీ స్వాభిమానానికి తరతమ భేదాలు లేవు మాకరాజా!

మాక : మహారాజులవారు బోధించిన మెట్ట వేదాంతమిది? ఏం విజయనగర చక్రవర్తి! కక్కిన కూటి కాశీపతున్నట్లున్నావు? కాలం గడచి, అధికారం మారి, గౌరవాలు నశించినా, కర్మక్రియలను సరుకు చేయక పోవడం తమ గొప్పతనమా?

రామ : వ్యక్తి విలువలకు ప్రమానమేమి వాటిల్లిందివుడు?

మాక : ఒకనాటి మీ పట్టాభిషేక సమయంలో—తెనుకు కొమ్మలు సమర్పింపలేదని, జగ్గరాయలవారిని, నిండు సభలో పక్షమ

వాక్యాలు పలుకలేదా మీ వైన్యాధిపతి యాచమనాయకుఁ?

శ్రీరంగ రామ } : .....

మాక : మహారాజు వేంకటపతిరాయలవారు ఆవసాన సమయంలో ప్రళయకావేరిలోని మహారాజు కొండమనేని మాడబలచినపుడు— మనసు విరుగుడు మాటలు పల్కి మహిమతిని సంసార విముఖునిగా చేయలేదా రఘునాథ రాయలు?

శ్రీరంగ రామ } : .....

మాక : తుండీరే మండలధిపతి కృష్ణప్పరాయమకు, మధురానగర సామంతప్రభువు ముద్దు వీరప్ప నాయమకు రాజదర్శనంతో స మేతెంచి వపుడు— రాజద్వారంవద్దనే బహిష్కరించలేదా వారిని మీరు?

శ్రీరంగ : రాజ్య భద్రతకోసం చెనని ఆంతరంగిక కార్యాలు బహిరంగపటనడ మిప్పుడు ఆప్రస్తుతం, అనవసరం మాకరాజా!

మాక : ఆప్రస్తుతం; రాజ్యభద్రత; ఆంతరంగిక కార్యాలు;—వ్యక్తి విలువలు పొడిచడతేక దూషణసూషణ తిరస్కారాలు మీ ఇచ్చాన సారం జరపడం రాజ్యభద్రతకోసం... అన్యాయాలూ, అక్రమాలూ లెక్కకు మిక్కిలిగా చేయడాలు మీ ఆంతరంగిక కార్యాలు.....

[మెల్లగా జగ్గరాజు ప్రవేశం]

జగ : ఏమిటోయ్ మాకరాజా! మహారాజులవారు పేలోలగం తీరిస్తే అధికార ధిక్కారాపరాధాన్ని గావిస్తున్నావు?

మాక : సర్వం గతించినా స్వాభిమానం చావలేదీ రంగరాయలకు, జగ్గరాయ ప్రభూ!

రామ : స్వాభిమానం ప్రతిజీవిత సహజం గానే సంభవిస్తుంది.

జగ : ఆరు నెలలు సహవాసం చేస్తే వారు వీరపుత్ర రన్న ఆరోగ్యక్తి నీయందు యధార్థమైందే రామానాయా! (అతని కట్టిపడేశంలోని వీరఖడ్గాన్ని పరిశీలనగా చూస్తూ) యాచమనాయలవారిది కాదుటయ్య ఆ ఖడ్గం?

రామ : అవును ప్రభూ! ఇదటికి రాకపూర్వం నేను వారికి భృత్యుడనని మీకు తెలిసే వుంటుంది. ఆకాలంలోనే నానేనకు వారను గ్రహించి ఇది నాకు ప్రదానం చేశారు.

జగ : ఇంతవఱకు నాకాసంగతి వెల్లడించలేదు. రామ : సమయాసమయ నిరీక్షణ మంచి కలుగజేస్తుంటేమోనని!

జగ : ఇదా సమయం? రామ : కాకపోయినా దేవరవారి దృష్టి దీనిపై ప్రసరించింది కాబట్టి ఇది యుక్తకాలమే!

జగ : అలాగునా... చూచావా మాకరాజా! రామానాయని కుతాగ్రబుద్ధి. మహారాజుల కొక మంచినీ నివేదించుకున్నావ సమయాసమయనిరీక్షణ కావాలట! రాజకార్యరక్షణకై యుక్తయుక్త విధత్తుణ వుండాలట! ఈలాటి ప్రభువేవకులు పడినందు వున్నా నీలాంటివారితో నాకు పనే వుండకపోను. : నిజమే ప్రభూ! మాతో పని వుండకపోను. చూడు రాత్రిలతో రాజ్యం తెచ్చివారిపోను!

జగ : ఇంతకు ఆ వీరఖడ్గం మనకందీయ నేలేదు చూచావా! తెలివి తేటలొకరినా ముట్టయ్యా! రామ : ఎందుకు ప్రభూ సర్వగర్భమైన ఆ మాటలు? కావలసింది ఖడ్గమేగా! గ్రహించండి మా రాజనేమకు ప్రతివింబమైన యీ ప్రతిచిహ్నాన్ని.

[వీరఖడ్గం అందించబోతాడు. జగ్గరాజు మెడనుండి పచ్చలహారం తీస్తూ]

జగ : సెబాష్! రామానాయా! మనసుకు నచ్చిన వాడవయ్యా! వీరీ ఈ పచ్చలహారాన్ని స్వయంగా నీ మెడకలంకరించనీ నన్ను!

రామ : ఎందుకు ప్రభూ అంతమన్నన. భక్తిప్రసపుత్తలతో మెలగవలసిన వారలం. వీడలం, రాజనేవకులం.

మాక : ఏమిది జగ్గరాజా! భృగువులు రాజపాదముల కడ మెలగవలసిన వారలేకొని, మన్ననలు పొందవలసినవారా!

జగ : ఎంత పిచ్చివాడవు మాకరాజా! వారు మాత్రము మనుషులుకొరూ? వారికి మాత్రం ఆశెలూ, ఆశెయాలూ వుండవు? మహారాజులైనంతమాత్రాన క్రిగన్నులైన సేదవారిని

వీక్షించరాదా? (రామానాయని అదో విధంగా చూస్తూ) రావయ్యారామానాయా! ఆవిరణతో క్షీణితుల్యంగా ఆహ్వానిస్తే వీడియపడతా నెండుకుయ్య!

[ఆ హోరాన్ని అలంకరించటానికి దగ్గరకు వెళ్ళి, అకస్మాత్తుగా అతని పెదగక్కలు విరిచి పట్టుకుంటాడు. రామానాయడు పెనగులాడినా లాభం లేకపోతుంది]

జగ : రావోయి మాకరాజా! క్షణంక్రితం అనిన పలుకులు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని బంధించు ఈ ద్రోహిహస్తాలు. ఢీకొనారీతంగా ఆలా గడగడా వడకుతా నేమోయి! వచ్చి నీకోర్కె తీర్చుకో.

[ఈ మాతాత్పరిణామాన్ని వీక్షించి స్థబ్ధుడైన మాకరాజు క్రమంగా కోలుకుని జగ్గరాజు అజ్ఞ నిర్వర్తిస్తాడు]

జగ : కృతఘ్నుడా! తిన్నయింటివాసాలు లెక్కించడం మీయింటనున్న ఆచారమా ద్రోహీ! పాముకు పాలుపోసి పెంచినా ఆశ్రయ మిచ్చినవానిని కఠినక మానవట!

శ్రీరంగ : జగ్గరాజా! చేసినదన్నట్లు త్యాగికుమనాడో ఒకనాడు ఘట మనుభవించక తప్పదు. అమాయకుడైనవానిని అన్యాయంగా బంధించడం అక్రమం కాదా?

జగ : అక్రమం? వీడు, మీ పెద్దబిడ్డను చాకలినాని నేడంలా తప్పించడం అక్రమం కాదా?

శ్రీరంగ : ఇతనా మా చిరంజీవి ప్రాణదాత!

జగ : యాచమనాయనితో కుట్రచేసి మీకు విముక్తి కల్పించవలదడం అక్రమం కాదా?

శ్రీరంగ : ముమ్మలను రక్షింపవలెచాడా? ఏమిటిది రామానాయా?

రామ

మాక : పయోముఖునిదకుంభం. మాటలతోపన్నాగం వెలిబుచ్చుచున్నావీడు!

రామ : మరణానికి భయపడతాననుకున్నారా? పిరికి పండ్లారా! మా కర్తవ్యంలోని ప్రథమ భాగం 'రాజవంశాంకురరక్షణ' నిర్విఘ్నంగా నెఱవేరింది. ఇక మీరు చేయ గలిగిన నేయింది?

జగ : మాకరాజా! ఈ ద్రోహి శరీరాన్ని చిత్రవస చేయించు! రాజద్రోహుల కొక గుణపాతంగా వాడవాడటా వీనిగాథ ప్రచారం చేయించు వెళ్ళు!

శ్రీరంగ : నీవుకూడా నన్ను నిస్సహాయుణ్ణి చేస్తున్నారామానాయా?

రామ : ధైర్యంవహించండిప్రభూ! మీరే యిగాడేలైతే తమ ప్రజలేంకావాలి? చీకటి నెలుగులు అశాశ్వతాలు. పునర్జన్మం మైశాకం లోనే.

[శ్రీరంగ రాయలపాదాలకు వంగి నమస్కరిస్తాడు]

శ్రీరంగ : యాచమనాయలవారితోబాటు నీవుకూడా అనుపమానమైన త్యాగం చేస్తున్నావారామానాయా మాకోసం ....! ఈ పాడు జీవాళకోసం రెండుప్రాణాలు నిలుపునా బలికొవడమా? అబ్బా!

రామ : క్షమించండిప్రభూ! మీలో నిద్రాణమైన ధైర్యసాహసాల కుతేజం కల్పించడంకోసం మిమ్మల సీనాడు అనరానిమాట లన్నాను. యాచమనాయలవారి మరణవార్త...

[అర్జోక్తిలోనే జగ్గరాజు సంజ్ఞపై మాకగా జతదేని బలవంతం తీసుకుపోతాడు]

జగ : రంగరాయా! కొడిగట్టేడి దీపం చిరకాలం నిలువ నేరదని నీకు గ్రాహ్యమేకదూ!

శ్రీరంగ : రాజభోగా లనుభవించినవారికి ప్రకృతి తత్వా లర్థంకావని తమ భావమా?

జగ : కాదు రాయలూ! నీ జీవితయాత్ర నేటితో సంపూర్ణం కావస్తోందనీ, నీకష్టాలంతరించ బోతున్నాయనీ దాని భావం.

శ్రీరంగ : భగవంతుడు నేటికి నాపై కరుణించాడు. ధన్యుణ్ణి.

జగ : కానీ ఈ భగవత్కృతాక్షానికిమందు కొంత లండం కావలసివచ్చింది!

శ్రీరంగ : భగవంతునికి లండమా?

జగ : దైవానికి కాకపోయినా, దైవసమానుడైన పృథివీపతికి!

శ్రీరంగ : నిజం!

జగ్గ మహారాజ్ఞి కొంఠమదేవి పుత్రునికి సామ్రాజ్య రక్షణవిషయంలో మీ సహాయం కావల్సి వచ్చింది.

శ్రీరంగ నా సహాయమా?

జగ్గ అవును. మీ సహాయమే. దశవాయి యుద్ధము నాయకు ఏయే పన్నాగాలు పన్నుతున్నది; రఘునాథరాయ తప్పెట్టి కుట్రలు సలుపు తున్నది; రావల వేంకటపతి నష్టగించిన రామ దేవరాయ ప్రభృతు లెవరు పున్నది— తెలుసుకోవలసింది అవుననం మా కనవరతం వున్నది. అంగుకు మీ సహాయం కావాలి.

శ్రీరంగ లభించకపోతే?

జగ్గ నికృష్ట జీవితం, యమయాతన, ఘోర మరణం.

శ్రీరంగ రహస్యం బయలుపడతే!

జగ్గ యమయాతన తీవ్రమంది; కోరినవన్నీ లభిస్తాయి. సప్తలలో మరణిస్తావు.

శ్రీరంగ ఇంకేనా?

జగ్గ చాలకపోతే కావలసిందైనా కోరుకో. అనుగ్రహిస్తా!

శ్రీరంగ తిప్పిక.

జగ్గ తిప్పిక.

శ్రీరంగ నాకు తెలిసింది భూజ్యం. నీకు చెప్పేది భూజ్యం. నీ హృదయం కర్కశత్యమైతే బాధ లనుభవించుటకు సిద్ధం. చిత్త మొచ్చి నట్లు ప్రవర్తించు!

జగ్గ రిచ్చనకి) ఏమిట రంగరాయ? మూర్ఖుడై నట్లున్నావు. కలసివచ్చిన సౌఖ్యాన్ని కాల దిన్నుతున్నావే?

శ్రీరంగ మూర్ఖులకు సౌఖ్యాల అనుభవం అర్థం కాదు జగ్గరాజా!

జగ్గ రాజధికార్త నేరానికి ఫలితం తెలుసు కదూ?

శ్రీరంగ

జగ్గ యమయాతన అంగులో ప్రథమదశ అనుభవమైనదినుకుంటాను. ద్వితీయ దశలో నీకష్టముంగు నీచిరంజీవి మరణం జరగాలి.

శ్రీరంగ (ఒక్కసారిగా ఉద్రేకం చెంది) చిరంజీవి మరణమా? అమాయకమైన చిలువపువ్వుతో చూపరులకు అమందానందం కల్పించే ఆ

పాలబుగ్గల పసిపాప సీతే మనచారం కల్పించిందయ్యా? నా ఆశాంకురం, నా జీవనశ్రోతి నీహృదయంలో ఏం విషం చిలికిందయ్యా! ఇంతిహారం తలపెట్టావు?

జగ్గ : సీతనయగా జన్మించడమే!

శ్రీరంగ : హృదయంలేని కసాయివాడైనా చిన్నారి బంగారుపాపలను ముహూతుతాడే! కాల కూటమిపాన్ని పెట్టగక్కో కోడైత్రానులైనా, చిదిమితే పొంగారు చెక్కుటద్దాల పాపలను స్పృశింపవే? నీవెట్లు చేయంతువయ్యా ఈ ఘాతుక కృత్యాన్ని?

జగ్గ : ఇతరులచే చేయింపను రంగరాయా! స్వహస్తాలతో కన్నులపండువుగా చేస్తాను.

శ్రీరంగ : ద్రవించని శిలాహృదయమా నీది? స్రవించని కొయ్యబొమ్మనా నీవు?

జగ్గ : కరుణకుట్టిన నాహృదయానికి నీ చిన్నపాలు నీచ్చిమోజనాలు రాయలూ!

[అకస్మాత్తుగా తలవంచి విజృంభించి పిల్లని హత్యచేయబోతాడు. రంగరాయ లక్ష్మణుడేగా]

జగ్గ : అట్లు నిలువకు రంగరాయా, పెద్దప్రాణానికి ముప్పుతెస్తుంది!

[రంగరాయలు చలించడు. నిశ్చలమైన అతని మనోధైర్యాన్ని జూచి మరింత ఉగ్రుడౌతాడు పిల్లనాని హత్యాసంఘర్షణలో ప్రసూదవశాత్తు జగ్గరాజు కరవాలం శ్రీరంగ రాయల పార్శ్వంలో స్రుచ్చుకొంటుంది.]

శ్రీరంగ : అబ్బా! ... అన్నంత... పనీ... చేశావా? కనీసం... ఇప్పుడైనా... నావంకాంకురాన్ని కాపాడతావా? ... హరి... అబ్బా! ... [తలవాలుస్తాడు, గదిలోనున్న కాంతిక్రమక్రమంగా అంతరితమౌతుంది. ఒక్క జగ్గ రాజు ముఖం మాత్రం భీకరంగా కన్నీడుంటుంది.]

జగ్గ : ఒకపీట విరగడైంది. వేరొకపీట విరగడవబోతున్నది. (వికటంగా నవ్వుతూ) ఈ నాటితో రాయల వంశి దరిత్రను సమాధిచేస్తాను. అష్టాష్టా... మాశావా ఓచిటిపాపా... పాపం ... నీకోసం మీతిండి తన

[ప్రాణాల నర్పించాడు. ఇక నీవంటావా... మీ తండ్రికోసం నీ ప్రాణాల నర్పించు. అహా... యాచమనాయకు నీన్న రక్షిస్తాడని నవ్వుతున్నావా? యాచమనాయ... యాచమనాయ.

[కమంగా గదిలో కొద్దిభాగం కాంతివంతమౌతుంది. అప్పుడే ఎవరుదిక్కునంకి యాచమనాయకు ప్రవేశిస్తాడు. ఆహూ బాహు బిగ్గహం. గంభీరస్వార్థికలవాడు. బిడ్డనిపై వంగిమాడ్చున్న జగ్గరాజు విభ్రాంత కత్తిని అనించినా, జగ్గరాజు, యాచమనాయని పరికించడు]

యాచమనాయకు : ఏం జగ్గరాజా! నా పేరునే కలవరించి, పలవరిస్తున్నట్లున్నావు?

జగ్గ : (ఉల్కిపడి) ఎవరది?

యాచ : ప్రాణాలపై ఆశ్రయంలే మరుమాటాడక చేప్పినట్లుదరించు జగ్గరాజా! తెలియనేవరికో? ఎవరికోసం అహోరాత్రాలు అన్యేషిస్తున్నావో, అన్యక్షిని. నీ సర్వస్వాన్ని ధారపోస్తూ ఏవ్యక్తిని సజీవంగా బంధించదలిచావో అన్యక్షిని. ఏమలా అయోమయంలో నెట్టిదాపులు చూస్తావు? నాపలుకుల్లో సమృతం కల్గటలేదా?

జగ్గ : నీవు... నీవు... యాచమనాయడివేనా?

యాచ : ఆ!! ఈ భుజస్థంభాల్లో బలంకోసమే నీవు అట్టులు చాచింది. ఈ ఖండంలోని రుధిరపానాసక్తతకోసమే నీ వింతకాటనూ నిరీక్షించింది.

జగ్గ : యతిరాజు నిన్ను వధింపలేదా?

యాచ : నీ భృత్యులకు చిక్కువంతటి ఛీరువు వసుకున్నావా నేను? ప్రాణాలపై ఆశ్రయన్నవారలేకాని, సర్వానికి త్యజించిన నాబోటివారలకు భయమేమిటిరాజా!

జగ్గ : బయట కొవలివారలు లేరా?

యాచ : కానీ వారందరూ ఇవ్వకు నావారు.

జగ్గ : (నెత్తెత్తినిట్లు) అయితే నాలో నీకేమవుసరం?

యాచ : చక్కనిసంజేహం! ఒకశత్రువునకూ, మరొక శత్రువునకూ మధ్య గల సంబంధం, — ఒక రాజకుటుంబపరిరక్షకునికీ, దాని వివాహకారకునికీ గల సంబంధం — అనే నీకు నాకూ గల బాంధవ్యంకూడా!

జగ్గ : (తనలో తనమకుంటున్నట్లుగా) (నస్తుతకర్తవ్యం?)

యాచ : మహారాజు రంగరాయలవారెక్కడ?

జగ్గ : స్వర్గంలో హాయిగా నిద్రపోతున్నార.

యాచ : ఆ! (దగ్గరికీ) అగర్భరాజును హత్యచేశావా. ధార్మికుడు. దయాప్రపూర్ణుడు. ధీశాలి. ఆ మహనీయుని ఏలా దంపాపురా ద్రోహి! శత్రుమధ్యంలో వంటరివానినిచేసి మరణానికి పాల్పడిచేస్తానా? ఛీరుడా! నిన్నిదట వధిస్తే నీకు దిక్కవ్వరు?

జగ్గ : తమిండు యాచమనాయ! ఒకటి చేయబోతే మరొకటి జరిగింది.

యాచ : మరణానికి భయపడుతున్నావా? రణధర్మాన్నికూడామరిచి ప్రవర్తించిన నీవంటి దుష్టుని ఇక్కడ చంపి నాకత్తిలి మలినపడదనులే! జరుగబోవు ఆ యుద్ధంలోనే నీ రుధిరంతో మా మహారాజుకు ఆత్మశాంతికలుగజేస్తాను.

[రంగరాయలనేహాన్ని సమీపించి] మహారాజా! సమయాని కాదుకోలేకపోయిన ఈ వృద్ధసేవకుణ్ణి మన్నించండి. మీ సేవలో నా ప్రాణాలైనా త్యజిస్తాను. కానీ మీ వంశవిర్రె నామరూపరహితం కానివ్వను. ఈ పనిపాపపై ప్రమాణం చేసి నాయీశ్రవణ నిలుపుకొంటానని బాసచేస్తున్నాను ప్రభూ! ఆశీర్వదించండి!

[శ్రీరంగరాయలపాదాలకు సమస్కరించి, మెల్లగా పాపనెత్తుకొని వెనుకవెనుకకు అడుగులేని నిమ్మమిస్తాడు]

జగ్గ : విఫలమైంది... నా ప్రయత్నమంతా బూడిదలోబోసిన పన్నీరైంది. ఈ యాచమనాయ దొకడు నాపొలికి మృత్యువుగా దాపురించాడు. ఏదిఏమైనా 'రేపు' యుద్ధం జరిగితీరవలసిందే. అందులో ఈ వంశవిర్రె కొంద రభాగ్యులైన మానవులవిర్రెతో కలసి, శేవరహితంగా నాశనం కావలసిందే! [ఈ మాట లంటున్నప్పుడు గది అంతా అంధకారమై పోతుంది. ఆ అంధకారప్రళయంలో ఈ ఛీరుజారావాలే మరల మరల వినిపిస్తుంటాయి] — తెర.

అరిస్టాటిల్ రాజకీయాలు

శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలావు

యూరపీయన్ తత్వశాస్త్ర చరిత్రలో ప్లేటో విదిన అంతటి మహా మేధావంతుడుగాను, అగ్రగణ్యుడైన ప్రపంచ తత్వవేత్తలలో ఒకడుగాను పరిగణింపబడే అరిస్టాటిల్, హ్యూసిస్టోనియన్ వలసరాజ్యమును “స్టేర్ రా”లో క్రీ. పూ. 384 లో జన్మించాడు. జన్మస్థానమునుండి విజ్ఞానకేంద్రమున ఏథెన్స్ నగరానికి వలస వచ్చాడు. జీవితంలోని అత్యధిక భాగం, ఈ నగరంలోనే గడిపినాడు. ప్రపంచ ప్రఖ్యాత తత్వవేత్తగా పరిగణింపబడిన ప్లేటోకు ప్రథమ శిష్యుడుగావుండి ఆయనవద్దనే దిగువు సాములు సాగించాడు అరిస్టాటిల్ విజ్ఞాన లుగి; మహా మేధావి.

ప్లేటోకి వున్నట్టి మహాన్నత సహజ ఈయనయందు గోచరించదు. “రాజకీయాలు” అనే ఈయన రచించిన ఉద్బంధములోని ద్వితీయ భాగము లోని విమర్శను చూచితే, ప్లేటోకు ఆదర్శవాదంపై ఎంతటి ముక్కువ వున్నాడో అంతటి అసహనాన్ని ఆదర్శవాదంపై అరిస్టాటిల్ కన్నురచాడు. దోష భూయిష్టమును విమర్శలలో కూడా మంచిన మాట గలిగిన శక్తి ఈయనలో గోచరిస్తుంది. ఈయన తన ఆదిర్యాలను కేవల హేతువు నే ప్రాతిపదికగా గైకొని, నిర్మించలేదు. మానవ సమాజంలోని వాస్తవిక సంఘటనల నే, తన తాత్విక విచారణకు పునాది రాష్ట్రంగా స్వీకరించాడు. నాటి గ్రీకు సమాజంలోని రాజకీయ జీవితాన్నిగూర్చి, ఈయన పారిశ్రామిక మహాపురుషు.

రాజ్యాన్ని (State) గూర్చి, రాజ్యాంగ సంస్థలను గూర్చి, ఉన్నవాటిని ఉన్నపాళంగానే చర్చించాడు. రాజకీయ సమస్యలను కేవల రాజకీయ దృక్పథముతోనే పరిశీలించేవాడు.

వాస్తవిక జీవిత పరిస్థితులకు ప్లేటోవిక కన్యూనిజం చాలా దూరంగావుంది, కాబట్టి, ప్లేటో యొక్క ఆదర్శప్రాయమును రాజ్యాన్ని ఈయన తిరస్కరించాడు. తత్వశాస్త్రం, వ్యక్తికి సిద్ధాంత పరిజ్ఞానాన్ని ప్రసాదించగలదేగాని వాస్తవిక అనుభవాన్ని, జ్ఞానాన్ని, ప్రసాదించలేదనే కారణంవల్ల, సిద్ధాంత పరిజ్ఞానానికి తోడు మానవ జీవితానుభవముకూడా లభింపకు చాల ప్రధానమని, ఈయన ఉద్ఘాటించాడు.

మానవులకు రాజ్యంయొక్క పరమావసరాన్ని గూర్చి, దాని స్వభావ స్వరూపాదులను గూర్చి, ఆయన ఈవిధంగా చూచిండు: మానవ సమాజం యొక్క పురాతన రూపాలన్నీ సహజసిద్ధములైతే, రాజ్యముకూడా సహజ సిద్ధమే. కారణం? మానవ సహజ పురాతన రూపములయొక్క పరిణామ స్వరూపమే రాజ్యము. ఎప్పుడు, ఒక వస్తువు సంపూర్ణంగా అభివృద్ధి నొందుతుందో ఆ అభివృద్ధి నే, ఆ వస్తువు యొక్క సహజ స్వభావముగా పరిగణించాలి. కాబట్టి రాజ్యము ప్రకృతియొక్క సృష్టి. అందుకే మానవుణ్ణి రాజకీయ జంతువుగా పరిగణించబడు. మానవ సమాజంలో జీవించటానికి అత్యుద్దేశవేదానిని, పశువుగానైనా తలచాలి; లేక, తనకు తాను స్వయం సమృద్ధుణ్ణి భావించేవానిని, దేవుడుగానైనా తలచాలి. కాబట్టి మానవులకు రాజ్యంయొక్క అవసరం ఎంతో వుంది.

ఏదే రాజ్యంయొక్క పాత్ర ఏమిటి? రాజ్యం లేకుండా మానవుడు నాగరికత, సభ్యత, సంస్కృతులను కలవాడు కాజాలడు. రాజ్యం ఒక ఉపకరణ ముత్రమేకాదు. అది మానవునికి పరమావసరము. రాజ్యం మానవ జీవితధ్యేయం. అభ్యుదయానికి ప్రాతిపదిక. మానవ నాగరికతాసంస్కృతులకు మూలకందము. నైతిక జీవితాభివృద్ధియే రాజ్యంయొక్క ప్రధాన లక్ష్యము. నీతిశాస్త్రాన్ని, రాజకీయాలనుండి ఎట్టిపరిస్థితులలోనూ వేరుపరచరాదనే, గ్రీకుల రాజకీయసాంప్రదాయాన్ని అరిస్టాటిల్ కూడా అనుసరించాడు. ఒక్కచూటలో చెప్పాలంటే ఉత్తమజీవితసాధనయే రాజ్యంయొక్క ప్రధానలక్ష్యం.

విశేష, ఉత్తమజీవితం అంటే ఏమిటి? నైతికము, ధర్మబద్ధము, మేధాసంపన్నము వన లక్ష్యాలన్ని కలిగి యున్నదే ఉత్తమజీవితం.

స్లేట్ టన రిపబ్లికులో పాలకవర్గానికి చెందిన తత్త్వవేత్తయైన పరిపాలకునకు సాంత ఆస్తిని నిషేధించాడు. తత్త్వశుక్రవలద్వారా ధనార్జనకు పూనుకొన్నపుడు తత్త్వవేత్తయైనపాలకుడు (Philosopher-King) శాసనాధికారిని దుర్వినియోగం చేయవచ్చుననేతలంపుతో సాంత ఆస్తిని నిషేధించాడు. మానవజీవిత వాస్తవపరిస్థితులను అనుభవాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొనేక, ఆదర్శశిఖరాలకు అగ్రుణచాచిన స్లేట్ వాదాన్ని అరిస్తాటిల్ త్రోసిపుచ్చాడు. సాంత ఆస్తిని కలిగి వుండాలనే మానవసహజమగు వాంఛ (Propensity) స్వభావంలోనే అంతర్గతంగా వుంది కలిగి వుండాలనే సహజమగువాసన (Instinct) మానవునికి పుట్టుకతోనే వుంది. ఈ కారణాలవల్ల అరిస్తాటిల్ స్లేట్ వాదాన్ని తిరస్కరించాడు. వివా అవినీతికర మార్గాలద్వారా ధనార్జనకు పూనుకొనటాన్ని పరిమితరహితంగా ఆస్తిని కూడబెట్టడాన్ని ఈయన ఖండించాడు. అంటే మధ్యతరగతి వ్యక్తియైతే మనస్తత్వాన్ని కలిగియుండటం రాజ్యానికి శ్రేయస్కరమని ఈయనతలంపు. అంతేగాదు, ఏ రాజ్యంలో మధ్యతరగతి అధికంగా వుంటుందో ఆ రాజ్యంలోనే సంఖ్యాధిమగు శాంతి వర్ణిలుతుందని ఆయన అభిప్రాయము.

ముమకారానికి, భార్యాబిడ్డలపై ప్రేమకు తావులేకుండా చేసిననాడు పాలకులైన తత్త్వవేత్తల ప్రభుత్వాధికారిని దుర్వినియోగం చేయకుండా వుండగలరని స్లేట్ నూచించాడు. అందుచేత స్లేట్ కుటుంబాన్ని కుటుంబసంబంధాలను స్వార్థపరత్వానికి మూలమనేభావంతో నిషేధించాడు. సత్యం కోసం న్యాయంగా ధర్మచింతనలో వ్యవహరించాలని తత్త్వవేత్తయైన పాలకుని కోరాడు. కాని ఇది ఎంతవరకు సాధ్యం? కుటుంబాన్ని నిషేధించటం మానవస్వభావానికి విరుద్ధము. కుటుంబముమీద, భార్యాబిడ్డలమీదా వ్యక్తికిపుర్న ముమకారము రాగాలను నిషేధించలేము గనుక, కుటుంబాన్ని నిషేధించలేము. అంతేగాదు. వ్యక్తిని ఉత్తమ పౌరునిగా తయారుచేసే శిక్షణ, కుటుంబములోనే తల్లి

తండ్రులద్వారా లభిస్తుంది. ఉత్తమ పౌరసత్వశిక్షణ అయిన కుటుంబసహితమగు గృహముని అరిస్తాటిల్ వాదన. అరిస్తాటిల్ బానిసను, బ్రతికివున్న సాధనమని భవించాడు. మనకు, వెండి బంగారాలు, యిల్లు వాకిళ్లు, సాంత ఆస్తిగా వుంటాయి. ఇవి ప్రాణంలేని ఆస్తి. కాని బానిస ప్రాణంవున్న ఆస్తి. ప్రకృతిలో సహజంగా రెండు తరగతులున్నవి — మేధావంతులు; సామాన్య ప్రజలు. వివేక విజ్ఞానరహితులగు సామాన్య జనాన్ని మేధావంతులు పాలించాలి. ఈ పాలించే అవకాశాన్ని ప్రకృతియే కలిగిస్తోంది. కాబట్టి పాలక వర్గానికి చెందిన తత్త్వవేత్తలు ధర్మబుద్ధితో సామాన్యులను పాలించాలని ఈయన మానస. అందుకనే, అరిస్తాటిల్ కాయకద్దంచేసి బ్రతికే వృత్తికొందర్లొనికి (Class of artisans) పౌరసత్వాన్ని నిరాకరించాడు. రాత్రిబగళ్లు రెక్కలు ముక్కలుచేసుకుని బ్రతికే వృత్తికారులు, రాజ్యాంగ వ్యవహారాలలో పాల్గొనేటందుకు అవకాశం గాని, తీసికొనుచుం గాని, ఆలోచించుకొనేందుకు కాలంగాని లేదు కాబట్టి వారికి పౌరసత్వ బాధ్యతలు, విధులు అప్పగించరాదు. నిరంతరము, వృత్తికారుడు, యంత్రంబద్ధనే పనిచేస్తాడు గాబట్టి యంత్రములు డెవుతున్నాడు. వారి మనస్సులు యంత్రకంగానే వుంటుంది. యంత్రముగా తయారైన వ్యక్తికి పౌరసత్వబాధ్యతలు నిచ్చినా, నిర్వహించలేడు. గనుక వానికి పౌరసత్వం నిరాకరించాలి.

అరిస్తాటిల్ ప్రకారం, ఏది ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యమో చూద్దాము. తత్త్వవేత్తయైన పాలకులు, వివేకంతో, ముమకారము రాగాలకు దాసుడనక, శాసనాధికారిని దుర్వినియోగం చేయకుండా, సత్యం కోసం, ధర్మబుద్ధితో సమ్యగ్గర్భకోపాసకుడై, రాజ్యాన్ని పాలించినపుడు, ఆదర్శరాజ్యము సిద్ధిస్తుందని, స్లేట్ నూచించాడు. శాసనాన్ని ఆధారంచేసికొని, ఏ రాజ్యము పరిపాలింపబడుతుందో దానిని ద్వితీయ ఉత్తమ రాజ్యంగా (The second best state) భావించాడు. అరిస్తాటిల్ స్లేట్ ఆదర్శ రాజ్యాన్ని తిరస్కరించి, ద్వితీయ ఉత్తమ రాజ్యాన్ని అంగీకరించాడు. ఏ శాసనానికి తటాగ్గని తత్త్వవేత్తయైన పాలకుడు, ఎంతటి వివేకవంతుడైనను, నియంతగానే పరిగణింపబడాలని అరిస్తాటిల్ వాదన. చట్టబద్ధ

అరిస్టాటిల్ రాజకీయాలు

మన రాజ్యాంగమే ఈయన ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యము.

ఎంతటి ఉత్తమ రాజ్యంలోనైనా శాసనానికే అంతిమ సార్వభౌమాధికార ముండవలెను గాని, వ్యక్తికి మాత్రమే ముందరగు. మానవ స్వభావములో అంతర్గతముగా వున్న సహజచాంచల్యమును దృష్టిలో పెట్టుకొని, ఉత్తమరాజ్యముయొక్క ప్రధాన లక్షణముగా దీనిని భావించాడు.

చట్టబద్ధమైన పాలకునకు, పాలితులకు మధ్య వుండేది, విశిష్టమగు సంబంధము ఈ పాలనలో పాలకుడు, పాలితులు, యిద్దరూ స్వతంత్రులుగానే వుండగలరు. యజమాని తన బానిసలపై చలాయించు అధికారంవంటిది గాక, చట్టబద్ధమగు పాలకుడు, ప్రజలపై చలాయించే అధికారము యింతకు భిన్నముగా వుంటుంది. భార్య వద్దలపై కుటుంబ యజమాని చలాయించు అధికారానికి చట్టబద్ధ పాలకుడు చలాయించు అధికారానికి స్పష్టమైన భేదం వుందని గుర్తించాడు, అరిస్టాటిల్. ఈ రెండు అధికారాల మధ్యవున్న వ్యత్యాసాన్ని మాటలేకపోవటమే, ప్లేటో చేసిన తప్పు అని ఆయనభావన. ఈ వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించి తన ఆదర్శ రాజ్యంలో ప్రజాస్వామ్య లక్షణాన్ని చూపించాడు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే, “సమానతతోదా గలిగిన వ్యక్తులు ఉత్తమ జీవితాన్ని సాధించేందుకు ఏర్పరచుకొన్న సమాజమే” అరిస్టాటిల్ యొక్క ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యము.

ఈయన రాజకీయ తత్వశాస్త్రములో అతిప్రధానమగు ప్రశ్న ఒకటుంది—రాజ్యము ఉత్తమవ్యక్తిచే పరిపాలింపబడుట లేదున్నరనూ, లేక ఉత్తమ శాసనసభ్యురాల పరిపాలింపబడుట లేయోదాయకమా? ఏ ప్రభుత్వము ప్రజల శ్రేయస్సుకొరకు పాలుపడ నిడదవడినదో, ఆ ప్రభుత్వము ఉత్తమ శాసనాన్ని ఆధారంగా చేసికొని పాలించును. శాసనయొక్క సార్వభౌమాధికారమే, ఉత్తమ రాజ్యముయొక్క ప్రధాన లక్షణమని అరిస్టాటిల్ అభిప్రాయము. సదసద్వివేక సంపన్నుడగు తత్వవేత్తయైన పాలకుడు, ప్రజాక్షేమార్థమై నియంతగా వర్తించినప్పటికీ ఆ రాజ్యము ఉత్తమ రాజ్యముగా పరిగణింపబడజాలదు. కారణం? అంతిమ సార్వభౌమాధికారము శాసనమంగు గాక, నియంతయైన వ్యక్తియంగు. మూర్ఖ

వించి యున్నది. ఉత్తమ వివేకవంతుడగు పరిపాలకునికి గూడా వుండని కేవల విమృతపాతిబుద్ధి, ఒక్క శాసనానికే కలగు. అందువల్ల వివేకవంతుడగు పాలకుడైననూ, శాసనానికి దూరంగా వుండి పాలించ సాగ్య పడడు.

ఐతే, శాసనం అంటే ఈయన యిచ్చిన నిర్వచనం ఏమిటి? మానవ వాంఛలొక్క ప్రభావాని కలిగివున్న పాతకమే శాసనం. ఏ రాజ్యమందు పాలితులు తమ విధులను సక్రమముగా నిర్వర్తించునో, నేనియందు పాలకుడు శాసనాధికారియై సకారము పరిపాలన సాగించునో, అట్టి రాజ్యములోనే, పాలక పాలితు లిద్దరు సమానమగు ప్రతిపత్తిని. (Legal status) కలిగియుండగలరు. పక్షపాతరహితమై, మునుకారమున కతీతమైన శాసనాధికారం, న్యాయాధికారి యొక్క స్థానాన్ని అలంకరించకపోయినా, అతని న్యాయాధికారానికి, యీ శాసనాధికారము ఉత్తమమగు నైతిక పునాదిని యేర్పరచుతుంది. చట్టబద్ధమగు రాజ్యాంగమే వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడగలను. నియంతయొక్క పరిపాలనలో వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము గాలిలోని కర్పూరంలా హరించిపోతుంది.

ఐతే, చట్టబద్ధమగు రాజ్యాంగానికి నిర్వచనం ఏమిటి? స్వేచ్ఛగా జీవించే పౌరులయొక్క అంగీకారముద్రతో నడిచే రాజ్యమే, చట్టబద్ధ రాజ్యాంగము. బలప్రయోగాన్ని ఆధారంగా చేసికొని ప్రజలను బానిసలుగా చేసేది, నియంతృత్వము. అరిస్టాటిల్ చట్టబద్ధమగు పరిపాలనకు మూడు ప్రధాన లక్షణాలుండవలెనని నూచించాడు. అవి యివి—

1. ఈ పరిపాలన ప్రజాక్షేమాని కనుగుణ్యంగా వుంటుంది. ఒకవర్గయొక్క లేక వ్యక్తియొక్క ప్రయోజనముకొరకు ఈ పాలన కొనసాగింపబడదు. నిరంకుశుని దియా దాక్షిణ్యాలపై ఈ పాలన ఆధారపడదు.

2. నిరంకుశ శాసనాలవల్ల గాక ప్రజాక్షేమాని కనుగుణ్యములగు శాసనాలద్వారా ఈ పాలన జరుగుతుంది.

3. ప్రభుత్వ శాసనాలకు, కార్యకలాపాలకు తమ ఆమోదముద్రనువేయు పాలితులు ఈ పాలనలో వుంటారు. ఈ మూడులక్షణాలు, ఏ రాజ్యంలో వుంటేనే దానినే చట్టబద్ధ రాజ్యాంగమని పిలిచాడు.

శాసనాన్ని ఒక అటబొమ్మగాగాక మానవునకు నైతిక, నాగరికజీవితాన్ని ప్రసాదించే ప్రధాన సాధనమని ఆయన నూచించాడు. “మానవుడు శాసనం, న్యాయంనుండి వేరుపరచబడినపుడు అసమాధముడుగానూ, శాసనానుభవ్యంగా ప్రవర్తించునపుడు జంతువులన్నిటిలోకి ఉత్తమముగానూ (The Best of All Animals) వుండగలడు” అని అంటాడు అరిస్టాటిల్.

వివేకవంతుడగు ధర్మశాస్త్రవేత్తయొక్క విజ్ఞానంకంటే మానవసమాజం శతాబ్దాల తరబడిగా సమూహించిన సామూహికవిజ్ఞానమే (Collective Wisdom) ఉత్తమోత్తమమని ఆయన అభిప్రాయము.

అభిప్రాయభేదాల్లో స్టేట్స్మన్స్ ఏర్పడినా, వ్యక్తియొక్క నైతికజీవితాభివృద్ధినే రాజ్యం ప్రధాన ధ్యేయంగా యెంచవలెననే స్టేట్స్మన్స్ అదర్బానికీమాత్రం అరిస్టాటిల్ సంపూర్ణముగా అంగీకారాన్ని తెలిపాడు.

అనాడు గ్రీకు రాజకీయసంప్రదాయం ప్రకారం రాజ్యమయొక్క జీవితమే దానియందు నివసించే పౌరులయొక్క సామాజిక జీవితంగా తలచబడేది. అంటే నాటిగ్రీకులు సమాజానికి రాజ్యానికి మధ్య వుండే వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించలేదు. కుటుంబానికి, మతానికి సామాజిక జీవితానికి సంబంధించిన ప్రయోజనాలన్నీ ‘సిటిస్టేట్స్’యొక్క ప్రయోజనాలతో ముడిపడి యుండేవి స్వల్పమై స్వయంసమృద్ధముగా విలసిల్లిన నగరరాజ్యమే స్టేట్స్మన్స్ అరిస్టాటిల్ కు కూడా ప్రగానలక్ష్యం.

ఉత్తమ రాజకీయపరిపాలనలో యీ క్రింది మూడు లక్షణాలుండాలని ఆయన నూచించాడు.

1. శాసనానికి లొంగిపోవడము. 2. పాలితులకు సేవ. 3. పాలితుల ప్రభుత్వ కార్యకలాపములపై తమ ఆసాదముద్రను వేయటం ఇట్టి లక్షణాలున్న రాజ్యాన్ని ద్వితీయ ఉత్తమరాజ్యంగాగాక, ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యమని యెంచాడు. అరిస్టాటిల్ యిన్ని నూత్రాలను ప్రతిపాదించినా, ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యాన్ని గూర్చి గాక, రాజ్యం యొక్క ఆదర్శాలను గూర్చియే చర్చించాడు. ఆయన యొక్క అలోచనా విధానానికి, ఆదర్శరాజ్య నిర్మాణము అంతే అనుకూలమైన విషయం కాదు. ఆయన,

స్వర్గలోకంలోనో, లేక మరే సూనవాతీత లోకంలోనో వుండే ఆదర్శాలను గూర్చి గాక, మానవుని ప్రత్యక్ష జీవితానుభవమునకు దగ్గరగా వుండేవానిని గూర్చి అధికంగా అలోచించాడు.

ఉత్తమ మానవుడు ఉత్తమ పౌరుడైయుండాలి, అంటాడు ఆయన రాజ్యము, పౌరుడు అవినాభావ సంబంధము కలిగియున్నవని అంటాడు. రాజ్యమునకు, సమాజమునకు మధ్య ఎట్టి వ్యత్యాసమును చూడలేదు. అంటే రాజ్యమునకు ఏదీ ధర్మమో, సమాజమునకు నివసించు పౌరులకు కూడా అనే ధర్మమని అరిస్టాటిల్ అభిప్రాయము.

అరిస్టాటిల్ ప్రతిపాదించిన నూత్రాలన్నీ స్వయం సంపూర్ణ మగునని కావు. వానిలో చాలా వాషములున్నవి.

1. ఉత్తమ మానవుడు ఏదీగా వుత్తమ పౌరుడై యుండాలని భావించటము ఈయన చేసిన పెద్ద తప్ప. స్టేట్స్మన్స్ గుగువుగావుండి, విశ్వవిఖ్యాత తత్వవేత్తగా, ఉత్తమ తత్వవేత్త ప్రతిపాదకుడుగా ప్రసిద్ధి కెక్కిన సోక్రటీస్ యువకుల భావాలు విడచుకొని చేస్తున్నాడని నాటి “ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం” ఘోరమైన శిక్షనువేసి చంపింది. అనాటి రాజకీయ వ్యవస్థలో సోక్రటీస్ ఉత్తమ మానవుడేకాని ఉత్తమ పౌరుడు కాదు. కారణం? శాసనానికి లోబడిన ఉత్తమ పౌరుడు కాలేదనే నాటి ప్రభుత్వం శిక్ష విధించింది.

ఏలే, ఉత్తమ పౌరుడంటే ఎవరు? రాజ్యాంగాన్ని ఏ వ్యక్తియైతే విశ్వసించి, అంగీకరించి, అనుసరిస్తాడో, పౌరబాధ్యతలను సక్రమంగా నిర్వహిస్తాడో, అతడే ఉత్తమ పౌరుడని నాడు భావించేవారు. కాని సోక్రటీస్ మాత్రమే తత్వవేత్త ప్రతిపాదనకు దిగిపోయిన కారణాన, ఆయనకు విషం యిచ్చి చంపింది ప్రభుత్వం. కాబట్టి ఉత్తమ మానవుడు ఉత్తమ పౌరుడుగా కూడా వుంటాడని భావించటం పొరపాటు. అట్లే రాజ్యాంగాన్ని అంగీకరించి పౌర బాధ్యతలను నిర్వహించు పౌరుడు వేరొకడు వ్యక్తిగతంగా, అవినీతికరమగు జీవితాన్ని గడపుచూ దుర్బాధుడుగా వర్తించవచ్చు. కాబట్టి, ఉత్తమ మానవుడు ఉత్తమ పౌరుడై యుండాలనే వాదన, ఉత్తమోత్తమ ధర్మ సోక్రటీస్ విషయంలోనే రుజువుగాకపోలే

అరిస్టాటిల్ రాజకీయాలు

సామాన్య వ్యక్తుల విషయంలో వేరే చెప్పనక్కరలేదు. రాజ్యానికి, సమాజానికి మధ్య వుండే వ్యత్యాసాన్ని కూడా చూడలేకపోవడం అరిస్టాటిల్ చేసిన మరొక పొరపాటు.

2. రాజ్యాంగమంటే ప్రత్యేక జీవిత విధానమని ఆయన అభిప్రాయం. ఈ విషయం దృక్పథము రాజ్యాంగమును గూర్చిన విశాల నిర్వచనాన్ని కుంటుపరచి పరిమితంచేస్తోంది. రాజ్యాంగమంటే రాజ్యంలో నివసించే పౌరుల యొక్క జీవితవిధానం మాత్రమే కాదు. ప్రభుత్వ వ్యవహారాలకు సంబంధించిన వివిధ కార్యకలాపాలూ వివిధంగా జరుపబడవలయునో నిర్ణయించేది కూడా రాజ్యాంగమే. కాబట్టి రాజ్యమంతటి ప్రభుత్వోద్యోగులు నిర్వహించవలసిన విధానం నిర్వచించేది కూడా రాజ్యాంగమే. అందువల్ల ప్రభుత్వోద్యోగుల విధులను, కార్యకలాపాలను, నైతిక లక్ష్యాలనుండి విడిగా విడదీయాలి. అలా విడదీయకుండా సమ్మిశ్రితం చేశాడు అరిస్టాటిల్.

3. ఈయన ప్రకారం, ఉత్తమరాజ్యం కాసనానుగుణంగా పాలింపబడాలి, కాసనాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని పాలింపబడేది ఉత్తమరాజ్యమని భావించాలా? ఐతే, కాసనానికి అనుగుణంగానే వుంటూ, కాసనాధికారాన్ని గుర్తించుకొని చేసే ప్రభుత్వంనూట ఏమిటి? (దక్షిణాఫ్రికాలోని మలాన్ ప్రభుత్వం కాసనంద్వారానే ఘోరమైన “మాలవల్లె చట్టాన్ని” ప్రవేశపెట్టి దానిని జాతీయవాదంతో ప్రతిస్టోంది.) కాబట్టి కాసనానుగుణంగా పాలింపబడే ప్రతి రాజ్యమూ ఉత్తమమైనదని భావించరాదు.

ఉత్తమమైన రాజ్యం ‘అరిస్టాక్రటిక్’ రాజ్యమని స్లేట్ తలచాడు. రాచరికము, (Monarchy) ‘అరిస్టాక్రటిక్’ రాజ్యము—ఈ రెండూ ఆదర్శ ప్రాయములగు రాజ్యములని అరిస్టాటిల్ నూచించాడు. ఈ రెంటిలో కూడా చట్టబద్ధమగు రాచరికమునకే (కాన్స్టిట్యూషనల్ మోనార్కీ) ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యముగా విల్లెసిలటానికి అధికంగా అవకాశం వని ఆయన తలచాడు. ప్రజాస్వామిక, ధనిక వర్గ (Oligarchy) రాజ్యముయొక్క పరస్పర

విరుద్ధ లక్షణాలను పరిశీలించిన పిదప, ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యాన్ని గూర్చి విచారణకు ఆయన స్వస్తి చెప్పాడు. ఏ రాజ్యమైనా ఉత్తమ ప్రభుత్వ నిర్మాణానికి ఏయే విధానాలను అవలంబించాలి అనే విచారణలోనే అరిస్టాటిల్ తన చురు జీవితాన్ని గడిపాడు.

కాసనంయొక్క సార్వభౌమాధికారం; పౌరులకు స్వేచ్ఛాసమానత్వాలు; రాజ్యాంగబద్ధమగు పాలన; నాగరిక జీవితాన్ని పెంపొందించు వ్యక్తులకు శిక్షణ; యిత్రుడి ఉత్తమ లక్షణాలను, సాధించేందుకే రాజ్యం వుండాలని, విశ్వసించాడు. శత్రువులతోనే వుండే స్నేహోపదేశాలవంటివి గాక, వానపాక్షులకు సాన్యమగు ఉత్తమ విధానాలనే స్వీకరించాలని నూచించాడు.

“అరిస్టాటిల్ దృక్పథంలో రాజకీయాలనే ప్రభుత్వాధికారంతోపాటు పౌరులమధ్య లేక వ్యక్తుల మధ్య జరిగే పోరాటంతోనే కాదు. వ్యక్తి స్వేచ్ఛా కట్టిపాటి కలుగుకుండా రాజ్యంలో శాంతిభద్రతలు రక్షించబడుమాత్రమే కాదు. స్వయంసమృద్ధమైన జీవితాన్ని గడపేందుకు వివిధకుటుంబాల సమదాయము లేకుండా ప్రజాస్వామ్యం ఏర్పరచుకొన్న సమాజమే రాజ్యము.” (ఎ. డి. లిండ్సే)

ఒకవైపున నగరరాజ్యము (City-State) ను గూర్చి అరిస్టాటిల్ తన మేధాశక్తిసంతతిని వినియోగిస్తుంటే, మరొకవైపున దిగంతవిజయయాత్రా సముదారితయోధునిగా అలెగ్జాండర్ యొక్క సేనలు నగరాజ్యంయొక్క ప్రాకారాలనే గాకుండా ఆ దృక్పథాన్నే మూలమట్టం చేసి వేయడం జరిగింది. సామ్రాజ్యవిస్తరణకొరకు అలెగ్జాండర్ ‘సిటీస్టేట్’ యొక్క పునాదులనే కనిపిల్చేసి ధూస్థానికం చేసుంటే అరిస్టాటిల్ వంటి రాజకీయ తత్వజ్ఞులైన నగరాజ్యాన్ని నామమాత్రమగు బూటకపు స్వయంసమృద్ధితో పునరుద్ధరించాలని సుందరమగు స్వప్నం కన్నాడు. ఆ స్వప్నం వాస్తవికరూపాన్ని గురించక పగటి కలగానే మిగిలిపోయింది. మరణించి సిద్ధంగావున్న నగరాజ్యమునే ఈ రాజకీయ సంస్థ స్లేట్లో అరిస్టాటిలు లిద్దరూ జీవంబోయి యత్నించారు. ఫలితం శూన్యం.

సిటీస్టేట్ కు దహంసంస్కారక్రియలను జరిపేందుకు కేర్వాటుచేయబడిన ఉత్తమమును అనుసరించే వారుగానే లిద్దరూ చరిత్రలో మిగిలిపోయారు.

పులివేట

శ్రీ యాముజాల శంకరం

దట్టమయిన, భయంకరారణ్యం. ఎత్తైన కొండలు, లోతైన లోయలు, నానలు, వంతలు. ఆ కీకారణ్యంలో కాలిబాట సన్నగా పోతూఉంటుంది; తిన్నగా కాకుండా కొన్ని పొద్దులొచ్చి, తుప్పల మగ్గనుంచి పోవడం కద్దు. అమావాస్య చీకట్లో అర్ధరాత్రి పోతూఉంటే పదిగజాల దూరంలో ఏముందో ఎలా గ్రహించలేమో, అలానే మనకు దగ్గరలో మనలే జంతువును కూడా కనిపెట్టడం కద్దు.

1952 వ సంవత్సరం సవంబరు ప్రాంతంలో సత్యం, సుందరం యీ దారివెంట వెళ్తున్నాడు. సత్యం మంచి వేటగాడు. ముందు కోయదొర సామానుతో సమస్తమన్నాడు. వెనుక సత్యం లోడ్ చేసిన గుహాకితో సమస్తమన్నాడు. సుందరానికి ఓక్క ఓక్క మంటూనే ఉంది. ఆ దారివెంట పోతూఉంటే అనేక దార్లు కలుస్తున్నాయి. బహుశా కోయదొరే లేకపోవే ఏదారిని పోవాలో నిర్ణయించటం చాలా కష్టం. ఓట్లంగాడిన్న దుప్పలు గుంపులు గుంపులుగా కనపించాయి. కేరింతలు కొడుతూ కాటొడ్డీ పరుగుతున్నాయి అడవి గొట్టెలు. కొమ్ములతో తీచలను విరిచించుకుంటూ దున్నపోతుల్లా దూసుకొని పోతున్నాయి—కణాలు. మనుష్యుల్ని పనిగట్టి పూయసం చిత్తిగిస్తున్నాయి. మరొకనాడైతే కొన్ని హతిమైయుండేవి. కాని యీ పోతున్న మనుష్యుల ఉద్దేశం వెరు

చారుమూల, కుగ్రామాల్లో, మనుష్యుల్ని దంపే పెద్దపులి (మాడపులి) విచ్చలవిడిగా విహరిస్తోంది. ఇంటి కొకరో, యిద్దరో బెబ్బలి కాహుతోచున్నారు. ఉదయం ఏడున్నర గంటలప్పుడు ఊరి దాపులోఉన్న పడేళ్ళ కుగ్రాడిపై వెడి, పట్టి తీసుకొనిపోతూఉంటే అంతా గొల్లుమన్నారు. ఈ విషయాన్ని తెలిసే కావోలు ప్రభుత్వం దాన్ని చంపినవారికి బహుమతి యిస్తామని ప్రకటించింది.

అయితే బహుమతి దృష్టిలో పెట్టుకొని సత్యం బయలుదేరలేదు. కాకపోతే ఒక్క చెబ్బకే రెండు పిట్టలు రాలవచ్చు. తరుచు తను ఏ గ్రామాల్లోతే వేట నిమిత్తం వెళ్తుతూ ఉంటాడో ఆ గ్రామాల్లో యిది తిరగటం, ఇలాంటి పులిని దంపాలన్న అభిలాష...ఆ సరదాతో బయలుదేరాడు. సుందరానికి తుపాకి పంపు కోవడంకూడా రాదు. ఇంటిదగ్గర కూర్చుని ఏసో కథలా, గేమూలు రాసి ప్రతికలకు పంపుతూ ఉంటాడు. అయితే అన్నీ తిరిగి తనవద్దకే చేరుతూ ఉంటాయి. దానికి కారణం యీ ప్రతికానంపాదకులు తను వెలిబుచ్చిన ఆమాల్యభౌవాలను గ్రహించలేకపోవడమే. అందుకని యీహా ఏప్రతికూ పంపకూడదనుకుంటాడు. ఏదైనా కథగాని, గేయంగాని తిరిగి వచ్చినరోజున యీ ఉద్దేశ్యం ఎక్కువము, యీ మాట పదిసార్లన్నా అనుకుంటాడు; కాని మళ్ళీ పంపుతూనే ఉంటాడు. ప్రస్తుతం ప్రకృతిమాతి వొడిలో పరవశమాదామని వద్దన్నా వినకుండా బయలుదేరాడు. తనివ్వుకు రచిస్తున్న ఓడకవ్యంలో ప్రకృతికి ప్రాధాన్యమివ్వాలని లోపలి ఉద్దేశం. బహుశా అతని మొదటలో పిట్టలు నిండిఉంటాయి.

“అదేమిటి? ... ఇక్కడ నీళ్లు జరజర పారుతున్నాయి. మరి యిందాకటి నెలమేటిలో ఎంగురు శేవు?...” పోతున్నవాడల్లా ఆగిపోయి సత్యాన్ని పిగాడు.

“దీన్ని ‘తోగు’—అంటారు. దీనికి జల [కోట] కొండపైన ఎక్కడో ఉంటుంది. ఇది మున్నూట అరవైఅయిదురోజుల పాడుతూఉంటుంది. ఇందాక మన దాటివచ్చింది ‘వాగు’. అది వర్షపునీటికే పాడుతుంది. పెద్దపెద్దవర్షాల కురిశాయంటే చాలా ప్రమాదకరంగా ప్రవహిస్తుంది. వట్టిరోజుల్లో ఒక్కచుక్క ఉండదు.”

ఈ దృశ్యాన్ని చూస్తూంటే సుందరానికి ఎంతో ఆశ్చర్యంగా ఉంది. ఆ కుగ్రామాలను చూచి

విస్తుపోయాడు. ఒకేఒకయింటిలో ఓగూడెం ఉంది; దానికో పేరు. ఈ ఇళ్లుకూడా అక్కడో నాలుగు; ఇక్కడో ఎనిమిది. దానికో పేరు; దీనికో పేరు. వీళ్లు ఎట్లా ఉంటున్నారా అన్న అనుమానం పీడించింది తనని. 'నునుమ్యు లేనా!' అనుకున్నాడు కూడాను.

ఇవ్వన్నీ మాచివతరువాత వాళ్ల ఆచారవ్యవహారాలనుగూర్చి కూడా తెలిసికోవాలని బుద్ధి పుట్టింది. సత్యం చెప్పాడు: సమతల ప్రదేశమే కాకుండా యీ ప్రజల కొండలమీదా, నట్టలమీదా అక్కడక్కడచెట్లూ, పుట్టా కొట్టి, కాల్చి ఇంతవలం బాగుచేసి త్రవ్వి కొండజోన్న అవీ పట్టుతారట. దాన్ని 'పోడు' అంటారట. పోడు కింత శిస్తు అని కూడా ఉన్నట్టే జ్ఞాపకం.

ఆ పోడ్లను మాన్తాంటే మతులు పోతున్నాయి సుందరానికి. నట్టమీదో పట్టలపాలు కాకుండా చచ్చాయి మోగిస్తూ, అడవివంతులు అంకురాలు తొలగించకుండా అరుస్తూ, కూరమైన ఆవని జంతువులు విప్పలరికి తిరిగే స్థలంలో, ఆవంతయినా అద్దెగ్గి పడకుండా అరిగిస్తూ, దయ్యాలకు భూతాలకు యువకుండా, కూకమేరలో మనిషి లేకపోయినా, మాపుమేరలో యిట్లు లేకపోయినా, ఆ జొన్నయ్య వేసిన మంచెరచ నలని కాచే ఆ అడవిమనిషికి—అడవి జంతువుకు, కేవలం ఆకారం, బలంకోసాత్రమే తేడా ఉంది. బ్రహ్మాండంగా పంకితే రెండు బస్తాలు రాలు తాయా!

"వీళ్లా నునుమ్యు లేనా!"—గురోసా రనుకున్నాడు.

ఈ కొండ చాటికే వాళ్లు వెళ్లే గూడెం వస్తుంది. కాని యీ దారి కొండమధ్యగా పోతోంది. ఇహ వెళే దారి లేదు. సరిగ్గా మధ్యలో రంతి నానుకొని పోతోంది దారి. కొండ ఖచ్చితంగా దిగిపోయింది. ఆమధ్య ఎట్లా దారిచేతా? కోయవార దాటిపోయాడు చాలా తేలిగ్గా. క్రిందికి మాస్తే కాలిజారి తే శరీరంలో ముక్క కనుపించదు. దారి చాలా సన్నగా ఉంది. రాయి పట్టుకుంటూ సుండ్రంగా ఒక బారెకు దూరం నడవాలి. తరువాత మామూలుగా వెళ్లేవద్దు.

"వేళే దారి లేదా?... అడిగాడు సుందరం.

"అబ్బో! ఆ దారిని పోతే అదవం గా అయిదు మైళ్ళు నడవాలి. అసలు అయిదు మైళ్ళే ఇట్లా ఉంటే, పది మైళ్ళేమి నడుస్తాం?"

"నాకు చాలా భయంగా ఉంది."

"ఇంతేనా మరి?"

సత్యం చాలాడు కాని వళ్ళంతా ముచ్చెనుట పోసింది. సుందరం మధ్యలో కెత్తవన అరచాడు, సత్యం గజ్జిన వణికిపోయాడు—ప్రమాదం జరిగే ఉంటుందని.

"కండ్లు తిరుగుతున్నాయి."

"కండ్లు మూసుకో. క్రిందా, పైనా చూడకు. దారి చూచుకుంటూ వచ్చేయి. మా టార్జాను కిదోక లెఖా, భయపడకు. ఎందుకూ వణికుతావ్. అమ్మయ్య! చుట్టుఅయినా యీ దిపా ఆదారి నే పోదాం."

ఊరిబయట నిర్బంధపడిన రహదారి బంగళాలో దిగారు. దిగిదిగగానే పటేలుకాతురు 'బోడి'—పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చింది. ఒక గ్రామానికి గాని, రెంటికి గాని ఒకముననబు ఉంటాడు. అతన్ని పటేలని పిలుస్తారక్కడ. అతనే పులపెద్ద. అతని చూట అంతా వింటారు.

"నా సత్రైం కొరొచ్చింకు"—అంటూ చప్పట్లు కొడుతూ, సంతోషంతో గెంతుతోంది. సత్యం నవ్వాడు. బొద్దుగా సుండ్రానికి కాళ్లు వచ్చినట్లు భూమికి బాసెడెత్తున్న ఆ కోయప్ప అలా కేరింతులు కొడుతూఉంటే సుందరానికి చూడ ముట్టుటగా ఉంది. చిలిపిగా నవ్వాడు.

"బోడి"—సత్యం పిలచాడు.

"ఏం కొరొ..."

దీనిపేరు 'బోడి'ట. అనుకున్నాడు సుందరం. అందుకే గాబోలు నెత్తిమీద జుట్టులేగు.

"ఏమిటే విశేషాలు?"

పులివట్ల ఎన్ని యిండ్లు ఎంత శోకసముద్రంలో మునిగి ఉన్నాయో, ఎంతెంతకుంది ఎలా చచ్చారో, ఈ విషయాలన్నీ చెబుతూ ఉంటే, ఆ అహయకురారికి దుఃఖం పొంగి పొరలింది. తన అన్న 'ఈరడు' ఎట్లా చచ్చాడో కూడా వివరించింది. దీన్ని ఎట్లా గైనా చంపమని ప్రార్థించింది. ప్రార్థనా ఎంత పాకేముందు, సాయంకాలం చీకటిపడినాక ఎవరూ ఇల్లు వదిలి బయట అడుగుపెట్టటం లేదు. పగలు రాదుగాని అప్పుడప్పుడు రాత్రిపూట గూడెంలోకి కూడా వస్తోందట.

బోడి జాగా అంతా చిమ్మింది. నీళ్లు ధల్లి, ముగ్గులు పెట్టింది. నీళ్లు తెచ్చి; కుంఠలన్నీ నింపింది. ఎంతో సంతోషంతో ఆ పనులన్నీ చక్కగా, ప్రభంగా చేసింది.

“నీ స్నేహం ఎత్తుకుపోతారులే...”—హాస్యం పట్టించినట్లు అన్నాడు సత్యం. బోడి కింకా పెండ్లికాలేదు; కాని అలా కనిపించను. సంప్రదాయం ప్రకారం పెండ్లి నాడు పెండ్లికొడుకు పెండ్లికూతుర్ని ఎత్తుకొనిపోతాడు.

“హా కొంరా!”—తిలకిల నవ్వుతూ పరుగెత్తింది.

“పిచ్చిది. వట్టి అమాయకుండు”—అన్నాడు సత్యం.

వ్యంగ్యంగా నవ్వాడు సుందరం.

“ఎందు కలా నవ్వుతున్నావు.”

చాలా సేపు గడచిపోయింది.

“అభాగ్యులు”—మెల్లగా మొదలు పెట్టాడు సత్యం. “బోడివిషయంలో చూడు. ఇదివరకు నేను వచ్చినప్పుడు చాలా అసహ్యంగా ఉండేది. ఆరోగ్య నూత్రాలన్నీ చచ్చేట్టు చేపాను. కనీసం నేను వచ్చినప్పుడైనా రెండుబ్రాటలా స్నానం చేయమని ఉతికినప్పుడేలే కట్టుకోమని బ్రతిమాలాను. ఆఖరికి భయపెట్టాను. ఇప్పుడు కొంచెం నయం.

“చూడు! అనాకారి కాదు,” అందికత్తె అసలే కాదు. ఎర్రటిరంగు; కాని ఆరంగులో అందం లేదు, కొట్టవచ్చినట్లుంటుంది. పెద్దకండ్లు, కాని ఆ కండ్లలో చిలిపితనం లేదు, అమాయకత్వముంది. ముఖంలో లావణ్యం లేదు మొదలుతనముంది. అది వాళ్ళకందిరికి సమాజంగా ఉంటుంది. దృఢమైన కంఠాలు తిరిగినశరీరం. అందులో నువ్వు వర్ణించే వంపునంపులు, తిరుగు పెగుకులు లేవు. అయినా ఔన్నత్యపానాలుకంలోలా తీసుకొనిపోయి, బోషణచేసి, బోధించి నేర్పి నాలుగు వస్తువులు తగిలించి మన సమాజంలో వదిలేస్తే... మగాళ్లు చిత్రపాఠంటావా?”

రెండు సిగరెటూ కాల్చబడుతున్నాయి. కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దంగా గడచిపోయింది. దుమ్ముపీల్చి, పొడినులిపి, పొగ వదులుతూ సత్యం మళ్ళీ మొదలు పెట్టాడు:

“మనసమాజంలోలా వాళ్లల్లో యీ అనుమానాలకూ వాటికి తావులేదు. ఏకపత్నీత్వం, ఏకభర్తృత్వం వాళ్ళల్లోనూ ఉంది. భార్యచాటున భర్త, భర్తచాటున భార్య నీచానికి పాల్పడి చెడుతిరుగుళ్లు తిరగటం లేదునే చెప్పాలి. నాగరికత శిఖరాగ్రానికి చేరబోతున్న యీ రోజుల్లో మనం ఏది కావాలని చట్టాలు, కోడ్లు నిర్ణయించుకుంటున్నామో, ఆ విధానాలు వీళ్ళల్లో అనాదిగా వస్తూన్న ఆచారం. పాపవృత్తుకు కులపెద్ద విధించిన కులతప్పస్థి చెల్లించి, మరో భార్యకో, భర్తనో కురుచుకునే అవకాశం వాళ్లకుంది. అంతేగాని మనలాగా ఇద్దరు మాట్లాడితే మాటలకు అపార్థాలు, పెడార్థాలు తీయటం వీళ్ళల్లో లేదు. అసలూంటి దురూహలు వాళ్ళకు కలుగవుకూడాను.

“అయితే అవకాశం ఉండికదా అని రూపాయిని నూటతోంభైరెండుపైసల్లోకి మారుస్తా రనుకుంటున్నావుకదూ... చాలా పొరపాటు. మారు మనువు (మరోపెండ్లి) ఆసలులేకుండానే జీవితాలు కట్టుబడి ఉన్న వాళ్లు ఉన్నారు. చెసుకున్నా తప్పలేదు గాని, ఒకటి రెండుకంటే ఎక్కువ మారుమనువు లనటం ఉండవు.”

నాయంకాలం కావడంమూలన కాఫీవేళయింది. సత్యం తనతో తెచ్చుకున్న బిస్కట్లు, కేకులు, రొట్టెలు—కొన్ని బోడికి కూడా పెట్టాడు. కాఫీకూడా యింత బోహాదు. బోడి ఆనందానికంతులేదు.

“బోడి!...”

“ఏం దొరా!.....”

“నువ్వు కాస్త గెంతటం తగ్గించి, నడవటం నేరుకో.”

బోడి నడుస్తున్నా గెంతినట్లుంటుంది. ఇద్దరూ విరగబడి నవ్వురు. బోడి సిగ్గతో బయటకు పరుగెత్తింది.

“నేను వస్తే బోడి యిల్లే మరచిపోతుందిరా సుందరం!... తియ్యతియ్యటి పదార్థాలు దానికి దొరుకుతూ ఉన్నాయి. వాళ్ళెప్పుడైనా యిలాంటివి తిన్నారా, ఏదోకారా. చింతగింజల అంబలి, మామిడి జీళ్ళ అంబలి, ఇలాంటి అసహ్యకరమైన పదార్థాలతో పొట్ట నింపుకుంటారు. ఇహ ఎంతాకాలం

పులివేట

వచ్చిందా మామిడిపండ్లరసం త్రాగి ఉంటారు. ఆ పండ్లు చాలా చిన్నవి. అందుకే 'గొట్టెమామి' ఉంటారు. ఇహ కల్లు ముంతెను ముంతెను తాగి ఉంటారు.

“నీ కె-గో ఉందికదూ. మరి అదే వాళ్ళ జీవితం. కొత్తివాళ్ళ కిదంతా ఆశ్చర్యంగాను, అతిశయోక్తిగాను ఉంటుంది.”

పులిజాడలేమైనా దొంగకు తాయేమోనని పక్కగా ఉన్న చిన్న గుట్టకు బయలుదేరారు.

ఊరిచుట్టూ చిట్టడవి. అనేక రకాల చెట్లు, తీగలు, పూలచెట్లు, పాదరిండ్లు, పెద్దపెద్ద వల్లికాలు చిన్న చిన్న నీటిమడుగులు. సంధ్యాకిరణాలు ప్రతి దానిమీద పడి ప్రతిబింబిస్తున్నాయి.

ఆచిన్నకొండ కొంచెం పైకి ఎక్కారు. మాటలు వినికిడివల్ల మీదపడే పులివాత తప్పించుకోవడానికి సత్యం సుపాకి లోనుచేసి దగ్గర ఉంచుకున్నాడు.

ఆక్కడినుంచి చూస్తే దూరమారంగా ఉన్న రెండు గూడాల కనిపించాయి. అల్లంక దూరంలో ఎత్తైన కొండ ఒకటి కనిపిస్తోంది. పల్లని గాలి వీస్తోంది. సువ్వు, కంది, జొన్న ఆక్కడక్కడా చిన్న చిన్న మల్లెల కనిపిస్తోంది. దూరం పరువులను మళ్ళించుకొని యిళ్ళకు వస్తున్నారని—కావదులు.

దూరం ఎండిపోయిన వాగులో ఇసుకతిన్నె మీద, అస్తమించే అవతారమార్చికి అంతిం చేస్తూ తన పింఛెం విప్పి ఆసంకోతనంచేస్తోంది నెమలి. ప్రక్కనే ఉన్న నెమలి పెట్ట (ఆడవి) నెమలి విడచే ఆంజనాష్టలను అమృతబిందువుల్లా ఆస్వాదిస్తోంది. అదే వాటి సమాగమం. కవి హృదయం పులికించింది.

ఇళ్ళకు మల్లెగ.

తిరిగి వచ్చేసరికి వంటవాడు చలపతి వంటా, అనే చేసి, ఆరుబయట మంచంమీద వెల్లికిలా పడుకొని, “జగమే మాయా”—సాంతరాగంలో ఆలాపిస్తున్నాడు. పిళ్ళ యిట్లా నెళ్ళటం, చలపతి అట్లా వచ్చి ఉండటం జరిగింది. వంట సామానుతో చలపతి, మరో కోయగౌర నెనుక దిగబడిపోయాడు.

చలపతి మహా చిటిపి. తన గొంతుగురించి, పాట గురించి, ముఖ్యంగా తన్నుగురించి బ్రహ్మాండంగా కోసిఉంటాడు. అందుకే నే కాబోలో బోడి నోరు తెరుచుకొని వింటూ కూర్చుంది.

భోజనాలయ్యాయి. ఇంతట్లోకే బయట, డప్పు కుల మోతలు మొదలయ్యాయి. కెవ్వన ఉండుండి అరుస్తున్నారు.

సుందర మడిగాడు “ఏమిటది?... ”

“కొలుపు రెండి. మీకు తెలవదా?... ”—చలపతి.

సత్యం అందుకున్నాడు. “రా—మాపిస్తాను. చాలా గమ్యుత్తుగా ఉంటుందిలే. వాళ్లు ఎగురుతూఉంటే చూచి భయపడకం. ఏం ఫరవాలేదు...”

“ఛా! ఛా! నాకేం భయంరా.”

“అట్లానే అను. తరువాత తెలుస్తుంది.”

ముఖానికి యింతంత కుంకుమ పూసుకుని, చేతిలో నేపమండలు పట్టుకొని, అప్పుడప్పుడు పసుపు పైకి విరజిమ్ముతూ, కెవ్వన కెవ్వన గావుకేటలు పెడుతూ, గంతుతున్నారని కొందరు. ఊరిమధ్య రావి చెట్టు క్రింద జరుగుతోంది కొలుపు. చుట్టూ జనం ఉన్నారు. రెండుమాడు దివిసలు నలుగుతున్నాయి. చేతిలో పెట్టిన పసుపు, నేపకకులతో కలిపి, కొందరు పంచదారలా బొక్కేస్తున్నారు.

సత్యం చెప్పాడు. మాలక్కుమ్మ, మద్దిరావమ్మ, వనం పోగురాజు, పీనుగుల మల్లయ్య, దంతుమారి—ఓ మాటొక్క నేవరట అవి మనుష్యులమీద ఇలా ఆవేశిస్తాయట.

మట్టి మంతలో యింత నివ్వ ఉంది. గణం పూసగానే అంగులో యింత సాంబ్రాణివేస్తే, ఆ పూసిన వ్యక్తి ఆ బాగను ఎగవీల్చి వదిలేస్తున్నాడు.

చలపతి చెప్పాడు. మధ్యాహ్నం దగ్గరనుంచి మొక్కబకులన్నీ చెల్లించుకోవడం అయిపోయిందట. గున్న పోతులు, మేకలు, గొట్టెపోతులు ఎన్నో ఎగిరిపోయాయట. ఇహ కోడిపిల్లలు తెబలేదటా ఈ విధంగా యీ కొలుపు తెల్ల వార్తా సాగుతుంది.

“పిళ్ళ మనుష్యులేనా!...”—మరోసారి అనుకున్నాడు సుందరం. తిరిగివచ్చి బెడింగుపరచి ముసుగు తన్ని పడుకున్నాడు.

జాతర చాలారోజులుంటుంది... కొలుపు ఒక్కరోజు.

* * * *

ఆ తరువాత మాడురోజులు గడచిపోయాయి. పులిజాడ జనాబులేదు. అందువల్ల ఎక్కడ మాటు

కట్టలో అర్థంకా లేదు. కోయవాళ్లు చెప్పినట్లాలన్నీ నెరికారు. ఏమీ లాభంలేకపోయింది. చికాకుపుట్టింది. తెచ్చుకున్న పదార్థాలయిపోయాయి.

రాత్రి సగం జరిగింది. బ్రహ్మాండమైన కోలాహలం వినిపించింది. క్రుల్లిపడి లేచా రిద్దరూ. తుపాకి లోనుచేసుకొని, బ్యాచరీలెట్లు వేసుకొని గబగబా బయలుదేరారు. వీధుల్లో ఎక్కడా ఎవరూ లేరు. ఇళ్ళల్లోంచే గొల్లమరి గోల వినుపిస్తోంది. పరిసరాలు జాగ్రత్తగా చూచుకుంటూ అసలు యింటి నుంచుకోచ్చారు—పమాదం సుర్తిచకుండా.

వాళ్లు చెప్పినదాన్ని బట్టి విషయమిది: ఒక పూరి పాక. చాలా చిన్నదికూడాను. ఆ పాకలో ఉన్న ఒకే ఒక వెలుగు — చలిమంట. బొర్రా, భర్త, పసి — ముగ్గురే కావరం. పెద్దపిల్లాణ్ణి వెనాపులి తినేసింది.

చంటిపిల్లాడు లేచి వీడకుండు మొదలు పెట్టాడు. తల్లి పిల్లాణ్ణి వల్లో కూర్చోబెట్టుకుంది ఆండుకోసం గాను కాళ్లు చాచి, ఎడమకాలువీడ కుడికాలుంచి పాలిస్తూ, ఆ కుడికాలుపుకూ చలి కాసుతోంది. భర్త, తనూ యాదాలపంగా ఏదో మాట్లాడుకుంటున్నారా. అయితే యీవిడకాళ్ళకు యిండుమిడుతున్నట్లుగా ఉన్నట్టుగా ఉంది దడి (పాకమట్టా గోడమదిగా తిశిక అల్లిపట్టు అల్లతారు. మట్టిమేగని దాన్ని దడి అంటారు).

వీళ్ళ చూటల సవ్యడి విని ఎప్పుడు వచ్చిందో, వచ్చి దడినానుకొని కూర్చుంది—ఆవలప్రక్క పెద్ద పులి. ఈవిడ కాలుకు పులికి ఉన్న ముగ్గు దూరం అడుగు, అడుగున్నర. ఆ కాలవీడ దృష్టి నిల్చి, తదేకంగా చూస్తూ కూర్చోని ఉండిఉంటుందా పులి పిల్లాడు నిద్రపోయాడు. తనూ పడుకుందామని ఆవి కాళ్లు మడిచింది. ఉన్న ఒకే ఒక అవకాశం జారి పోవడంవల్ల కోపంతో గ్రునుంది.

త్వరలో కనిపెట్టగల కోయవాళ్ళు పసిగట్టి అర్పారు. దడిని రాసుకుంటూ చిట్టచివలోకి పోయింది.

సత్యం లైలువేసి చూచాడు. రోజూ చలి మంట బూడిదనంతా పాకప్రక్క పోయటం అలవాటు. ఆ బూడిదలో కూర్చుంది. ఇంతంత పాదాల గుర్తులు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి.

“ఎందుకీలా కూర్చుని ఉండంటావు?” అడిగాడు సుందరం.

“ఎవరైనా పొరబాటున బయటకు వస్తే పైనబడి చంపివేయటానికి. మరి దాని కవకాశం ఏదీ?... ”

వెంటాడుదా మన్నాడు సత్యం. వద్దన్నాడు సుందరం.

* * * *

ఉండటమా, వెళ్ళటమా అన్న సందిగ్ధంలో పడ్డారు. దానికితోడు ఇవాళ వాళ్లు అన్నంలేక చిక్కుడుగింజలు ఉడకపెట్టుకొని తినవలసివచ్చింది. దిగ్గరలో పట్నం లేదు. అయిదారు మైళ్ళు నడిచి, ఎనిమిది మైళ్ళు బంశివీడ వెలితేగాని రారు. మనిషిని పంపినా రెండు రోజులు పడుతుంది.

నాలుగైదు రోజుల్లో తిరిగివచ్చే నిర్ణయం చేసుకొని సామాను లెత్తించారు.

బోడి కనబడలేదు. ప్రాద్దున్నా తుడిచి, నీళ్లు చల్లి ముగ్గులు పెట్టి వెళ్ళిపోయింది. మళ్ళీ రాలేదు. బోడికి ఏదైనా యిచ్చి వెడదామని సత్యం అనుకున్నాడు. “రాకపోతుందా, వెళ్ళేలోపల—” అనుకున్నాడు. కుపాకి లోడుచేసుకొని, ఇన్ని తూటాలు దగ్గర పెట్టుకున్నాడు.

ప్రాద్దున్న ఎనిమిది గంటలు కాబోతుంది. సామాను లెత్తబోతున్నారు. ఉన్నట్టుండి “సత్యం దొరా!”—అంటూ కేకతో వచ్చిపడ్డారు జనం. గుట్టప్రక్క చేస్తూ కందిచేసు కోస్తున్న కోయలవీడ పడిందట పులి. ఇహా కడమ వివరా లడగకుండా యిద్దరూ పరుగెత్తారు.

చేలో జనం చూడుటకున్నారు. రక్తం చారలు అక్కడక్కడ కనుపిస్తున్నాయి.

“పశేలు కూతుర్ని పట్టకపోయిందే.....” అన్నా డో కోయ.

“బోడినా!” — ఇద్దరి ముఖాలు ఒక్కసారి వికృతమయ్యాయి ఆశ్చర్యంతో. ఏదో తెలియని భయంతో అడిగారు. కాళ్లు తడబడ్డాయి.

నిశ్చేష్టులై నిలుచుండిపోయారు. లైలు పెట్టెల్లా, తెరమీది దృశ్యంలా ఏదో కండ్లముందు దొర్లిపోతోంది. క్రికల నవ్వుతోంది బోడి. అమాయకురాలు. ఇన్ని రోజులనుంచీ ఏ వ్యక్తిని వేళాకోళం పట్టిస్తూ,

పరిహాసాలకుకూ, కాలం వెళ్ళియిచ్చాలో, ఆ వ్య
లేదు. బోలెమీద యిద్దరికీ ఆభీమానం ఎక్కువ.

ఏదో అపురూపమైంది పోయింది. ఒక వ్యక్తి
గాని, ఒక సంఘటనకాని మనసుకు నచ్చునుంది.
హృదయంలో చాలా దగ్గర స్థానం ఏర్పరచుకుం
టుంది. అప్పుడా వ్యక్తిమీద విపరీతమైన అభిమానం
ఏర్పడుతుంది.

సత్యంకంప్లెట్లో తాడ్రం తాంబవించింది.
మాటైనా లేకుండా ముందుకు సాగిపోతున్నాడు.

“ఎక్కడికిరా?” అడిగాడు సుందరం.

“రారా అంటే. రెండో మాట లేదు.
సుందరం చేసేదిలేక తనూ వెంటపడాల్సి వచ్చింది.

సత్యంయితే కెళ్ళిపోతున్నాడు — దూకు
కుంటూ. అతనిదగ్గర ఆయుధముంది. తనదగ్గ లేమీ
లేదు. ఉన్నా పేల్చటం రాదు. నట్టడలిలో ప్రవే
శించినప్పుడు, నలుమూలలా అతి జాగ్రత్తగా చూసే
మని సత్యం చెప్పాడోకనాడు. మాట్లాడకూడదు.
కనీసం చివ్వబయేట్టుగా కూడా నడవకూడదు.
సమస్త భావం సత్యంమీద వేసి బయల్దేరాడు సుందరం.

హృదయంతో బిక్కు బిక్కుమని కొట్టుకుం
టోంది. ఎప్పుడు, ఎక్కడ, ఎట్లా మృత్యువు ఎగు
రాతుందో చెప్పటం కష్టం. చాలా దూరం రానే
వచ్చేకాదు. అయినా తన కీ వేట ఏమిటి? సరదా
పుట్టి తన వచ్చాడే అనుకో! ఏమీ తెలియని అమాయ
కుడిని యిట్లా తన వెంట తీసుకొని పోతున్నాడే.

నేలమీద రక్తపుచార నానవాలు చేసుకుని
సత్యం నడుస్తున్నాడు. అగిపోయాడు—ఒకచోట.
నేలమీద చూచాడు సుందరం. ఇంత రక్తం పోసి
నట్లుగా ఉంది. నేలంతా అరంగుళం లోతున తిడిసి
ఉంది. బహుశా అక్కడ పులి మొదటిపట్టు వదిలి,
మరో ఘట్టి పట్టు పట్టి ఉంటుం దనుకున్నాడు.

ఆ సత్యం చాలా జాగ్రత్తగా పరిసరాలు,
నేల చూస్తూ నడుస్తున్నాడు. తన కేమీ అర్థం
కావడంలేదు. అయినా తనూ చూస్తున్నాడు.
ఎక్కడ, ఎంతదూరంలో, ఎలాంటి శబ్దమునా,
గుండె రుట్లుమని, వళ్ళంతా దిగచెయటలు కళ్ళే
స్తోంది. “ఈవాళ్ళ నా జీవితానికి ఆఖరి రోజు”—
ఈమాట తినివట్టికి ఎన్నోసార్లనుకున్నాడు.

నేలమీద జేన్నీ యొడ్డుకొనిపోయినట్టుగా
అక్కడక్కడ చారలు కనుపించాయి. తన కేం అర్థం
కావడంలేదు. ఇంకా స్తూదూరం పోయారు. గట్టి
నేల—ఆచారలా లేవు. సత్యం పెదవి విరిచాడు.

చుట్టూ దట్టమైన అడవి క్రిమంట్లోంది. పక్షు
లన్నీ తెగ గోల చేస్తున్నాయి. ఎక్కడినుంచి
వచ్చాలో, ఎక్కడికి పోవాలో, ఎట్లా పోతే మళ్ళీ
యథాస్థానానికి చేరుకుంటాలో—సుందరాని కంతా
ఆగమ్యగోచరంగా ఉంది. ఇంకా చేదకోవడ
మేమిటి? బయటపడటం అసంభవంగా భావించాడు.
పొరపాటున బయటపడటం కూడా జరిగితే
పునర్వత్తు ఎత్తినట్లే. అయినా యింటిదగ్గర
కూర్చుని ఏదో కథలు, గేయాలు రాసుకునేవాడికి
తనకీ వేట ఏమిటి?

“ఇవాళ్ళ అభయరోజు” — ఈమాట తలపు
కొచ్చినప్పుడల్లా గజ్జన మోకుతూ, మనిషి తల్లడిల్లి
పోతున్నాడు.

వంగి గుం ఓ గాజుముక్క పైకి తీశాడు.
కాసేపాలో చించి ఆవతల పాకేశాను. సుందరం ఆ
అమూల్యంగా ఒకటి ఇక్కడ పగిలిపోయిందని
ఊహించగలిగాడు.

ఇంకొంచెం ముందు రాతి నేల; అన్నీ చిన్న
చిన్న గుబురులు. ఆ పొడలో ఎక్కడుందో?

ఏంపనిగట్టాడో తెలియకుగాని, ఎదురుగుండా
ఉన్న ఓ నిలువెడల్పరాయి చాటుకు చలన సత్యం
తప్పకొని కొంచెం వంగి చూస్తున్నాడు. తనూ
సత్యం ప్రక్కగా వరిగాడు. తరీరమంతా కంపమై
పోతోంది. కొలుపులో దేవతలు ఆవేశించిన గును
పులు జ్ఞాపకాని కొచ్చారు. నాలుక పిక్కిదగట్టింది.
లాలజలం నాస్తే. వద్దనుకున్నా దుఃఖం అగటంలేదు.
అదృష్టమంటే గొంతు రాదు. సర్వాయువాలు
స్వాధీనం లేవ్పాయి.

సత్యం వ్రేళ్ళ మీటమీద ఉన్నాయి. జోడు
గుండ్లతుపాకి. ఏమాత్రం ఆవకాశంచిక్కినా సత్యం
వదలుకునేట్లులేదు.

కాసేపట్లా కూర్చున్న సత్యం మల్లా లేచాడు.
తనూ లేచాడు. ముందుకు పోతున్నాడు సత్యం. తనకు
గుండె ఆగినంతపనయింది. ఏదో అనుమానం తగలబట్టే
కదూ సత్యం కూర్చుంది. చుట్టుప్రక్కల ఎక్క

డయినాఉంటే తనుపనేం కావాలి. తనకు వేరే దిక్కుమీలేదు. గబగబ పాకుదామన్నా దగ్గరలో మంచి చెప్పలేదు. తను సాంశం సత్యమిద ఆధార పడ్డాడు.

ఇంతలో ఓచిన్న పొడవయింది యింత వెండుకుల గుట్టె బయటకు తీశాడు సత్యం. చేత్తో 'ఇల్లా పోయింది' అన్నట్లు సైగచేశాడు. తను తల చాచు కున్నాడు. బహుశా ఆ పొడలోంచి శివాన్ని లాక్కు పోయి ఉంటుంది. అందుకే వెంట్రుకలు వాటికి పట్టాయి.

సత్యం ఆ తుప్పులు చాటిపోతూ ఉంటే, అతని మొండిసాహసానికి తనకి చిరాకైంది. అమాంతం ఎగిరి పులిలా మెడపట్టి పిసి పారేర్చామన్నంతకోపం కూడా వచ్చింది. కాని...

గరువు నేల; తను మొట్టమొదట ఏ చారలైతే నేలమీద చూచాడో, అలానే ఏదో యీడ్చినట్లు చార కనుపిస్తోంది. సత్యం గబగబ నడచాడు. తనూ నడిచాడు.

సత్యం యింతకుముందు యితేవేగంగా నడవ లేదు. బహుశా అతను చెప్పివదిలయం అతనే మరచిపోయి ఉంటాడు. మనుష్యునికంటే మృగం చాలా తెలివైంది. మన్ని ఎవరైనా చప్పట్లు చరిచి పిలిస్తే అసలు దిక్కువదిలి, పదిగిక్కులు చూస్తాం. మృగా లట్లాకాదు. అసహజమైన శబ్దం వీడన్నా వచ్చిందా, వీదిక్కునుంచి వచ్చిందో, ఆ దిక్కుకు అన్నీ ఒక్కసారిగా తిరిగి చూస్తాయి.

కొండ దిగిపోయింది. మాడుదార్లు కలిశారు. అక్కడో చిన్న చెట్టుంది. ఇంకొస్తే పయన వాగు. మధ్య రాళ్ళగుట్ట. చుట్టూ జిన్నెపాద. అందులో ఉంది శివం. పులి లేదు.

పొట్ట బాగా ఉబ్బింది. లోపల కూతురున్న గాలి అప్పుడప్పుడు 'గస్'న నోటివ్వారా వెళ్ళిపోతోంది. ఉండి, ఉండి ముక్కుగుండా నల్లని రక్తపు బుడగలు తేలి 'టప్పు'న బ్రద్దలవుతున్నాయి. సర్వారయనాలు కొట్టుకొనిపోయి, కొన్ని చోట్ల ఎముకలుకూడా బయటబడ్డాయి. బట్టలు పేలికలైపోయాయి. నిశ్చేష్టులై కూలబడిపోయారు. బోడి ఊరికి రెండుమైళ్ళ దూరాన, వాగు తుప్పలో, ఆనవాలు పట్టలేనంతగా అయి, చచ్చి పడిఉంది.

మెత్తనిగుండెగల సుందరం, అంతా మరచి పోయి, పైకే అనేశాడు : "ఇంతేనా జీవితం...."

చాలానేపు ప్రకాంతంగా గడచిపోయింది.

"మాటకు అనువుగా ఉన్న చెట్టు అదొక్కటే"

అతి మెల్లగా సుందరం చెవిలో చెప్పాడు సత్యం. మాడుదార్లు కలనేచోటుకు కొంచెం ప్రక్కగాఉంది. వాగులోంచిగాని, ఎదురుదారివగాని పులి వచ్చిందా, ఫరవాలేదు. వెనుక గుట్టమీది దారిని వచ్చిందా దాని గుష్టిలో ఉంటారు. కొండ సరిగ్గా వాగులోకి దిగి పోయింది.

సత్యం దారితీశాడు. కొండపైదారి ఎక్కి అట్లా మలుపులిరిగి నడిచారు. ఒక మైలుదూరంలోనే ిక్కి రాగలిగారు.

"ఛైర్యుడివేరా, భయపడి అరిచేస్తావేమో ననుకున్నాను...."అంటూ సమదాయించాడు సత్యం.

తన కామాత్రం ఛైర్యమందిన సత్యం వచ్చు కున్నందుకు సుందరం నవ్వాడు—కొంచెం గర్వం గానో.

ఉరంతా తిరిగి దొరికిన ఒక ముసలి ఎద్దును, ఒక మేకను తెప్పించాడు సత్యం : "ఏరా! మాటకు వస్తావా...." అడిగాడు.

అడవిలో అలా నడవగా రేచింది, చూటులో కూర్చుంటే తనకేం ప్రమాదం. వస్తానని వచ్చుకున్నాడు.

ఎదురుగుండా ఉన్న దారిలో మేకను కట్టిం చాడు. వెనుకదారిలో ముసలిఎద్దు. వాగులో శివం ఉండనే ఉంది. నాలుగుగుంటలకే చెట్టెక్కి కూర్చున్నారు. చలికాలం కావడం మూలాన రగ్గులుకూడా తెచ్చుకున్నారు.

నిర్మానుష్యమైన యీ భీకరారణ్యంలో సత్యంతోపాటు మొండి ఛైర్యం చేసి తనూ కూర్చున్నాడు. ఇక్కడ తనకేం ప్రమాదం సంభవించివా జాడా జవాబూ తెలుపటానికి కనీసం రెండు మూడు రోజులు పడుతుంది.

చూస్తూనే ఉన్నాడు సుందరం. కాని ఎప్పుడు ప్రార్థన కూకింది, ఎప్పుడు పుంగ్రోయమై వెన్నె లొచ్చింది, అరణ్యంలో కూర్చున్న తనకేం గుర్తుపట్ట లేకపోయాడు. పిట్టల రొద పంపిధాలుగా ఉంది. గూళ్ళకు చేరుతూ నోళ్ళు తెరచి తెగ అరుస్తున్నాయి.

వెన్నెల బాగా వచ్చింది. గలిగింది మళ్ళీంది. రగ్గు కప్పకున్నాడు. రాత్రిపూట అరిచే సిట్టలు... బహుశా చక్రవాకాలు అవీ... విపరీతం గా గొడవ చేస్తున్నాయి. 'కయ్'—మంటూ ఏదో పక్షి గొంతు బిగబట్టింది. ఆ వెన్నెల్లో ఆ కొంతలు..... వాగు... చెట్లు... సుబుళ్లు..... అన్నీ చేరుకు చాచిన జీబూల్లో ధయ పెడుతున్నాయి. కీమరాళ్ళ శబ్దం. సత్యం ఉన్నా పెంటరితనమే బాధించి, ధయ పెడు తోంది.

తప్పకుండా పులి తిరిగివస్తుంది. తను దాచు కున్న వెండగరకు వచ్చి తృప్తిపొందింటుంది అంటాడు సత్యం

అబ్బ! చలి...చలి...

మధ్యమధ్య గాన్ బయటకు వస్తోంది కాబోలు. వాసన భరించటం కష్టం గా ఉంది. ఉండి ఉండి గాలి యీనైపు మల్లితే వాసన నాసికారంధ్రాలు బ్రదిల య్యేటట్లు వస్తోంది. ముక్కుమీదుగా జీయరులు కట్లాడు.

నిండా ముసుగుపేసుకొని సిగరెట్టు కొల్పాడు. మంట బయటకు కనువిందకూడవన్నాడు సత్యం, సిగరెట్టు లోపలనే ఉంచి పొగపీల్చి, నుండేనిండుగా లాక్కొని వదలేస్తున్నాడు. కొంచెం వెచ్చగా ఉంది.

ఎక్కడినుంచో గట్టిగా ఏదో బూరా ఊదాడు. గేడికొమ్మ అయిఉంటుంది. కొమ్మ రెండు ప్రక్కలా నరికి ఊడితే మంచినాదం వస్తుంది. చలిలో మ్రోగే మాదిగ డప్పుల్లా, నుడ్డకప్ప బాదినట్లు ఏదో శబ్దం వివస్తోంది. గొడ్డదగ్గర, దొడ్డవద్ద కాపలా పడు కున్నవారు నిద్రపోయేముందు వాయిస్తున్నట్లు గ్నరు.

బోడి గుర్రకు వచ్చిందే సుందరానికి. ఏదో ఒక విలువైన వస్తువు పొగొట్టకున్నట్లుగా ఉంది. ఒక్క సారి ఆత్మలిమర్శ చేసుకున్నాడు. బోడిని తను ప్రేమించలేదు; కామించలేదు. తనకొ కొరిక ఏ మూలనన్నా ఉందా? లేదు మరి. బోడికి తనకు మధ్య చాలా మెల్లన్నాయి. తనీ మెల్లన్నీ దిగి బోడిని కలుసుకోలేదు. బోడి కూడా ఈ మెల్లన్నీ ఎక్కి యీ అందనిపండుకోసం అర్రలు చాచే రకం

కాదు. కాని తనెంగుచేతనో బోడి అంటే, ఎంగుకో యింత ఆతేనీ చూశ్చిన్నాడు.

నిత్రితనమవులా ఉంది. సత్యాన్ని తప్పబట్టాడు గాని, తనలా అభిమానిస్తూ ఉండాలి.

చీకటి రోద : కీమరాళ్ళ స్వని : ఎరుకలు కొరికే చలి.

ఆకాశంమీద సక్షత్రాలు మిలమిలా మెరుస్తున్నాయి. వాటిని చూస్తూంటే, మేడపై అంతెక్కు మీద పండు వెన్నెల్లో, ప్రణయ సల్లాపా అడుతూ భార్యతో గడవినవృత్త్యం గుర్తుకొచ్చింది. చంటిసిల్లాడితో యీ అర్ధరాత్రి ఆ ఆమాయకురాలు పనుకొని ఉంటుంది. తను లేనిలోటు తప్పకుండా అనుభవించే ఉంటుంది. "ఎందుకీ పాడువేట— చెబుతే వింటారా!" బహుశా పిచ్చిప్రేమలో మృదయంలో అలా కసురుకునే ఉంటుంది. అర్ధరాత్రి కదూ! పిల్లాడు లేచి సాలకోసం ఏడుస్తూ ఉండాలి. చిలిపిచెన వాడిచేతులు, కాళ్లు క్షణం ఊరుకోవు. ముక్కుమొహం పీకపెడతాడు—ఎత్తుకుంటే. ఇంట్లో అడుగు పెట్టగానే కాళ్ళలోపడి పాడుతూ బోసి నోటితో నవ్వుతాడు. తనెత్తుకోక ఒకకుసు ముంగుకు వేసేవాడు. వాడు గుబుబ పాకేవాడు. ఇంకా ఎత్తుకోకపోతే ఏజ్చేవాడు. ఇది చూచి తన భార్య పక్కన నవ్వేది. దాని ఉద్దేశం తను ఓడిపోయానని, వాడు గెలిచాడని.

నిజంగా యీఅర్ధరాత్రి తనకేమైనా జరిగితే వాళ్ళ కేమిటి?...వళ్ళు గగుర్పొడిచింది.

గాసేవాన్ని యింటిదగ్గర పడుకోమని, గట్టిగానే చెప్పినచ్చాడు. వెండిని కూడా పడుకో మన్నాడు. వాళ్ళు రాలేదేమో! ఒడుకు, ఓడుకు మంటూ ఒక్కటే పడుకుంటేమో!....నచ్చే ఉంటారు! అయినా ఏమిటా గ్యారెంటీ!

తీసువెట్టి అరచింది. అది జంకువు నంటి పెట్టుకొని అరుస్తూ ముంగువస్తుంది. పులికి తప్పకుండా ముంగుఉంటుంది.

చెట్టుక్రింద చూచాడు. ఏదో జంకువ పాకిపో తోంది. ఇం మంచికూడా ఊరుకున్నాడు. చాలా నేపటికిగాని దాన్ని పోల్చుకోలేకపోయాడు — దుమ్ములగొండి. పులిచారంటాయి... పులికాదు. కుక్కమాలి... కుక్కకాదు. జల్లితోక... కాని

నక్కకాదు. ముంగుకాళ్ళు పాడును; వెనుకకాళ్ళు పాటి. వికారంగా నడుస్తుంది. క్రూరమైనజంతువు కాదుకాని, చిన్న చిన్న పిల్లలనుకీ సంపేస్తుంది. పరుగెత్తలేదు. స్వయంగా జంతువును సంపదేదు; కాని చచ్చిన జంతువులను తింటుంది—నక్కలతో చేరి. పండ్లు చాలాగట్టివి. ఎంతలావు దుమ్ము (ఎముక) నైనా పటపట నమిలేస్తుంది. దానిది కూడా ఒక జీవితమేమిటి. శవం దగ్గరకు, నక్కలనుతోసుకుంటూ చేరింది.

అబ్బ! విషపుగాలి. శవంమీదనుంచి వస్తోంది.

సత్యంకేసి చూచాడు. బహుశా సత్యంకూడా తనకులాగే ఏదో ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు. వేటగురించి అయి ఉంటుంది. వేటంటే గుర్తొచ్చింది. వచ్చేటప్పకు వేటకు సంబంధించిన పుస్తకాలిన్ని కొని, తెచ్చుకొని, చదివాడు. ఎందరెందరో ప్రముఖ వేటకాళ్ళు, నూనుపులవల్ల ఎలా చంపబడ్డది కూడా చదివాడు. నూనుపులు మహా తెలివిగా ఉంటాయట.

మంత్రాలు నేర్చుకొని, నునువ్వరక్తం చవి చూచి, దాహం తీరక, కొందరు కోయిలు యిలా నూనుపులు లపుతారట. సగం మనిషి, సగం పులిగా ఉంటారు. తుపాకినుండు వాళ్ళి నేమీ చేయదట. చిత్రచిత్రాలు చేస్తారట.

ఈ చెట్టుమీద ఎన్ని పాములున్నాయో! చెట్టుగుకు పాములు చెట్ల ఆకుల్లో కలిసిపోయిఉంటాయట. అవి పగ కూడా పడతాయట. చాలా ప్రమాదమట కూడాను.

“ఇదంతా ఎందుకు. తినకీ వేళ ఆఖరురోజు” — మరోసారి జ్ఞాపకానికి రాగానే, గజ్జడ వణికిపోయాడు.

ఎక్కడా పులిజాడ లేదు.

సిగరెట్టు కొల్లుకుందామని ముసుగు చేసుకున్నాడు. అగ్గిపుల్ల గీశాడు. తీతువు తెగ అరిచింది. మేక అరిచింది. ముసుగు జారిపోయింది. భయోత్పాతం వల్లజుట్టంతా నిక్కబోడుమకుంది. వళ్ళంతా నూదులు స్రుచ్చివస్తాయిగా ఉంది. మేక యింకొక్కటిగా అరచింది. రగ్గ జారిపోయింది. నుండే దిగజారిపోయింది. అంత చలిలోకూడా ముచ్చెముటలు పోతాయి.

సత్యం వేళ్ళు మీటమీద సిద్ధం అంటున్నాయి కండ్లు గబగబా వెతుకుతున్నాయి.

సమయం గడచిపోతోంది. పులి జా లేదు. అనుమానపడితే మళ్ళీ రాదన్నాడు సత్యం. అంగుక మాటు కట్టటానికి అక్కడివి చెట్టుగాని, పుట్టగాని కొట్టటానికి వీలేదన్నాడు. సహజత్వానికి ఏమాత్రం భిన్న మెచ్చినా పులి కనిపెడుతుందట.

మేక పడుకుంది. పులి రాలేదా! మరి మేక ఎందు కలా అరచింది. నల్లగా చీకట్లో పడుకుంది. ఎద్దుకేసి చూచాడు. నిశ్చింతగా పడుకొని నెమరు వేస్తోంది.

అప్పుడు ఆ నిశ్శబ్ద నిశీథ వాతావరణాన్ని చీల్చుకుంటూ, కర్ణానందంగా, ఎక్కడినుంచో, మధుర మంజులగానం వినుపిస్తోంది, సుందరానికి. ఎత్తైన కొండమీదనుండి పడుతూ, లేస్తూ, పగు గెత్తుతూ, ప్రవహిస్తూ వచ్చే సైలయేరులా ఆరోహణ, అవరోహణలతో అతి గంభీరంగా ఉంది. ఒంటరిగా ఉండలేక జంటకొంసం విరిగిచే కోకిల కూజితలా మృదువుగా ఉంది.

ఎవరీ కమనీయ గాత్ర!

ఒక వేళ యిదే హిమవత్సర్యత సానువులనుకొని ప్రవరాఖ్యునికోసం ఆలసిస్తున్నదా— వరూధిని భువికి దిగి. లేక కలస్వనస్కో ఏడుస్తున్నదా— విరహం భరించలేక. గాంధర్వ కన్యకల ఏడుపుకూడా కమ్మగా ఉంటుందట. అంత తియ్యగా ఉంది మరి.

ఎక్కడో దీ కమ్మని కంఠం.

ఇంత అద్భుతం యీ మారుమూల, కుగ్రామాల్లో, యీ పూరిపాకల్లో యింత కమ్మగా, తియ్యగా పాడే దెవరి వరవర్ణిని. ఎక్కడినుంచి వచ్చి యిక్కడ స్థావరం ఏర్పరచుకుందో యీ వరాగోహ!

అహ! ఎంత తియ్యని గొంతు.

కవి కుమారుని హృదయం కళవళపడుతోంది.

అదే రాగం... అదే గొంతు... ఏమిట విందుగా వినుపిస్తోంది. మనస్సు సుయ్యాల లూపిస్తున్నది. మైమరసిస్తోంది. ఆ గానహధుర్యానికి పరవశుడై పోతున్నాడు సుందిరం. భావంగాని, కూర్పుగాని... ఏమీ వినిపించటంలేదు. హృదయాన్ని జోకొట్టే ఆలాపన.

పులివేట

అబ్బ! ఎక్కడిదీ మధుర మంజులగానం.

అర్ధరాత్రి తేచిన ముద్దబిడ్డకు పాలిచ్చి జాకొట్టే మాతృమూర్తి ప్రేమపూరితమైన జోలపాట!... చిరునవ్వు వెన్నెలలు చిందిస్తూ, చిట్టతుగులు వేస్తూంటే చిరుగజ్జెలు ఘట్టు, ఘట్టుమంటూంటే కుమారుని ముడ్డు చేష్టలకు పోసినవ్వుల కానందపరవశయై తనివితీర, కాగలింతుకొని, తీయతీయని ముడ్డలవర్షం కురిపిస్తూ, ముద్దురాల్చిన ప్రేమస్వరూపిణి హృదయతంత్రులన్నీ జల్లుమని ఆహ్వానిస్తున్నాయా! ... .. ధవళిమయింది ప్ర్రజన్య.

తనివ్వు డొక దివ్యస్వప్నం కంటున్నట్లుగా ఉంది. ప్రేయసి వలపులు క్రుమ్మరిస్తూ, ఒక చేతివేళ్లు వంచి, వయ్యారంగా, హృదయపూర్వకంగా, అర్థనిమిలిత నేత్రయై, సరవశయై, క్షీగంటితో, “ఒకపారి ఇట్లా రావూ!....” సైగతో పిలచినట్లుగా ఉంది. పులకరింపు పుడుతోంది.

భల్లన తెల్లవారింది.

ఆ గాంగుర్యగాత్రి ఎవరో తెలుసుకోవాలన్న కోరిక తీవ్రంగా బాధిస్తోంది. ఆ కంఠరూపురంగున్ని

బట్టి ఆవిడ తప్పకుండా అస్పృశన అయిఉండాల్సి, అన్నచుంతా పట్టి చూడవక్కరలేదు. అపురూప సౌందర్యవతి అయిఉంటుంది. అందులో సందేహం కూడానా! ఇద్దరూ ఇళ్లకు మల్లారు.

ఉజ్జీకంతో అడిగాడు సుందరం: “పాట విన్నావా?”

“ఏంపాట?” అనుమానంతో అడిగాడు సత్యం.

“అరే! మరి రాత్రి వినిపించినపాట నువ్వు వినలేదన్నమాట.”

“అదా!... అది పాటకాదురా!... ఏడుపు....”

“అ...” - కుప్పగా కూలిపోయాడు సుందరం.

* * * *

కోయవాళ్లు ఏనుషూఉంటే, దూరంగాఉన్న కొత్తవాళ్లకి ఎంతో కమ్మగా పాడినట్లు వినుపిస్తుంది. మన ఏడుపులా ఉండదు. ఇది అనుభవమిదకాని తెలియదు.

సుందరానికి అనుమానంతీచిక ఆరాతీస్తే ఆ సాయంత్రమే వచ్చిన బోడిఅక్క అర్ధరాత్రి గుఱిం పట్టేశో భోరుభోరున ఏడ్చిందట.

నన్నయ శకుంతలో పాఖ్యానము

డి. ఆర్. కె. సంగమేశ్వరరావు

భారతి జూన్ నెల సంచికయందు కొడవగంటి శంకరనరసింహ బ్రహ్మంగారు 'కలరూరగంప' నన్నయ శకుంతలో పాఖ్యానమును మూలమునందలి కథతో సరిపోల్చి వ్రాసిన 'విమర్శ' యాశ్చర్యజనకమును కేవలము నన్నయను జోగను వారినిగూర్చి వ్రాసినకోప సహితభిండనము వలెను, దోచుచున్నది. కాని మూలమునందలికథ నాద్యంతము పరిశీరించి నిష్పక్షిణముగా తత్వైకవిర్ణయవృద్ధితో వ్రాసిన వ్యాసమువలె గన్పట్టటం లేదు. మూలమును సావధానముగా జదువనివారి కది నిర్మలముగనే తోచును, కాని విమర్శకులు మూలమునందలి తన వాదమును నిరాకరించు ముఖ్యమైనశ్లోకములను జూడ నిరాకరించి, కొండొకచో నేమొక్క శ్లోకపాదము తన యభిప్రాయమును ఖండించునో, దానిని వివరించి మిగతాశ్లోకములను మాత్రమే పాఠకులకు చూపించి నారు. ఆయన కయ్యది సబబుగా నోచియుండునట్లు లేక పొరపాటుబడియుండవచ్చును.

కథయా మహాభారతము. ప్రస్తుత ఘట్టమా, ఏ మహానుభావుని నామధేయమున భారతకథ వర్ణిల్లుచున్నదో, ఎవరిరాజ్యము పేరున ననేక శతాబ్దుల యనంతరముగూడ మనమహాదేశము పిలువబడుచున్నదో యట్టి భరతద్రక్షవర్తి జననిజనకుల ప్రణయ, విరహ, సమాగమసంబంధియైనది. మూలకారుడాయనేకపురాణముల వ్రాసినవాడును, లౌకిక చైదికా చారణుల నెరింగినప్రాణియు, నుపనిషత్సారములను భగవద్గీతల నాలాపించినవాడును, సరససుందరములను గంభీరధ్వనిగంభీతములను, వేదమంత్రార్థవివరణ ప్రాయములను నగు ఘట్టముల వ్రాయటం దిట్టియు మహోజన్మందును నగు వ్యాసభట్టారకుడు. తెనిగించిన కవియా, మహారాజసన్మానపాత్రుడు, రాజాస్థానాంతరబహిష్కార్య వేత్తిత్విహీనముం గున్నవాడును, అతిమహాశ్రమై, సరసార్థదాయిని యైనను పండితి ఛాందిసుల, కగమ్యమై రసవహాచ్ఛిన్నమైన మహా

భారతచంద్రికను మొట్టమొదటగా కేటాడెనుంగునకు చేర్చి యాదికవి నా బరగు మహానుభావుడు నన్నయ. మహాపండితుల కైనను తపస్సులు గల్గుట సహజమే. ప్రతియారంభమును దోషముచే నావరింపబడియే యుండును. మనము పురాణకాలమునందలి యాచార వ్యవహారముల నెఱింగి కదా, యప్పటివ్యక్తుల తిప్పాపస్వల నెన్నబూనుట. వానిని తెలిసికొనుటకు సంస్కృత భారత మొక ముఖ్యాధారముకదా. అట్టియొక నయ్యాచారవ్యవహారముల నతిస్వల్పముగా మార్చుచు, భాషాంతరీకరణమువలన ననివార్యము లగు కొన్ని తెనుగు సంప్రదాయముల నం దిమిడ్చుచు మూలమునందలి సాగులు చెడకుండగ వ్రాయటకు యత్నించుట నన్నయగారి విధి. ఆపనియందు ప్రస్తుతఘట్టముం దాతిను చాలవరకు కృతకృత్యు డియ్యెనని భావింతును.

రాజరాజు నన్నయం గోరినది 'మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థ' మేర్పడ తెనుగున రచియింపుమ' ని. కాని ఆ రచనలో ధ్వనిగర్భితము లగు వానిని వ్రాయకు మని నూచింపలేదే. నన్నయ కూడ 'సారమతిని లో నారని కవించ్రులు మేలన' భారతరచన నేయదు నని చెప్పినాడే! ఇంతయేల భారతమే మనయుం దున్నది కదా! ఈ విషయ మతి సుగ్రాహ్యముగను ప్రత్యక్షముగను యున్నపు డందలి తత్త్వము భారతసమగ్ర పరిజ్ఞా సిద్ధముగాని 'నిరూపితార్థము నేర్పడ రచియింపు' మనుయొక్క వాక్యమువలన, నేమి సిద్ధించును? ఒక్క పదమువలన నెదురుగా గన్పట్టు నన్నయ భారతార్థము మారిపోవుట సంభవింపదుగదా! ఇంకొక సంగతి. నన్నయ యాదికవియా కాదా యను విమర్శ యప్రస్తుతము. ఆదికవియైనంతమాత్రమున సరసకవిత్య రచన చేయు నని సిద్ధాంత మెచట యున్నది? ఆదికవి కానప్పడే రసవత్తర కావ్యరచన కవకాశ మెక్కుడు కదా! పూర్వకవుల లోపముల దిద్దుకొనవచ్చును. వారిరచనలయందలి మంచిపాకడలను భాషా సంప్ర

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

దాయములను దా నుపయోగించుకొనవచ్చును. అటు
ని యాదికపు లుక్కుప్త కవులుకాబాలరనిగాని,
యత్కుప్తరచనాంతరి మత్కుప్తరచనా
ంతరిమననిగాని నిర్ధారంపఱగదుగా! కొన్ని
వందల యేండ్లయినను భారతకవుల రచన కిడుగు
గ్రంథము లెన్ని నెలసినవి? కాన యీ యాదికవిత్వ
వివరగా మెల్లపుడును స్పష్టమైన యాధారములు బోరుక
నొలిపరచును యనవసరప్రసంగమే యగును. అది
కేవలము కారిత్రి విమర్శకులకే యుపయుక్తము. ఇక
శకుంతలైదు.

వ్యాసుడు 'శకుంతల యం భరతో దౌష్యంతి
రభివ త్సుతిః' అని యారంభించినాడు. నన్నయ
శకుంతలా భరతుని నామధేయముల నెత్తెయే వారిని
నూచించినట్లున్నది. 'వివమటపీనలితి కేసరి శార్దూ
లేభ శరభముదన బాలత్వమునంద యోచిబట్టచు'
అని సర్పదమును తండ్రిని వర్ణించి మూలమున భరతుని
గూర్చి వ్యాసుడు వ్రాసి విశేషములను దువ్యంతుని
నిశి, 'అత్యాస్త పుత్రినామసి' యను వాక్యసారకృ
ముగా వాడినట్లున్నది. మూలమున 'స చాద్భుత మహా
కీర్తో వజ్రసంహానో యవా' అని దువ్యంతునికి
వాడిన విశేషములనే, ముందు ముందు భరతుని
వర్ణించు నపుడు నన్నయ 'సింహసంహానముడు దీర్ఘ
బాహుడు ననంతి ఋషస్త్యసంపన్నుడు' అని
యనుకరించినాడు. ఈ మార్పు యుచితముగ నే
యున్నది. తరువాత 'సమీర దుగ్ధము మహాగ్రాసణ్య
శాఖితో నాది త్కృతివర్తిత నేత్రే' యని త్కృతిపదము
వలన ధైర్యశాలిని యగు శకుంతలను నూచించి 'అది
నేత్రే' యని సమాగమ నూచకముగా వాడినాడు. ఈ
ద్వ్యర్థపదమందలి ద్వ్యసయచిత్రముగ నే తోచుచుగదా!
ఈ యర్థమును నన్నయ యుద్దేశించినాడా లేదా యను
నది మనకనవసరము. చాలవోటుల నిట్టిసాగుల యురి
నవి, యనునచే నునకు గావలసినది. నన్నయ యభి
ప్రాయములు తెలిసికొనుట, కౌతిని వ్రాతలు తక్కు
మయిండు యాధారము మనకు లేదు కదా!

మూలమున దువ్యంతుని వర్ణనము చోక్క సాగు
నున్నది. అందు శ్లోకములలో యావనవంతుడైన
దువ్యంతుని వర్ణించుచు 'బలే విష్ణుసముః, లేజనా
భాస్కరోపముః, అహోభ్యుత్థే అర్జవసముః సవిష్ణుత్వే
ధరాసముః' అని మొదలగు వానిని వ్రాసినాడుగాని

శృంగార సంబంధమైన పదము నెవ్వటను వాడలేదు.
కామప్రవృత్తి శకుంతలతోడనే యారంభమయ్యె
నేమో! నన్నయ గూడ దీనిని బాటించినాడు.
నన్నయ్య 'క్షత్ర చరిత్రనేత్రే' 'ధర్మనరిత్రే జెరుగుచు
నుండే' ననుబట్టి దువ్యంతుడు రాజు జనియు,
సామంతక్షత్రియులు ధర్మమును బాలించి పెంపాం
దింపజేయుచున్నారనియు నూచించినట్లున్నది.

మూలమున దువ్యంతుడు వేటకు నెడలినపుడు
'నిర్థలం నిర్వృషద్యం, బహుయోజన మాయతిం' అని
యెడలిన వర్ణించి 'సహస్రం చాపి నదీం గత్వా జల
నైరాశ్య కర్మిణః త్షుత్పిపాసా పరితాశ్చ వ్రాంతాశ్చ
పరితా భుని' అని జంతువులను వర్ణించి 'త్రైస్త్విత్రిత
సరవ్యాప్తైః అభక్ష్యంత బుబుక్షైః' అని పదాతుల
గూర్చి చెప్పినాడు. 'విలార్కం భురికార్కం కపిత్థ
వలసంకులం' అని స్పృహార్యావోరవిమహిత మగు
నరణ్యము నింకొకచోట నూచించినాడు. ప్రేయర్థముల
నొక్కపదములో 'క్షుత్పిపాసా పరవల్లై' పదాతు
లయ్యియుప్రదేశంబుల విశ్రేమించి' అని నన్నయ
వ్రాసినాడు. దగ్గర పల్లెలుగాని జనముగాని యుండిన
యెడల పదాతులకు త్షుత్పిపాసా పరవత్వము కలుగదు
గదా. త్షుధార్తులగువారు సులభముగ నక్కొలమున
లభ్యమైన వన్యమృగముల జంపి తినుటకు విశ్ర
మింతురు. మూలమున గల స్వభావోద్భవులు, 'సర
వ్యాప్తైః' అను మొదలగు నంతయు తగియున్న
పదముల సాగునును నన్నయ్య కవిత్వమునందు గన్పట్టుట
కఠకాశములేదు. బహుశ మైన భారతము నాతడు
సంకుచించి వ్రాయవలసి వచ్చినపుడు మొత్తము భావ
మును వీలైనంత తిన్నప పదబాలముతో నూచింప
వలెను. పదాతులే రథము ననుగమింపలేక వెనుకనుండి
పోయి రనుటలో రథకురుగాదుల ముఖ్యభిజనము
రాజు ననుసరించిరని స్పష్టముగా దోక్తించునుగదా!

నన్నయ్య వ్రాసిన 'అమరపతి ఖాండవమున
కును వైశ్రవణు వైశ్రంతిభమునకును సమానముగా
కమలజాత దీనిని భూలోకమునకు రచియించెను
గావోలు' నను భావము బాగుగ నున్నట్లు తోచదు.
మూలమున యావనమునకే 'సందనప్రఖ్యం' 'వైశ్ర
రథప్రఖ్యం' అను పదముల వాడినాడు. కాని
గెవేంద్రుని నందన మనుటకు మాటుగ ఖాండవ మనుటం
జేసి, ఖాండవము నింగ్రుడు నందనము కన్న నుండర

ముగా భావించి యుద్ధమును గాన యీవనము నందినముకన్న సుందరతర మని ద్వ్యంతిం మ భావమే మనకు గమ్య మనుకొంద మన్నను యద్వమాన్వాసమున 'తక్షశుం డను పన్నగేంద్రు డేంద్రున కిద్దనఖుడయి ఖాండతమనం దుండుటలేని దీని నమృతము రక్షించు నట్లతివ్రయత్నంబున నింగుడు రక్షించుకొని యుండునది' అని అగ్ని చెప్పినటుల నన్నయయే వ్రాసినాడు గాన యీ రెండవ సరసభావంబు కూడ వ్యతిరేకింపబడుచున్నట్లున్నది. ఖాండత మనగ నే ఖాండత దహనమే మనకు జ్ఞప్తికివచ్చును. అంతయు గాక ఖాండతము భూమిపైనున్నది. 'దీనిని భూభాగ మునకు రచియించె నొక్కో' యనుట, పైరెండు వనములు భూమిపై లేనప్పటి సార్వకమగు. గాన నెఱుమాసినను 'ఖాండత' పద ముచిత్రప్రయోగము గానట్లు దోచుచున్నది.

నన్నయ్య(వ్రాసిన ౬౮)లనలుచెయు ప్రవృత్తినిగూర్చిన పద్య మెంతేవి సుందరముగను మూలము నందిరి భావమునకు సరిపోవునట్లును యున్నది. 'అతి రుచిం గకుండయిన యాతనికిన్ హృదయప్రమోది మాతకిముగ నవ్వనంబున లతలనలల్ మృదులానిలాప వర్జిత కుసుమకూతావళిలు సేసలు వెట్టినయట్టిరెరి సంపతిదగినిని నాదమృదుభ్రావల దీవెన భ్రాష్టనిచ్చుచున్'. ఇందినయ్యర సౌందర్య మన దేదీయను లేదు. ఇవివ్రదు మై మూలము నుదహరించు మ శ్రీ బ్రహ్మం గారు తమ వాదమును వ్యతిరేకించునట్లున్న యాఖ్యరు పాదమును మాత్రము వివేచి విగతపాదములను వ్రాసి నాడు.

'హరుతాకలితాస్తత గ్రుహః కుసుమ శోభితాః |
ప్రవృత్త్యస్తీం విచిత్రాంతం వృష్టబంధో పునఃపునః |
దిశస్వృశోధనంధుభూః పక్షిభి ర్భృగురస్వరైః |
విరజాః పాదపాస్తత్ర విచిత్రకుసుమాంబరః ||'

'బ్రహ్మం గారు 'స్త్రీజన మిరుగెలంకుల నున్న తిస్సానములనుండి విభ్రమముతో బరించీలజలు జల్లులు కది నగరవిశేషము' గానన్నారు. మన మేదేని కొత్తప్రశంసనకు వెడలునపుడు దాని రామణీయతను మన కితః పూర్వ మనుభవవేద్యులకు నొక రమణీయ ప్రశంసతో బొల్పుట యనివయమా? ఋషివాటిక లైనను బట్టణభాగముల జ్ఞప్తికి తెచ్చునటుల గౌరవిం

చుట యనివయమా? దుష్కంతున కట్లు దోచుట యన్యభావికమా? మూలమును గూర్చి బ్రహ్మం గారు 'ద్విజాశీర్వాదముతో జేతురెత్తి పూలుజల్లి యభ్యాసకుని సత్కరించు నీతి చెఱును ఎఱు నే న్నెన్నో యని పించిన కణ్వాశ్రమినిగానప్రభావము నూచించ బడుట యుదాత్తరమ్యముగా' నున్నదినినారు. దీనిని బట్టి యాయనపద్యమును శ్లోకములను సరిగ జనువ లేదనియో, చదివినను వ్యాసునియందలి స్వాభిమాన పూరితశ్రమ యాతనిని నన్నయయందలి సరసార్థముం జూపినీయ లేదో తెలియరాదు. నన్నయ పద్యమును గూర్చి వ్రాయునపుడు 'అక్షరైః' దీవెన భ్రాష్టనిచ్చుచున్' అని యున్న పదముల జూచుట చూచుటయు, వ్యాసునిశ్లోకమునందు 'ద్విజాశీర్వాదముతో జేతురెత్తి యభ్యాసకుని సత్కరించునీతి' అనినక్కపోల కల్పిత ధ్వన్యర్థము నే స్వీకరించి 'విచిత్ర కుసుమాంబరః' అనుపదమును దాటివేయ జూచుటయు, పితృదుహితృపరములయ్యాచితినిగూర్చి రహరమి యొక పుట వ్రాసినవారికి దగనిపలి యని భావించెన. రాజు వేటకు బయలుదేరునపుడు 'ప్రాసాదవరశ్శృంగస్థాః స్త్రీయః తం దృష్టుః' అనియు 'సప్తపుః' పుష్ప వృక్షీః 'సప్తజాః తస్యయాదీని' అనియు నాగరస్త్రీ చేష్టితంబుల వర్ణించినాడు. ఆనందికరము యనువజన మనోహరము నగు నాదృశ్యమే. 'ఇటుగెలంకుల నాకాశము నంటు వృక్షీయులపై విచిత్రకుసుమాంబరములు ధరించిన వనస్త్రీలు పుష్పవృక్షీనాతని శిరస్సుపై జారవిడిచిన బ్లాతనికి భాసించజేసినది. ఆత్రేయ స్త్రీలు విచిత్రాంబరముల ధరింతురేమో తెలియదు! ఈ ఘటము శృంగారరసప్రధానము. ఇంద్రులకగ ద్దినోద్దీపనములగు శ్లోకముల నే వ్యాసుడు వ్రాసినాడుగాని తాపజనోచితములగు వర్ణనములను గావించలేదు. రాజోపుష్పట్టమునకు నూదనముగా 'లతాగృహవరి షీప్రాన్ మనసః (పీతివర్ణనా' 'పరస్పరాశ్చిష్టశ్చై రంఘ్రిపైః కుసుమాంచితైః సేవితం వన మతిర్గతం మత్త వానర కిన్నరైః' 'సుఖిత స్సుగంధశ్చ... అనిలః పరిక్రామన్ వనే వృక్షైః' ఉచిత విధింపనూ' అని యీ మొదలగు వర్ణనల గావించినాడు. ఈ సందర్భమున గల రహరమి పదునాడుశ్లోకములలోను, వైదాదుపాదములలో మూత్రమే తాపవృత్తికనుగుణంబులగు భావములు నూచించినాడు. అందు 'ప్రభ్రాష్టాద్యాయ

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

సంఘసాం నియమవశాదాశాం 'సుప్తినారణ శాస్త్రాల సుజాతాంబ్రవిమితాం' అను స్లోకమున, సంఘస్థులగునను, కంఠపాదమును తిలకించిన, నా క్రతగానలగు ద్వీలభగోషాం శార్దూలానిన్యగ ముల యంత్రులలెనే గుచ్ఛంతునీకి దోవిన చని నూచించిన ప్లీన్నది. ఇంతయేల ద్వీజపదమునుగాని ఆశీర్వాదపదమునుగాని (నన్నయ్య పద్యములోని దీప దము) మూలమున లేనేలేనప్పుడును, మరియొక సరసతి రార్థ ముపపన్నమగుచున్నపుడును దూరాన్వయ మగు ధ్వన్యర్థమే దాని కర్థమని జెప్పి స్పష్టముగగల పదముల యర్థమును జూడ నిరూపించుట దోపావహా మని భావించును. విశ్వనాథనాథు 'పురుషోత్తమ'పదమునకు నారాయణార్థము జెప్పి తద్భవముగా నన్నయ నూచించుటచినా దనుటలులే 'పక్షి' శబ్దంబునకు 'ద్వీజ'శబ్ద సుద్ధముంజెప్పి, దానికి మరల ధ్వన్యర్థమును బట్టించుటయగును.

అస లింతకును నన్నయపద్యమునకు బ్రహ్మాం గారు చెప్పిన యర్థమే ధ్వన్యర్థము. అంతకన్నను రసవంతమై, సులభతరసిద్ధమైన మరియొకభావము స్పష్టముగా గోచరించును. 'మూర్ధ్నినిం చిన వన కేవల తాస్త్రీలకలె నున్న లతాలనను, రాక్షస గుచ్ఛంతుని శిరముపై కుసుమాక్షతావళుల జల్లి యళినిని నాచునుభావల దీవన లిచ్చిర' నుల యెంతయు దగియున్నది కదా! నాగరికస్త్రీలు 'అక్షతలను' జల్లి 'దీవన' లిత్తురా? పద్యము జదివిన తోడనే నాగరిస్త్రీలే బ్రహ్మాంగాని మనంబునకు దోచుటయు, బోనిం డట్లుదోచినను, నాభావము విరస మని యాభాసోపపత్తిం గల్గింప జూచుటయు నెట్లు సంభవించెనో పండితులకే యెరుక.

'పరితాపముదీరగ బైవెనె నన్నదీపవనంబులో' అని చెప్పింబంటే నన్నయ 'ఏచి తిసర్పి...' యను సూరినివృత్తి మారంభించినాడు. మూలమున నా సది యేరు మాచిని యనియున్నది. ఇది రమ్యముగా నున్నది గదా! 'చని చని ముండుట నాజ్యహవిర్ధృత సౌంధ ధూమలతాతలంబు, దెవగిన ప్రాకులకొమ్మలమీద నచేతి లతాంశములైనను, బా యని మధుసూత్రకరంబుల జూచి జనాధిపు డంత నెఱింగి దహో, వన మిది యల్లదె దివ్యమునీండుని వాసము దానగు నంచు నెవన్' అను నన్నయపద్యమునకు మూలమున సాధారములేరు.

సాధారణముగా బోగ చెట్టివలే నెఱిగలు పట్టును కూడ వచిలిపోవును గదా. అట్టియే బోగయున్నది. పూవులు లేవు కాని మధుసంబులు చెఱుకొమ్మలమీద నున్నవి. ఇచ్చట మధుస శబ్ద మెంతయు దగియున్నది. ఆ దివ్యకోమలము సౌరభభ్రాంతములై మధు పము బంకనోపు నని గోచరించుచున్నది. ఆ ధూమ మును బట్టి తపోవన మిది యని యెరింగి(నల్లపలజూచి) 'అదిగో దూరముగా నల్లచ్చట నామని ని నాసము గావలయు' నని దువ్యంతు డనుకొనినాడు. 'అల్లదె-యెడకో' అనుట. 'అదిగో నల్లచ్చట' యను తెనుగు ాడుకను జూపుచున్నది.

నన్నయ కవ్యాశ్రమ సమీపమున సహజ వైరి వర్గముల మైత్రిని నూచింపుడు నాదిన 'సహవాస'పద మెంతయు దగియున్నది. కాని 'ఒక్కటాలనియాడు' అని యదే యర్థముల నిద్దు పదముల మరలవాడుట బాగుగాలేను. మూలమున 'ఆసనాని విచిత్రాణి పుష్ప వంతి మహీపతిః ప్రయత్నోపహితాని స్య దృష్ట్యా విస్మయ మగమతో' అని యున్నందున మునుట రాజున కాని హితులేదను ప్రశ్నయే యుత్పన్నము గాదు. శ్రీ బ్రహ్మాంగారు దువ్యంతుని కవ్యాశ్రమ ప్రవేశమును గూర్చి మరియొక యాభాస విరసార్థమును కష్టపడి సాధించిరి. మూలమున 'సోఽపశ్యేమాన స్తం ఋషిం శూన్యం దృష్ట్యా తిదాశ్రమం ఉగాచ క ఇహే త్యుచ్చైః వనం సన్నాద యన్నివ' అని యున్నది. ఇది సహజమే. నన్నయ 'ఒక్కరుండ చని తిన్వి పయోజదభాక్షీ...' అనియే దమ్యనికల్గవు మందిరం బునన్' అని వ్రాసినాడు. కాని గుచ్ఛంతును పిలువకయే లోనికి నెడలి నాచని వ్రాయలేక! 'రా జమ్మని ఇంటికొజనుడు ప్రావ నెడ నెడ మునుల నడువదు నయ్యాశ్రమ ద్వారమును సమీపించి పాద రక్షల బయట విడిచి...' అని మొదలుగా ప్రతీకార్య మును వ్రాసిన నుటల స్వభావమందరముగా నుండునా! సాధారణాచార వ్యవహారముల యాచిత్యమును రాజు బాటించినాడనిగాని, లేదనికాని వ్రాయుకొనుటల దోపావహాముగాదే! 'అమ్మనికల్గవు మందిరంబునన్' అనుటలో, మందిరము బయట నంతేనాను లేవదు. లేక శూన్యం బయియున్నది గావ యూర్వార్యరేతస్కు డైన కణ్వుని కుటీరమున స్త్రీజన మెవ్వ రుండు రను నిబ్బరముచేతను, సహజ రాజస్వభావము చేతను

లోనికి దుష్ట్యంతుడు వెడలివచ్చి గానీ, రాజు నుండి రము బడులు నిలువబడి శోనీల శకుంతలను గనినాడని గాని యూహించుట యసంగతియ కానేరదే! అని కుటిరములే కాని సునికాల హృద్యంబులు కావే. 'తొంగికాని తలుపుద్రోచికాని లోని వారలం జూచుట ధర్మ మని బ్రహ్మంగా రన్నారు. నన్నయ 'రాజుచని...మందిరంబున' అనివాడు. కావున 'కొన్నాత్తుగా నొక్కయకుననేసి, సముద్రంబును హుమంతుకుం బోలె కణ్ణాశ్రమభ్యంతరమునకు రాగా గెంతినాడాయేమి? అను యనాచితని నన్నయ కావన వల సంబంధలేవో దుర్గాహ్యమే. అంతే గాను 'తనివ్రయోజదిశాక్షి సంకుల మిళిత...కొనుల కుంతల' అను పదములలో ప్రత్యంగ వర్ణన మాయనకు దోచుట శోచనీయమే. మూలమున శకుంతలను జూచి నపుడు 'శ్రీ రివ రూపధారిణీ! అనియేగాక 'వృష్ట్యా సంస్వనవద్యాంగి' అనియు వ్యాసుడు వాడినాడే! నన్నయయం దీ ప్రత్యంగ వర్ణనము దుర్బుధ్యముగా నాయనకు దోచినను నది యమూలకముగానే! అంతేకాదు కణ్ణుడు లేడని తెలియువరకును 'పుష్కరలోచనే' 'శోభనే' అని దుష్ట్యంతుడు శకుంతలను సంబోధించి, (అవశ్యమానంబునం తాంవరాహోహం, శ్రీమతీం, చారుహాసినీం) బుద్ధిలేడని తెలియగానే వరాహాను, చారుహాసినీని 'సుగోణి, నాగనాసార, మత్రికాశిని, కలభాషిణి' అని సంబోధించినాడే దానిని గూర్చి 'బుద్ధి లేకపోవుటతోడనే బరితెగించి హృదయమునదిలి శంకా భయంబుల వీడి సరసంబులకు దిగినాడు' అనువిర సార్థమును బ్రహ్మంగా లేల మాడలేదో తత్కారణము మనోరీతియగానున్నది. నన్నయ వైపర్యమునందు కొంచెము దూరావస్థయ మైనను నొకసాగసున్నట్లు గోచరించుచున్నది. మూలమున 'స్వాగతం తే ఇతి క్షిప్రం ఉవాచ ప్రతిభ్రాజ్యచ, అసనే నార్చయి త్యాభ...' అని శకుంతల గూర్చి చెప్పబయును 'నిన్యతే ఘనాంతిరాత్ యథా' అని ఆమెను వర్ణించుటవలనను, రాజునకు స్వాగతముం జెప్పి వెంటనే వెనుతిరిగిన దని(అర్చనాది సాముగిరకకు) యూహించుచున్నాడు. యీవిషయము నే నన్నయ పైనిశేషణముల జూపినాడని తోచుచున్నది. శకుంతలను జూడ గనే ఆమె కుకుమారాంగి (తనివ్ర) యని దుష్ట్యంతుడు

గ్రహించినాడు. శకుంతల దుష్ట్యంతుని విగ్రహకు వచ్చి యాతనిని మాడగనే (సా తం ద్విష్ట్యేన గాజానం దుష్ట్యంతి మసిత్తేక్షణా—మరిమాలము) యామెను పయోజదిశాక్షిగా నెరిగినాడు. స్వాగతము చెప్పి వెనుతిరుగగనే 'సంకులమిళితా...కుంతల'గా జూచినాడు. ఆత్మటిలోనే దుష్ట్యంతున కీ లక్షణము లామె యందుగోచరించినవి. ఇది దూరావస్థయమే కాని సార్థకసంబోధనలను నన్నయ చాలవోట్ల వాడినాడు. గావున, సిద్ధించుచున్న యీ వ్యవస్థ్యమునందలి యుచితానుచితములకు సహృదయు లగు పాఠకులే సాక్షి. వ్యాసభారతమునం గొక శ్లోకమును చదివి వెంటనే యా భావము నన్నయ పద్యమునందు రసమును గోల్పోయినదే యని యా వేదనపడరాదు. ఆ మూలాగ్రము చదివి ప్రతిరచిమగ్నము జేసిన తరువాతనే బాగోగుల సెన్నుట యుచిత మని చెప్పబట్టే యీ యన్వయమును వ్రాసినాను.

'పరభాటికకు మాడగనే ప్రత్యంగ సాంకర్మ్యిక లగ్నమైన దృష్టి'యనియు విశ్వరూపు నుత్తరచే గల్గు వికారమనియు 'తత్కారజ్యంభిత కామాషేక్ష' యనియు మొదలగు నెవరికి దోచిన పదముల వారు వాడుట చాల కులభము. దాని కాలోచన యవసరములేదు. అది తత్కారజనితావేశమునే తెలియ చేయును. కాని వానిని సకారణముగా గానని నిరూపించుటకు యత్నించువారికి మాత్రము బాగ్రత్తిగా నన్నయను, మూలమును జదివి సాకల్యముగా నాకళించుకొనుట తప్పనిసరి. పై మై జూచి స్వయనోప్రవృత్తి కనుగుణముగా వ్రాసుకొనిపోవుటకు వారికి కుదురును. యీవిధముగా నైనను బ్రహ్మంగా రాయవకాశమును పాఠకులకు గల్గించి కృతకృత్యులైనా రని భావించెదను. ఆ దుష్ట్యంతుని మనఃప్రవృత్తి నే, సనాతనము, భగవత్ప్రసూపము, ధర్మావిభుద్ధయ సగు కామ ముల వర్ణించుట యుచితతరంబుగా నుండునుగదా. దుష్ట్యంతు డాశ్రమ ప్రవేశమును జేయుటతోడనే యాతని మనంబున శృంగారభావంబు లుద్భవించి, శకుంతలం జూడగనే నామెయం దాతని మనము లగ్నమైనది. మూలమున 'దర్శనా దేవ హేళుభే త్వయా మేఽప హృతం మనః' అని యున్నది. మూలమున మహర్షి లేడని తెలియువరకును సామాన్యముగ నే శకుంతలను సంబోధించి తరువాత కామావేశపరమకు డనుటం

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

గూర్చి: 'గాంధర్వవివాహోచిత స్థల కౌలంబులు ప
వన్నము లైనవి గాన తదనుసరణభావంబులై రాజా
నంగు గల్గినవి కాని యవి తుచ్ఛములుగావు. అనచేత
ధర్మ్యంబులు' అని చెప్పట 'శకుంతలను జూచిన
తోడనే కామమోహితుడై తండ్రి లేవనినతోడనే
తమకము చెచ్చి పైపైకి వచ్చినాడ'ని చెప్పటకన్న
ఎంత యుచితముగా నుండును. కణ్వుడు కూడ
'పర్వీష్టతాం మత్వా' 'ధర్మ్య చాన్వితం మనః'
అనియు 'సకామయా స్సకామేన నిమమంత్రిః
'శ్రేష్ఠ ఉద్యతే' అనియు జెప్పినాడు. ఈ విషయ
మునే సందలితవృద్ధయందైన దుద్యంతుని స్వగత
మున 'ఇది మనికస్యయేని ఏల నా హృదయంబు దీని
యందు దలిలె, న ప్పులకులు వచ్చునేరన'ని నన్నయ
వోర్తింపజేసినాడు. ధర్మానిరుద్ధకామును కల్గిని
దన దృఢమైన నమ్మక మురుటంజేసి, వాని హృదయ
సంచలనమును మూలమున కవిరోధముగా సమర్థించి
నాడు. మూలమున 'సమేఽన్యత్ర త్కత్రియా యాం
మనో జాతు ప్రవర్తతే' అని చెప్పించి 'ధక్రం భజ'
'భుంక్ష్య రాజ్యం విశాలాక్షీ' యనిపించినాడు.

దుద్యంతుని భావమున కనుకూలముగనే శకుం
తల భావము కూడ ప్రవర్తించినది. వాని ననంత విలా
సంబున జయంతుని పోల్చి కలవానిగా జూచినది.
చూడగ నే యాతని సౌందర్య మామె నాకర్షించినది.
అంతమాత్రమున నే 'కనువేదురుగల బాల' యని
మహాద్యశోపప్రస్థానకారణంబుడైన భరతుని జననిని
గూర్చి వాకోనుట సాహసోపేతమై నన్నయ
యందలి ద్వేషభావమునే శూచించును. వీరి ప్రేమ
దివ్యమైనది. కారణజన్మ ప్రభవమూలకమై యకస్యా
దుద్భవమైనది. మూలమున విద్యుత్తులలై దుద్యంతు
నికి దిర్ఘన విచ్చి యా లిప్తార్థకౌలముననే (మూల
మున 'దృష్టేవ') దుద్యంతుని 'సింహస్కంధు
నిగా, దీర్ఘ బాహునిగా, ఆయత పద్మాక్షుగా
శ్రూణోరస్కునిగా సుసంహతునిగా' వేయేల 'సర్వ
లక్షణ పూజితుని'గా నెరింగినదే! పూజించిలజ్జావనత
వదనయై స్వయమానయై 'కిం కార్యం మయా క్రియ
తాం' అని యడిగినదే! ఈ సాత్వికభావజాత
మనస్కయోః శకుంతలను శ్రీ బ్రహ్మంగా రెంత
డిండింతురో తెలియరాదు.

దుద్యంతుడు తన్ను వివాహము జేసికొను మని
కోరిన తరువాత 'ఏకాక్షీ త మాశ్రమే హస్తతీ వాక్యం
సురుగురాక్షర మువావి' అని శకుంతలను దైర్యోపేత
యైన శృంగారనాయకగా నూచించి 'నీ యర్థమును
మా తండ్రియగు కణ్వు నకుగు మని' యనిపించిన తరు
వాత దుద్యంతుడును సంజేహ ముదయుంపగా 'నీ
చెవ్వని కూతుర వని' యడిగినట్లు మూలమున వ్యాసుడు
వ్రాసినాడు. అట్లుగాక నన్నయ కొలది భిన్నంబుగా,
'కణ్వువహోముని యెం దేగి రని' దుద్యంతు డడుగ
బండ్లులేర నేగి రని శకుంతలచే జెప్పించి 'నీ వెవ్వని
కూతుర వను ప్రశ్నకు శకుంతలచే స్వయంత్రాంతమును
జెప్పించి దానిని వినిన దుద్యంతు డామెను పాణిగ్ర
హణము జేయు మని కోరినట్లు వ్రాసినాడు. మూలము
నందువలె, శకుంతల యెవరో తెలియకయే తన మనం
బునే ఏకైక సాక్షిగా దీసికొని యామె త్కత్రియకన్య
కయై తీరవలయు నని నిశ్చయించి యామెను 'బెండ్లి
యగు'మని యడిగినట్లు నన్నయ వ్రాయక దుద్యంతుని
యందు కొంచెము జాగ్రత్త నూచించుచు యామెను
త్కత్రియగా నెరింగిన తరువాత నే బెండ్లాడుమని కోరి
నట్లు చిత్రించుట కొంచెము మెఱుగుగా గన్నట్లు
చున్నదిని భావించును. కాని చూడగ నే పరస్పర
లగ్నమనస్కులను విషయమున రెండును నభిన్నాభి
ప్రాయములే.

'దృష్టేవ ద తాం ధీమాన్ చకమే చాడదర్శ
నాం' అని పరాశరడు సత్యతెలిసి జూచునప్పుడును
"తాం దృష్ట్యాహృష్టరోహ భూత్ దిర్ఘనా జేవ శంకనుః
పిబన్నేవ ద నేత్రాభ్యాం నాతృప్యతే నరాధిపః"
అని శంకను గూర్చియు వ్రాయుటవలన, పరాశరని
తుచ్ఛకామావేశఫలితంబు వ్యాసుడనననియు శంక
నుని యైశ్వర్యముత్రతానికారని పుత్రుడు భీష్ముం
డనుటయు జెల్లువే! కొన్ని యలొకకిరదయములను,
భారతకథయందు తప్పక నొప్పుకనవలయును. కాని,
యడల మూలభారతమునందలి చాలకథను తీసి పార
చైవలసినవచ్చును.

మూలమున దుద్యంతుని సింహసంహనుడైన
యువకునిగా చూచినంతనే స్వాగతమును జెప్పి
యర్హ్యపాద్యాదు లిచ్చి 'పద చాపానామయః రాజశః
తీశలం ద నరాధిపం' అని చెప్పటలో రాజులక్షణముల
నుపలక్షించుటవలననే రాజని గ్రహించినది, కాని

ధర్మప్రత్యయార్థము మరల 'నీవేవ రసి' యడిగిన దని యూహించుకొనవచ్చును. నన్నయ 'నవ్యంతు నెఱింగి' యనివాడు గాని దుష్టాతునిగా నెఱింగి యనలేదు గాన యీయెరుంగుట దుష్టంతుని నోటి నుండియే గావచ్చును లేక రాజలక్షణములనైనను గావచ్చు. ఇందు రెండవయభిప్రాయమే మూలము నందు సూచిత మగుటంబట్టి సమంజస మగు నని దోచుచున్నది. 'మాడగనే రా జని యెరిగిన దట' అను శ్రీ బ్రహ్మంగారి యీ సడిం పనుగ్రహణ్యత మని జెప్పవచ్చునేమో! మూలమున విస్తారముగా హావ భావాది సూచితమైన యుద్దేశము నే నన్నయ యొక్క పదములలో ప్రస్తుతశ్లోకారప్రాదుర్భావనూచకంబుగా 'అనంతవిలాసంబున జయంతుని పోలిన' అని సూచించినాడు.

నన్నయ 'కణ్వమహామనీంగ్రు నాత్మజను' అని శకుంతలచే జెప్పించినాడు. దానిని వినివంత నే 'యాపలుకు నమ్మనేర నని' దుష్టంతు డనుకొనినాడు. మూలమున 'దుహితరం మాం విద్మి' 'సుతా మేవం మాం విద్మి' అనియు శకుంతల బల్కినది. కణ్వవక్త బుట్టక పోయినను వారిసంబంధము జన్మజన్మక సంబంధము వంటిదే. వారిభావములు గూడ నట్టివే. కణ్వడు 'శకుంతలా చ పితరం మన్యతే మాం' అనుటయు శకుంతల 'కణ్వం వా పితరం మన్యే పితరం స్య మజానతీ' అనుటయు జూడ నీ సందర్భముల యందు 'జనక'శబ్ద ముచితమైనను 'పాధాత్వర్థకమైన పితృశబ్దము నే వ్యాసుడు వ్రాసినాడేల' యని సంశయముదయించును. ఆ పదములను 'తండ్రి' 'మామయ' అను పదములవలెనే ప్రయోగించినా డనిపించుచున్నది. ఆత్మకార్థము నిచ్చు 'సుతాం' అను పదమును గూడ వ్యాసుడు వాడినాడే! వై జెప్పిన సందర్భములయందు వ్యాసుడుగూడ శ్రీ బ్రహ్మంగారివలన 'నయథార్థము నవలసించినాడను' నవయశము నార్జించుకొనవలసినవాడే కదా! వ్యాసుని పితృ దుహితృ శబ్దములకు ధ్వనిసంయోగ మున్నది. నిజమే. అంతమాత్రమున 'ప్రాదుర్భావార్థక జనిధాతు సంబంధములైన యాత్మజ జనక శబ్దంబుల నుపయోగించి యాచిత్యమును భిన్న మొనర్చినాడు. అవికేవ లానవధానతాకారణంబుగా నానాధృతియులైనవి. మూల మాచిత్యసూచకపద 'సమన్వితము' అని. యనుట చాల యనాలోచితమును

నతతైత్వకన్విష్టయబుద్ధిదోష్టకమును వలెదోచుచున్నది. ఆ పదముల నుపయోగించిన యాచితీ ఏల చెడినదో సకారణముగా వివరింపలేదు. శకుంతల కణ్వని యాత్మజ అను భావము దుష్టంతునకు కలిగినగదా 'యూర్ధ్వరేతస్కుడైన కణ్వనికి నీ వెట్లు మామరి వైతివి? యను ప్రశ్న యుదయించును. స్వజనకుని వలెనే కణ్వని భావించుచున్న శకుంతల 'జనక' పదముపయోగించుట, అయథార్థప్రకాప మెప్పుడును గాజాలదు. మూలమున జనకపద మెచ్చటను సాధారణముగ గానరాదు. 100 కి 99 పదముల స్వజనకునికి గూడ పితృపదమే గానవచ్చును. ఓపికగలవా రాది పర్వమును పరికిలించి నిర్ధారించుకొనవచ్చును. మూలమున దుష్టంతుని ప్రశ్న 'దుహితా కథం సంభూతా' యనునది గూడ బ్రహ్మంగారివాదమున సార్థకము గానే రగు. వివాహనిషయమున కన్యాప్రవాత యగుతండ్రిని గూర్చి 'మదీయజనకులు సనుచుంతురు. వారు నీ కిచ్చిరేని....' యని నన్నయ యనుటలో జనకపద మనాచితీ గానేరదనుకొందును. నన్నయ 'నయథార్థ ప్రలాపి యనియు' వ్యాసుని 'పితురునకును బియ్యంబు నకును నొక మంత్రమే చనువు బ్రాహ్మణు'డనియు 'ననుట కంటే' 'తండ్రి' 'మామయ' అను యర్థము నిచ్చు పదముల వాడినారని యుభయపక్షంబులయందు సామ్యదృష్టియును జూపుట యుచిత మని భావించును. ఒక్క పదమును గూర్చి దీర్ఘవిమర్శ జేయు నప్పుడు పూర్వాసరముల జాలవరకు నాలోచించి పనికి గడంగవలయును. నన్నయ చాలచోట్ల సంశోధనలను విశేషణములను అర్థయుక్తముగా వాడినాడు. కొన్నిచోట్ల నవి యాచిత్యము నెక్కడు చేయు నవిగా గూడ నున్నవి. నాని నన్నింటిని యొక పట్టికగా వ్రాయుట ప్రస్తుతము సాగ్యముగానిపనిగావున, కుతూహలులు, వై జెప్పిన పితృపదము విషయమై వ్యాసుని నన్నయ కవితల సరిపోల్చి చూచి యాచిత్య అనాచిత్య విచారణ చేయుదురుగాక యని గోరుచున్నాను. 'ప్రహుడో ధీమతా మసి' యన్నట్లు నన్నయ గూడ తప్పటడుగులు వేయవచ్చును. కాని ప్రస్తుతపట్టమందలి జనక, యాత్మజ పదము లా తప్పటడుగులలో జేర వని నా యభిప్రాయము. వ్యాసుడు పితృపదమును జనకపద నిర్విశేషముగా వాడినాడు.

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

‘కణ్వుని యొక ఋషి ‘హర్వ్యశతా యథా
సి త్వం, పుత్రీ త్వతః కంభాతా, సత్యం మే
బ్రూహి’ అని యడుగుట యచితముగా నున్నట్లు
కన్పట్టును. కణ్వుడు ప్రభావతీబ్రహ్మచారి గదా.
అట్టివానిని ‘శకుంతల యొక్కడిది. దీని జన్మనిధం
జెట్టిది’ అని యొక పై యాశ్రమపు ముని యడిగినట్లు
నన్నయ్య వ్రాసినదే, బాగుగ నున్నట్లు తోచు
చున్నది. కణ్వుని యూర్వ్యశతస్కత్వము విదితము
గావున శకుంతల యాతని భూతురు గానేదు అని
నిశ్చయించి యడుగుట బాగుగ నున్నదికదా!

దేవేంద్రుడు మేనకను పంపునపుడు, మూలమున
విశ్వామిత్రునిగూర్చి మేనక ఇంద్రునకు జెప్పినదానిని
చాలవట్లు దగ్గించి నన్నయ శకుంతలనోలనే దానిని
బల్కించినాడు. మూలమున మేనకచే నంత విపుల
ముగా విశ్వామిత్రుని ప్రభావమును వర్ణింపజేయుట
యామె భయాందోళనముల వ్యక్తము జేయుచు బాగు
గనే యున్నది. కాని రాజైన దేవేంద్రునివద్ద విదితము
లైన తద్విషయముల నన్నిటిని మేనక చెప్పట రాజ
మర్యాదా విలక్షణ మని భావించి నన్నయ ఇట్లు
మార్చినా డెనుకొనవచ్చును. యీ సంభాషణముం
దంతటను నన్నయ రాజసేవక భావము, వ్యాసుడు రాజ
సేవ్యాభావమును బ్రకటించినారు. ‘మూలమునగల’
‘తేజసా నిర్మహాల్లాకాన్ బాలయే ద్దరణీం తథా...
తాదృశిం తపసాయక్తం ప్రసీద్య మివ పావకం. కథ
మన్మద్యిగా బాలా జగేంద్రియ మభిస్సృజేత్, అను
శ్లోకములు చిత్తించిన వాక్యములతో గూడి భయోచిత
ములుగ నున్నవి. నన్నయ వ్రాసిన ‘అమ్మని యల్లి
చూచును నాక్షణమాత్రన గోత్రధారుణీగ్రమ్ములు...
యనుపద్యము సందర్భోచితముగ నున్నట్లు గన్పట్టును.
‘కోపపరు పాలికీ భాముల వోవ నోడరె’ యనుబకన్న
‘ప్రదిప్తం పావక మివ కథ మన్మద్యిగా బాలా తమభి
స్సృజేత్’ అనుట మెరుగుగా నున్నట్లున్నది.

మూలమున మేనక ‘భవే చ్చ మే మన్మథః తేత్ర
కాశ్యో’ అనియు ‘కామం తు మారుత స్త్రే మే వాసః
ప్రక్షిజితాయా వివృణోతు’ అని యును జెప్పటను
నన్నయ ‘అమ్మనివరుచి త్రింబు మే త్రిన చిత్రాయ త్రిం
బుగునట్లుగా చేసెదనిని వాసపు విడ్డొని మందములయూ
నిలంబుతోడుగా’ అని మార్చినాడు. ‘వాయువు

నాబట్ట విప్పివేయుగాక’ అని దేవవేళ్య రాజుతో
నన్నది, తొలిసమావేశమునందే దుష్యంతునితో
వయసువచ్చిన బాలిక శకుంతల యనుటలో ననౌచిత్య
కల్పనను క్రి బ్రహ్మాంగా రేల చూడలేదో తెలియుట
లేదు. దేవనిహితమైన యావసనానావరణమునుగూర్చి
ముందుగా మేనకయడిగినట్లు వాచ్యముచేయక నన్నయ
ధ్వని గర్భితముగా ‘మంద మలయానిలమును దోడ్చొని
వెసెలినది.’ అని జెప్పి తరువాత ‘గాలి యామె బట్టం
దొలగించిన దని చెప్పి, మన్మథుని సహాయమును
గూడఁ చిత్రజూయ త్రింబు చేసెద’ ననుటలో నూచించి
నాడు.

నన్నయ ‘చల్లని దక్షిణ మారుత మల్లన పీఠం చె
దగిలి లలనాగమ్మి... సుగంధి యగును మునివరు
మీదన్’ అని చక్కని పద్యమును వ్రాసినాడు. ముని
ప్రాజ్ఞుఁడై తపంబుండు గూర్చుండునుగదా. మేనక
ముని కెదురుగా ప్రవేశించిన దక్షిణానిల మామె
ధమ్మిల్ల తునును సుగంధియై మునిమీద ప్రసరింపదు
గదా! ఆ మునివరునకు కుడిప్రక్క వాలుగా మెల
మెల్లం భియాకొంతయై ప్రవేశించి మునిని ముందటం
గనినది. (వనకేలిలాలస విలాసాతిం జనుదెంచి
ముందటం గనియె...కొక చిత్రభీతి సంజన...చిత్ర
నిరస్త చిత్రజన్)తరువాత నామె వసనంబు తొలగ గా
విశ్వామిత్రు డామె యంగములయందు దిన దృష్టి
నాటు డామెను జేరిదీసినాడు. ఇచ్చట వ్యాసుడు
‘అపోవాహ వ వాసోఽస్యాః’ అనియు ‘అనిశ్శత్య
వయోరూపాం అపశ్యే ద్వివృతాం’ అనియును వ్రాసి
నాడు. నన్నయ వ్రాసిన ‘అలసత యొప్పుగా
దరుణి...’ అను పద్యము విషయమై వర్ణకుదంబు
లయు గత్యయ్యంబులయు ప్రశంస, వయసువచ్చిన
బాలిక, ఋషిపాతకం జెరిగిన తపస్విని జగత్పద్మభు
నితో సప్రస్తుతముగా గావించుట దిగదనియు, నవ్యక్త
మగురభావము తెలుగున లాలిత్యముం గోలపోయి
యమాలకమైన యనౌచిత్య కల్పనగా భాసించినదని
క్రి బ్రహ్మాంగారన్నాడు. మూలమును సావధాన
ముగ బరికించినను, నన్నయయందలి యసౌచ్యదత్త
మాయన కీ విధముల యనౌచిత సం దాయనకు గన్పట్ట
కుండ జేసియుండవచ్చును. ‘వసనమును వాయు
దేవుడు తొలగజేయ గా వాసాధమును చేతితో పట్టు
కొని తర్వితముగా వంగి నన్నయై యనిశ్శత్య వయో

‘రూపయైన యామెను జూచి కామార్త వయ్యెను’ అని యర్థ మిచ్చు మూలమునందలి శ్లోకము లప్రస్తుతములు గావా? శృంగారవిషయములందు పరివయము లేని తపస్విని యీ శృంగారచేష్టలను వర్ణించుట, అందును రాజామెను బెండ్లాడ మని కోరిన తరువాత, నెంత యుచితముగా నున్నది? ‘సాగ చ్ఛత్వోరతా భూమిం.....’ అను బైయర్థము నిచ్చు శ్లోకమును బ్రహ్మంగా లేల సరిగా జూడలేవో తెలియలేదు. నిష్కలముగా కత్తుకుచు ప్రళయ జేయుటయే మునివాటిక బెరిగిన కన్యకు అనుమాన రామిత్యతను అమాయకతను వెల్లడిచేయును గాని సరసశృంగార చేష్టావర్ణనములు సాగరక స్త్రీ లక్షణముల వ్యక్తము జేయును. మొగమాట మెరుగని మునికన్యకల లక్షణము లిందు గానరావు. నన్నయ భారతమున యీ సందర్భమున దువ్యంతుడింకను శకుంతలను బెండ్లియాడెదనని గోరలేను. మూలమున బెండ్లి మాటల తరువాత నే యీ నగ్నసౌందర్యానిర్దేశరూపసంపదాప్రళంస వచ్చినది. యీ పై వాక్యములను, ఇతిశూర్య మిటువంటి మరికొన్ని విమర్శనములను బ్రహ్మంగారి పాక్షికతను జూపుటకు వ్రాసితిని గాని వ్యాసుని యనాచితినెన్నుటకు గాదు. వ్యాసుని శ్లోకములగూడ, దిగు దృష్టితో చూచిన సరసార్థ యుక్తభావము గోచరించును.

అస లింత విపులముగా నీ కథను వ్యాసుడు జెప్పించుట యెందులకు? నన్నయ్య వ్రాసినదాని కైదారు రట్లన్నదే! ఇది యప్రస్తుతము కాదా? అను ప్రశ్న వేసుకొని మరియొక నన్నయయందలి యప్రస్తుతి నెన్నవలయును. అ దియ్యదియో జెప్పక నన్నయ్య వ్రాసిన రెండు పదముల స్వీకరించి ప్రసరణ పరీక్ష కారంభించుట యుక్తము కాదు. ఆ రెండుపదములును ఆప్రస్తుతిములగును, లాలిత్య రహితములగును గన్పట్టును. నిజమే. అట్టియొక వ్యాసుని యంత విపుల కథయు శృంగారవర్ణనమును ప్రస్తుతములు, లలితములు గాజాలక! దీనికి సమాధాన మాకాలముందు శత్రు యలలో శృంగారచేష్టావర్ణన మనాచితీగాదని భావించుటయే తప్ప వేరొండు గత్యంతరము లేనట్లు దోచుచున్నది. మనమునందలి యుద్దేశముల చాలవరకు వ్యక్తము చేయుటయే వారికి సాధారణ విషయమై యుండవచ్చును.

పెద్దికాలము కామోపభోగమును రమించి పుత్రికంగన్న విశ్వామిత్రుడు తపోభ్రష్ట డైనా డని వాద్య మొనర్చుట యనవసర మని భావించి, మూలమున విస్తరముగా వ్రాయబడిన యా విషయమును నన్నయ వలెనే యుంపవచ్చును.

‘ఇది మునిసాధకన్యక యని నిస్పృహవృత్తి నున్న....’ అని దువ్యంతునిచే నన్నయ యనిపించుట మూలముకన్న బాగున్నట్లు తోచుచున్నది. మానవుడెన్నుడైనను పారబడుట సహజము గాన దువ్యంతుడు మూలమునందువలె తిసయూహనే యాధారము చేసికొని శకుంతల ఎవరో తెలియకయే యామెను బెండ్లాడు మని యడుగుటకంటె నన్నయ వ్రాసినది దువ్యంతుని యుచితజ్ఞతను తెలియజేయును. మూలమున మణిమయాద్యాభరణముల నిచ్చెనని దువ్యంతుడు భోగాశ చూపినాడు. కాని నన్నయ దానిని వదిలి వేసినాడు. ఆ కోమలియందనురాగ ముపలక్షించి, ఆమె జన్మ వృత్తాంతమును వినివలెదనవాలనే రాజభోగముల ననుభవించు మని ఆమెను ప్రోత్సహించినాడు. ఇదియు దువ్యంతునిపాత్రను పోషించు నదిగా యున్నది. ఈ విషయమున శ్రీ బ్రహ్మంగారి యుద్దేశములు వివరింప! ‘తుచ్ఛకామాపేక్షను ఆ యమాయకురాలిని గాంధర్వము కాస్త్రీయ మని నమ్మించి, కామావేళింబును నిలువరించుకొనలేక కక్కుర్తిపడి యా సాధ్వీ సంటుగానించి కణ్వుడు వచ్చునంతవరకును నిల్చు ధైర్యములేక పారిపోయినాడు?’ ఈ విషయమున ఎక్కువగా మొదటనుండియు నిలువరించుకొనలేని కామమును వ్యక్తము చేసినవాడు వ్యాసుడు చిత్రించిన దువ్యంతుడు. నన్నయ చిత్రించినవాడు ‘మునికన్యక’యని నిస్పృహ వృత్తి నున్నవాడు, గాంధర్వ ముకాస్త్రీయ మని బ్రహ్మంగారి యుద్దేశమా? ఉత్రిమక్షత్రియుల, మహాపురుషు జన్మ కారణభూతమైన వారి కలయక విషయమై భిర్త భార్యను కక్కుర్తిపడి యంటుగావించెనని వాడుదువారేమో పండితులకే యెఱుక! శకుంతల యమాయక గాడే! నాకొడుకును రాజును జేసినయెడలనే నే నీవని కొప్పడందు నని రాజును ధైర్యముగా నడిగినదే! రాజమహిషీయు రాజమాతయు నావలె నన్ను కోరికగలుగదే!

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

మూలమున 'సకామునికి సకామ వరము' అని ధర్మయోక్తముగా దుష్యంతు డడిగినాడు. కాని నన్నయ 'పరస్పర ప్రేమంబు కాముడు పెంపవొడగె' ననుట శకుంతలయందలి శృంగారభావంబును పోల్పుట కనుగుణంబుగా నున్నది. శకుంతలయం దీ వరకే సాత్త్వికభావము లుత్పన్నమైనట్లు నూచింప బడినది కదా. మూలమున 'మనుజాయతే యః పుత్రః' అని శకుంతల యన్నట్లున్నది. కాని భర్త ప్రశ్నాన నూచకముగను సాధ్యులక్షణయుక్తముగను నుండునట్లు నన్నయ 'నీ ప్రసాదంబున నా కుదయించిన నందరున్' అని శకుంతల చే ననిపించుట మెఱుగుగా నున్నట్లు దోచుచున్నది.

మూలమునందు శకుంతల జాల జాగ్రత్త కలది. యువరాజత్వము నడుగుటచే గాక 'రాజా త్వదనంతరం కర్తవ్యః' అని కూడ చెప్పినది. అంతేగాను 'సత్యం మే ప్రతిజానీషి యద్వాదా వ చ్యతేహం రహః' 'బ్రాహ్మిం మే ప్రతిజానీషి ప్రతిజ్ఞాం రాజనత్రయ' అని గట్టిగా ప్రమాణమును ప్రత్యయార్థము గోరినది. తదనంతరము, గాంధర్వమున కొప్పకొనిన యామె, రాజా నీ కిం కేమి కావలెనని యడుగుటయే తడవుగా, దుష్యంతుని నమ్మనిదై 'రహో వివాహమైన గాంధర్వముకన్న బ్రాహ్మినివాహమే మంచిదనియు, లోకాపవాదశాంత్యర్థమనియు' యుక్తులం బల్కి 'పురోహిత సాక్షిగా వివాహము గావలె'నని గోరినది. 'రాజా లోచింపకయే (అనిచార్త్రయివ) దాని కొప్ప కొనినాడు.' అని యనుటచో తరువాత నాలోచించి శకుంతల యపనమ్మకము కౌమరై గోపగించియో, మరేకారణముకలనో శకుంతల నాహ్వానింపలేదని నూచించినట్లున్నది. లేక యా పదము కాముతురత నైనను నూచింపవచ్చును. శాస్త్రీయ క్రియా వివాహ సంతరము ఆమెను దుష్యంతుకు గూతీ తరువాత పిలువకపోవుట యవరాధ తరంబుగా నుండునని దుష్యంతుని పాత్రపోషణమున కీ వివాహప్రశంసయే నన్నయ ఎత్తలే దని దోచుచున్నది. గాంధర్వ వివాహమును మాత్రము నూచించుట యుక్తముగా గన్పట్టుచున్నది.

దుష్యంతుకు 'నిన్నెన్నో రాజబంధనము లతో తీసుకొని వెళ్ళెను' అని మూలమున నాలంఘనములను భోగములను మఱి మఱియు వర్ణించి 'సత్యం

కరోమి' 'శేషేయం సుఖకేసైవ' అనియు ప్రమాణము చేసి మరియు మోసగించినట్లు మూలమున నున్నది. దుష్యంతునకు భయము గలిగిన నాశ్రమము నుండి పారిపో నవసర మేమున్నది? సుహృత్ కి కోపము వచ్చినయెడల పరోక్షముండైనను దానిని జూపలేజేమి? లోకాపవాదభీతి శాస్త్రీయ వివాహమువలన దొలగి పోయినది కదా! 'శకుంతల ఎటులనూ యీ విషయమును కణ్ఠ్యంకు తెలియజేయును. లేకపోయినను అతడు దివ్యదృష్టివలన చెలిసికొనగలడు' అని దుష్యంతుకు భావించి కణ్ఠ్యంకు తుమాపణ జెప్పి శకుంతల నేలుకొనుటవలన కణ్ఠ్యంకు శాంతింపవచ్చును గాని, శకుంతలను పుట్టింట్లునే వదిలివేయుట ధర్మజ్ఞుడైన కణ్ఠ్యంకు హ్నింపవలెను విషయము లోకజ్ఞుడైన దుష్యంతునికి తెలియదా? కణ్ఠ్యనివలన భయంబును నన్నయ దుష్యంతునకు చూపలేదు. ఆఖిలన సరాధిపుడు లోకాపవాదభీతిని బ్రకటించినాడని మాత్రము చెప్పినాడు. దుష్యంతునిభయమును గూర్చిగాని మనఃప్రవృత్తినిగూర్చి గాని నన్నయ ఏమియు వ్రాయుక పాశకుల యూహకే వదిలి నాడు.

పుట్టినదాదిగా బెంచి పెద్దచేసిన తండ్రి యను మతి లేకుండ, స్వయందానము చేసికొనిన శకుంతల, లోకజ్ఞానము లేనిదియు, బేలయు గాదు కావున తండ్రిని చూసి భయపడుట సహజమే. మూలమున గూడ నట్లే యున్నది. 'తస్మాత్స్త్వస్య ధర్మాత్ స్థితా భీతా సా భరత్కథం | అభవ ద్దోషదర్శిత్యాత్ బ్రహ్మచారిణ్యయంత్రితా' అని మూలమున శకుంతలనుగూర్చి వ్రాసిన శ్లోకము బ్రహ్మంగా రెండు జూడ మరచి 'శకుంతల భయపడిన దని నన్నయ వ్రాయుట బాగులేదని' ఏమో వ్రాయుటవలన ప్రయోజన మెద్దియో గన్పట్లేదు. మూలమున శకుంతలను దుష్యంతుకు పిట్టైన నవ్వడు శకుంతలయొక్క మనోవేదనను వ్యాసు డెంతయో కరుణాత్మారితిముగా సహజముగా చిత్రించినాడు. నన్నయ దానిని వదిలి వేసినాడు.

శకుంతల మొదటగా కణ్ఠ్యునకు తన వివాహముసంగతి జెప్పినటులను తరువాత దివ్య దృష్టివలన కణ్ఠ్యుడు నీకు మహాత్ముడైన కుమారుడు గలుగు నని యన్నట్లును వ్యాసుడు వ్రాసినాడు. యీవిషయమున 'సగద్గదం, సప్రీడా శుచిస్మితా

కృష్ణా) దువాచ: అని శకుంతలమనఃప్రవృత్తిని చక్కగా చిత్రించినాడు. సన్నయ, మొదటనే కణ్వుడు దివ్యజ్ఞానమువలన వృత్తాంతము సంతను గ్రహించినాడని వ్రాయుట నాతని మహత్వము తెలియబడునుగానా! కణ్వుడు(మూలమున) 'రంభోరు' అనియు 'సకామాయాః సకామేన నిమంత్రిః' అనియు దువ్యంతుడు పూర్వము శకుంతలతో సనిన పదములనే వాడుటలో దివ్యజ్ఞానమును సూచించియుండవచ్చును. శకుంతల కణ్వునితో 'రాజా తాతా జగా మేహ... తస్య తాత ప్రసీదస్య' అని యనుటలో తన పాతి వ్రత్యమును వ్యక్తీకరించినది. 'సన్న తమింపు మ'ని యడుగ లేదు. కణ్వుడు 'అభ్యాగచ్ఛత్ పతి ర్యస్తావం భజమానాం' అనుటలో శకుంతల పూర్వమే దువ్యంతుని గూర్చి విని వసించియుండవచ్చునను గుని యున్నది కాని 'బుతవో బహవ నే వై గతాః వృగ్గాః' సార్థకం సాంప్రతం హ్యేతిత్ అని కూతురైన శకుంతలతో ననుట వెగటుగా దొరుగుచున్నది.

కణ్వునివలని వరంబుగా, మూలమున, శకుంతల ససచివుడైన దువ్యంతుని కనుగ్రహము చేయుచుని గోరినది. తెనుగుభారతమున 'నాకుదృఢిలైదు పుత్రుడు దీర్ఘాయురైశ్వర్య బలసమున్నతు డగు గాక' యని పుత్రప్రేమనే జూపుచు వ్రాయుటకంటె మూలమే యుచిత్రముగాను పాతివ్రత్యనూచకముగను యున్నది. కాని 'ధర్మపు నంచే నాచిత్రంబెవ్వడు దగిలియుండుగాక' యని కోరుటచే పతిప్రేమను తిండియొద్ద వ్యక్తముచేయుటకు సిగ్గుపడి, సతీహర్మము తనయందు నిల్చుగాక యని కోరుకున్న దనుకొనవచ్చును.

దువ్యంతుడు రాకపోవుటగూర్చి శకుంతల మనఃప్రవృత్తి దుఃఖమును గూర్చి కొంతయైనను మూలమునందువలె, సన్నయ వ్రాయకపోవుట లోప మేమో యనిపించుచున్నది. మూలమున దువ్యంతుని గూర్చి 'బుష్కే ర్భయాత్తు దువ్యంతః స్మర త్తైవా హ్యాయత్' 'గతేకాలేతు మహతి ససప్తార తపో ధనాం, స్త్రీషు చాస్యా మావభోగసక్తః' అని వ్రాయుటవలన శకుంతలా విషయమును చాల యల్ప మైనదానిగా భావించినాడు దువ్యంతు డని యాతని కీలమును చెడగొట్టునదిగా యున్నది. సన్నయ యైనను దానిని మార్చి దువ్యంతుని కీలమును పోషిం

చుటకు యత్నింపక మూలమునే యాధాతభ్యముగా చిత్రించినాడు. దీనినిబట్టి రాజున కిట్టి వివాహములు పరిపాటి యనియు బహుభార్యాత్వము సర్వసహిత మనియు స్త్రీలకే కట్టుబా డైక్కుడనియు జెప్ప వాది మాభాస కల్పనగాదని తేలుచున్నది. శకుంతలకే ప్రాక్షాన్యము భారతమునం దీయబడినది. దువ్యంతుడు వెనుకకు ద్రోయబడినాడు.

పదునైదు సంవత్సరములు కణ్వు డూరికొనుటకు కారణము గనపట్టదు. 'పుట్టిని యిండ్లను పెద్ద కాల ముండుట సతులకు దగదని' సన్నయయు 'నీవు నీ భర్తవద్దకు వెళ్ళవలయును' అని వ్యాసుడును కణ్వు వాక్యములుగా వ్రాసినారు. అర్థ మొక్కటే యైనను తిండిమును కణ్వుని వాక్యము సన్నయడే బాసన్నుట్టన్నది. మూలమున సర్వసమునుడు 'శకుంతలా భర్తృకామా స్వయం యాతు యథేషత్' 'శృత్వా వాక్యం కిం కరోషి, గంతవ్యం భర్తృప్రీతిః తివాప్తిచేత్' అని యనుట విద్వారముగ నున్నది. వాడెప్పుడో స్వాధ్యాయము జేయుచున్నవాడు కదా. తల్లిని గూర్చి యట్లును బాగుగ నున్నట్లు తోచదు. బహుశః రాజసగుణంబును, యువరాజున తాను పిలువనిదే రాజా నొద్దకు బోవుట కాత్మాభిమానము దొచ్చి తిండిపైగల కోపమును తల్లిపై ప్రసరింపజేయుటను, పై వాక్యములు వ్యక్తముచేయునేమో! కణ్వుడొప్పుంచిన తరువాత 'కిం చిరాయనీ మాత స్త్యం గమిష్యామో నృపాలయం' అని తల్లిని ప్రతిఘోషించి నృపాలుడైన తిండియొద్దకు తిగవు తీర్చుటకో యన బయలుదేరినాడు. మూలమునగల కణ్వు శకుంతలా శాకుంతలంబు సంభాషణములలోను, మరియు నచ్చటచ్చటను సర్వదమునునీ కీలము, స్వభావము వ్యక్తము చేయబడినవి. సన్నయ వానినిగూర్చి యొక్క పదమైనను వ్రాయకపోవుట లోప మేమో యనిపించుచున్నది.

దువ్యంతుని సభలో శకుంతల 'మహాచిన్దల పింపగ నగు నెఱుగనినా డెల్ల పాట...' అనిన వాక్యము 'అజ్ఞః సుఖ మారాన్యః.....' అను భర్తృహరి శ్లోకమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది. రాజా నిరసన వాక్యములను వినిన తరువాత శకుంతల యందలి కోపాది భావములను యథామూలకముగా సన్నయ చిత్రించినాడు. 'తిర్యగైతేత' అను భావమును 'కటాక్షించుచు' అని ద్వ్యర్థముగా రాజానం దనుకంపము గూడ సూచించుచు

నన్నయ శకుంతలోపాఖ్యానము

తెనిగించినాడు. 'కెందమ్మి కలువ కేమలకును 'శకుంతల' కోపారుణ నయనంబుల'కును సామ్యము జానుగ నేయున్నది కాని కోపాదుణితను వాచ్యముచేయక వదిలివేసిని బాగుండునని దోచుచున్నది. మూలమున శకుంతల 'నా వచనంబుల నేమివేని నీతిల నూరు వ్రయ్యలగు' ననియు 'నీవు విపీలికకంఠెను, కాకి కంఠెనుగూడ మాధుడ'వనియువర్ణమిచ్చు వాక్యముల' దుష్యంతునితో సలికినది. అంతటి కోపావేశము నన్నయగారి శకుంతల కున్నట్లు గన్పట్టెను.

శకుంతల రాజును జూడగ నే 'తలవగ నాడు వట్కిననిధం దెడదప్పగ జూచె నొక్కొ, చూడులు విరసంబులై కరము క్రూరములైన...' యీ మొదలగు స్వగతివాక్యము లమూలకము లైనను సహజములుగ నే గన్పట్టుచున్నవి. మూలమున గల 'ఏమి పుత్రో హీ తే రాజన్ మయ్యుత్పిన్నః' అను శకుంతలా వాక్యము కన్న 'నీ యిచ్చినవరము దలంపలయు చిత్రింబు లోన' అని రాజువకు జ్ఞాపకముచేయుట మృదువుగా నున్నది. మూలమునందలి శకుంతల కుండ్రబట్టలు గొట్టునట్లు మాట్లాడుస్వభావముగలదిగా గన్పట్టుచున్నది.

'ఏ నెఱుగ నిన్ను నెక్కడిదానవు మిన్నకయ యనుచితంబుల పలకంగా నేల యరుగు మంబురుహాసన, అని దుష్యంతు డనటలో నేను నిన్నెరుగును, ఎఱుగను అను రెండర్థములు గోచరించును. 'నేను నిన్నెఱుగుదును. ఐనను మిన్నకుంటిని, నీ వనుచితంబుల పలకగా నేల?' అను యన్వయము గూడ సిద్ధించుచున్నది. మూలమునగూడ 'త్యమాసహసమాగయం నస్మరామి' అనినాడు గాని నీవు నాభార్యవు కావు అని అనలేదు. మూలమున 'భార్య'పేరేం తు భర్తారం పశ్చాత్స ప్యసాగచ్ఛతి' అని శకుంతలావాక్యము గలదు. నన్నయ 'పురుషుడు మున్న పరేతుండైన పదం పడి దానును బరేతయై' అని స్త్రీవిషయమున 'పదం పడి' యను పదమును మెఱుగుగా వాడినాడు. మూలమున 'సరణీరేణువంకితుడైన పుత్రుని యాలింగనము సంతోషదాయకము. సర్వదమును సాఖిలవముగా మనస్వియై వచ్చినపుత్రుడు' అనువాక్యమునందలి సాగసు నన్నయ వ్రాసిన పుత్రస్వర్గజ సుఖివర్జన మందు రాదు, మూలమున శకుంతల దుష్యంతుని నిరసనంబును తిరస్కరించి నిస్సృహకృత్రిని 'కుమారుని మాత్రము నీవు

వదిలివేయ దగను. నే నాశ్రమమునకు బోగును' అని యన్న తరువాత గుష్యంతుడు 'న పుత్ర మభిజానామి తిస్యం జాతం శకుంతలే, ఆశ్రేణ్యే మిదం వాక్యం కథయంతీ స లజ్జ నే' అని శకుంతల శిలమును కంకించుచు మాట్లాడినాడు. కాని నా భార్యవు నీవు కావని ధైర్యముగా ననలేదు. 'నీ వృత్తము సంకేహస్వరము' అని మాత్రము నూచించినట్లున్నది. నన్నయ 'ఇట్టి లోకవిషదృష్టంబుల కే మోగుదు'మని ధ్వనిమాత్రమునాచన గావించి వదిలివేసినాడు. మూలమున 'మేంకా నిరనుక్రోశా వృక్షీ, విశ్వామిత్రః లబ్ధః కౌముదరాయణః' అని దుష్యంతు డని, వెంటనే 'మేంకా అప్సరసాం శ్రేష్ఠా మహర్షి శ్చాపి తే పితౌ' అనుబాలో సంగత మేమియు గోచరింపదు.

'మనర్థముణియ మూద్యాభరణంబుల నీకు గావల సినవానిని భోగార్థము తీసికొనుము' అని మూలమున గుష్యంతు డనుట యనుచితం బరిసించుచున్నది. భార్యకానిదో దంకింపవలెను గాని భరణ మిచ్చి పంపుట న్యాయమా? దానివలన వ్యక్తముగా సభలో శకుంతలయందు దవకు గల యనురాగము గన్పట్టును. ఇహో న్యాయుడు సహసముల మనఃప్రవృత్తినిగూర్చి మానముగా నుండుట గమనార్హము. 'అశక్తేయ మిదం వాక్యం' అని రాజునుటలో నీకు సాక్ష్య మెవ్వరును లేరు అని నూచించినాడు. నన్నయ మూలమునందలి దుష్యంతుని దూషణ భూషణాదులను వదిలివేసినాడు. మూలమున శకుంతల తన నకు వడియొక్క అయ్య క్తతను గూర్చి రాజు మాట్లాడినాడని గ్రహించినది. కావున నే 'రాజ స్వర్గపమాత్రాణి మయ్యమాని ప్రపశ్యసి | ఆత్మకో మేదమాత్రాణి పశ్యన్నపి న పశ్యసి ||' అని యారంభించి 'వర్షకీ పుత్రిక విపు' అన్నంగులకు 'నీ పూర్వపితామహు ధూర్వక్త సంజాతు డని జెంపపెట్టు పెట్టినది.

మూలమున దుష్యంతునిచే నాఖరుసారిగా తిరస్కరింపబడిన శకుంతల మహా క్రోధాగ్ని దందకాగ్ర మానయినది. నన్నయగారి శకుంతల 'బోరస' దోరుల కన్నీటిం దుడుచుకొన్నది. ఇందీది యుచిత తరమా చెప్పట సాగ్యము గాదు. మూలమునందలి శకుంతల పతివ్రతయు ననురాగపూరితయు నైనను భావావేశమునందు తీవ్రతం జూపుచు పురుషునికి కోపమున దీసిపోనట్లు గన్పట్టుచున్నది. నన్నయగారి

శకుంతల పతివ్రతయు, కించితస్వర్గపరయు సహజ మాతృగుణ ప్రభావముగా గవ్వట్టుచున్నది. బీజప్రాధాన్యమున తీవ్రతయు నంగును పరమకోపనుండైన విశ్వామిత్రుని కూతురును, అన్యాయముగా భర్తృతిరస్కృత యైనప్పుడు కోపావల దందచూచున యగుట సహజమే. మహాసాధ్వియు పతివ్రతయు నగుటచే, చింతాకాంతయై భగవంతునిపై భారము వైచుటయు గూడ స్త్రీజనోచితమే.

మూలమున 'సన్నియ మ్యాత్మ నోంగేషు తతః క్రోధాగ్ని మాత్మజం' అనుటలో నాత్మజపదము భరతునికీ గూడ నన్వయమై వాని కోపావేశమును జూపుచు యుక్తముగా నున్నది. ఆకాశవాణి పలికిన తరువాత దుష్ట్యంతుడు మూలమున శకుంతలను సాంత్వితార్థముగా ననునయించి తుమాపణ గోరుకొనినాడు. తన మూర్ఖభావమునకు గారణము నామెకే సభిలో జెప్పినాడు. అది యెంతయు తేగియున్నది. పన్నయ 'అతి ప్రణయ గౌరవంబున సంభావించి' అనినాడు. కాని చిరకాలానంతరము రాజులక్షణ సమన్వితమైన కుమారునితో వచ్చిన శకుంతలను రాజసభలో నవమానించి నందుల కామెకు తుమాపణ చెప్పట రాజోచితమును భర్తృకర్తవ్యము గూడను. దానిని నన్నయ వదిలి వేయుట ముఖ్యపాత్ర పోషణకు లోటుగల్గినది జెప్ప

వచ్చును. దానినిగూడ యూహించుకొనవచ్చును గాని అది వ్యక్తము జేయవలసిన విషయము. పాత్రపోషణ కోభస్కరము నని జెప్పవచ్చును. మూలమున 'పతికృతే నార్యః క్షాంత్యా పాతివ్రత్యం ప్రజంతి' అని గురుసుగా మాట్లాడినందులకు శకుంతలను రాజు మెల్లగా మందలించుటయు బాగుగ నేయున్నది.

మొత్తమున తేలిన విషయము లీవియిది దోచుచున్నది. మూలమున నున్న సౌగసులను, సహజ సౌందర్యవర్ణనములను, స్వభావోత్పలను కొన్నితోట నన్నయ వదిలి వేసినను చాలవట్టు మూలము ననుసరించి కథాప్రాధాన్యత చెడకుండ వ్రాసినా డనుట న్యాయమని తలంతును. 'చెక్కిడ లనసావగాను డయ్యె ననుట' సువిమర్శనము గాజాలరు. నన్నయ మూలమున ప్రత్యక్షమున నతివిమర్శనాపూర్వకముగా చదివియే తెనిగించుటకు బూనుకొనినాడు. అతని కవితయందలి సౌగసు లనేకములు మూలమునందలివే. సాన్యముగ నంతవరకు మూలమునందలి సౌగసుల తెనుగునకు దేర్చినాడు. కథను సంక్షిప్తము చేయవలయును గాన కొన్నింటిని వదిలి వేసినాడు. మరి కొన్నింటిని భిన్నగర్భితముగా జూపినాడు. కథను సుప్రసన్నము చేయుటకై కొన్నిచూర్మలను దెచ్చినాడు. పై వ్యాసము నందలి యుచితముచిత విమర్శనకు సహృదయులగు పాఠకులే దిగుదురు.

నల్లంచుల తెల్లచీర

కావ్య శ్రీ

తెల్లజామి పండు వర్షంబో వున్న ఆ అమ్మాయి వంటికి ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర మరింత అందాన్ని— వింత చందాన్ని— చేకూర్చుచున్నది. అంతవరకు హిమవంతంబాగ నిశ్చలంగా కూర్చున్న రాజన్ ఆ అమ్మాయిని—కొడు—ఆ నల్లంచుల తెల్లచీరను— చూడగానే— నయూరా జలపాతంబాగా పాతాళానికి కృంగిపోయాడు. తుఫాను చెలరేగిన హిమ మహాసముద్రంబా కల్లోలపడి పోయాడు. అదిగో— అదే— నల్లంచుల తెల్లచీర— తాను ప్రాణంలో సమానంగా ప్రేమించి— పోగొట్టుకొన్న తన ప్రభువు— మిక్కిలి ముక్కువైనచీర— అదే— నల్లంచుల తెల్లచీర— తనముందు సజీవంగా నడిచి వెళ్ళిపోతున్నారే— రాజన్ అనుకోకుండా వసుకులో ఒక సంవత్సరం వెనుకకు జరిగాడు.

ప్రభువు రాజన్ తన కళాజీవితంగా— కరుణామయిగా— ప్రేమించాడు— బాలించాడు— ఆరాధించాడు. ఆమె వంతులుతిరిగిన కనుబొమ్మల సౌంధ్యం చూస్తూ కళాకౌంత మధురమంజుల కలస్వనాన్ని— కావ్యోపకరణ కవిత్వాని— ఆలకించేవాడు. ఆమె పాలవత్సరం పండువెన్నెలలో— వంద వందవనాల సౌందర్య సంపదనూ— పేయి గులాబీల గుబాళింపు పరిమళాన్ని— ఛవి చూచేవాడు. ప్రభువు నల్లంచుల తెల్లచీర అంటే— షాజహానుకు ‘టాజుమహలంత— యిష్టం! అతనిప్పటికీ మరిచిపోలేడు— అనాడు. — తనను అన్యాయంగా— అన్యాయంచేసి— వంటరిగా వదిలి పోయే ముందుకోజు— పట్టుబట్టి కారులో తనతో బాటు బహారంతా తిరిగి తిరిగి మరీ కొనితెచ్చుకొంది ప్రభ ఆ నల్లంచుల తెల్లచీరను. కుందనపుబొమ్మలా— సంపంగిపువ్వులా— మిసమిసలాడే ఆమె నవయావ్వన సువర్ణదేహానికి ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర— అందాల బీచికి అరుణారణ సంధ్యా రాగములా— యెంతో ఆందంగా వుండేది. అతనికి బాగాజ్ఞాపకం— ప్రభ

ఛవిపోయేటప్పటికి ఆ చీరతోనేవుంది. తన జీవితాన్ని—తన భావివర్తమాన తాదాపరచేసిన నల్లంచుల తెల్లచీరను—తన గుండెలలో గుబాళించే సుందర స్వర్గాన్ని పెకలించి—శాశ్వతంగా—రగులుకొనే పూజితమామా అగ్నిసర్వతాన్ని నెలకొల్పిపోయిన— ఆ నల్లంచుల తెల్లచీరను రాజన్ యెలా మరిచిపోగలుగుతాడు?

అదిగో— అదే— నల్లంచుల తెల్లచీర—కట్టుకొని ఆ అమ్మాయి బీచ్ లో తనముందునుంచే నడిచి వెళ్ళిపోతున్నారే— అతనికి— మరిచిపోలేని మధుర స్వప్నంబా— గడచిపోయిన కమ్యునిజీవితం— మనసులో మెరిసింది. కూర్చున్నచోటనే—ఆ ఇసుకలోనే—లోతుగా లోలోతుగా దిండుకుపోతున్నట్లు బాధపడుతున్నాడు రాజన్. ఇంతలో మరొక యువ దంపతుల కలకల నవ్వులకు యీలోకానికి వచ్చిన రాజన్ ముఖం పైకెత్తాడు. ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర— దూరంగా— మలుపుదాటి వెళ్ళిపోయింది. అంతకు ముందుకోజే యెంతో సరదాపడి కొని కట్టుకొన్న ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర అందయినా మాయకముండే— తాను చిత్రిస్తూ వున్న ఆమె చిత్రములో ఆ వంతులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సౌంధ్యం— ఇంపుగా ద్విధకముండే— తనను మాయచేసి— మనసును మసిచేసి— మసిపోయిన ప్రభువు తలమకొంటూ అలాగే కూర్చుండి పోయాడు రాజన్.

అరగంట తర్వాత ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర అమ్మాయి తిరిగి తనముందునుంచే వెళ్ళిపోతున్నారే— ఆప్రయత్నంగా అతని నామ ముఖంలోకి చూశాడు. “ఎంత ఆశ్చర్యం! సంవత్సరం క్రింతం తనను దిగాచేసి పోయిన ప్రభ— ఆ ప్రేమించిన నూర్పుడు ఉదయించినట్లుగా— మళ్ళీ బ్రతికివచ్చిందా? అదే ముఖం— అదే నవ్వు ముఖం— ఆ వంతులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సౌంధ్యం అచ్చంగా అవే! చూస్తూ చూస్తూ కొద్ది యెలా అనుకోవటం?” అనుకొంటూ

వుండగానే— ఆ అమ్మాయి— ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు గల అమ్మాయి— ఆ నల్లం చుల తెల్లచీర గల అమ్మాయి— మనక చీకటిలో— మబ్బులోని మెరుపులా మెరిసి మాయమయ్యింది, మరో అరగంట నిద్రలేసి కలలతో గడిసి రాజన్ తేలు బుట్టిన వాడిలా క్రుల్లిపడి లేచాడు. ఏవో ఉజ్జేకం— ఏవో ఉజ్వగం — సమద్రపు కెరటాలులాగ— ముందుకువచ్చింది. “ప్రభా! పూర్తికావడండా వుండి పోయిన నీ చిత్రాన్ని పూర్తిచేస్తాను ప్రభా! నీ నల్లం చుల తెల్లచీర — నీ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు ఈసారి యథాతథంగా చిత్రాను ప్రభా!” అని గట్టిగా అరిచాడు. కాని యెవరికీ వినిపించలేదు. అసలా మాట లతని పెదవులుదాటి బయటకు రానే లేదు. ఆ అర్థంకాని ఆరాటంతోనే రాజన్ కారు తీసుకొని బయలుదేరాడు. అంతకంతకు కారువేగం హెచ్చిపోతూవుంది. కారు—మనసు—పోటీపడి— ఒకదాన్ని మించి మరొకటి ముందు కురుకు తున్నాయి. ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు— ఆ నల్లం చుల తెల్లచీర తప్ప అతనికి మరో వస్తువే కనిపించటం లేదు. ఆ! ఆ!! ఆ!!!— “అమ్మా” అంటూ కళ్ళు మూసి— స్పృహ తప్పి పడిపోయాడు రాజన్.

మరునాడు రాజన్ కళ్ళు తెరిచి చూచేటప్పటికి వాతావరణమంతా విచిత్రంగా వుంది. ఏదో మంచుల కంపు, కాండీక మానంలో తెల్లవారు ఝానున గోదా వరి స్నానానికి బయలుదేరిన బ్రాహ్మణ విశంతువులు చదివే అర్థంకాని మంత్రాలులాగ యేదో తెలియని గొసగొస ధ్వని. ప్రక్కమంచమీద నెవరో మూలకు తున్న చప్పుడు. అప్పటికి గ్రహించాడు రాజన్ తానున్నది హాస్పిటలని. అరే! తనకుకూడా చేసులకు తలకు కట్టుకట్టారే! అక్కడకు తా నెలా వచ్చాడు? ఎందుకు వచ్చాడు? అనే అర్థంకావటంలేదు. ఇంతలో టక టకమని బూట చప్పుడు. అటు చూశాడు. గుండెలు ఝలుమన్నాయి. తనదగ్గరగా వస్తున్న ఆమె ముఖం చూచి— ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు చూచి “ప్రభా—ప్రభా” అంటూనే కళ్ళుమూశాడు రాజన్.

“ప్రభ కాదండీ — నాపేరు చంద్రాబాయి” శయ్యారం ఒలకబోస్తూ — చిరునవ్వులు కురిపిస్తూ

కలువతూ పలికింది ఆ నర్సు—వైతస్కోపు సవరించు కొంటూ.

“మీరు—మీరు” కళ్ళు తెరచుండానే నసిగ్గేడు.

“అవును. నేనే! నిన్న బీచ్ లో చూశారుగా— ఓహో! యీ నర్సు వేషంలో బొల్చుకోలేక పోతున్నారా?” అంటూ ఆమె ధర్మానిటరు తీసింది.

“నర్సు— చంద్రాబాయి” అని తనలో తాను గొణుగుకొంటూ నెమ్మదిగా కళ్ళు తెరిచి వారగా ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు చూస్తూ “నే నిక్కడకు ఎలావచ్చాను” అన్నాడు.

“ఏమయిందో మీకు తెలియనే తెలియదా” ఆశ్చర్యాన్ని నూచిస్తూ కళ్ళు మిటకరిస్తూ “మీ కారు లైటు స్టంభానికి ఢిక్కింది. గాయాలు బలంగా తగిలి స్పృహతప్పి పడిపోతే యెవరో మిమ్మల్ని యిక్కడకు చేర్చారు.” అంటూ ధర్మానిటరు నోటికందించింది, యిక మాట్లాడవద్దన్నట్లుగా, ఆమె చూపులలో యేదో సుత్తుమందు—యేదో నిషానణం—వుంది. కాని ప్రభ చూపులలోని ప్రశాంతత ప్రసన్నత యీమె చూపులలో లేవు అనుకొంటున్నాడు రాజన్.

రాజన్ హాస్పిటల్లో నూ— పదహారురోజులల్లో నూ వారిద్దరి హృదయాల పీలయినంతే దగ్గరపడ్డాయి. ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు చూస్తూ ప్రభను చూచినట్లే తృప్తిపడేవాడు రాజన్. తన తలకు జెగులకు లొంగిపోయాడు కదా అని మురిసేది చంద్రాబాయి. కాని ఆతని సాన్నిధ్యంలో తనకు తెలియకుండానే యేదో అవ్యక్తమైన ఆనంద రసాను భూతిని పొందేది. ఆవేళ రాజన్ రిలీవయి వెళ్ళి పోతున్నాడు. మేడమెట్లు దగ్గరకువచ్చి “చంద్రా నెలవా” అంటూ ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సొంపులు చూస్తూ వెనుదిరిగి నడుస్తున్నాడు.

“ముందుకు చూచి మరీ నవ్వండి — పడితే మళ్ళా తగలగలవు గాయాలు” పరిహాసంగా నవ్వింది చంద్రాబాయి.

“మానిపోయే గాయాలు యెన్ని తగిలినా ఫర వాలేదు చంద్రా! నీ అమృతహస్తంతో ఆరోగ్యము యిట్టే చేకూరుతుంది. మానని గాయమంటావా అది

నల్లంచుల తెల్లచీర

నా హృదయానికి తగిలేవుంది. అంతకన్న పెద్దగాయం
తగలనూ తగలదు. అది మానమానదు. కాని
నీసాన్నిగ్యంలో దాన్ని మరిచి పోగలుగుతున్నాను
చంద్రా”

ఆ మాట కొందుకో చంద్రాబాయికి ఆకతోబాటు
ఆవేదన కూడా కలిగింది. అడిగింది. “మీ యిల్లెక్కడ
రాజన్”

అదిగో యీ పీఠి చివరకనిసిందే పెద్దమేడే మా
నివాసం! వీలయినప్పుడల్లా రావచ్చు. కాని ఒక నియ
మం చంద్రా! నీ చెప్పమనవచ్చినా ఆ నల్లంచుల తెల్ల
చీర మాత్రమే కట్టుకు రావాలి”

“ఏం—ఆ చీరలో బావున్నా? :”

“ఆ చీరం లేదు నాకు చాలామంది” ఆమె
గిన ప్రశ్న వేరు. అతను చెప్పిన సమాధానమువేరు.
“అలాగే వస్తాను రాజన్” అంటూవుండగానే అతను
చకచకా మెట్లుదిగి వెళ్ళిపోయాడు. కృష్ణవేణి వచ్చి
“ఏమిటి చంద్రా! పేషెంటు వెళ్ళిపోలే ప్రియుడే
వెళ్ళిపోయినట్లుగా భావపడుతున్నావు” అని పిల్చ
చిరిచే వరకూ ఆమె అలాగే వుండిపోయింది నిశ్చల
నిర్విమేషనేత్రాలతో. “పేషెంటు ప్రియుడు
కాకూడదా—ప్రియుడే పేషెంటు కాకూడదా”
యీ మాటలు చంద్రాబాయి హృదయంలో యెవరో
వినిపించి వినిపించనట్లుగా పలికేరు.

* * *

“అబ్బా! యంతపేషెంట్ యేకాంతంగా యెలా
వుంటున్నావు రాజన్” కనురెప్పలల్లాల్పింది.

“వంటరి జీవితానికి యేకాంతం గాక మరేముం
టుంది చంద్రా” వంటరి జీవితం అనేటప్పటికీ జపాను
పెరల్ హార్బరుపై విరుచుకు పడినప్పుడు హిట్లరు
సంతోషించినంత — సంతోషం కలిగింది చంద్రా
బాయికి! ఆనాడు హాస్పటల్లో పలవరించినప్పటినుంచి
“ప్రభ” ఎవరిని అడుగుదామనుకొంటూనే అడిగే
చైర్యంచాలక—యెలాగో తనకు తోచినట్లుగా అర్థం
చెప్పకొని సమాధానపడుతూ గడుపుకొని వచ్చిచే
చంద్రాబాయి యిక అడగకుండా వుండలేకపోయింది.

“రాజన్.....ప్రభయెవరు?”

“ప్రభ—యెవరిని చెప్పమంటావు చంద్రా! నా
ఆరాధ్యదేవత. నా జీవిత పరమావధి. నా కళా
సామ్రాజ్య రాజరాజేశ్వరి. నాయ్కైక పెన్నిధానం
చంద్రా! ప్రభ నా జీవిత సహచారిణి. అగ్నిసాక్షిగా
పెళ్ళొడిసిన నా ఆర్థాంగి” అతనికళ్ళు చెమర్చేయి.
చంద్రాబాయి మనసు కూడా అదోలా అయిపోయింది

“రాజన్—ఏమయ్యింది ప్రభ?”.....

“ఏమని చెప్పను చంద్రా! నా హృదయానికి
హృదయమైన నా ప్రభ సంవత్సరం ముందు పాము
కరిచి చనిపోయింది” భ్రావమానపు కారుమేఘాలు
క్రమిస్తూ ఆకాశంలాగా వున్న విచారరేఖా ఛాయలు
క్రమిస్తూ అతని ముఖం చూడగానే చంద్రాబాయికి
కూడా కళ్ళనీరు క్రమాయి.

“చంద్రా— ఈ నీ నల్లంచుల తెల్లచీరతో—
వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సాంపులతో మానని
నా హృదయ గాయాన్ని మరిపిస్తున్నావు చంద్రా”
ఆవేళంతో నిట్టూర్పుకు రాజన్. చంద్రాబాయి ఆ
మెడమిడి గనులన్నీ తిరిగిచూచి “రాజన్! నువ్వంత
గొప్ప చిత్రకారుడివై యుండినా యెప్పుడూ
మాటుమట్టుకైనా చెప్పలేదే” ఆశ్చర్యంగా అడిగింది.

“ఏమని చెప్పకోమంటావు చంద్రా! మరిచి
పోలేని నా హృదయంలోని గాయాన్ని మానువలేని
కళ్ళలునాకున్నాయని చెప్పకోమంటావా?” అతనిమాట
లోని ఆవేదనంతా ఆమె నిట్టూర్పుల్లో పెల్లబికింది.
కొంతసేపటికి తేరుకొని అడిగింది. “నీ మనసు సంతగా
గాయపరిచిన డేమిటి రాజన్?” రాజన్కు ఒక్కమ్మ
డిగా గుఱుం ముంచుకువచ్చింది. బొంగురుపోయిన
గొంతుకతో గట్టిగా అరిచాడు. “అదే చంద్రా-అదే-
నువ్వుకట్టిన ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర— ఆ వంపులు
తిరిగిన కనుబొమ్మల సాంపులతో కళ్ళకళ్ళలాడే ఆ నీ
సవ్య ముఖం” దుఃఖాన్ని ఆపుకోలేక ముఖం చాటుగా
తెప్పకొన్నాడు. తన సౌందర్య వర్ణన రాగానే
చంద్రాబాయి కన్నులు మెరిసేయి. పోగట్టుకొన్న
మహా పెన్నిధానం దొరికిన దానిలా మొగమంతా
కన్నులు చేసికొని చూస్తూవుంది అతనివంక. రాజన్
దుఃఖాన్ని దిగమింగుకొని అన్నాడు “చంద్రా!
నాప్రభకూడా అచ్చంగా నీలాగే వుండేది. ఆవంపులు
తిరిగిన కనుబొమ్మల సాంపులు — ఆ యింద్రునిలా

లాంటి కనురెప్పల కాటుకలేఖలు— అచ్చంగా అవే చంద్రా? ప్రభకువలే నీకుకూడా నల్లందుల తెల్లచీర అంటే ఇష్టంకదా; అందుకని నిన్ను చూస్తూవుంటే ప్రభను చూచినట్లుగానే వుంటుంది చంద్రా! ఆత్మప్రీతి నే యితకాలం నిన్ను చూస్తూవున్నాను. అంత కన్న నాకు మరోపుడేళ్ళం లేదు చంద్రా” అంటూనే అతను ముఖం చేతులలో కప్పకొని గబగబా లోనికి వెళ్ళి తలుపులు బిగించుకొన్నాడు. తన అసభ్యప్రవర్తనకు ఎదుటివాళ్ళు ఏమనుకొంటారో అన్న ఆలోచన కూడా లేకపోయింది దతనికి! ఆమె గాలిలో కట్టుకొన్న ఆకాశాధాలు నేలమట్ట మయ్యాయి. అంత వరకు రాజులాగ దైవంలాగ పూజించిన ప్రజలే— అకస్మాత్తుగా వ్యతిరేకించి తనను లోనికిరావద్దని పార్సీస్ కోటగుమ్మం తలుపులు బిగించినప్పుడు నెహ్రూ రియస్ కూడా అప్పుడు చంద్రాబాయి పొందుతూ వున్నంత మనోవ్యగ్ర పొంది వుండదు. ఇక మాట్లాడేది లేక — మాట్లాడలేక — రాజన్ ను పిలవకుండానే గుండెలు చేతితో పట్టుకొని వెళ్ళిపోయింది చంద్రాబాయి.

ఆరాత్రి చంద్రాబాయికి నిద్రపట్టలేదు అసలు “ప్రభ” అనటంతోనే తనకెందుకో—యేదో—యేమూలనుంచో— చూడయంలో కరుక్కుమంది. ఒక వేళ యీ ప్రభ తన అక్కగారే కాదుకదా! అదెలా పంభమనమవుతుంది. రాజన్ ఆంగ్లండు. తామ— కన్నడులు. ఇద్దరూ పెళ్ళి యెలా పొసగుతుంది. నైగా అరువంట మెళ్ళి దూరంలోనా? మరి రాజన్ అల్లా అన్నాడే?—ప్రభ అచ్చంగా తనలా వుండేదా? “కనుబొమ్మలు, ముఖం— అచ్చంగా నావేనా— నాకులాగే ప్రభకుకూడా నల్లందుల తెల్లచీర అంటే ఇష్టమా — నిన్ను చూస్తే ప్రభను చూచినట్లుగానే వుంటుందా” ఈ మాటలు మాటిమాటికీ జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి చంద్రాబాయికి. అవునుమరి తన అక్క పేరు కూడా ‘ప్రభ’ కావటం— ఆమె అచ్చంగా తనలా వుండటం— ఆమె అనుమానానికి దోహదం చేశాయి. నాలుగేళ్ళ క్రితం తమయింటి డాక్టర్ తన అక్కకు మందిస్తూ — తనను — తన అక్క అని పొరపడి యెలావుందని అడగటం చంద్రాబాయికి బాగా జ్ఞాపకం! దానితో రాజన్ ప్రభ తనప్రభ యేమో నన్ను అనుమానం మరింత దృఢంకాజోచ్చింది.

అయితే అది యెలాసాగ్యం అని శంక—యేమో యెందుకు కాకూడదు— తాను ఇల్లు విడిచి వచ్చిన యీ మాజేశ్వర్యలోను ఎటువంటి మార్పులు జరిగాయో అన్న సమాధానం! ఈ ఆలోచనతో రాత్రింతా జాగరణ చేసి చంద్రాబాయి తెల్లవారుఘాటున నిద్రపోయింది.

తరువాత మాడుకోజులకు వచ్చిన ఆదివారం సాయంత్రం చంద్ర, రాజన్ బీచిలో కూర్చుని వున్నారు. మాట్లాడకుండానే వచ్చారు. వచ్చి మాట్లాడుకొనే కూర్పున్నారు. ఆ మాట — ప్రభ యెలా— భయంకర స్వప్నంలా— వారికే బాధాకరంగా వుంది. ఆ మానాన్ని భగ్గుపరుస్తూ ఎలాగైతే నెమ్మదిగా చంద్రాబాయి మాట్లాడింది.

“రాజన్! ఎప్పటి కప్పుడు ఆడుగుదా మనుకొంటూ అడగలేక పోతున్నాను. ప్రభ పుట్టిల్లు యే వూరు?”

“తిరువాన్కూరు దగ్గర— ఎర్నాకులం.”

చంద్ర ఉలిక్కిపడింది. “ఆ! ఎర్నాకులమా!”

“అవును. అలా అడుగుతున్నా వేం?”

“మరింతేను. మాటికూడా ఆ వూరే కదూ— అందుకని.” సంతోషించుకోబోతువుంది. కావి మృదమూరాలం మాటిమాటికీ మీరిపోతూనే వుంది. “రాజన్! ప్రభ తండ్రి యెవరు? పేరు తెలుసా?” సమాధానం కోసం గుండెలు బిగపట్టుకొని ఉచ్చావన నిశ్వాసాలు అవుచేసి మరీ యెదురుమానూ వుంది చంద్రాబాయి.

“ప్రభ తండ్రిపేరు గోవింద కన్నప్ప— పెద్ద పేరుపొందిన వకీలు— ట్యాఫీకారి—”

ఇక వినలేకపోయింది ప్రభ. నాభి తిన్నవాణ్ణి నాలుకలా ఆమె నాలుక పిడచకట్టుకు పోయింది. ఆమె నూత్నశ్రేణం యొక్క డెక్కడికో— అలా అలా— తేలితేలి పోతూవున్నట్లుగా అనిపించిందామెకు — ఎగురుతూ ఎగురుతూ వున్న విమానం రెక్కలు విరిగి నేలకూలినట్లుగా అయిందామె మనస్సు.

“ఏం చంద్రా అలావున్నా వేం! అయ్యెరుగుదానా?”

“అయిన మాతండ్రికేకదూ అనబోయి అగిపోయి— ఆయన మాతండ్రి స్నేహితుడే కదూ” అనేసింది.

నల్లంచుల తెల్లచీర

రాజన్ అడగకుండానే చెప్పటం ప్రారంభించాడు.

“ప్రభ అంటే నాకు ప్రాణం! ప్రభకు నల్లంచుల తెల్లచీర అంటే ప్రాణతుల్యం! మనసుపడి ఆ చీర కోసుకొన్న మరునాడే ప్రభ పాముకరచి చనిపోయింది. చంద్రా! చనిపోయింది ప్రభకాదు—నా హృదయం. చనిపోవటానికి ప్రభ మానవకౌంఠకాదు చంద్రా దేవతాస్త్రీ! కాకపోతే అమృత తుల్యమైన ఆ చిరువపుల తిరిపివెన్నెలు—కళాకౌంఠ క్రమకళానైపుణ్య చిహ్నాలు అయిన ఆ సౌంపుల వంపు కనుబొమ్మలు—ఆమెకూ వస్తాయి చంద్రా! ఆమె మనసుపడి కట్టుకొన్న ఆ నల్లంచుల తెల్లచీర అందయినా మాయకముండే — ఆ వంపులు తిరిగిన కనుబొమ్మల సౌంపులక్రింది కాటుకరేఖ రవ్వంతయినా కండ్లకముండే — నా జీవన ప్రభాతానికి మబ్బులు క్రమిస్తూ గాఢాంకారమయ్యింది చంద్రా! ఏడుర్పు చూర్తపు ఘడియలలో తెల్లవారిందో కాని—అంతకుముందు గడిచిన రోజులులా కాక — ఆ రోజు యెంత కాల కూటం విరజిమ్ముంచుకొన్నావు చంద్రా!—”

చంద్రాబాయి కి వేసి వినిపించటంలేదు. “ఈ ప్రభ ముహూటికే ‘అక్క’ అయితేరాలి. ఏమిటీ విచిత్ర సంఘటన? నిజంగా యీమె తన అక్క అయితే తాను చేయవలసిన దేమిటి? తానామె స్థానం ఆక్రమించి రాజన్ హృదయానికి శాంతి చేకూర్చటమా? అసంభవం! తనకొక్కాక్కే ప్రభకు వున్న చేహసౌందర్యం వుంది కాని మరోసౌందర్యం తనకేదీ! కళంకపడిన తాను రాజన్ ను కూడా కళంకపరచటమా? ప్రభ హృదయానికి అది చిచ్చుపెట్టినట్లే అవుతుంది గుమా! అనుకొంటూవుండగా రాజన్ చేయి భుజం మీదపడింది. దానితో చంద్రాబాయి తృప్తిపడి యీ లోకంలోకి వచ్చి—సంబాలించుకొని అడిగింది—

“రాజన్! ప్రభకు నీకూ ప్రభమదర్శనం ఎలావుది రింది ఏ విధంగా చూచినా మీకిద్దరకూ కలిసే అవకాశం లేదుకదా?”

“చైవనిర్ణయానికి — కాలదూరాలు — జాతి మతాలు అడ్డవస్తాయా? రెండుసంవత్సరాలక్రితం నేను తిరువాన్కూరులో యేర్పాటుచేసిన నా ఆర్థునిగ్గిలిషను చూడటానికి ప్రభ తండ్రితోకలిసి వచ్చింది, కాని

ఆమెచూచింది నా ఆర్థునుకాదు. నన్ను — ఆ విషయం గ్రహించి గోవిందకన్నప్ప గారు మాకిద్దరకూ వివాహం చేశారు. అప్పటినుంచి ప్రభ నానీడలోనీడై నాలో కలిసిపోయింది.”

బీచిలో మనకచీకట్లు క్రమమృతున్నాయి. చంద్రాబాయి తన భుజంమీదచేసిన రాజన్ చేతిని నెమ్మదిగా తన చేతులలోనికి తీసికొని మృదువుగా స్పృశిస్తూవుంది.

“నా ప్రభ రూపంలో మళ్లా నవ్వుకనిపించావు చంద్రా—నిన్ను చూస్తూ మానసి నా హృదయ గాయాని. మరిచిపోగలుగుతున్నాను చంద్రా” అంటూ అతడామెను దగ్గరకు తీసికొని గుండెలకద్దుకొని ఆమె విశాల లలాటఫలకంమీద ముద్దుపెట్టుకొన్నాడు. ముంగురులు సవరించాడు. ఏమిటీ జీవన్మరణ సమస్య! ఏమిటీ అర్థంకాని ఆరాటం — ఏమూలలో మిణుకుమిణుకు మంటూవున్న వాంఛాదీపాకురం అఖండంగా వెలుగనాగింది చంద్రాబాయి హృదయంలో. ఏమిటిది? ఆకా? నింకా? రెండూనా? రెండూకానా? అమృతము విషము ఒకేసారి త్రాగిన మనోవికారమా! ఇది పగలా? రాత్రా?

రాజన్! ప్రభ తన పుట్టింటి సంగతులేమన్నా చెప్పిందానీకు—?”

“ఏ విషయంలో—”

“ప్రభకు ఒక చెల్లెలుండే—”

“అవును. ఆమె యెవరికీ చెప్పకుండా ఒక డాక్టరుతో లేచిపోయింది—ఆమెకోసం బెంగ పెట్టుకొని తల్లి చనిపోయింది—అందుకే గోవిందకన్నప్ప తన పెద్దకూతురు కోర్కెను కొదనకుండా మాయిద్దరకూ పెళ్ళిచేశాడు—ఈ సంగతులన్నీ నీకు తెలుసు నన్నమాట—” అంటూ ఆమెముఖంలోకి చూశాడు. అప్పటికే ఆమె యేడుస్తూ వుంది. రాజన్ కంగారు పడి—“అదేమిటి చంద్రా! నుచ్చేవుడుస్తావెందుకు— చంద్రా—?” అంటూ కళ్ళుకుడివోయాడు. అతని చేయిత్తోనేనే లేచి నిలుచుంది. “చంద్రా!” అంటూ చేయిపట్టుకున్నాడు. విడిలించుకొని “రాజన్ తమిళం! నన్ను ముట్టుకోకు” అనేసి అతంటున్న మాటవైనా వినిపించుకోకుండా విసవిసా నడిచి వెళ్లిపోయింది చంద్రాబాయి. పెనుచీకట్లు క్రమంగా నలుదిక్కులా గాఢంగా క్రమమృతున్నాయి.

“ప్రతిసాయంత్రం తప్పక దిక్కునమిచ్చే చంద్రాబాయి నిన్ను సారేదేను” అనుకొంటూ రాజన్ చంద్రాబాయి ఇంటికే బయలుదేరాడు. కాని యిల్లు తాళం వేసివుంది. నిరాశతో తిరిగివచ్చేస్తుంటే ప్రక్కయింటి కాలేజీ స్టూడెంటు చెప్పాడు. “చంద్రాబాయికి నిన్న సుధావుహ్నం అకస్మాత్తుగా జబ్బు చేసింది— హాస్పిటల్లోవుంది” అని.

“ఎలావుంది చంద్రా” అన్న రాజన్ గొంతుకు విని భారంగా కనురెప్పలు పైకెత్తి ఒక్కసారి రాజన్ బంక చూచి మల్లా కళ్లుమానుకొనే చేయిచాపింది చంద్రా! అతడొకప్పుడు పట్టుకొని “ఎలావుంది చంద్రా!” మల్లా అడిగింది. ఆమె కళ్లు తెరవకుండానే నీరసంగా అడిగింది.

“ఓ జన్ — నన్ను చూచి ప్రభ చిత్రాన్ని వ్రాస్తున్నా నన్నావు— అది పూర్తయిందా?”

“వ్రాస్తున్నాను చంద్రా! రేపటికి పూర్తవుతుంది.”

“రేపటికి తప్పక పూర్తికావాలి రాజన్.”

ఇంతలో మరొక నర్సువచ్చి అధికంగా మాట్లాడవద్దని వారిచటంవల్ల రాజన్ విధిలేక వచ్చేయవలసి వచ్చింది. ఇవతలకు వచ్చి నెమ్మదిగా అడిగేడు రాజన్.

“సిస్టర్! అసలు చంద్రాబాయికి జబ్బేమిటి?”

“జబ్బేమీలేదు - ఎందుకో తెలియదుగానీ— ఆమె విషం తీసుకొంది.”

“ఆ! విషం—” కంగారుపడ్డాడు రాజన్.

“అవును. విషం తీసుకొంది. వెంటనే కక్కించేశాం. అయినా గుండెలు పట్టేసింది. ప్రస్తుతము ప్రమాదపరిస్థితి అని చెప్పాలి”

“ఇంతకు యెలావుంటుందంటావు సిస్టర్,”

“ఏం చెప్పగలం? యీరాత్రి గడిస్తే బ్రతికేనట్లే.”

రాజన్ కు అకస్మాత్తుగా స్ఫురించింది. సంవత్సరం క్రితం సరిగా యీరోజు రాత్రికేదూ ప్రభ చనిపోయింది. ఆమాట జ్ఞాపకం రాగానే మరేరియా జ్వరం వచ్చినవాడిలా గడగడలాడిపోయాడు. నిపాయిల తిరుగుబాటులాగ కరీరంలోని ఒక అంగం మరొక అంగంతో సంబంధం లేకుండా సంకల్ప

వికల్పాలకు అతీతంగా— ఇచ్చా అనిచ్చులలోను క్షామండా పనిచేయటం ప్రారంభించాయి. భావాభావ భూన్యదై రాజన్ ప్రంభించి పోయాడు. “తనంటే ప్రాణం యిస్తున్న చంద్ర నిష్కారణంగా విషం యెందుకు తీసుకొంది? తాను చేసిన నేరమేమిటి? ఆదివారంనాటి సాయంత్రం నీచిలో తన అనుమతిలేకుండా ముద్దు పెట్టుకొన్నందుకు బాధ పడిందా! అయితేమాత్రం— ఎదుటివాళ్లు చేసిన తప్పిదానికి తానే శిక్ష అనుభవిస్తుందా! పోనీ అన్యజ్ఞే ముఖాముఖి యెందుకు చెప్పకూడదు?” యీ ప్రశ్నలన్నీ రాజన్ మనసులో మసకమసకగా నీడల్లా కదిలాయి. కాని వాటిని రాజన్ స్పష్టంగా గుర్తించలేక పోయాడు. కొంతసేపటికి బాగా తెలివివచ్చాక ఒక్కసంగతి మాత్రం మనసుకు తట్టింది. “ప్రభలాగే వున్న చంద్ర ప్రభలాగే తనను నరకంలో వదిలి వెళ్లి పోతుందా?” ఆమాట జ్ఞాపకం రాగానే అతనికి చెమటలు పట్టాయి. “మాని పోతుందన్న నా హృదయంలోని గాయాన్ని మల్లా రేపుతావా భగవాన్” అని బడపుగా నిట్టూర్చి వెళ్లిపోయాడు రాజన్. ఆగస్టు విప్లవంలాంటి మహా భయంకర సంక్షోభము గుండెలలో దాచుకొని కళ్లుమాసికొని పడుకొనివున్న చంద్రాబాయి వారిమాటలు విని ఏ భగవంతుడికో కేలుమోడ్చింది. “అక్కా! నీ ప్రేమారాధకుని— నీ ప్రణయ పూజారిని నేను మైలపరచ దలచుకోలేదు. ఆ పనిత్రమా రిని పదిత్రంగా వుండుదాం! నీదేవుడిని కళంకపరచి నీ హృదయానికి చిమ్ముపెట్టలేను. ఇంత వరకు మీ కందిరకు చేసిన ద్రోహానికి— చింతిస్తూ— ప్రాయశ్చిత్తం అనుభవిస్తున్నాను. తెలియక నీకు తలపెట్టి యెగురు మన్నించు అక్కా” ఆమాటలామె యెండిపి పెదివులుదాటి బయటకు రాలేక పోయాయి. మూసి కన్నులనుండే రెండు వేసికన్నీటి కణ్ణాలు జారి తలగడ మీద పడి యింకపోయాయి. జాడలుమాత్రం మిగిలేయి.

మరునాడు రాజన్ తాను చితిలించిన ప్రభ చిత్రాన్ని పట్టుకొనివచ్చాడు. సరాసరి చంద్రాబాయి మంచం దిగిరకే వచ్చాడు. కాని ఆ మంచంమీద చంద్రాబాయికి బదులు మరొక స్త్రీ పడుకొని వుంది. రాజన్ నిర్ఘాతపడి— నిశ్చల— నిర్విమేష వేత్రాలలో— ఆలాగే చూస్తూ నిలుచుండి పోయాడు. ఇంతలో కల్పవృక్షే అనే నర్సువచ్చి అడిగింది. “బ్రదర్! మీపేరు రాజన్ కదూ”

నల్లంచుల తెల్లచీర

“అవును—నందాబాయి యెక్కడ?”

“ఆమెను మీరింక మాడలేదు . ఆమె యీ లోకాన్నే విడిచివెళ్లింది. ఇదిగో యీ కవచ మీ కోసం విడిచివెళ్లింది” అంటూ ఒక కవచ అందించి దామె. రాజన్ మాటలు తాత్కాలికంగా మరిచి పోయాడు. యాంత్రికంగా ఆ కవచ నంగుకొని తాను వ్రాసి తెచ్చిన ప్రభ చిత్రాన్ని అక్కడే ఉపలి పెద్ద పెద్ద అంగలు వేసుకొంటూ గబగబా నెట్టిపోయాడు. అతని గుండె బంజబారి పోయింది. ఇక విచారానికి తక్కువయ్యాడు. అతను నర్వరజాలకు అతీతుడై పోయాడు. కణ్ణులించి చదవటం ప్రారంభించాడు.

“రాజన్! డాక్టరుతో లేచిపోయిన ప్రభ చెల్లెల్ని నేనే! నీవు భార్య అయిన ప్రభ స్వయంగా నా తోబుట్టువు. నేనొక కులటను. వ్యభిచారిణిని. వెర్రిమోహంలోపడి డాక్టరుతో లేచిపోయి—తర్వాత మరొకడితో కూడిపోయి—ఇలా శ్రీఘ్నరాలనయ్యాను. ఇక యింటికి వెళ్ళటానికి మనస్కరించక నా కాలేజీ చదువును వినియోగించుకొని నర్సు ట్రైనింగ్ అయి కడ కీర్తిగా నిన్ను కలుసుకొన్నాను. నేను పారి పోయినచి మూడు సంవత్సరాలయింది. అందుకే మీ పెళ్ళి సంతతి నాకు తెలియలేదు.

రాజన్ నిన్ను నేను ప్రేమించానో లేనో యిప్పు టికి నాకర్థంకాలేదు. కాని నీ సంపర్కాన్నీ— నీ సనాన్నీ మాత్రం వాంఛించాను. ఇంతకు ముందు చాలా మందిని వట్లో వేసుకొన్నట్లుగా నే నిన్ను కూడా మోసగించి నిన్ను—నీ సంపదమా—అనుభవించాలను కొన్నాను. ప్రభ పోలికలు నాలోమాచి నీవు నా వంకకు ఆర్పింపబడటం నా కెంతో గర్వకారణంగా వుండేది. అప్పుట్లో ప్రభయెవరో నాకు తెలియదు.

ఇప్పుడు ప్రభ యెవరో తెలిసింది కాబట్టే యీ చివరి ఘట్టం యిలా ముగిసింది. ప్రభ పవిత్రమార్తి. చిన్నతనాన్నుంచి కీలమంటే ప్రాణంకన్నా యెక్కువగా నమ్మేది. నేను మాత్రం చిన్నప్పటినుంచీ యీ

విధంగానే వుండేదాన్ని. మా అక్క నాకన్నో విధాలబోధించేది. నా వ్రాత యిలావుంటే ఆమె మాటలు యెలా వింటాను రాజన్. విననంగుకు ఫలితం యిప్పుడనుభవిస్తున్నాను. నీవంటి ఉత్తముడు నాకు లభించటమంటే సామాన్యంకాదు. కాని ప్రభ మా అక్కని తెలివొక మాదా అన్యాయం చెయటం నా కిష్టంలేదు. తనగేవుడు కళంకపడితే మా అక్క పవిత్ర హృదయం యెంతబాధపడుతుందో నాకు తెలుసు రాజన్. అందుకే నామనసు మార్చుకొని—పవిత్రుడ వైన నిన్ను పవిత్రంగా నేనడచి—మా అక్క కేవలం— యెంతవంతగా నీ జీవితంలో ప్రవేశించానో అంత చింతగా నీ జీవితమునుండి దూరమవుతున్నాను. నేను మరచిపోయి. నాకు తెలుసు. అయినా నన్ను నీవు త్నమించగలవు.”

సెలవు — ఇట్లు—“చింద్”

ఆ వుత్తరం చదివిన . అతని ముందు — నెల్లెకూడమను కొంటానే సోనోయకు వెళ్ళి మృత్యువోయిన జూలీ యన్ సీజను — లాగ—అయిపోయింది

ఒకనాడు రాజన్ యదాభిప్రాయంగా న్యూస్ పేపర్ తిరకేస్తూ తనకళ్ళనుతానే నమ్మలేకపోయాడు. తాను వ్రాసిన ప్రభ చిత్రం అంగులో అచ్చయివుంది. దానిక్రింద “అఖిలభారత చిత్రకళా ప్రదర్శనములో ప్రథమ బహుమతి పొందిన చిత్రం—చిత్రకారిణి— మిస్. కృష్ణ వేణీ—నయ్య” అని వ్రాయబడివుంది. రాజన్ కెందుకో గట్టిగా నవ్వాని బుద్ధిపుట్టింది. నవ్వేడు. కాని ఆ నవ్వులో సంతోషంగాని — మూడవంగాని లేవు. అనార్కలి సమాధిమట్టా వ్యర్థంగా తిరిగి సలీంలాగ అతని బొమ్మను మాస్తా మాటిమాటికి పిచ్చిగా నవ్వుతూనే వున్నాడు. అమ్మలో సరిగా అంటుని వంపులతిరిగిన కనుబొమ్మల సాంపులుగల ప్రభకట్టిన ఆనల్లంచుల తెల్లచీర అందులను పెన్నులో దిద్దుతున్నాడు. ఆ కలంలో సిరాలేని సంగతి అతను మాడనేలేదు. అందుకే ఆ వెలితి వెలితిలాగే వుండి పోయింది.

మీరు డాల్డా వనస్పతితో వండినపుడు మనస్సుంతుష్టిగా భుజించ గలముని మీరు విశ్వసించవచ్చును. ఎందుకంటే డాల్డా ప్రతి విధ ఆహారమందునూగల సహజ రుచులను కలిగించును. మీ కుటుంబానికి వంటలయందు మీకెట్టి సందేహమైనా ఉంటే, ఉచిత సలహాకారకు ది డాల్డా ఆఫ్ ఫ్రైస్ సర్వీస్ ఇండియా హౌస్ (జి.వి.ఓ.కి ఎదురుగా) బొంబాయి 1 కి వ్రాయండి.

అందరికీ మంచిది, ఎందుకంటే అది శుద్ధమైనది. డాల్డా ఎల్లప్పుడూ శుద్ధమైనది. మరియు ఆరోగ్యకరమైనది. ఎందుకంటే, అది గాలిచొరని నీలు డబ్బాలలో నింపబడును. అందరికీ మంచిది, ఎందుకంటే అది పుష్టికరమైనది. డాల్డా అతి శ్రేష్టమైన కూరగాయల సూనెలనుంచి తయారుచేయ బడినది. మరియు అది విటమినులు, 'ఎ' 'డి'లను కలిగియున్నది.

భారతదేశంలో అన్నచోట్లా 1 పౌను: 1 పౌను; 2 పౌన్లు; 5 పౌన్లు మరియు 10 పౌన్లు డబ్బాలలో కొరకును.

డాల్డా వనస్పతి వంటకు దివ్యమైనది — ఖర్చు తక్కువ

కలగూరగంప

—*—

ఘటికాచల మాహాత్మ్యము

శ్రీ రావూరి దొరసామిశర్మ

పై శీర్షికతో వ్యాస మొకటి శ్రీ కేతవపుర వేంకట రామకోటిశాస్త్రిగారు భారతి 1955 మే నెల సంచికలో వ్రాసిరి అయ్యది తెనాలి రామకృష్ణ కవి విరచిత ఘటికాచలమాహాత్మ్య పద్యకృతిం గూర్చినది.

ఘటికాచలక్షేత్రము నాజన్మధామి. మొన్నటి వఱ కంగే నివసించుచుండినవాడను. తన్మాహాత్మ్యమును దెనుఁగున నేనును రచించితి. ఆ శ్లోక మాహాత్మ్యములగూర్చి చక్కగా నెఱుఁగునగు గానఁ జెరచనను బురస్కరించుకొని కతిపయ విషయములఁ దెలుప నుద్దేశించి దీనిని వ్రాయుచున్నాను. వెనుకటి వ్యాసములో గ్రంథకవితాశైలిసూక్ష్మ కొంత గావింపఁబడినది. నే నాయంశమును దివ్యవలంకర లేదు.

తెనాలి రామకృష్ణకవి తొలుత వైపుండ్రె యుండు నర్మపురి లింగ కవి పేరితో నుప్పటారాగ్య చరిత్రను, దర్వాత వైష్ణవుండై కృష్ణకవి పేరితోఁ బాండురంగమాహాత్మ్యమును దగువారి ఘటికాచల మాహాత్మ్యమును రచించెను. ఈ యంతిగ్రంథము నకుఁ దగిన కృతిపతి లభింపక కాలబోలు నియ్యది నిరంకితముగాఁ గృత్యావ్యాఖ్యాసంత రహితముగా నిలిచిపోయినది. రామకృష్ణకవి ఇంతలోఁ గాలగర్భ ముండెను. అతని పౌత్రుఁడు(పేరు దెలియరారు) మహా రాష్ట్రప్రభు వగు ఖండోజీరాయని కీ కృతి దెచ్చి యిచ్చె. ఈ కృతిని దిన కంకితముగాఁ గృతియఖాయల రచింపుమని ఖండోజీ తన యాస్థాన కవిగ్రంథమున వేంకటగిరింగుని గోరెను. నేఁడీ మాహాత్మ్య కృత్యాదిరచన వేంకటగిరింగునిది ; రామకృష్ణ కృతియు గాదు. అం దీవిషయ మీ క్రింది పంతులచే స్పష్టపరచఁబడినది!

‘భువిని విచిత్రవాక్పరణిఁ బొల్పిన
తెన్నలి రామకృష్ణ స
త్కవికులవజ్రపాణి ఘటికా గిరి నాథు
మహాచరిత్రమున్

సవరణగా రచించి కృతిసంతతి
కన్యక కెన్న యోగ్యుండై
ధవుఁ డొకరుండు లేమిఁ గని తా
మదిలోన వితాపఁ జెందుమన్,

పాలు పేడి.....ఎంచి కృతికన్య నింట నే
యుంచె నాతఁడు. (1 ఆ-14, 15.)

కావున రామకృష్ణ కవి కల్పిత
కావ్య మొకండు దెచ్చి స
ద్భావముతోడ నా కతని
పౌత్రుఁ డొసంగె మగంకితంబుగా
నీ విక హరనాయకము

జీ ప్రతిహాసముగా మదియ వం
శావళి చెప్పి కూర్చుము నా
శంబు భృశేంబుగ నంఘటిల్లఁగన్ (1-20)

ఇవి ఖండోజీరాయని పల్కులు
రామకృష్ణ కవి ఘటికాచలమాహాత్మ్యము
నారద భృగుసంవాదము లోనిది. ఇది యే పురాణము
లోనిదో గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడలేదు. ఇందలి
యాశ్వాసములు మూఁడు... అందలి విషయము లివి.

(1) విష్ణుక్షేత్రములగు 108 తిరుపతుల ప్రకంస.
అందు ఘటికాచల ప్రస్తావము. తర్వాత ధవళాంగుని
కథ —కళాంగుండు సాధుసంగమప్రభావమున శాప
విముక్తిఁ జెందును.

(2) నారద జన్మకథ - నారదుండు ఘటికాద్రి
కరిగి విష్ణుసాక్షాత్కారముకొఱకుఁ దపము చేయు
విషయమందుఁ గలదు.

సప్తమహర్షుల కథ- వీరు హరి దర్శనార్థము
ఘటికాద్రి కరిగిరి; హరి నరహరిస్వరూపముతోఁ
ప్రత్యక్షమయ్యె.

(2) వైఖానసుల వృత్తాంతము ; నరహరి శాంత స్వరూపముఁ దాల్చుట. వైఖాన ఘటికాది కరుదెంచిరి. వారి కోర్కెచే నరసింహస్వామి యాయద్రెమట్లు సమతలము చేయ నాంజనేయుని నియోగించె. అందు నిర్మితమైన గ్రామము మామయ్యగారు మనఁబరగె. తిర్వాత లక్ష్మీ నరసింహుల కల్యాణ మహోత్సవము జరిగె—ఇంతటితో గ్రంథముపై.

మాహాత్మ్యములం దాయా త్రేత్ర తీర్థ దైవతముల ప్రభావ విశిష్టత ప్రపంచంపఁబడును. ఇంగుఁగవలము త్రేత్ర మాహాత్మ్యప్రసంగ ప్రధానముగా నున్నది.

వెనుకటి వ్యాసకర్త లిట్లు వ్రాసిరి—“ఆ శ్లో మాహాత్మ్యమును బట్టియే నారసునకు, సప్త మహర్షులకు, వైఖానసులకు హరి ప్రత్యక్షమైనట్లు వర్ణింపబడినది. నరసింహాత్మని హరి ప్రత్యక్ష మగుటవలన అది నరసింహత్రేత్ర మనవచ్చును. సప్తర్షుల ప్రహణమును బట్టి దూడఁగా నీ ఘటికాదల త్రేత్రము కాంచీ నగరమునకు మూడు యోజనములు దక్షిణముగా నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ ఘటికాదల మాహాత్మ్యమునకు గీర్వాణ మాతృక యున్నట్లు గానరాదు. ఈ ఘటికాదల ప్రసక్తి పురాణము లంగును గానరాదు. కావున నీ గ్రంథము రామకృష్ణ కవి స్వకపోల కల్పిత మనవచ్చును. ద్వితీయాశ్వాసముందలి నారదజనకథను మాత్రము బ్రహ్మవైవర్త పురాణము నుండి గ్రహించి రామకృష్ణ కవి కొన్ని మార్పులతోను మార్పులతోను రచించినాడు.”

(భారతి 1955 మే 61 పుట.)

ఇంక నిందుపై నా చెప్పఁదలంచిన విషయముల నుటంకించెడి. ఘటికాదల త్రేత్రము నేటియు తిర ఆర్థాడుజిల్లా, వాలాజాతాలూకాలోని చోళలింగ పురము. (షోలింగపురము, షోలింగర్ -Sholingur) అను స్థలము. చోళసింహపుర మని ఇటీవల యద్వితీ వైష్ణవులందురుగాని యది యప్రసిద్ధి, మనాకరము. ఈ షోలింగరు ఎన్. ఐ. రైల్వే, అంకోగ్రామం స్టేషనునుఁ బడమర 18 మైళ్ళ దూరమున నున్నది. ఇది చిత్రారీతి దూర్పున 25 మైళ్ళ దూరమున నున్నది. ఈ షోలింగరుకు వేలూరు, చిత్రూరు, అరిక్కోణము, తిరుత్తణి, కంచి మున్నగు చోట్లనుండి బస్సుల రాకపోకలు గలవు. పై మాహాత్మ్యమునఁ జెప్పఁబడినట్టి త్రేత్రము

కాంచీకి సుమారు 36 మైళ్ళ దూరమున దక్షిణమున నున్నది. (మూఁడు యోజనములు). ఈ షోలింగరునకు దక్షిణమున 1½ మైలు దూరమున నున్న కొండకు ఘటికాదల మని నేరు. అందు ‘పెద్దకొండ, చిన్న కొండ’ అను రెండు కొండలు పడమర తూర్పుదిక్కులం దొకదాని కొకటి యభిముఖముగా నున్నవి. పెద్ద కొండ యందు యోగలక్ష్మీనరసింహస్వామియు, చిన్న కొండయందు జతుర్భుజ శంఖచక్రములతో యోగాంజనేయ స్వామియు వెలయుచున్నారు. ఈ రెండు దైవములును యోగాగ్రామములై శాంతవిగ్రహులై భక్తజన సమస్తాంధారములై భాసిల్లుచున్నారు. ఈ కొండలకు మెట్లున్నవి. కొండక్రింద కొండపాలెమును చిన్న గ్రామము గలదు. ఇయ్యది గొప్ప నేవాస్థలము. సప్తర్షి ప్రముఖు లీ త్రేత్రమున వనించినరీ, సప్తర్షి, సనకసనందనాదుల ననుగ్రహించుటకు నరసింహస్వామి యందుఁ ప్రత్యక్షమయ్యెనునని దీని మాహాత్మ్యము చెప్పుచున్నది. ఇందనేక తీర్థరాజములు గలవు. అవి వ్యాధిహరములు ; స్వాగృహజల పూర్ణములు. ఈ స్థలమున భిక్షు లెల్లప్పుడు కొండలలో నేవనేయుచుండును. నేవచేయువారికి అనివార్యములన దగిన సమస్తవ్యాధులు, శాకినిధాకి వ్యాధి పీశాదగ్రహ బాధలు, అభిచార త్సుద్రప్రయోగములచేఁ గల్గు చిత్తి భ్రమాది సంకటములు పూర్తిగా నశించునని, సంతానాది సమస్తకామము లచిరమున నిద్రించునని కీర్తి. పూర్వ వి ఘటికాదలమునకు షోలింగరునకు సంబంధము లేదు. చోళరాజుచే లింగస్థాపన చేయఁబడి కట్టఁబడిన యూరగులచే చోళలింగపుర మను పేరు గలిగె. రెండవ మైసూరుయద్దము (1781 సం॥) షోలింగరులో జరిగిన కాలమునఁ బైకొండలలోని యుత్సవ విగ్రహములఁ దాఁచియుంచినట్లు. తిర్వాత నరసింహస్వామి యుత్సవమూర్తిని షోలింగరు నేవాలయమున స్థాపించినట్లు. నాటినుండి షోలింగరు ఘటికాదలము లొక్కటై నవి. నేడు ఘటికాదల దేవస్థాన కార్యాలయదులు షోలింగరు దేవాలయముననే యున్నవి.

ఇది త్రేత్రవిషయము.

ఈ ఘటికాదల మాహాత్మ్యమునకు సంస్కృత మాతృక గలదు. అయ్యది (బహుశాః) వర్త పురాణమునందు తీర్థఖండమున భృగుపరాశర సంవాద

కలగూరగంప

మూల 22 సగ్గల గ్రంథము. కడచిన విక్రమ సం. ౧౦౫౩, తిమ్మవర్మ విక్రమాబ్దమునఁ జెన్నపురి హిందూ విద్యా నిలయ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితము. (అనఁగా 76 ఏండ్ల క్రింద.)

ఈ సంస్కృత గ్రంథమునకుఁ దెనాలి కవి గ్రంథమునకు నిందుకయు సంబంధము గానరాదు. బాదరాయణసంబంధ మున్నట్లు ఘటికాదలము, నరసింహస్వామి యను స్థలదైవములు నెండువిధా తక్కిన యందలి కథలకు సమన్వయములేదు. తెనాలి వారి మాహాత్మ్యములోని కథాంశములఁ దైరి నేను నూచించితి. కాష్ట్రీ గారు తమ పూర్వవ్యాసములో నాకథలను సవిస్తరముగా వ్రాసియున్నారు. మావద్ద నున్న సంస్కృత ఘటికాదలమున మాహాత్మ్యము లోని కథాంశముల సంగ్రహముగాఁ దెల్పెను—

ఉత్తరదేశములోని మధురాపురము నింద్ర ద్యుమ్నుఁ డెను రాజు పరిపాలించుచుండె. హరిభక్తుఁ డెను నాతఁడు కొంతకాలము తర్వాత ముముక్షునై రాజ్యము తనయున కప్పించి తీర్థయాత్ర కరిగె. ఘటికాద్రి కరిగి నరసింహస్వామిని నేమించిన బ్రాహ్మణ్య మోక్షములు చేహరుని మునులవలన విరి యటను బయల్పడె. తిరుపతి చేరి వేంకటేశుని దీర్చించి తర్వాత స్వర్ణముఖిలో స్నానముచేసి తత్తీర మున మణిచెచ్చిన రాక్షసు లిహ్యుర ప్రహేళకు చుండుటఁ జూచెను. అందొక్కఁడు ఘటికాద్రి యందలి హనుమత్తీర్థమునఁ గ్రుంకి యేగుచున్న యూర్వశి తలనెండ్రుకలనుండి ఒలించువు పడుటచే రాక్షసత్వముఁ బొసి దేశత్య మొందెను.

అదృటినుండి యింద్రగుమ్మండు ఘటికాద్రి సమీపమార్గమున నేగుచుండఁ దివేంగ్రుఁ డెదురుపడి, ఘటికాద్రియందలి నరసింహపురమును గుంభోదరుఁ డెను రక్కసుం డాకమించి ప్రజలఁ బీడించుట దెలిపి యా దానవుఁ బరిమార్చ నరహరి యారాజున కనుజ్ఞ దనమాలమునఁ బంపెనని యెఱింగించె. రాజు రాక్షసులతో యుద్ధము నేయఁ గడఁగెను. నరహరి గురనాథుని ప్రార్థనచే హనుమంతుని రాజునకు సాయముగాఁ బంపె. అసురుఁ బాఱుకొని రాజు నరసింహపట్టాధిపుఁ డయ్యె. కయ్యయిన సాయ మొనర్చిన హనుమంతునికిఁ బ్రీతికరముగ నాపట్టణమున 'కానాటినుండి హనుమత్పుర మనుపేరు గలిగె.

ఒకనాఁడు రాజున కండు వసిష్ఠుఁడు కానఁ బడెను. అమ్ముని ఘటికాదలములోని తీర్థలిశేషముల వానికి సంబంధించిన కథామాహాత్మ్యముల సవిస్తర ముగాఁ దెల్పె. మఱియు హనుమన్నునిహ దర్శన ప్రభావమున సఖాకృతమనోరథులైన విత్వామిత్ర హనుదేవాది మహర్షి నరిత్రలు, విరిపించె. వసిష్ఠునుపదేశ మున రాజేంద్రుఁడు శైలమెక్కి నరసింహదేవుని నేమించె. అతఁడు సాక్షాత్కరించి రాజునకు బ్రాహ్మణ్య మోక్షముల నొసఁగె. ఇది యందలి కథాసారము. నడుమ నడుమ నెక్కు యుచకథ లేతతోడేత్ర తీర్థ దైవతప్రభావప్రకాశకములు గలవు. ఘటికామాత్ర విశ్వల తపస్సుచే సర్వమనోరథ సిద్ధు లిందు ఘటికాదులచే నియ్యది ఘటికాదలము నాఁ బరఁగె.

‘ప్రకృత్యా ఘటికా మేకాం
కుర్వతాం తప ఉత్తమం,
వాసుదేవ మహర్షీణాం
ముక్తయే చ నృకేశరీ,
యతో హేమశిఖావృషే
హరి రావిష్ణుభూవ హ
ఘటికాతోపిత స్తస్మాత్
ఘటికాచల నామభాక్.’

(సం ఘటికా...22 అధ్యాయ 9-10 శ్లో.)

ఈ రెండు (సంస్కృతాంధ్ర) మాహాత్మ్యములలోని కథలకుఁ బోలిక రసంతయు లేదు. రెండును భిన్నములు. ఈ రెండు గ్రంథములందు ఘటికాదలము, నరసింహవిగ్భావము, హనుమ దామనము, హనుమద్ధామము, సప్తగ్గల సాక్షాత్కృతి, నృసింహ కౌంతిరూపము, నైఖానసులగ్రాజ మున్న నంశములు సమానములు.

తెనాలి కవి మాహాత్మ్యమున నిట్లుగలకు—

‘ఎదుర్కొడు తపమునఁ దనువులో,
చక్కఁగ ఘటికాచలాఖ్య శిఖరితలిపై
నెక్కును సప్తగ్గలకున్,
దక్కిన ‘యక్కారు కట్టి’ నరహరియూర్తిన్

(1 62)

ఇందలి ‘అక్కారు కట్టి’ తమిళ శబ్దము. దీని కమ్మత ఫలమని యర్థము. ఘటికాద్రి నరసింహస్వామి

యమృతఫల మను నర్థమున 'అక్కారు కణ్ణి' శబ్దమును దునికభాషలోఁ బాపరము లను జేవతాస్తుతిలోఁ దిరుమంగై సమృద్ధ్యాదుల ప్రయోగించియున్నారు. ఆ శబ్దమును మనకవి వాడినాఁడు. ఈ తేత్రాన నరసింహస్వామివారి జేవి 'అమృతఫలవత్శ్రవరి' నాఁబరచును. ఈ యమృతఫలాఖ్యా విషయము తెనాలి కృతిలోను గలదు.

‘ఉర్వి నమృతఫలాఖ్య భిక్షోచితాఖ్య, గలిగె...’
(2.0.)

పోలింగరులో నున్న యత్సవమూర్తికి భిక్షోచితాఖ్య ప్రసిద్ధము. సంస్కృత గ్రంథమున నున్నట్లే ఘటికాచల నానుసార్థకృచియము తెనాలి కృతి యందును గలదు.

‘ఘటికా మాత్రోపసేవాకలన
జనులకుం గాంక్షితార్థంబు లిందే
ఘటియించుం బ్రాగ్భవీయోత్కలంబు
కుటిల మహాకల్మషంబు ల్పొలంగుకొ
స్సుటిరితికొ దీనిభాతికొ బొలుచునె
మఱి యీ భూమి నెంచేని సంఘ
త్కల క్షీర్తిందెల్లు జాడం దగు
శిఖరమయల్ గల్గి రాజులు దానికొ’ (2.228.)
ఘటికాక్ష సరసు చేకొని,
ఘటికామత్రము జరిపవ ఘన మగు సిద్ధుల్
ఘటియింపఁజేయు దానికొ,
ఘటికాచల మదలభక్తీఁ గనుగొని యదలభక్తొ’
(2.233.)

రామకృష్ణుని ఘటికాచలమాహాత్మ్యమున కేదేని గీర్వాణ మాతృక యుండును. నేఁడు మన కది గోచరము గాలేదు. ఏమాతృక లేకయే యాధారము లేక కవి యీ మాహాత్మ్యమును సృజకపోకల్పితము గావించె ననుట పొసఁగరానిమాట. రామకృష్ణ కవి తన చరమసశలోఁ జంద్రగిరిలో వసించె నని ప్రతీతి. అది విజయనగరాజ్యము పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చఁబడిన కాలము. చంద్రగిరికి దిరుపతికి ననతి దూరమునగల యీ ఘటికానికి మనకవి విజయంచేసి యుండును. అట్టి నీ మాహాత్మ్యరచన కుపక్రమించి యుండు నని నాయూహ. క్షీ||శే|| వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిలవా దుద్బుధారాస్వరీత్ర పీఠికలో నీ మాహాత్మ్యము పాండురంగమాహాత్మ్య రచనానంతర రచిత మని లేమ యభిప్రాయమును వ్రాసిరి.

ఘటికాచలప్రస్తావము కాంచీమాహాత్మ్య విశ్వనాథాచార్య ప్రభృతి గ్రంథములందుఁ గలను. వెంకటాచలవిలాసము పద్యకృతి తంజావూరి గ్రంథాలయమునఁ గలదు. (సంఖ్య-258.)

‘సప్తగుల తపంబు గావించుటయు నటకు జేవేంగుఁడు రంభను బంపుటయు నా పెరుఁ దపో భంగము శిశ్యంబుగాక వెడలుటయు సంత నాకాశనాటి మునీశ్వరలతో మీరు ఘటికాచలంబున కరుగుఁ డదైన భగవంతుండు మీరుఁ బ్రత్యక్షుఁడు కఁగఁగఁడనియెను. అప్పుడు మునీశ్వరు లటనుండి కదలి ఘటికాచలంబు నకు వచ్చి తపంబుచేయుట వర్జితము.’ కవి నామము తెలియదు.

ఈ విషయ మా గ్రంథముయగుర్చిన వివరణమునఁ గలదు. గ్రంథ మనమగ్ర మని తెలియుటచే నీ సప్తగుల కథ యొక టేకాక తెనాలి కవి కృతిలోని తక్కిన కథలు సయిత ముండియుండు నని యూహింపవలెను. ఈ వేంకటాచలవిలాసము ఘటికాచల మాహాత్మ్య కథను జెప్పిడి గానోపు. మావదనన్న గీర్వాణ మాతృకలో వేంకటాచల మాహాత్మ్యము దెల్పుచు నం దింద్రద్రవ్యము వృత్తాంతము నూచించి, తర్వాత యారాజునకు ముక్తిలభించుటకుఁ గారణమైన ఘటికాచల మాహాత్మ్యము చెప్పినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. అదేవిధముగ వేంకటాచల విలాసమున ఘటికాచల విలాసము దెల్పఁబడి యుండవచ్చు. వేంకటేశ్వర స్వామి తమ్ముఁడని యీ నరసింహదేవుఁ డన్నయని ఘటికాచలములోని జనవ్యవహారము నేఁడుగలదు.

నాలెల్లిన సంస్కృత మాహాత్మ్యమున కను వాదము తెనుఁగున వచనరూపమునఁ దొల్ల వేలమూరి వేంకటసుబ్బ కవి నెలయించెను. ఆ గ్రంథము చదలు వాడ సుందరరామశాస్త్రిలచేఁ బరిష్కరింపఁబడి చెన్నపురి కారదాంబా విలాస ముద్రాక్షరశాలయందు 1914 సం. లో ముద్రింపబడినది. గద్వరచన ప్రాచీన కావ్యభోరణి నడపినది. ఆ గ్రంథ విషయము లభ్యము గాదు. దానికిఁ బ్రేరకులు మా తండ్రిగారకు శ్రీ రాధారి ఆదినారాయణ శాస్త్రిలని గ్రంథావతారికలోఁ గవిగారు వ్రాసియున్నారు. తర్వాత నేత స్మాహాత్మ్యమును సంస్కృతిమాతృక ననుసరించి విపుల మగు పద్యకావ్యముగను, తేత్రవాసుల కోరికపై సంగ్రహ మగు వచన గ్రంథముగను దెనుఁగున నేను వ్రాసితి. వచన గ్రంథము ముద్రితము (1940 సం.)

శ్రీ కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులనాథ
ఘటికాచలమున గొంతకాలము నేవార్త మున్నవారై
తమ బిల్వేశ్వరీయ కావ్యరత్నము నీ నరసింహ
స్వామికే యంకిత మొనర్చిరి. బిల్వేశ్వరీయును మోలెం
గరునకు సమాధు 25 మైళ్ళదూరాన నున్న తిరువల
మను స్థల మాహాత్మ్యము. మీఁదుమిక్కిలి పంతులు
గారు ఘటికాచల మాహాత్మ్యమును దెనుగు పద్మ
కావ్యముగా రచించి యున్నారని, యావ్రాత్రపతి
భారతీ సంపాదకుల వద్ద నున్న దని శ్రీ నిడదవోలు
వేంకటరావుగా రొకపరి భారతిలో నే పంతులవారి
చరిత్రిక చెల్పు తమవ్యాసములో వ్రాసిరి.

ఘటికాచలమాహాత్మ్య కవితావిషయముల,
గూర్చి ప్రస్తావించు దలంపలే దని పైని వాసితి. కాని
శాస్త్రీగా రుటాకించిన యొకటిరెం దెనాచిత్రియులకు
యెఱిగింప సమాధానముఁ దెచ్చుచున్నాను.

ధవలాంగుని కథకు సంబంధపడి తక్కువ. ఈ
కథకు ఘటికాచలమునకు సంబంధము చెప్పఁబడలేదు.
మాహాత్మ్యమునఁ జెప్పఁబడు కథల కన్నింటికీఁ
బర్యవసానమున నేని యా త్మేత్ర తీర్థ దైవములతో
సంబంధముండి తిన్మూలమున వానిప్రభావము ప్రపం
చింపఁబడుట లక్షణము. సాధారణముగా మాహాత్మ్య
ములందు నానాపురాణములలో నెచ్చుపెచ్చులతో
కలకథల కన్నింటికీఁ దత్తే త్రేతములకు సంబంధము
గల్పించి త్మేత్రాది ప్రభావమును చెబుటలు సంప్రదా
యముగాఁ గానవచ్చెను. ధవలాంగుని కావలిమిక్కి
సాధుసంగము కారణమేకాక ఘటికాచల దర్శనముఁ
గారణముగాఁ జెప్పియున్న సముచితముగా నుండును.
అట్లే చెప్పబడి యుండి తద్వ్యాగమున గ్రంథపాఠము
గలిగ నేమో యని నా సంశయము.

మఱియొకటి- సప్తర్షులకు నరసింహస్వామి
ప్రత్యక్షమయ్యె. వారు దేవుని శాంతిరూప మొందఁ
గోరిరి. అంత విమానం బొక్కటి గానఁబడియె.

‘వారంఠఁ దద్విమాన,
ద్వారము సొత్తెంచి నిలువ దక్షిణదిశగాఁ
జేరి వెనఁ బ్రసవాయుధ,
వైరి నిరీక్షించి ప్రముఖవైభవ మెసఁగె.’

కరముల శింఖచక్రములఁ దాల్చిన వాని
మురువైన తెఱనోటి యొరపువాని
లోవంక మూఁపుల తీచి బొల్చిన వానిఁ
బద్మాసనంబునఁ బరగువాని
యోగపటిక నొప్పు నూరుద్యయంబుపై
దొరయ నిల్చిన కేలదోయివాని
మేరుకూటంబుపై మిహిరబింబము లీల
శిరముపై మకుటంబు చెలఁగవాని

బాలచంద్రుని పై నున్న బాలచంద్రుఁ

బోలు నలకొర్వ పుండ్రంబు పొలుపువాని
గవకన వెలుంగు నంగారకవిధమునను
గాన నయ్యెడి మిక్కిలి కంటి వాని.

మరియు...సామ్యకారంబుదాల్చి నిల్చినవాని
శ్రీ నరసింహదేవు నాలోకించి...యిట్లని నుతిసేయం
బొడంగిరి? అని యున్నది. (గీ 6, 7, 8.)

ఇంగుఁ బ్రసవాయుధ వైరి (శివుఁడు) హరిని
దర్శింప వచ్చె ననుకొనవలె నీసపద్మ విషయము
బాధకముగా నున్నది శాస్త్రీగారి సంశేపము.

ఇచ్చుది శివ కేశవులలో నెవరికి సంబంధించిన
దని యాశంక. ‘కరముల శింఖచక్రముల దాల్చినవాని’
అనుటచే విష్ణువు, ‘మిక్కిలి కంటి వాని’ అనుటచే
శివుఁ డధిమగుట బాధకము. ఈసీసము తర్కాతివచనము
నరసింహస్వామి జెప్పుచున్నది గాన నిందిలి తద్విశే
షణములే యగుట స్పష్టము. అప్పుడు వైజాపఁబడిన
పరస్పర వ్యతిరేక విశేషణములకు సమన్వయ మెట్లు?
అందులకు నుత్తరమిది- శింఖచక్రములు విష్ణుసంబంధక
ములు. నరసింహదేవుడు త్రినేత్రుఁడు (మిక్కిలి
కంటి వాఁడు). త్రినేత్రుఁడైన విషయ మీగ్రంథ

ఆ ర ర సా య న శా ల ము క్త్యా ల, కృ ష్ణా

ఫా పి త ము 1925.

ప్రశస్తాయుర్వేదోపదములకు
నిలయము. ఏమందుకావల
సినను మాకు వ్రాయుడు.
నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

ఆయుర్వేదభూషణ

వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. వ. సి.

Consulting Physician

మండే కలగు. చూచి సప్తభువం బ్రత్యక్షమైన
సరసింహుని నర్తించు వచనము- 'కోటిరమ్మది మన
వివారక విశింగలోచనత్రితయాంచల ప్రాచ్ఛ' -
ద్విస్ఫులింగ సమదయమును' (2 245).

మఱియు సందిగ్ధార్థమున కాస్తదముగాఁ
దోచిన పై సీసము తిరా వచనము నెనుకటి
ప్రద్యుంఁ పరికింపును

స|| మునులు...కృతంజలులై యిల్లునినుతి
నేయంబొడంగిరి.

జయజయ సితపద్మాక్ష,
జయజయ నిలలాక్ష సర్వ జగదభిరా.
జయజయ గుప్తన శిఖా,
జయజయ దితిసుతి విపక్ష సమనదితా.'

(తి 9.)

ఇది సృసింహ స్తుతిపద్యము - సృసింహుఁడు
నిలలాక్షుఁడని, సరసింహుఁడు త్రినేత్రుఁడనిబుక్కి క్రింది
ధ్యానశ్లోకము ప్రబలప్రమాణము—

సత్యజ్ఞాన సుఖస్వరూప మమలం
క్షీరాబ్ధి మధ్యస్థితం,

యోగార్థాఘ సుతిప్రసన్న వచనం
భూమి సహస్రస్థలం,

త్ర్యోక్షం చక్ర పినాక సా

భయకరాన్ బిభ్రాణ మర్కచ్ఛనిం,

భ్రతీభూతఫణిం దమిందు

ధవళం లక్ష్మీనృసింహం భజే.'

పై శ్లోకానువాదము కొక్కొండవారి
కీయమున న్నిచ్చాలదు.

కా|| సత్యజ్ఞాన సుఖస్వరూపుఁ
గొలుతుఁ సద్గు వార్ధిశీతుఁ
బ్రీత్యం దమ్యః ఘృయోగివందు
నమలం క్రిమద్విభూతజ్వలం
నితులం జగపినాక సా
భయవగణ్ నీరజబంధుద్యుతిఁ
సత్యక్షీప్రవరాతపత్రునిని
ద్యుత్యం శ్రీ సృసింహప్రభుఁ.

(ప్రథమ చింబము 121 పద్య.)

రామకృష్ణుని ఘటి కాచలమాహాత్మ్యము
1902 లో రాజమహేంద్రవర కలావతి ముద్రాక్షర
శాలయందు ముద్రితము. ఇంతవఱకు బునర్ముద్రితము
గాలేదు. నేఁడా ప్రతు లభ్యములు. ముద్రితప్రతి
జూచి వ్రాతప్రతి నామిను లొకరు వ్రాసిపంపిరి.

అందుఁ జాలితవ్వలు, గ్రంథపాతములు గలవని
నూచింపఁబడియె. దీని తాళ్లప్రతులు తంజావూరి
గ్రంథాలయమునఁ గలవఁట (సం. 188, 189). ఆ
ప్రతులలోను మఱియెంకని లభింపగలప్రతులతోను
సంప్రతించి శోధించి సనిగాఁ బునర్ముద్రింపవలసిన
భారము భాషాద్వారకులపై నున్నది. మఱి కొక్కొండ
పంచులవారి ఘటి కాచలమాహాత్మ్యమును భారతీ
సంపాదక మహాశయ లచిత కాలమునఁ బ్రకటింపఁ
జేయుదురుగాక.

‘రెండభ్యుదయ గేయాల’

శ్రీ బైరాగి

ఆగస్త్యునెల భారతి లో శ్రీ సురుగంటి సీతా
రామయ్యగారు వ్రాసిన ‘రెండు అభ్యుదయ గేయాలు’
అనే విమర్శ చదివాను. అందులో ‘నా క్కొంచెం
నమ్మక మివ్వు!’ అనే నా గేయాన్ని గురించిన విమర్శ
కొంత ఉంది. ఈ సందర్భంలో కొంత స్పష్టీకరణం
అవసరమని తోచి ఇది వ్రాస్తున్నాను.

సీతారామయ్యగారు నాగేయాన్ని ‘అభ్యుదయ
గేయం’గా పేర్కొన్నారు. ఇది వీరు వేశాకాళం గా
అనిలేదనే గ్రహిస్తాను. ‘అభ్యుదయ’ మనేది అభ్యు
దయరదయితల సంఘం చెప్పేకే విషయమే
నే అభ్యుదయ కవి కానీమో నని నా సంజేహం.
సీతారామయ్యగారి కీ విషయంలో ఏమన్నా అను
మాన మంటే ‘అభ్యుదయ రదయితల విదగమహాసభా
సంచిక’ తీసి చూడవచ్చును. రమణారెడ్డిగారు ఎంతో
ధయతో ఆంగ్లాలో కానికి ప్రసాదించిన ‘అభ్యుదయ’
కవుల పట్టికలో నా పేరు లేదు. కనీసం నార్ల చిరంజీవి
గారు తయారు చేసిన ‘అభ్యుదయ బాలరదయితల’
(బాలరదయితలంటే ఇక్కడ పిల్లలకారకు ప్రాసే
నాళ్ళే నని, పిల్లవాతగాళ్లు కాదని ఊహిస్తాను.)
పట్టికలో కూడా నా పేరు లేదు. కాబట్టి నేను
అభ్యుదయ రదయితను కానని తేటతెల్లవాతున్నది.
సీతారామయ్యగారు ‘అభ్యుదయ’ శబ్దాన్ని వేరే
అర్థంతో వాడివుంటే నేను చెప్పలేను. ‘అభ్యుదయ’
గేయమంటే సమంజసం గా ఉండే దనుకుంటాను.

‘నా క్కొంచెం నమ్మక మివ్వు’ అనటంలో
కవి ఎవరిని నమ్మక వివ్వకుంటున్నాడో తెలియడం
లేదని సీతారామయ్యగారు వ్రాస్తున్నారు. కవి నమ్మక
మిచ్చేవాని ఊరూ, పేరూ, చిరునామా మొదలైనవి

ఇవ్వక ఆశ్రద్ధ చేయటం నిజంగా కోవనీయమే. కాని అలా చేయలేను కాబట్టి, కవి నమ్మకమిచ్చుచు, తనని తానే అనుక్కంటున్నాడు అనుకోవలసింది. దోషమేముంది? 'పరమశివు' అనే పదానికి - (బ్రాహ్మణ్యో 'ఉత్తి శివు' కాను') అని వ్యాఖ్యానించారు సీతారామయ్యగారు. 'పరమశివు' అనేది అంత క్లిష్టమైన పదమా? లేక పాము పాకకాకి ఇంకా సులభంగా బోధపడాలనే సగుణ్యంతో అలా చెతారా సీతారామయ్యగారు?

ఇక రచయిత 'అసంపూర్ణ' ను గురించి కొంత చెప్పవలసివుంది. విమర్శనీయ శేషుని కోవ తిలకే దృఢవిశ్వాసముంటే తా శేషులకు చూపులిగిందే చెప్పాడు. ఆ చెప్పిన పదాలు అసంభవకాంగ్యలే. అందులో సంశయంలేదు. పైగా యీ విషయం సామాన్యబుద్ధి వున్న ప్రతిఒక్కరికీ తేడవుంది. మరి కవి అలా ఎందుకన్నాడు? సీతారామయ్యగారి వంటి విమర్శకులు ఆహారం నిదానించి అల్లచించి లేకపోవడం అన్యాయం.

ఈ కవితెన్నెక్కి ఉద్దేశ్యం నమ్మకంలోని గొప్పదానిని చూపించడం. దృఢవిశ్వాస మున్నవై యితే అసంభవకాంగ్యం కూడా సంభవ మాత్రమే అని చూపించడానికి కవి ఏరికోరి అసంభవ కాంగ్యాలన్ని ఉదాహరించాడు. కవియొక్క శక్తితా శక్తితిలుకావు ఇక్కడ విదారణీయంకాదు. ఇక్కడ ఉద్దేశం బోధించి నమ్మకపు గొప్పదనం. 'పోతా కందరి విషయం గీతంలో నిండిఉన్నది' సీతారామయ్యగారు అంటున్నాడు కాని ఇందులో ఉపాకందరి విషయం మేమీ లేదు. నమ్మకముంటే కవి చెప్తానన్న పనులు మామూలుగా చెతల కందరివి మాత్రమే. 'చితికిన టామూటో' 'అరిన ఆప్తం' 'ఎంగిలి పల్లం' మొదలైనవాటితో మార్గ చంద్రాకాండలను పోల్చడం చచ్చితోరంకు కారు. మార్గచంద్రాదలను హీనపరచటానికి కారు నమ్మకమున్నవానికి అటు వంటి మహనీయ వస్తువులు కూడా ఎంత తుచ్చంగా కనిపిస్తాయో చూపించడానికి. పోతే కవితో అహం భావభావం' ఎక్కడుందో నాకు కనపడలేదు. 'సుజన విధేయుణ్ణి' అని క్రింద వ్రాయక పోవడమే దోషమైతే నేను చెప్పలేను. 'ఈ భీభత్సమునకు నమస్క' అన్నాడు సీతారామయ్యగారు. కవిత భీభత్స రసం కలదికాదు. అది 'ఏ భీభత్సమా' వివరించలేదు సీతారామయ్యగారు. వారు గీతంలో 'కవియొక్క

అత్యుత్తమ' ను దర్శించారు. సిగ్గెలు ఉపనూన పరంపరలో కూడా వానికి కవి 'స్వీయ చరిత్ర' గోచరించింది. ఇక్కడ ఒకవిషయం చెప్పవలసివుంది.

కథమగుగానీ, కవిగానీ 'నేను' అని రాసిన ప్రతి రచనలోనూ స్వీయచరిత్ర వ్రాసుకోవాలి. ఇతరులతో తాను ఏకమై 'నేను' అని వ్రాస్తాడు. కథానాయకుని కవితానాయకుని గుణగూఢులన్నీ కవి? కథమనికి అంటగట్టే పారబాటు విజ్ఞులు చేయరు. కవి అసమర్థతను పూర్వము పేర్కొన్నాడు సీతారామయ్యగారు. అది ఏ 'అసమర్థ' బోధనలను లేదు. కవితావిషయకమైన అసమర్థత? లేక కవి పేర్కొన్న అసంభవ కాంగ్యాలు చేయలేకపోవడంలోని అసమర్థత? సీతారామయ్యగారికి అందు కలిగించినది గీతమన్నమా? ఎందువల్లనంటే 'అశిలబంధులనుతో' గేయము మాత్రము దక్కరీతిలో ఉందని వాచి ఒప్పుకొంటున్నాడు. కవితావస్తువు నుంచి ఛేదించి, రీతిని విశ్లేషించి సాగ్నిక? సిగ్గెలు ఉపనూన పరంపరలో ఉదాత్త లేవటానికి సంశయంలేదు. కాని అక్కడ ఉదాత్త ఆనందార్థం. నమ్మకంలేని బ్రతుకు ఎంతతుచ్చమో చూపించటానికి కవి అటువంటి హేయోపమానాలు బుద్ధిగార్యకంగా విడువన్నాడు. లేబుకణంతో పోల్చుటలేన చోట మేముగా క్షేమంగానే మాధుర్యం కవి ఎలాబోధాడు? మగోషువం; అధునిక మాంపుకు దృఢవిశ్వాసాల్లేక అల్లగురుకున్నాడు. మనకు ప్రాతీకమృతాలు పోయాయి. కాని ప్రోత్తి కలగలేదు. సందిగ్ధం ఆధునిక మానవుని ప్రథమ సంకేతం గా కనిపిస్తున్నది. సుగృహ విశ్వాసంకొరకు, నిర్వింతాత్మ లేవనంకొరకు ఆతడు తిరిగిన్నాడు. కాని ఇది అతనికి దుర్లభ మామనైది. ఈ మానసికాధ్యాత్మిక క్లిష్టస్థితిని చిత్రించడమే విమర్శనీయ విశాలక్ష్యం. సీతారామయ్యగారు 'అంతయు వాచ్యమే గాని ఎచ్చటా వ్యంగ్యవాసన లేదని మనీషారు. కాని శేషమంతా వ్యంగ్యమే. అసంభవ కాంగ్యాలు ఏకకోవడంలో వెలకారంగా 'సతాల, చలివెండ్రాల' సంగతి ప్రస్తావించి తాను 'కొయ్యతుపాక దొరన' ని చెప్పి కోవడంలో ముఖ్యమైన ఉద్దేశ్యం ఇదే. అంతేగానీ 'కొయ్యతుపాక మీద' రాసిన శేషం సీతారామయ్యగారిని విమర్శకు పురికొల్పలేదు.

మరో ముక్కలందనుసుగురించి. సీతారామయ్యగారి కవితను భావగద్య మన్నారు. కాని

ఒకవిలక్షణమైన లయమత్రం ఉందని ఒప్పుకోక తప్పకన్నాదు. గద్యమే అయితే 'వాటికి కావ్య త్వన్ని కల్పించిన' ఈలయ ఎక్కడినుంచి వచ్చింది? గద్యంలో లయ ఉంటుందని నే నింతవరకూ వినబడే గాని, అలాంటి గద్యం చదివి ఉండలేదు. ఛందస్సు లకు సంబంధించిన ఏవో కొన్ని నియమాలు పాటించక పోతే గద్యానికి లయరాదు. ఉదాహరణకు సీతా రామయ్యగారు భావగద్యమని పిలిచిన ఈ కవితలోని కొన్ని ఛరణాలు తీసుకొందాం 'నాక్కొంచెం (6 మాత్రలు) నమ్మక మివ్వ!' (7 మాత్రలు.) ఇలా ఈ కవితలో సర్వత్రా ఆరు, ఏడుమాత్రల వాక్యాలలో పనిగడుపుకొనబడింది. ఆరుమాత్రలు వాడి నన్నును తీగ్రగతి స్ఫురిస్తుంది. ఏడుమాత్రలు వాడి నన్నును గతి ముందిగా ఉంటుంది. ఒక్కొక్కచోట గతి విరుగగోట్టవలసి వచ్చినప్పుడు విచారు మాత్రలు వాక్యాలకు కూడా వాడబడ్డాయి ఇలా మాత్రా భిన్నులి కల్పించడంవల్ల కవికి స్వేచ్ఛయేగాక నిగువగు లకు విసుగుదలకూడా ఉండదు. కవితా ధారావేగం భావావేగాని కనుకూలంగా క్షీప్రమందగతులతో ప్రవహిస్తుంది.

ఈ స్పష్టికరణం అవసర మనుకొన్నందువల్ల ఈ కొంచెం వ్రాయవలసి వచ్చింది. సీతారామయ్యగారు పాఠశాల కూడా, అన్యభాషావింశరని ఆశిస్తున్నాను.

బొమ్మలాట, యక్షగానము

యస్వీ జ్యోగరావు

నేను క్రిందటి నెల భారతిలో ప్రైవేట్ కథో ఒక శ్యాసము వ్రాయుచు అందులో నూత్రిధార ప్రసక్తి గల శాసనాలు కొన్ని బొమ్మలాటవారికి సంబంధించిన వని ఊహించవచ్చు నంటిని. కొన్ని అట్లు సంబంధించినవి కావచ్చును గాని ఆ నూత్రిధార ప్రసక్తిగిలిన వన్నియు బొమ్మలాటవారికి సంబంధించినవి కావలసియు, నూత్రిధారశబ్దము శిల్ప లకు గూడ పర్యాయనాచక మనియు ఆచార్య శ్రీ గంటి జోగిసోమయాజిగారివలన ఇటీవల తెలిసికొంటిని.

స్పష్టముగా బొమ్మలాటవారికి సంబంధించిన యింకొక శాసనము తెలియవచ్చినది. అది నెల్లూరు

శాసనము లను గ్రంథము 3 వ భాగములోని ఉదయ గిరి తాలూకా నెం. 47-వ శిలాశాసనము. అది—

"ప్రమాది సంవత్సర పాల్గొన ఘట్ట 3 లు పిరుగిపోరకై తీరపువారు బొమ్మలాట పీఠపుకు ఇచ్చిన భూదాన ధర్మశాసనం. అశేషేయల, విశాలిలంగం, జర్లపల్లె, వొడకొమార వెంకటాద్రి నాయని వారికి పుణ్యంగా సర్వాగ్రహారంగా దారదిత్తించెనీ విాకి స్తింగన ముమూరుచేసుక పుత్రిపపుత్ర పారంపుగ్యంఅనుభవించి బ్రతికేది." శా.నకాలము దీనినిబట్టి తెలియుదు కాని యిందు పేర్కొనబడిన యాతకును వొడ కాక వాడ కుమార వెంకటాద్రి నాయ డనుకొన్నచో— వాడ పెదవెంకటాద్రినాయ డను నాతనికి సంబంధించిన రెండు తాగ్రు శాసనములు గన్పట్టుచున్నవి. (చూ. నె|| 3|| 1 వ భా. తా. శా. నెం. 8 & 9.) అవియు ఉడునగిరి తాలూకావే. ఆ శాసనకాలములు వగుసగా శా. శ. 1578; 1608 (క్రీ. శ 1651; 1686, ఈ కుమార వెంకటాద్రి అతనికి తమ్ముడో కొడుకో అయియుండు ననుకొన్నచో పై బొమ్మలాటవారి శాసనము (క్రీ. శ. 17 శతాబ్ది ఉత్తరార్ధమున వేయబడినదై యుండవచ్చు నని యూహ.

బొమ్మలాట నుండియే యక్షగానము పరిణామ ముందిన దని కొందరు పండితుల శిలంపు. (చూ. డాక్టరు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారి 'యక్షగానము తంజావూరు', ఆంధ్రప్రదేశ్ శివ సంవత్సరసంచిక) ఇందుల కింకొక యూహ ఉపబలకముగా నున్నది. ప్రదర్శనల కుద్దెప్పుచులైన యక్షగానము లంగును సంధి వచనము లున్నవి. దృశ్యే ప్రబంధమున సంధివచనము లనవసరము. పాత్రల ముఖచిత్ర చిహ్నాదిక మంతయు నంగు ప్రత్యక్షముగా చూపవచ్చును. తోలుబొమ్మ లాటలో ఆ యవకాశము లేదు. కాని కథాామ పరిణతిని నిరూపించుటకు వాని నూచననైన చెయుట అవసరము. అంగులకు సంధివచనముల నాశ్రయింప వలెను. అవి యక్షగానము లంగును నిలచియుండుట చూడ యక్షగానములు తోలుత నుండియు తోలు బొమ్మలాటల కుపయోగింపబడుదుండెనని తోచును.

నేను నా వ్యాసమున నేవోకొంత సామ్యమును బట్టి బొమ్మలాట విరుపాధిపుడును, లేపాక్షి దేవాలయ నిర్మాత యగు విరూపన్న యగునా యని అనుమానించితిని. కాని వారు వేరైనవ వ్యక్తులని శ్రీ టి. దొణప్ప గారు నా కెరిగించిరి. రెండవ విరూపన్నగురించి దక్షిణహిందూ దేశ శాసనములు Vol IX Part II లో కొన్ని శాసనముల నెత్తిచూపిరి. (నె|| 585, 586, 587, 588 etc.).

గ్రంథ విమర్శనము

ఆంధ్ర ద్వన్యాలోకము

ద్వితీయ భాగము

అనువాదకులు : శ్రీ పంతుల లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రి; ప్రాప్తిస్థానము : రచయిత; మహారాజా సంస్కృతకళాశాల—విజయనగరం. వెల, 4-0-0.

ఇది ఆనందవర్ధనాచార్యులవారి ద్వన్యాలోకానికి అనువాదం. ప్రథమ ద్వితీయోగ్యతములుగల ప్రథమ భాగం, 1914 లోనే వెలువడింది. తృతీయోగ్యతంలోని మూడు వంతులుగల ఈ ద్వితీయభాగం వెలువడటానికి యితరకాలం పట్టింది. ఇంకా తృతీయోగ్యత శేషము, చతుర్థోగ్యతము, వెలువడవలసివుంది. గ్రంథరచన యావత్తూ 1931 లోనే పూర్తి అయినా, దీని ప్రకటన ఇలా అంచలు అంచలుగా ఇంతింతవ్యవధితో ఆలస్యంగా జరుగుతూ వున్నదంటే, శ్రీ శాస్త్రిగారికి ఆంధ్ర ప్రజలనుండి తగిన ఆర్థిక సహాయం లభించకపోవటమే ఇందుకు కారణమని మనం ఊహించవలసివుంది. అయినా నిరుత్సాహపక్షక ఈ గ్రంథాన్ని ఆంధ్ర ప్రజలకు అందజేయటానికి ప్రయత్నించుతున్న శాస్త్రిగారి పట్టదల శాఘసీయమైనది.

ద్వన్యాలోకానికి, మహామహుడైన అభినవగుప్తపాదుడు రచించిన 'లోచన' వ్యాఖ్యలను ప్రధానంగానూ, యితర ప్రముఖవ్యాఖ్యాతల అభిప్రాయాలనూ, సేకరించి, చర్చించి, ప్రభావతీ అనే పేర తొలుగున తమ స్వంత వ్యాఖ్యలను విరచించి, ఈ అనువాదానికి చేర్చారు.

మూలంలో లక్ష్యముగా ఇచ్చిన శ్లోకాలను తొలుగు పద్యాలగా అనువదించి సంతన చేశారు. ఈ విషయాల నన్నిటిని పరిశీలించితే ఈ మహా గ్రంథాన్ని సంఘటించటానికి శ్రీ శాస్త్రిగారు తీసుకున్న శ్రద్ధ ఎలాంటిదో మనకు అర్థమవుతుంది.

కాని ఒక విషయం మాత్రం చెప్పవలసివుంది. ద్వన్యాలోకాన్ని గాని ఇతర ఆలంకారశాస్త్ర

గ్రంథాలను గాని తెలుగులోకి అనువదించటంలోగల ప్రయోజనం ఏమిటి?

(1) విశేషసంస్కృత పాండిత్యం లేని తెలుగు కవుల ఉపయోగార్థం.

(2) సంస్కృతపాండిత్యం లేనివాడూ, సాకస్యప్రియుడూ అయిన సామాన్యులకు కావ్యాలను చదివి సంపూర్ణానందాన్ని పొందాలిగే శక్తిని కలుగజేయటం. అంటే పైపైని కథ మాత్రమే చదువుకు పోవటం కాకుండా పదపదంగా నూగుల మధుర్యాన్ని విమర్శకదృష్టితో అవగతం చేసుకుని ఆనందించే శక్తిని ప్రసాదించటం.

(3) సంస్కృతభాష రాకుండా ఆంధ్రాంగ్ల భాషలు మాత్రం చదువుకుని, ఆంగ్లేయ విమర్శన సంప్రదాయం ప్రకారం, మన మహా కావ్యాలను విమర్శించి దూయబడుతున్నవారికి, మన విమర్శనసంప్రదాయ మెలాటివో, వారి దృష్టిపథానికి తెచ్చి శరయోజ విమర్శన సంప్రదాయాన్ని ప్రతిష్ఠించటానికి ప్రయత్నించటం.

పై మూడు ప్రయోజనాలను సాధించటమే పత మగర్వమనే విషయాన్ని శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రిగారే కాక ఇతర ఆంధ్ర ఆలంకారికులెవ్వరూ కూడా కాదనరుసుకుంటాం. అనువాదాలు సంస్కృత భాషాపాండిత్యం లేని వారికిరకే వచ్చేది విస్తృత విషయం. ఈ రచన చేసేటప్పుడు శ్రీ శాస్త్రిగారి దృష్టిలో అలాంటి ప్రజలు ఉన్నారా అనేది అనుమానాస్పదమైన విషయం. ఈ క్రింద వాక్యాలను చిత్తగించితే ఈ విషయం అవగతమౌతుంది:

‘ఏవమీతాన్యవర్ణనావర్ణనయందు ద్వైప్రకారమున నేయనుస్మానోపమ వ్యంగ్యి, (సంలక్ష్యకమ వ్యంగ్యి) రూపప్రభేద ముదహరింబడినో, అదికూడ కొన్ని ప్రబంధములయందు భాసించుచున్నది...’

‘శృష్టాక్షయరూపమున సుఖము పరిపుష్టమున నప్పుడు శృష్టాక్షయ సుఖపరిపూర్వస్వరూపమున కాంత

రసము ప్రతీయమాన మగుచు నేయున్నది. దీనికి నిర్ణయము—స్థాయిభావము.

‘ఇంతేగాక, శరీరలయందువలెనే కావ్యములయందు సౌందర్యప్రతీతి కూడ సంస్థాన విశేషావచ్చియును (అవయవ విశేషవిశిష్టము) సముదాయము (అవయవి) చేత సాధింపవలసిన దయినను అన్వయ వ్యతిరేకములచేత భాగముల (అవయవముల) యందు కల్పింపబడుచున్నది. కావున వ్యంజకత్వముఖమున పదములయందుగూడ వ్యవస్థితమున ధ్వని వ్యవహారము నిరోధించునది కాదు.’

ఈ విషయంలో ఈ గ్రంథం ఇంకా కొంత నయం. ‘నవరస గంగాసరా’ది ఇతర గ్రంథాలు ఇంకా మరింత భియంకరంగా వున్నయే.

అలంకారశాస్త్ర విషయకమైన ఒక వ్యాసానికి తొలివాక్యంగా, ఒక పెద్దలు — ‘సంవిత్ సంవేద్య మగు వస్తువు సంవిదాశ్రితమై యుండును’ అని రచించారు.

కాస్త్రీయవిజ్ఞానానికి సంబంధించి అనేక సంస్కృత గ్రంథాలు తెలుగులోకి రావలసివున్నయే. వీటిని అనువాదం చేస్తున్నది సంస్కృత పండితుల ఉపయోగార్థం కాదనే విషయాన్ని దృష్టిలో వుంచుకోకపోతే అట్టి అనువాదాలవల్ల ప్రయోజన మేమీ వుండదు.

నూతిలో గొంతుకలు

ఖండకావ్యసంపుటి; రచన : శ్రీ బైరాగి; ప్రచురణ: గ్లోబ్ (ట్రేడర్స్), గుంటూరు 2. వెల రు 1-0-0.

ఈ సంపుటిలో, ‘నూతిలో గొంతుకలు’, ‘హామెట్ స్వగతం’, ‘అర్జున విషాదయోగం’, ‘రాస్మల్ నికావ్’, ‘సంఘర్షం’, ‘ఒక సమస్తి ప్రార్థన’, ‘కవి సమస్య’ అనే ఏడు ఖండకృతులున్నయే.

‘ఈ కావ్యంలో నేను అంటే కవి కాదు. నేటి మానవుని అనుభూతి, అది కవి తాదాత్మ్యం’— అన్నాడు రచయిత తొలిపలుకులో. ఈ మాటమాత్రం అబద్ధం. కవికి ప్రజావృత్తి లేదు. ప్రజల మనఃస్థితి ఎలా వుంటుందో అవగతం చేసుకోవటానికి కవి ప్రయత్నించుతున్నట్టు ఈ రచనలలో ఎక్కడా తార్కాణం కనుపించదు. కవికి జీవితంలో ఒక క్రోధం లేదు. నిరాశాఘాతమైన తనమనస్సును ప్రతిబింబంగా యీజగత్తును ఊహించారు. నిరాశను వ్యక్తం చేయటానికి లభించగల యావత్తు భావజాలాన్ని శబ్దజాలాన్ని ఘనగట్టుకుని పోగుజేసుకొచ్చి ఈ యేడు సీపాలలోకి

నింపారు. ఏదైనా ఒక కావ్యాన్ని చదివితే ఆ చదివినవాడికి ఒక శ్రోత్ర చైతన్యం కలగాలి. అలాటి అవకాశం లేకపోతే కావ్యపుష్పం నివృప్తియోజనకరం. ఈ రచనలు అలాంటిచైతన్యాన్ని కలుగజేసులేక పోగా ఉన్న ఆత్మనిశ్శాసాన్ని హత్యచేసి ఎందుకూ కొరగాని నిరాశావాదిగా తయారు చేస్తయే. ఈ గ్రంథాన్ని ఆమూలగ్రం చదవగలగటానికి నిజానికి మనిషికి ఎంతో మొండి ఓర్పు ఉండాలి. ఈ రకం కావ్యాలను అలా కొంతకాలం మొండికేసి చదివితే మెదడు చెడుతుంది. మచ్చుకు, నూతిలోని గొంతులు అన్న కావ్యంలోని తొలిపంక్తులు కొద్దిగా ఉటంకింపతాం.

రాత్రి

కాలరాత్రి

కరాల కాలరాత్రి

ఆదిమ తమస్సులు ఆవరించాయి ఆకాశాన్ని

అవనిని, అనాగ హృదయాన్ని

కప్పేశాయి కాటుక చీకటిమంచులు

ప్రయోగస్మృతి పురాతన ప్రపంచాన్ని

శబ్దలేడు గాలిలేదు

చీకటికి జాలిలేదు

చూపులేని రూపులేని

రేపులేని, మాపులేని

ఈ పెనుచీకటి నిమగ్నం

బ్రతుకుల నల్లని కుబుసం

మన్ను తిన్న దానిలాగ

కలి కల్పకన్నలుదరాని

నిండిన దిగంతరాలం’—ఇత్యదయః

బాల సుమతిశతకము

ఇది ఒక విచిత్రమైన ప్రయత్నం; ప్రచురణ కర్త శ్రీ కె. నారాయణరావుగారు, ఈ తమ ప్రయత్నాన్ని గురించి ఇలా వివరించుతున్నారు.

‘ఒక నాడు మా యింట మా యన్న కుమారుడు ‘వాణీ ప్రసాదు’ అను నెనిమిదేండ్ల పిల్లవాడు సుమతి శతకములోని

‘ఆకలి యడుగుని కుడుపును

వేరకటియగు లంజ పడుపు విడవని బ్రతుకున్’—

అను పద్యమును జదువుచుండెను. ఆ పద్యము చివరి పాదములో, శతకకర్త చెప్పిన టీభావము ‘మేకల పాడికన్న రోతిగా’ నుండినది. వైగా నా బాలుడు ‘లంజ పడుపు’, ‘లంజ పడుపు’ అని పలు మాటలు వల్లెవేయుచు బద్ధి పాఠమును గంభీరము చేసి కొనుచుండెను. నేన చెప్పరవంది వాని యొజ్జను విచారించుచు, బాధకాలలో గ్రమముదన్నక సుమతి శతకము

గ్రంథవిమర్శనము

లోని పద్యముల బాలరకు జెప్పట యాచారముని నాకు దెలిసినది. శతకకర్త యాదిలో నే

“ఆరూఢిగ సకలజనులు నారా యనగా
థారాజ్ మైన నీతులు
నోరారగ చవులు వుట్ట నుడివెద సుమతీ.”

అని తన యాశేయమును నెఱుగించినాడు. శతకమున జెప్పబడిన నీతులు కేవలము బాలరకే గాదు; ‘సకల జనులకు’ నుద్దిష్టములు. ఇందు వేశ్యాగర్భణము, స్త్రీ దూషణము, అశ్లీల స్తోత్రములగు నీతులు ఎన్నేని గలవు. వీని నన్నింటిని గ్రోడ్డికరించి సోహాచరణముగా నిర్మూలించినచో నేతద్భంగప్రమరుణోక్తే మునకే అని ప్రతిపాదములగు గావున, నా యత్నియు నుజ్జగించితిని, మరియు నిక్కవికి సధికారులన్న ప్రబల క్షేపము; కావున నే వారిని బీనులగుట బోల్చి గర్హించినాడు. కరణములపై నాతనిమన్న కార్యణము విస్తృతము; ‘కరణము సాదై యున్నచో’ లెక్కగిన రని యతని యభిప్రాయము. ‘మిడిమేలపు దొరను’, ‘కొండెము చెప్పెను ప్రగడ పలుకుల నాలకిం చెడు’ రాజులను, ‘మంత్రివిహీనులగు’ మంజులపతులను, ‘కోశస్యభావులగు’ నృపులను దీక్షితులుగా విమర్శించినాడు. వెండియు—సుంకరిని, జూదరిని, అగ సాలివాని, అంగడివాని, మాలను, మంగలిని, వేసరపు జాతిని, దాసికొడుకును నగుచుపడెనాడు. ఈ శతకమును నిశితపృష్టితో బరిశీలించిన దక్షిణ రాజకీయ శైలి యనియు, అధికారగర్వ గుర్రాసకు డనియు, గులతిత్వ తారతిమ్య విచక్షుణుడనియు, వేశ్యానిరణ నిరసనలీల డనియు నేగలకు. ఇట్టి ఘట్టములనుగూర్చి పచ్చిగా వర్ణింపబడిన పద్యములను దొలగించి బాలర కోమల హృదయముల నాటకానిపోవువానినిమాత్రము సంఘటించి బాలసుమతి శతక మనుచేర, మద్విరచిత టికా తాత్పర్యములతో బ్రకటించుచున్నాను. ఉన్నిత తిగడులలో బతిండు విద్యార్థుల కుపయోగపడు నను ప్రత్యక్షతో శతకములోని తెలుగు మాటలకు నాంగ్లేయ పదములను సంపర్కమునకులయుగా నెల కొల్పితిని. పెద్ద లీ సాహసమునకు నన్ను మన్నింతురు గాక.

ఇలాంటి సంస్కరణతో సుమతి శతకాన్ని ప్రకటించటానికి పూనుకోవటం, మార్కును అంగీకరింప నిచ్చగింపని పండితుల దృష్ట్యా సాహసకార్యమనే చెప్పాలి. కాని, పై తిగడులలో చనువుకుండున్న విద్యార్థులకు తెలుగు టికా అర్థంకాదని ఊహించి ఇంగ్లీషులో టికా వ్రాయటానికి ఉపకమించటం అబ్బురపాటు కలిగించుతున్న హాస్యాస్పదమైన ప్రయత్నం.

ఈ సంస్కరణతో ఈ గ్రంథం ఇప్పుడు 64 పద్యాలలోకి కుదించబడివుంది. నిశ్చయంగా బాలబాలి కలకు బోధించటానికి కూడా అనువుగా వుంది. ప్రశంసనీయుమైన కృషి. ప్రచురణ: జయలక్ష్మీ ఆండ్ కో., నెల్లూరు. వెల రు 0.4-0.

దివ్యస్మృతులు

ఖండకావ్యసంపుటి: రచన: శ్రీ కొండవీటి వేంకటకవి. వేమన, వీరభద్రుడు, సిద్ధప్ప, నెంక మాంబ, మస్తానయ్య, అలరాజు, కృష్ణదేవరాయలు, మూర్తికవి, నాగార్జునుడు, చిన్నయనూరి, వీరేశలింగము, అప్పారావు, రామస్వామి చౌదరి, రామలింగరాజ్రి, వేంకట నరసయ్య (విటమూరి), తిరుపతి వేంకటేశ్వరలు, పొట్టి శ్రీరాములు—ఈ ఆంధ్ర మహాపురుషుల ప్రశస్తిని, రచయిత ఖండకృతులుగా వెలయించినారు. వీరికి మంచి పాండిత్యం గలను. ప్రౌఢమైన రచన. కాని మత తాత్వికవిషయములకు సంబంధించినంతవరకు వీరి అవధానత తోచనియంగా వున్నది. ఈ పద్యాన్ని చిత్రిగించుచి:

‘సుక్కును జెక్కునుం జెవులు
మూతియు మీసలు నల్ల రాతిపై
జెక్కి సముత్తకంబుగ స
జీనితుడేని వసింప గొంప ని
కమ్మఱితని సడల్పు కుల
కాంతిను గూడును గుడ్డగూర్చి రిం
దొక్క టియైన నీ తిరుల
మానునె మానక తెల్పు దైవమా!’

ప్రాప్తిసాసము: కవిరాజ గ్రంథమాల పాన్నూరు. వెల రు 1-8-0.

ఈశావాస్యోపనిషత్తు

అనువాదకులు: శ్రీ ఓలేటి పంచమభేర్యర రావు. ఈ ఉపనిషత్తును అనువాదం చెయ్యటానికి పూనుకోవటం సాహసకార్యమనే చెప్పాలి. అనువాదకులు కృతకృత్యులైనారని చెప్పటానికి ఎట్టి అవకాశము కనుపించదు. ‘ఈశావాస్య మిదగ్ం సర్వం’—అనే మాతృకకు ‘ఈశ్వరుడు సర్వాంతర్యామి’ అన్నది అనువాద మనిపించుకోగలదా?—

‘భజగోవింద తారావళి’ అనే పేర వాడు ఆంధ్రీకరించి ప్రకటించిన భజగోవింద స్లోకముల అనువాదం కూడా ఇలానే వుంది.

‘ఓలేటి రామాయణ’మనే పేర రామాయణ గాథను సంక్షేపించి చిన్న గ్రంథాన్ని మరొకదాన్ని కూడా ప్రకటించారు.

ఈశావాస్యోప నిషత్తు: వెల 0-1-0; భజగోవింద తారావళి వెల 0-2-0; ఓలేటి రామాయణము

నెల 0-2-0. ప్రాప్తిస్థానం: చంద్రశాస్త్రిశిష్యులయము, పురిటిపెంట, గజపతివరం పోస్టు, విశాఖ జిల్లా.

శ్రీ వేంకటేశస్తోత్రము

తిరుపతి శేవస్థానమువారు ప్రకటించిన, వేంకటేశస్తోత్రము, వేంకటేశస్రవతి, వేంకటేశ మంగళాశాసనము, అను సంస్కృత శ్లోకము:కు ఆంధ్రీకరణము: అనునాదకులు శ్రీ కె. నారాయణ రావు. శ్రీ నారాయణరావుగారు ఈ శ్లోకాలను ద్విపదలలోకి అనువదించారు. ముగ్గురంగభీరమైన శైలి. మచ్చుకు ప్రపత్తిలో లక్ష్యస్తోత్రం:

జగముల కెల్ల నీశాసవు, నీవు,
వేంకటపతియైన విష్ణు ప్రేమసిని,
తిగురస్థలస్థిరధామతిస్థిరపు
సాక్షాత్ హరికి నీవు హంతివర్ధినివి
వనజభూషితిపాణిపల్లవయూవు,
పద్మాసనధపు, భివ్యాత్మపీవు,
వాత్సల్యముఖసఖాచారిమంశితపు
భక్తకల్పక మవు, భోవతి నీవు,
లోకమాతపు సర్వభాకప్రాజితపు,
శ్రీలక్ష్మీ! వేణులు జేయు నీవు—

గ్రంథాంతంలో మీరు ఈ ద్విపదలకు టీకను కూడా సమకూర్చారు. శ్రీమ, సంస్కృత పరిజ్ఞానం లేని పురుషులు దైవధ్యానం చేసినకోవలూనికి పనికి వచ్చే హృదయమైన రచన. మీరు లోగడ వేంకటేశ సుప్రభాతి శ్లోకములను గూడా ఇదేమీదరి ద్విపద కృతులుగా రచించి ఆంధ్ర సాహిత్యకారుల మన్నన లందుకున్నారు. ప్రకాశకులు: జయలక్ష్మి అండ్ కంపెనీ, బ్రంక్ రోడ్, నెల్లూరు. నెల తెలియదు.

చంద్రిక

కథల సంపుటి: రచన: శ్రీ బుద్ధవరపు వేంకట రత్నం. ఇందులో చంద్రిక, పుత్రికామేష్టి అనే రెండు కథలున్నాయి. పీటిలో 'చంద్రిక' అనే కథ ఆంధ్రపత్రిక సారస్వత సుబంధంలో నీరయలోగా ప్రచురింపబడి ఆంధ్రపజల మన్నన లందుకున్నది. మంచి శిల్పచాతురిగల కథ. ఈ కథలో శ్రీ వేంకట రత్నం గారు గ్రామీణప్రజల మనఃస్థానాన్ని విపులంగా ద్యోతనం చేశారు. ప్రాప్తిస్థానం: 'జాగృతి' విజయవాడ 2 నెల రు 10 0.

అనుభవ సారము

మహాకవి పాలకుటికి సోమనాథకవి ప్రణీతము: పవ్య రచన; శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్య, తిమ్మ వజ్రుల కోడండరామయ్యగార్ల చే పరిష్కృతము. ప్రచురణ: వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్—మద్రాసు; నెల 1-0 0.

అద్వైతానికి శంకరుల అపగోహనుసూతి ఎలాంటిదో, ఇది వీరశైవ మతానికి అలాటి గ్రంథం. దీనిని వీరశైవమత సార మనవచ్చు. మరివిషయకంగానే గాక సాహిత్య విషయకంగా కూడా చాలా ప్రధానమైన గ్రంథం. ద్విపద రచనా సరమేషిగా సోమనాథుని కీర్తి అలా వుండగా, ఈ గ్రంథం, చుట్టరిచిన నాలో కూడా ఇతడు శ్రీనాథానులకు హర్షదర్శకుడైన అనే ఆభిప్రాయాన్ని కలుగజేస్తుంది.

గండిపడ్డ జీవితాలు

కథల సంపుటి: రచన: శ్రీ పి యస్. ఆర్. ఆంజనేయశాస్త్రి; ఇందులో లోగడ్డు, వయోజనుడు, వెనిసీల్ నాటకం, చచ్చిపోతున్న చర్మిగి, గంకిపడ్డ జీవితాలు, తిత్వయసి; సమైక్య, త్రోవబోతు, బురదపరక అనే కథలున్నాయి.

ప్రాప్తిస్థానం: ఆంధ్ర బుక్ హౌస్, సుల్తాన్ బజార్, హైదరాబాద్ - 1; నెల రు 0 10 0.

వెండి ప్రయత్నాలు

సాంఘికనవల; రచన: శ్రీ కొడాలి గోపాల రావు; ప్రచురణ: ఆంధ్ర రత్న బుక్ డిపో; నెల 0-8-0.

మిత్ర

పక్షపత్రిక: సంపాదకులు: శ్రీ వి. డి. ప్రసాద రావు. మా కార్యాలయానికి అందిన ఈ తొలి సంచికలో శ్రీయుతులు పింగళి నాగేంద్రరావు, భారగవ, దాసువామనరావు, మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి, కె. వెంకటరావు మొదలైన ప్రముఖుల రచన లున్నాయి. ఈ పత్రిక త్వరలో అభివృద్ధికి రాగల దని ఆశించుతున్నాం.

అభ్యుదయ

అభ్యుదయ రచయితల వివిధ మహాసభాసంచిక. ప్రచురణ: అభ్యుదయ రచయితల సంఘం, విజయవాడ. నెల 1-8-0.

ద్విశక్తిగల

మోబిల్ గ్యాస్ వాడి

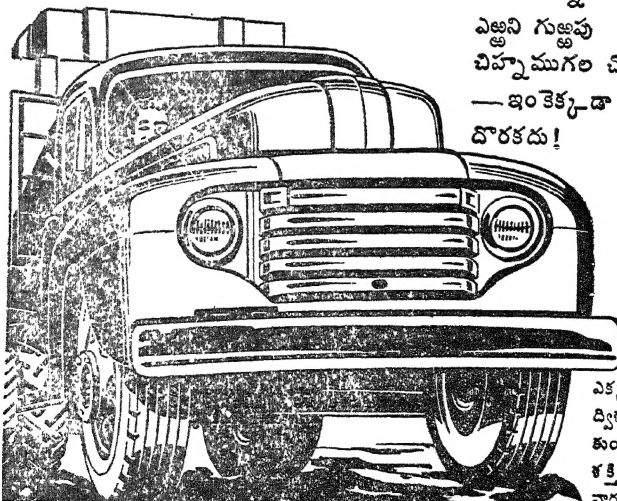
ప్రతి గాలనుకు అత్యధిక మైలేజీ పొందండి

నేను దొరకుడున్న పెట్రోలింగ్ ఏది అత్యధిక మైలేజీని ఇస్తుంది? గమనించుముగ, మీ కారు ఇంజనును అత్యంత సామర్థ్యముతో పనిచేపేలా ఉంచేవే. ఆ పెట్రోలే ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ — ఎందుకంటే అది మీరు కొనగలిగే ఏ ఇతర పెట్రోలుకన్న ఎక్కువ ఇంజను ధారలను సరిచేయును.

కనుక మీ కారు ఇంజను అధిక శక్తిని ఇస్తుంది. ఎక్కువ పొదుపుగా పనిచేస్తుంది, మీ కారు లేక లాభి

అది ఇవ్వాలన్నంత సున్నితము, శక్తివంతమైన పనిని మీరు పొందుదురు.

ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ వాడుట నేడే ప్రారంభించండి. ఈ పెట్రోలింగ్ మాత్రమే మోబిల్ పవర్ కాంపౌండ్ కలదు. ఈ కాంపౌండ్ ఏ పెట్రోలింగ్ నూ ఇప్పటివరకు చేరని అడిటివ్ అత్యధిక శక్తిగల మిశ్రమము. మోబిల్ గ్యాస్ వాడుట లాభము, ఇది మీ దబ్బుకి అధిక విలువ నిచ్చును.

ఎగురుచున్న
ఎఱ్ఱని గుఱ్ఱపు
చిహ్నముగల చోటే
— ఇంకెక్కడా
దొరకదు!

ఎక్కడెక్కడ ఉన్న లాభి తెచ్చు
ద్విశక్తిగల మోబిల్ గ్యాస్ నేమెప్పు
కుంటారు — దీనిని వాడితే పూర్తిగా
శక్తి, అధిక పొదుపు లభించుట
వారు గమనిస్తారు!

ప్రొండర్డ్. హ్యూమ్ ఆయిర్ కంపెనీ (కంపెనీ సభ్యుల బాధ్యత పరిమితము)